MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

MARMATIA

istorie 9/2

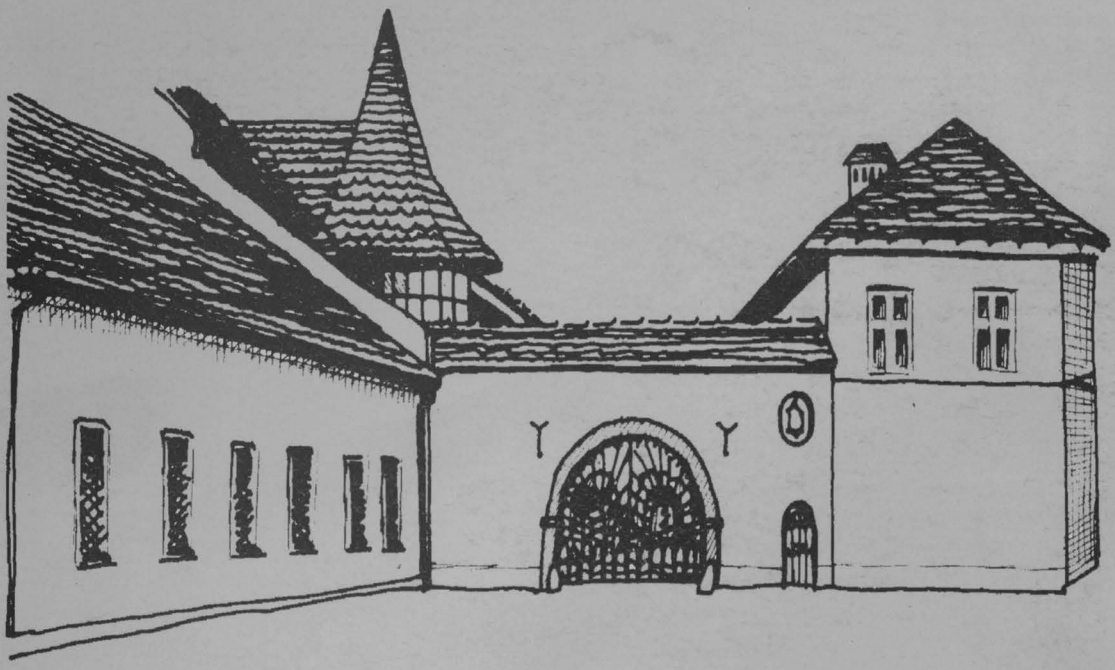

BAIA MARE 2007

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
MARAMUREȘ

MARMATIA
9/2

BAIA MARE
2007

https://biblioteca-digitala.ro

Comitetul redacțional:

Viorel Rusu
Lucia Pop
Oana Repaşi

Autorii interesați sunt rugați să trimită articolele pe adresa Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș în format Word Times New Roman, corp 12, la un rând și jumătate, cu abrevierile uzitate de Academia Română.

Răspunderea pentru conținutul materialelor publicate revine în întregime autorilor.

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
430406 Baia Mare, str. Monetăriei 1-3, România
Telefon – Fax: 004-0262-211927
E-mail: muzeumm@yahoo.com
office@maramuresmuzeu.ro
WEB: www.maramuresmuzeu.ro
www.maramuresmuseum.com

ISSN – 1582 - 9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

STUDII ŞI COMUNICĂRI

MIHAELA MĂNĂRĂZAN	Privilegiile oraşului minier Baia Mare în secolele XIV-XVI şi importanţa lor în procesul de dezvoltare urbană din N-V Transilvaniei	5
IOAN MARIA OROS	Preocupări istoriografice romantice (postrevoluţionare) asupra cărţii româneşti din Transilvania	22
AUREL SOCOLAN	Circulaţia Cazaniei lui Varlaam în judeţul Maramureş şi valoarea documentară a însemnărilor	27
MARIUS CÂMPEANU	Învăţământul confesional românesc în Protopopiatul Cetăţii de Piatră în secolul al XIX-lea	32
MARIN POP	Emil Bran şi Despărţământul Vişeu – Iza al ASTREI	44
IOANA DRAGOTĂ	Despre "Revista Catolică" a lui Vasile Lucaciu	61
LUCIA POP	Memoriul românilor din America adresat membrilor Conferinţei de Pace de la Paris în anul 1919	76
FELIX TOMA	Contribuţia presei româneşti din N-V Transilvaniei la analizarea şi afirmarea învăţământului naţional românesc	80
GHEORGHE ROBESCU	Din istoria comunismului băimărean 1921-1941	88
VIOREL RUSU	Rezistenţa bisericii româneşti din Maramureş în perioada 1940-1944. Mărturii documentare	95
GABRIEL MOISA	Consecinţele răscoalei ţărăneşti din vestul României din iulie-august 1949	107
ADRIANA COROIAN	Percepţia populaţiei din regiunea Baia Mare asupra revoluţiei maghiare din 1956	117
GRIGORE MAN	Consideraţii privind decorul şi ornamentica bisericilor de lemn din Maramureş	124
IOAN TOMA	Scurt istoric privind dezvoltarea mineritului în bazinul băimărean	128
FELIX MARIAN	Florian Ulmeanu, precursor al medicinei sportive	133

MUZEOLOGIE – NOTE - RECENZII

AUREL COZA	Evenimente istorice trăite în octombrie 1918 (restituiri)	141
LUCIA POP	Manifestări ştiinţifice şi culturale realizate de Secţia de Istorie. Calendar restrospectiv, 2005-2007	151
MIHAELA MĂNĂRĂZAN	"Muzeul viu" un program de educaţie muzeală de succes	154
AUREL SOCOLAN	Circulaţia cărţii româneşti în Maramureş până la 1850, Baia Mare, Editura Maria Montessori, 2005, (Marius Câmpeanu)	158

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI

AII	*Anuarul Institutului de Istorie „George Barițˮ Cluj-Napoca*
AMP	*Acta Musei Porolissensis Zalău*
A.N.-D.J.	*Arhivele Naționale–Direcția Județeană*
ASRI	*Arhiva Serviciului Român de Informații*
AUA	*Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, Alba Iulia*
BC	*Biblioteca și cercetarea, Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca*
BOR	*Biserica Ortodoxă Română, București*
BRV	*Bibliografia Românească Veche, București*
HU	*Historia Urbana, Sibiu*
MJIAM	*Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș*
Mss	*Manuscris*
SCB	*Studii și Cercetări de Bibliologie, București*

https://biblioteca-digitala.ro

Privilegiile oraşului minier Baia Mare în secolele XIV-XVI şi importanţa lor în procesul de dezvolatre urbană din N-V Transilvaniei

MIHAELA MĂNĂRĂZAN

În demersul nostru istoric încercăm să analizăm din punct de vedere al privilegiilor aşezarea urbană Baia Mare în secolele XIV-XVI şi importanţa acestora în dezvoltarea urbană în zona de N-V a Transilvaniei medievale.

În geneza oraşului (*civitas)* din Transilvania, un factor însemnat au avut acei *hospites,* de a căror existenţă se leagă o seamă de privilegii acordate de regalitatea maghiară. Prin munca lor şi, mai ales, prin regimul lor privilegiat, ei au impulsionat decisiv evoluţia oraşului[1]. În cazul aşezării urbane miniere mai sus menţionată, în rândurile de mai jos vom detalia această teorie, cu studiu direct la aceste tip de aşezare, deoarece oraşul urban minier menţionat a luat naştere prin aşezarea acelor oaspeţi regali.

Istoriografia dedicată apariţiei oraşelor care iau naştere datorită unui profund caracter economic subliniază faptul că acestea existau încă de la începutul secolului al XIII-lea, dar naşterea oraşelor cu o preponderenţă economică a avut loc odată cu colonizarea acelor *hospites* în *hinterland-ul* lor, oferindu-le oraşelor o mare extindere spre o autonomie legală[2]. Importanţa oaspeţilor rezidă şi din dezvoltarea libertăţilor municipale, a sistemului administrativ şi juridic al noilor oraşe economice care rezultă şi din privilegiile oaspeţilor stabiliţi în noile aşezări[3].

În ce priveşte apariţia şi dezvoltarea aşezărilor urbane miniere trebuie să menţionăm că dezvoltarea meşteşugului minier în Ungaria medievală, care dă naştere ulterior acestor aşezări urbane, este legată strâns de întemeierea acestor aşezări de către coloniştii germani. Aşa numita „marea colonizare germană estică" va avea loc în Ungaria medievală între anii 1271 şi a doua jumătate a secolului al XIV-lea, până spre anul 1370. În aceeaşi perioadă au fost întemeiate majoritatea oraşelor miniere din N-V Transilvaniei, pentru ca ulterior să primească o serie de privilegii regale care să le dea posibilitatea unora dintre ele să devină oraşe miniere regale libere[4]. Este cazul şi aşezării urbane miniere Baia Mare care va deveni oraş minier regal liber, cu o serie de privilegii economice, juridice, ecleziastice şi militare ce vor conferi cadrul de dezvoltare deosebită. În acest sens, istoricii maghiari susţin teoria potrivit căreia exploatarea regiunii miniere aurifere Satu Mare - Baia Mare ar fi putut să înceapă cel

---

[1] Rüsz-Fogarasi E., *Privilegiile şi îndatoririle oraşelor din Transilvania voievodală*, Cluj-Napoca, 2003, p.36.

[2] Petrovics I., *Royal residences and urban development during the reign of the Anjou kings in Hungary,* în „Historia Urbana", 1/1997, p.39.

[3] *Ibidem*, p.41.

[4] Balogh B., *Bányászat és pénzverés a Gutin alatt*, Miskolc-Rudabánya, 2001, p.4; Pauliny O., *Nemesfém-monopolium és technológia 1325-1700* în MTA, II, Osztály Közlemény, pp.251-287; Széki J., *Magyarország fémkoházatának vázlatos története*, Budapest, 1941, pp.186-202.

https://biblioteca-digitala.ro

mai devreme în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, când odată cu acest fenomen ar fi luat naștere și primele așezări urbane miniere din acest bazin carbonifer[5].

Pe baza celor menționate anterior se impune ca o condiție sine-qua-non analizarea și discutarea statutului juridic al așezării urbane miniere din N-V Transilvaniei, mai precis Baia Mare.

1. Statutul juridic al orașului minier Baia Mare și importanța acestuia asupra privilegiilor pe care le primește

Statutul juridic al unei așezări se conturează luând în discuție două aspecte extrem de importante: privilegiile obținute de către așezările respective și sistemul juridic propriu elaborat pe baza acestor privilegii[6].

Privilegiile oferă așezărilor urbane cadrul juridic minim care stă la baza alcătuirii și dezvoltării ulterioare a unui statut orășenesc propriu așezărilor în cauză. Statutul juridic al unei așezări urbane se reflectă în actele privilegiale care fac referire la dreptul de a alege liber conducerea orașului, dreptul de judecată și scutirea de sub jurisdicția unor demnitari, semnalarea forurilor de apel și nu în ultimul rând, dreptul la sigiliu al așezărilor urbane respective.

Menținând această structură care conturează statutul juridic al unei așezări urbane, în rândurile de mai jos vom încerca să analizăm situația așezării urbane miniere menționată anterior, în raport cu punctele solicitate de această structură analitică.

Istoriografia problemei menționează că statutul juridic al unui oraș se realizează în momentul în care cetățenii orașului trăiesc după statutul urban propriu, iar judele și jurații aleși de ei dau hotărâri judecătorești pe baza dreptului civil urban propriu[7].

Documentul din 1329 certifică prezența unei forme de organizare în Baia Mare[8]. Prin acest document regele Carol Robert acordă judelui primar al orașului Baia Mare și Baia Sprie dreptul de a popula teritoriul împădurit existent între cele două orașe cu scopul de sprijinire a exploatării minereului din zona respectivă.

Este necesar să subliniem că în acest caz, la începutul secolului al XIII-lea, forma de organizare administrativă a celor două orașe miniere era una și aceeași[9], existând practic pentru cele două așezări *un singur jude primar* în persoana lui *Corrardus*. În acest document nu apare însă nici o referire clară la posibilitatea judelui de a judeca pricinile, ci este doar o menționare a acestuia, ca o persoană importantă în luarea unor decizii referitoare la popularea teritoriului din jur.

În ce privește drepturile juridice ale orașului Baia Mare acestea apar menționate în mod clar în primul privilegiu regal din anul 1347, care cuprinde enumerarea unor „libertăți" ale locuitorilor acestui oraș, care erau dobândite încă din anii trecuți, dar reînnoite în acest an[10] (*... privilegium eorum antiquum libertates ipsorum exprimens ignis exustionis voragine inopinabiliter consuntum exis[tiset]articulos libertatum infrascriptarum a nobis ipsis elargiri humiliter postularunt*).

---

[5] *Ibidem*, p.4.

[6] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.85.

[7] *Ibidem*, p.86; Granasztói G., *A középkori magyar város*, Budapest, 1980, p.85.

[8] *Documente privind istoria României, veacul al XIV- lea, Seria C, Transilvania*, vol. II, (1321- 1330), București, 1959, pp.289-290, nr.544.

[9] *Corrardus judex civitatis Rivuli Dominarum et de Monte Medio*, cf. documentului amintit mai sus.

[10] ... privilegiul lor cuprinzând libertățile lor s-ar fi distrus în vâltoarea focului inopinat, ei au cerut de la noi cu umilință să li se lărgească libertățile lor mai jos trecute..., A.N-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria Documente privilegiale*, nr.1/1347.

https://biblioteca-digitala.ro

În același an 1347, la Baia Mare cetățenii primesc dreptul „... să-și aleagă dintre ei...și *judele* pe care îl vor. Care jude, apărând cauze între ei, atât majore cât și minore, pe care comunitatea și judele aleg să fie judecate pe deplin cu jurații, și din partea oricui, și a cetățenilor și a oaspeților ca și a oricăror altora, să aibă deplina posibilitate să judece în interesul învoielii lor, ba chiar în cauzele care apar acolo și apar din nou, în termenul libertăților lor, adică omucideri, răniri, datorii și alte nedreptăți"[11]. În acest demers este de remarcat faptul că imixtiunea autorității regale în dreptul de judecată al orașului nu exista, acesta primind încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea dreptul de judecată, după dorința întregii comuntăți; credem că în acest caz comunitatea este de fapt în primul rând magistratul orașului, a cărui opinie conta în luarea deciziilor în anumite situații importante.

Magistratul orașului, organul suprem de conducere al orașului, era constituit în perioada secolelor al XIV-lea - sfârșitul secolului al XVI-lea, din 13-15 jurați. Din rândul acestora era ales judele primar. Din documentele studiate rezultă că în această perioadă magistratul era compus din persoane cu o stare socială superioară, fiind practic renumiți meșteri în diversele meșteșuguri pe care le exercitau în arealul orașului. Astfel, prima mențiune mai completă despre componența magistratului se păstrează din anul 1569 unde membrii săi sunt amintiți cu numele care fac trimitere la principala lor activitate pe care o desfășurau: Ioan Lakatos (lăcătuș)- jude primar și 14 jurați, după cum urmează – Ioan Péki (brutarul), Elias Fazékas (olarul), Luca și Chilian Lanius (măcelar), Ștefan Kalmár (negustorul)[12] ș.a.

În anul 1570 magistratul format din jude și jurați aleși avea ca jude primar tot pe Ioan Lakatos, dar numărul juraților era doar 12, dintre care doar patru făceau parte din breslele care existau în acea perioadă în oraș – respectiv cei enumerați mai sus, cărora li se adaugă un argintar - Paul Eötveös și un dogar - Matei Kádár[13]. Numărul juraților se menține același până în 1583, când pe lângă judele ales – Luca Meszáros (măcelarul) – dintre cei 12 jurați sunt aleși doi consuli – jurați (iurati consules), în persoana lui Nicolae Péchy (brutarul) și a lui Ioan Zábo (croitorul), rămânând doar 10 jurați care din 1596 sunt pomeniți în documente cu titulatura *proconsules* – proconsuli[14].

Spre deosebire de alte orașe din Transilvania medievală (Cluj, Brașov, Sibiu) unde pe lângă judele primar exista și un jude regesc (*iudex regius*), în Baia Mare, datorită privilegiilor acordate de regalitate încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, funcționează în perioada secolelor XIV-XVI doar un singur jude primar, și anume cel ales de către întreaga comunitate[15].

La nivelul instanței judecătorești din această perioadă trebuie menționat că, deși orașul Baia Mare primește încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea dreptul de a-și judeca plângerile și neînțelegerile în fața magistratului orașului ales de către comunitate, totuși au existat foarte des încălcări ale acestor privilegii de către Adunarea Generală a comitatului Satu Mare în raza căreia se afla și orașul Baia Mare[16].

În cazul orașelor miniere, la nivelul privilegiilor juridice trebuie analizate în special privilegiile care nu se acordau în cazul altor așezări. Privilegiile respective se

[11] *Ibidem*, nr. 1/1347.
[12] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria registrele fondului, protocol nr.1(1560-1635).*
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] Șt.Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI- lea*, București, 1954, p.202.
[16] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale,* nr.31, 53, 56.

https://biblioteca-digitala.ro

raportau la dreptul minier medieval care se răsfrânge și asupra așezărilor din bazinul carbonifer al Gutinului.

Astfel, în același document din anul 1347 este menționat și dreptul comunității de a-și alege magistrul minelor, *magistrus montis*: „...De asemenea, judele, jurații și comunitatea aleg magistrul minelor, pe cel care examinează și judecă cu atenție toate cauzele apărute în legătură cu activitatea minelor, împreună cu judele orașului și jurații..."[17].

Tot judele și jurații comunității primesc dreptul de a alege și supraveghetorii de mină, *expertos scansores*: „..... De asemenea, judele și jurații cetățeni să aleagă supraveghetori de mină experți, care în continuu și cu fidelitate să cerceteze toate minele și cultura minelor, vizitându-le, să se preocupe de mărirea câștigurilor provenite din urbură, cu grijă, ca nu cumva să poată fi micșorat și furat profitul regal. Dacă unii de acest fel sunt găsiți neglijenți și infideli în serviciul supravegherii, imediat să fie destituiți și să fie aleși pentru a îndeplini acestea alții mai fideli decât ei"[18].

În același an, 1347, cetățenii orașului, în frunte cu judele și jurații aleg anual un cercetător/probator al aurului, *auritractor*: „... De asemenea, judele, jurații și comunitatea să aleagă probatorul aurului, chibzuit și expert, fără a știrbi dreptul comitelui cămării noastre, de a cărui dibăcie și rațiune atât obștea cât și ceilalți oaspeți să fie mulțumiți"[19].

După cum se observă din textul documentului, regalitatea nu intervine în alegerea judelui, juraților, probatorului aurului, magistrului minelor și supraveghetorilor de mină, lăsând aceste libertăți de alegere la latitudinea orașului, a comunității; singura funcție peste care deține supremația regalitatea este cea de comite al cămării, acesta fiind alesul și trimisul special al regelui în așezările urbane minere.

Chiar dacă libera alegere a funcționarilor mai sus amintiți de către comunitate este menționată în document, totuși una din funcțiile cele mai importante existente în conducerea treburilor așezărilor urbane miniere, cea de comite al cămării, este sub jurisdicția regalității, fără dreptul de apelare a comunității sau orașului respectiv. Importanța acestei funcții rezidă și din faptul că i se supune probatorul aurului, dar este de menționat totuși că acest comite al cămării trebuie să fie pe placul comunității, mai precis, „atât obștea cât și ceilalți oaspeți să fie mulțumiți" de el[20].

1.1. Câteva considerații despre dreptul minier maghiar în Evul Mediu

Potrivit istoriografiei problemei, în secolele XIII-XIV, dreptul asupra bogățiilor subsolului, în virtutea cutumei medievale ungare, revenea exclusiv familiei regale. Se considera că aceste proprietăți sunt apanajul regalității, neputând intra în sfera de influență a nobililor. Reprezentanții acestui curent istoriografic – Wenzel Gustáv, Péch A., Hóman Bálint, Ember György- susțin că exploatarea și parțial, valorificarea resurselor miniere era dreptul regalității, *ius regale*. Dintre mineralele care intrau sub

[17] *Idem*, nr. 1/1347: *Item magistrum montis annualem iudex, iurati et communitas expertum eligant, qui omnes causas in culturis montium exsurgentes, cum diligentia examinet et iudicet simul cum iudice civitatis et iuratis; et quod cultura montium ab omnibus aliis gravaminibus, salvo tamen iure urburarum et urbura regali, libera habeatur.*

[18] *Idem*, nr. 1/1347: *Item iudex et iurati cives expertos scansores eligant, qui continue et fideliter omnes foveas et culturas montium visitando recipisant et diligenter lucrum urbure promoveant et procurent, ne proventus regius minui possit et fraudari. Siqui vero in officio scansoris tales negligentes et infideles inveniantur, mox destitui debent, a talii fideliores illis ad ipsum officium explendum eligantur.*

[19] *Idem*, nr. 1/1347: *Item, iudex, iurati et communitas auritactorem providum eligant et expertum, salvo iure comitis camerarum nostrarum, de cuius tactu et ratione tam universitas, quam alii hospites contenentur.*

[20] Vezi nota 19.

https://biblioteca-digitala.ro

acest drept se excludea minereul de fier, de sulf, etc., precum și mineralele exploatate la suprafață, substanțe obținute prin spălare etc. Atenția regalității era îndreptată în principal spre minereurile de neferoase, minereurile aurifere[21].

Paulinyi Oszkár susține la începutul secolului al XX-lea că dreptul de a exploata zăcămintele de sare doar de către regalitatea maghiară începe din secolul al XIV-lea. În timpul dinastiei Arpadiene dreptul de extracție revenea proprietarilor de moșii pe care se aflau respectivele mine de sare[22]. Afirmațiile lui Paulinyi stau la baza teoriei susținute în 1982 de către Zsámboki László, care precizează că suveranitatea asupra mineritului metalelor prețioase și nu numai, nu își are originea în epoca regelui Sf. Ștefan, ci este un fenomen apărut mult mai târziu, după cum am menționat în rândurile de mai sus, în perioada regilor Angevini[23].

Ulterior, seria de măsuri regale legate de minerit începând cu mijlocul secolului al XIII-lea, reglementează în primul rând o serie de principii și dispoziții în legătură cu exploatarea minereurilor. Una din primele măsuri date de Carol Robert în anul 1327 menționează dreptul că minerii regali, cetățeni ai orașelor miniere, se pot ocupa în continuare liber de minerit, dar în cazul în care minele lor se află pe proprietatea vreunui nobil minereul rămâne în posesia proprietarului locului pe care se află mina, acesta primind o treime din urbura regală. În același an s-au înăsprit condițiile privitoare la exploatarea metalelor prețioase. Așadar, potrivit unor dispoziții din 1325, aurul și argintul obținut din exploatările miniere trebuia predat obligatoriu caselor regale de afinare-cămărilor regale, care au existat în orașele miniere sau în locuri cu circulație mare din apropierea orașelor miniere[24].

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, intervin noi modificări în privința dreptului regal minier. Statutul juridic al așezărilor urbane miniere este determinat de seria de acțiuni întreprinse încă din secolul al XIII-lea de regele Carol Robert privind noua sa politică economică care prevedea ca 1/3 din urbură (renta plătită de mineri proprietarilor străini de mină) să revină proprietarilor pe pământul cărora se afla mina. Mai mult, în completare, regele a introdus monopolul regal pe aur și argint, creând astfel o importantă bază pentru politica sa monetară[25]. Potrivit paragrafului 13 din decretul regal dat în anul 1351, regele poate intra în dreptul de posesiune a unor pământuri care aveau mine sau minereuri disponibile, doar în schimbul acordării unui imobil în locul acelor posesii. Mai mult decât atât, în 1405 decretul regal prevedea ca regele să poată preschimba proprietatea care conținea mine sau minereuri, numai pe baza voinței voluntare și liber declarate a proprietarului acesteia, iar regele era obligat să renunțe la jumătate din urbură în favoarea proprietarului[26]. Din anul 1492 se abrogă obligativitatea proprietarului pământurilor care dețineau minereuri legată de schimbarea metalelor la cămara regală, proprietarul fiind doar nevoit să plătească urbura regală, prin acest paragraf fiind pronunțată deplina libertate a proprietarului în ceea ce privește exploatarea bogățiilor sale miniere.

1.2. Câteva considerații despre dreptul minier maghiar în orașele miniere din N-V Transilvaniei

[21] Balogh B., *op. cit.*, p.5.

[22] *Ibidem*, p.5; Pauliny O., *A sorégálé kialakulása Magyarországon*, în „Századok", nr. 24, 1923, pp.627-647.

[23] Zsámboki L., *Az országos bányajog és bányaigazgatás fejlodési iránya Magyarországon*, în NME, I, Miskolc 1982, p.

[24] Vezi nota 11.

[25] Petrovics I., *Royal residences and urban development during the reign of the Anjou kings in Hungary*, în „Historia Urbana", 1/1997, p.45.

[26] Vezi nota 12.

https://biblioteca-digitala.ro

În ce privește exploatarea zăcămintelor de aur și argint din N-V Transilvanici se supune acelorași regulamente, decrete și legi privind exploatarea minereurilor aflate în Ungaria medievală. Privilegiile și dispozițiile amintite în documentele din anii 1347, apoi 1376, și reînnoite ulterior în 1393, 1464 și 1496 au creat un cadru propice realizării și elaborării unui regulament de practicare a mineritului în această zonă[27].

Regulamentul se numea *Bergordnung in der HungarischeNeustadt und Mittelberg Bányarentartás Nagybánya és Felsöbánya számára*[28]. Regulamentul cuprindea 56 de paragrafe, fiind asemănător ca și structură și tematică cu cel elaborat în regiunea minieră din Ungaria de Jos. Totodată acesta servea ca model pentru regulamentele elaborate între 1570-1589 de către regalitate în colaborare cu consiliul orașului Baia Sprie. Toate aceste acte au reglementat condițiile de muncă în mină, legăturile dintre mineri și patronii minelor, sistemul de credite și decontare în cadrul breslelor sau asociațiilor de mineri, regulamentul de funcționare al breslei minerilor, preparatorilor și topitorilor[29].

Ulterior acestui document, în Ungaria medievală apare un alt regulament intitulat după numele celui care l-a conceput – Regulamentul de mină Miksa[30]. În ce privește orașele Baia Mare și Baia Sprie acest regulament este privit foarte multă vreme ca un ordin sau lege secundară, principalul act la care se făcea referire în ce privește dreptul minier din cele două orașe miniere fiind tot privilegiile regale emise *ab antiquo* pentru comunitate și locuitorii ei.

Minele de aur și argint de la Baia Mare, Baia Sprie și Cavnic erau în secolul al XIV- lea apanajul regalității. Ulterior, datorită importanței crescânde a acestora și a posibilității de îmbogățire a eventualilor proprietari, minele au devenit subiect de dispută din ce în ce mai mare între regalitate și proprietarii posesiunilor pe care se aflau minele respective.

2. Privilegiile economice ale orașului minier Baia Mare în secolele XIV-XVI

Din punct de vedere economic situația așezărilor urbane este una clară, acestea fiind așezări urbane care au luat naștere datorită importanței economice a zonei, existența unor numeroase mine de aur și argint în zonă, dar și a evenimentelor menționate deja anterior, legate de așezarea oaspeților precum și a reformelor economice ale regalității maghiare de la începutul secolului al XIV-lea.

Pentru secolul al XIV-lea minele de aur și argint din regiunea minieră a munților Gutâi și Oaș constituia una din regiunile miniere de importanță europeană.

2.1. Câteva considerații juridice legate de problema dreptului de a bate monedă

În această perioadă chestiunea baterii monedei în Europa Centrală, dar și în alte zone ale Europei, ține exclusiv de regalitate[31]; dreptul de a bate monedă era un drept

[27] Vezi documentele prezente în fondul *Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale,* A.N-D.J.Maramureș.

[28] *Regulament de mină pentru Baia Mare și Baia Sprie, 1535.*

[29] Wenzel G., *Magyarország bányászatának kritikai története*, Buda, 1880, p.187; Wenzel G., *A magyar és erdélyi bányajog rendszere*, Buda, 1866, p.41.

[30] Regulamentul ajunge la Baia Mare exact în anul emiterii lui, dar nu se va aplica în zona orașelor miniere Baia Mare și Baia Sprie decât din 1698.

[31] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit*, p.116.

https://biblioteca-digitala.ro

regal, iar toate veniturile obținute în vremea privilegiului respectiv aparțin cămării regale.

Dreptul monetar (*ius monetae*) constituia așadar un apanaj al puterii centrale[32].

În legătură cu existența monetăriilor pe teritoriul Ungariei medievale, în perioada arpadiană, până la începutul secolului al XII-lea, funcționa o singură monetărie, și anume la Strigoniu (Esztergom), care asigura emiterea monedelor pentru întregul teritoriu al Ungariei, neexistând în această perioadă alte monetării care funcționau concomitent cu aceasta[33].

Trebuie amintit că în primele decenii ale secolului al XIII-lea se produce descentralizarea sistemului monetăriilor în Ungaria medievală prin concesionarea cămării și implicit crearea premiselor instituirii mai multor cămări în diverse zone ale Ungariei medievale[34].

Menționarea documentară a monetăriei orașului Baia Mare la 1411 atrage după sine concluzia firească a existenței în acest oraș a celor trei condiții *sine qua non* pentru buna desfășurare a acestei instituții: 1) existența metalului din care se produceau monede, 2) condițiile și atelierele în care să fie realizate și 3) a treia condiție, dar nu cea din urmă, posedarea dreptului monetar[35].

În perioada Corvineștilor importanța orașului este însemnată. În același timp importanța monetăriei din Baia Mare este cu atât mai mult susținută de regalitate, fapt ilustrat în actul din 1489, prin care regele Matia Corvin arendează orașului Baia Mare monetăriile din Baia Mare, Baia de Arieș și Sibiu pentru suma de 13.000 florini de aur pe an[36].

Așadar, potrivit informațiilor documentare, existau în Transilvania cel puțin trei monetării funcționabile, anume la Baia Mare, Baia de Arieș și Sibiu[37]. S-ar putea să fi existat și alte monetării în spațiul respectiv dar, având în vedere celelalte monetării din regatul Ungariei și teritoriul deservit de acesta (sau acestea) s-ar putea ca acestea să fi fost și singurele care aveau mandat de batere a monedelor.

Prețul ridicat pentru care s-au arendat monetăriile mai sus-menționate ilustrează însemnătatea lor economică, deoarece la nivelul specialiștilor se estimează că pe timpul domniei lui Matia Corvin impozitul anual total al orașelor ar fi fost de 22.000 florini de aur, iar pentru acea perioadă censul sașilor ar fi fost de 25.000 florini de aur[38].

Datorită contextului pe care-l creează este necesar să fie amintite măsurile reformatoare pentru dezvoltarea mineritului și consolidarea sistemului monetar introduse încă anterior de Carol Robert și resimțite apoi și în perioada ulterioară[39]. Cele mai însemnate elemente ale acestor măsuri, alături de baterea monedelor valoroase din aur și argint, se refereau la înlocuirea venitului *lucrum camerae* cu impozitul pe teren (în anul 1336), monopolizarea schimbului metalelor prețioase (1327), precum și schimbarea principiului de drept al extracției metalelor prețioase. Până la Carol Robert nobilimea nu era interesată de procesul de dezvoltare a extracției minereurilor și nici în investirea unui capital important în acest sens. Însă o dată cu măsurile reformatoare ale regelui, nobilimea primind o cotă parte din urbura după

[32] *Ibidem*, p.117.
[33] Hóman B., *Magyar pénztörténet*, Budapesta, 1916, p.457; Rüsz-Fogarasi E., *op.cit*, p.118.
[34] *Ibidem*.
[35] N.Edroiu, *Introducere în Științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992, p.146.
[36] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, București, 1981, vol. VI, pp.351-352.
[37] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit.*, p.120.
[38] Kubiny A., *A Mátyás- kori államszervezet*, în *Hunyadi Mátyás*, Budapest, 1990, p.115; Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.121.
[39] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit.*, p.121.

https://biblioteca-digitala.ro

minele aflate pe domeniile lor, această pătură socială își arată tot mai mult interesul în acest sector economic. E și cazul minelor aflate în bazinul carbonifer al munților Gutâi - Oaș.

Discutând în aceeași arie de interes, începând cu secolul al XIV-lea, datorită măsurilor inițiate anterior s-au reorganizat cămările monetare; pe lângă cele patru cămări existente din perioada arpadiană s-au instalat încă șase, dintre care una la Satu Mare (amintită în privilegiul din 1347 –" De asemenea toți negustorii, care circulă pentru negoț între Munte și Sătmar să nu fie împiedicați de comiții cămărilor cei de acum și cei viitori atunci când vin la cămara din Satu Mare și se întorc la Munte cu bani..."; mai târziu această cămară se va muta la Baia Mare), existând în același timp o altă cămară la Oradea plus cămara transilvană care își avea sediul la Cluj[40].

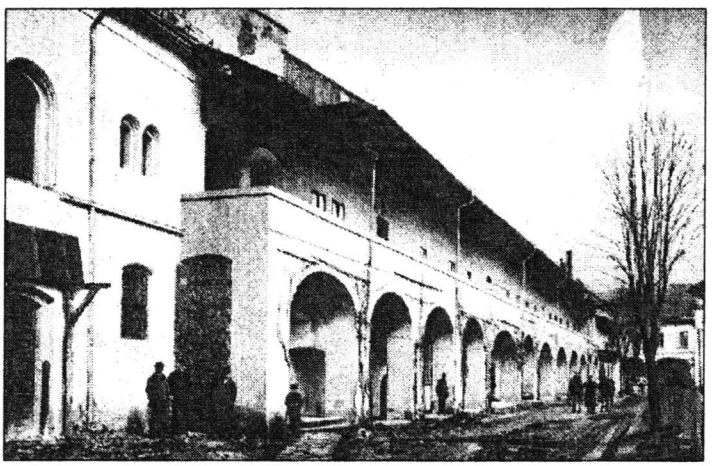

Monetăria orașului Baia Mare, secolul al XVIII-lea
Fotografie din colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

La începutul secolului al XIV-lea existau 35 de tipuri de monede care circulau în Ungaria medievală. În prima jumătate a secolului al XIV-lea regele Carol Robert aduce un suflu nou în politica monetară a regatului înlocuind aceste tipuri de monede cu florini noi (după modelul monedelor bătute la Florența) și monede de argint mari.

Reforma sa monetară este importantă în fapt pentru efectele majore pe care le-a avut în mai multe domenii (de la comerț până la dezvoltarea urbană propriu-zisă), pe o perioadă destul de îndelungată[41]. Mai mult, aceste reforme nu pot fi exclusiv asociate numai cu introducerea florinului de aur în 1325 pe piața de monede a Ungariei medievale, (care a fost în fapt una din măsurile luate de rege și definitivată practic în intervalul 1325-1388) ci mai ales susținerea și acordarea unor privilegii importante orașului minier Baia Mare[42].

În cele ce urmează am considerat esențial prezentarea unora din monedele care se băteau la monetăria orașului Baia Mare, în special cele care se păstrează actualmente în tezaurul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș.

Potrivit evoluției monedelor bătute la Baia Mare moneda care se bătea la Baia Mare în secolul al XV-lea era ducatul unguresc cu greutatea de 3,49 g și conținutul de

[40] Hóman B., *A magyar királyság pénzügyei és gadaságpolititkája Károly Róbert korában*, Budapest, 1921, p.85; Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.123.

[41] Petrovics I., *Royal residences and urban development during the reign of the Anjou kings in Hungary*, în HU, 1/1997, p.45.

[42] Privilegiile acordate în documentele din 1327, 1329, 1347 și 1376. Acestea au fost menționate și în paginile anterioare ale studiului.

https://biblioteca-digitala.ro

aur de 3,44g. Sub domnia lui Matia Corvin se emit la Baia Mare monede care au reprezentată pe revers sigla – n. Emisiunile monetare din această perioadă se încadrează în noile tendințe impuse de o reformă radicală a emisiunilor monetare ungurești. Pe aversul pieselor apare imaginea fecioarei cu pruncul, probabil datorită faptului că familia Huniazilor practica un cult special al fecioarei. Pe reversul pieselor este reprezentată o siglă în formă de cruce care se referă probabil la un monetar necunoscut la Baia Mare.

Începând cu Ioan Sigismund (1556) pe monedele bătute la Baia Mare se află imprimată sigla N-B și stema orașului Baia Mare: două târnăcoape de miner încrucișate.

Monedă bătută la monetăria din Baia Mare în anul 1605
Colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

https://biblioteca-digitala.ro

Sigle folosite de monetăria de la Baia Mare în legenda monedelor bătute în secolele XV-XVII *

Nr. Crt.	Sigla monetăriei de la Baia Mare	Traducerea siglei monetăriei de la Baia Mare	Anul în care se folosea sigla
1.	-n	Nagybánya (Baia Mare)	Secolul al XV-lea
2.	* / N-P	Nagybánya (Baia Mare) – în aceeași perioadă aceasta era și sigla orașului (**incert**)	1556
3.	N-P	Nagybánya (Baia Mare) Sigle aflate pe monede bătute la Baia Mare în perioada lui Ioan Sigismund (**incert**)	1556-1559
4.		Sigla orașului Baia Mare	1556-1561
5.	// N-B	Blazonul Bathoreștilor și sigla orașului Baia Mare	1595-1598
6.	// N-B	Sigla orașului Caşovia și sigla orașului Baia Mare	1624
7.	N-B // N-B	Nagybánya (Baia Mare)	1625
8.	N-B	Nagybanya (Baia Mare)	Foarte des folosită în secolele XVI-XVII

Deoarece tipurile de monede bătute în monetăria de la Baia Mare reprezintă un subiect important pentru analiza istorică de față această informație va fi ulterior introdusă, convenindu-se la descrierea în detaliu a monedelor cunoscute până astăzi a fi bătute la Baia Mare, subiect cercetat deja, dar nefinalizat din lipsa tuturor imaginilor care vor fi alăturate informațiilor de ordin numismatic[43].

3. Alte privilegii economice ale orașului minier Baia Mare în secolele XIV-XVI

Trebuie avută în vedere importanța extragerii minereurilor în aceste așezări în raport cu celelalte ocupații – din domeniul meșteșugăresc și negustoresc – deoarece acestea vor dicta categoriile de privilegii economice acordate așezărilor urbane în cauză. Dezvoltarea meșteșugurilor și a activității comerciale în cele trei așezări urbane miniere a fost mai lentă în raport cu dezvoltarea mineritului, astfel încât dinspre aceste domenii se obțin mai puține drepturi economice.

În același timp trebuie subliniate și imboldurile exterioare – politica suveranului, comerțul internațional[44] - care constituie un factor important în stabilirea privilegiilor economice care au fost acordate așezărilor urbane miniere. Datorită evoluțiilor favorabile în interiorul diverselor economii, a noilor tehnici în diverse ramuri economice, se remarcă un puternic avânt al producției acestora și totodată a productivității crescânde. Acest fapt este remarcat și în meșteșugul extragerii

* Huszár L., *Az Erdélyi fejedelemség pénzverése*, Budapest, 1995, pp.31- 32.

[43] Aceste date au început a fi cercetate și analizate, dar vor fi introduse într-o fază avansată a cercetărilor, pentru claritatea și rigurozitatea informațiilor care vor fi ulterior colectate.

[44] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.49.

https://biblioteca-digitala.ro

minereurilor, în cazul de față a minereurilor de aur și argint, care constituiau începând cu secolul al XIV-lea un interes european.

Este necesar a se sublinia anterior că studiile de specialitate publicate în anii trecuți au tratat cu seriozitate problema diferențierii piețelor de târguri pentru perioada evului mediu[45].

Pornind de la teorii istorice deja consacrate, legate de interdependența dreptului de a ține târg și dreptul orășenesc, în cazul așezărilor urbane miniere vom încerca în cele de mai jos să prezentăm lucrurile într-o manieră cronologică, dar și comparativă pentru așezarea urbană supusă studiului de față.

La începutul regalității maghiare dreptul de a ține târg - *ius mercatis* – era un drept regal[46] (*ius principis proprium*). Localitatea Baia Mare primește dreptul de a ține târg – *ius mercatis* – în anul 1347[47]. Acest drept apare din nevoia de a satisface cerințele desfacerii produselor agricole locuitorilor acestui oraș, dar și celor care se aflau în raza imediat apropiată a acestui oraș minier: „... poruncim să se acorde dreptul de a ține iarmaroc sau târg, care este un târg anual, începând cu prima duminică înainte de sărbătoarea Sf. Gal Mărturisitorul, și durând 15 zile inclusiv după aceea, după dreptul orașului Kasovia, cu aceleași libertăți, din plenitudinea maiestății sale regale, credincioșilor noștri mai-sus zișii"[48].

Cea mai importantă localitate din bazinul minier din N-V Transilvaniei (economic vorbind), în cazul de față și comercial, era Baia Mare, ceea ce îndreptățea decizia regalității de a acorda acesteia dreptul de ținere a târgului anual.

Pentru anul 1356 este menționat pentru Baia Mare dreptul de a ține târg săptămânal[49]. În acea perioadă domeniul orașului se afla sub stăpânirea regală. Este cunoscut faptul că până la mijlocul secolului al XII–lea târgurile erau ținute săptămânal doar pe domeniile regale.

Regele garanta pentru siguranța și liniștea din târguri, în schimbul acestei siguranțe percepând vamă de la negustori. Cel care supraveghea târgul pentru rege era comitele, iar taxele vamale erau strânse de către oamenii regelui și ai comitelui respectiv. Orașul Baia Mare era domeniul regal în aceea perioadă, până spre sfârșitul secolului al XIV-lea când ulterior rivalitatea regalitate-proprietarii de moșii este evidentă, iar orașul trece din mâinile regalității în cele ale diverșilor nobili interesați de minele din aria orașului. Pentru Baia Mare, cel care supraveghea târgul era comitele cămării regale, cel mai important om al regalității în oraș: „De asemenea, toți negustorii care circulă pentru negoț între Munte și Sătmar, să nu fie împiedicați de către comiții cămărilor cei de acum și cei viitori, /pentru ca/ atunci când vin la cămara Sătmarului și se întorc la Munte cu bani, adăugându-se în mod expres acest lucru, iar dacă ulterior ar fi umblat cu aur și argint de la camera Sătmarului pe furiș prin păduri lăturalnice, dumbrăvi și căi neobișnuite și periculoase, și neavând permisiunea comiților cămărilor, și împotriva voinței menționaților comiți, să fie pedepsiți cu pedeapsa impusă de maiestatea sa regală"[50].

---

[45] Vezi Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*; Hóman B., *Magyar középkor*, Budapest, 1938.

[46] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.52.

[47] Dreptul de a organiza o dată pe an un târg de 15 zile, la Sf. Martin (11noiembrie).

[48] *Item siquis, homicidium perpetrans, fuga evaserit, tunc bona sui mobilia et immobilia universa nulus aufferre presumpmat, sed indemniter uxori et liberis seu heredibus remanebunt. Item nundinas sive ferias, quod est forum annuale, proxima die dominica ante festum Beati Galii confessoris inchoando et inclusive per quindenas subsequentes durans, more civitatis nostre Cassensis, eisdem libertatibus, de regie maiestatis plenitudine fidelibus nostris predicis duximus concedendum.*

[49] Șt.Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1979, vol. II, p.138.

[50] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.1/1347: *Item, omnes mecatores, inter Monte met Zathmar negociando procedentes, per comites camerarum*

https://biblioteca-digitala.ro

Rămânând în aceeași sferă de discuții, studiile istorice arată importanța delimitării categoriilor de târgoveți care existau în evul mediu. Se disting astfel cel puțin două categorii în rândul celor care își desfăceau produsele în piețe sau cu ocazia târgului. Diferențierea clară trebuie realizată mai ales între meșteșugar și negustor[51]. Ținând cont și de aceste diferențieri, analizând totodată și numărul breslelor care au activat pentru perioada respectivă în orașul minier cercetat, numărul celor care participau la comerț pentru dobândirea celor necesare traiului de zi cu zi sau refacerii propriilor gospodării este mult mai mare în comparație cu cel al negustorilor prezenți în târgul de la Baia Mare. Orașele vizate erau importante economic datorită bogățiilor subsolului pe care le dețineau. Au făcut parte din drumurile comerciale importante ale Transilvaniei medievale mai ales începând cu secolul al XVI-lea[52].

Dinamica târgurilor din așezările urbane miniere a fost determinată ca și în cazul altor așezări de vânzarea produselor care aparțineau în mod direct producătorilor locului. Pentru Baia Mare este menționată vânzarea de haine confecționate de către croitorii orașului în jurul anului 1412[53]. În acel an, în fapt, croitorii se plâng că unii funcționari ai orașului își confecționau haine la croitorii care nu făceau parte din breasla deja organizată (sunt pomeniți în documente cu titulatura de cârpaci sau nebreslași) dinafara orașului îngreunând funcționarea corectă a croitorilor *intra muros*. În sprijinul celor din oraș vine autoritatea principală prin persoana despotului Gheorghe Brancovici care stăpânea orașul în acea perioadă, hotărând că cei care își vor face haine la croitorii din afara orașului să fie pedepsiți cu 3 gire de argint, interzicând totodată croitorilor nebreslași să exercite această meserie dacă nu făceau parte din breasla deja statuată în orașul Baia Mare[54].

Cu toate acestea, croitorii de la marginea orașului Baia Mare continuă să lucreze, fapt ce-i determină pe croitorii breslași să apeleze din nou la regalitate pentru acordarea unor privilegii care să îi apere de eventuale probleme din partea acelor nebreslași[55]. Astfel că, la 8 ianuarie 1469 regele Matia Corvin reînnoiește dispozițiile din 1412 legate de organizarea breslei croitorilor pedepsind pe cei care nu respectă regulile impuse, cu suma de 3 mărci de argint.

În anul 1547 este menționată o altă neînțelegere între alți producători ai orașului, respectiv între blănarii și cojocarii din Baia Mare precum și măcelarii din același oraș pentru acordarea unui acont, de către blănari, măcelarilor, pentru ca măcelarii să aibă posibilitatea să-și cumpere miei[56] - această înțelegere poate fi văzută *de facto* ca un sistem de întrajutorare între acei producători din Baia Mare.

La 1506 măcelarii unguri din Baia Mare se plâng regalității că nu primesc dreptul din partea măcelarilor germani de a-și vinde carnea în mod liber decât dacă vor intra ca membri în breasla deja constituită, deși aceștia plăteau aceleași sarcini fiscale ca și măcelarii germani. Luând în considerare plângerile măcelarilor unguri regele Vladislav al II-lea cere magistratului orașului să ia măsurile necesare pentru

presentes et futuros, donec ad cameram Zathmariensem veniendo et cum denarii sed Montem redeundo, non impediantur, hoc expressius adiecto, quod, si ulterius de Zathmariensi camera furtive, per devias silvas et nemora ac vias inconsuetas at sinistras, ac non obtenta licentia comitum camerarum, cum auro et argento et contra voluntatem predictorum comitum processerint, poena, a regia maiestate imposita, puniantur.

[51] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.53; S.Goldenberg, *op. cit.*, pp. 251-255.

[52] S.Goldenberg, *op. cit.*, p.290.

[53] Szádeczky L., *Nagybánya régi iparárol és czéheirol* în *Századok*, Budapesta, 1889, p.677; Șt.Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI- lea*, București, 1954, p.156.

[54] Szádeczky L., *op.cit.*, pp.677-678; Șt.Pascu, *op.cit.*, p.156.

[55] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.9/1469.

[56] Szádeczky L., *op.cit.*, p.682; Șt.Pascu, *op.cit.*, p.124.

https://biblioteca-digitala.ro

soluţionarea plângerilor şi pentru ca măcelarii unguri să se bucure de aceleaşi drepturi ca cei de etnie germană, potrivit drepturilor care le-au fost acordate anterior de către Matia Corvin[57]. Este o formă de exprimare directă a unei concurenţe ivite între cele două tabere pentru procurarea de materie primă şi pentru desfacerea produselor[58].

Mai mult, am iniţia ideea existenţei deja fenomenului puternic manifestat în această perioadă în multe localităţi din Transilvania unde oaspeţii germani pierd teren în faţa autorităţii tot mai evidente a maghiarilor prin pieţi de desfacere a produselor[59], dar şi acapararea unor funcţii importante în administraţia oraşului.

În acest context, măcelarii din Baia Mare nu sunt scutiţi de divergenţe cu autoritatea oraşului nici în perioada care urmează, fiind menţionate chiar şi neînţelegerile dintre aceştia şi cămărăşul regal. Mai mult, cearta dintre măcelari şi conducerea oraşului se transformă într-o formă mult mai gravă de protest. Pe acest fond măcelarii prezintă conducerii oraşului preţurile articolelor de măcelărie, care nu sunt acceptate însă, fiind considerate de magistrat mult prea mari[60]. În consecinţă, măcelarii băimăreni refuză să mai taie animale şi să vândă carne, astfel că autorităţile sunt nevoite să recurgă la ajutorul venit din partea altor măcelari din oraşele apropiate şi interzic totodată măcelarilor locali să funcţioneze pentru o perioadă de 1 an şi 3 luni. De remarcat că o situaţie similară se întâmplase şi la Sibiu[61].

Chiar dacă oraşul nu se afla la confluenţa celor mai importante drumuri comerciale din Transilvania medievală, totuşi afluenţa populaţiei în zona aşezărilor urbane miniere este remarcabilă, dat fiind faptul că reprezentau locuri bogate datorită minereului existent în zonă. Acest aflux de populaţie cu precădere începând cu secolul al XVI-lea, când regalitatea reiterează susţinerea economică a aşezărilor miniere, face posibilă dezvoltarea şi la Baia Mare a unei producţii de produse de panificaţie care să susţină necesarul din zonă. Astfel, pentru brutarii din Baia Mare conducerea oraşului hotărăşte la 25 februarie 1582 să li se acorde dreptul de a cumpăra grâu cu ocazia târgurilor ţinute în oraş, iar în caz contrar erau amendaţi cu 10 forinţi.

Din cercetările întreprinse până în acest moment nu putem analiza sau comenta existenţa pentru oraşul Baia Mare a dreptului de depozit – *ius depositionis, ius stapulae* sau *ius empori-* practicat în toată Europa, şi care avea ca scop principal ridicarea economică, aducerea de venituri considerabile negustorilor şi locuitorilor unei localităţi în raport cu alte aşezări urbane[62]. Cercetările ulterioare care vor avea la bază materialul documentar din alte arhive vor putea să răspundă favorabil sau negativ acestei întrebări.

Cu siguranţă însă sunt menţionate documentar unele scutiri sau reduceri de taxe în ce priveşte negoţul diferitelor produse în sau din afara oraşului Baia Mare. Încă din anul 1347 este specificată scutirea de taxă privind desfacerea vinului pentru locuitorii oraşului Baia Mare: „De asemenea, desfacerea vinului să fie liberă pentru cetăţeni, negustori şi toţi ceilalţi oaspeţi fără vreo impozitare a vreunei părţi sau fără vreo dare de bani (impozit) datorită creşterii numărului de locuitori şi datorită lărgirii oraşului regal"[63]. Tot în aceeaşi chestiune a scutirii vânzării vinului, în 1485 Matei Corvin dispune oamenilor cămării, Zold şi Iungh Albert din Baia Mare să limiteze dreptul

[57] Szádeczky L., *op.cit.*, p.684; Şt.Pascu, *op.cit.*, p.104.
[58] Şt.Pascu, *op.cit.*, p.104.
[59] Köpeczi B., Makkai L., *History of Transylvania*, Budapesta, 1994.
[60] Szádeczky L., *op.cit.*, p.684; Şt.Pascu, *op.cit.*, p.104.
[61] Şt.Pascu, *op.cit.*, p.104.
[62] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit.*, pp.62-63; S.Goldenberg, *op. cit.*, pp. 251-255.
Acest drept echivala cu obligativitatea negustorilor de a vinde la numite soroace mărfurile importante, în primul rând, ba chiar exclusiv, negustorilor locali.
[63] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond Primăria oraşului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.1/1347.

https://biblioteca-digitala.ro

orașului Baia Sprie privind vânzarea vinului pe teritoriul orașului Baia Mare, deoarece minerii din acest oraș pierd prea mult timp în cârciumi în detrimentul mineritului. Aici se observă totodată mai vechea rivalitate dintre cele două orașe miniere, cu atât mai mult cu cât măsurile impuse de regalitate în chestiunea vinului din Baia Sprie vândut în Baia Mare, are în vedere păstrarea productivității la nivelul minereului de neferoase în minele din Baia Mare, care erau mai numeroase, dar totodată și mai productive decât cele din orașul imediat învecinat, Baia Sprie[64]. Tot din prima mențiune documentară este cunoscut faptul că „...trebuie să păstreze măsura veche sau obișnuită a muntelui, în continuu, după obicei"[65].

Numeroasele conflicte armate care au avut loc în secolele XV-XVII în arealul orașelor miniere din N-V Transilvaniei determină de asemenea aplicarea unor măsuri din partea regalității care să confere populației acestor orașe confortul unei protecții venite din partea autorității supreme. În acest sens, în anul 1492 Vladislav al II-lea, urmărind să-i ajute pe locuitorii orașului Baia Mare în urma distrugerilor suferite de acest oraș din partea polonezilor, acordă locuitorilor săi dreptul de cârciumărit, interzicând în același timp introducerea vinului și berii străine de către cămărașii monetăriei din Baia Mare, și vinderea acestora pe teritoriul orașului[66], iar în anul 1496 același rege acordă cetățenilor un act de protecție împotriva negustorilor străini[67].

Încă din secolul al XII-lea orice negustor străin era obligat să se prezinte la reședința regelui și a voievodului pentru a primi aprobarea activității sale[68]. Pentru negustorii autohtoni această condiție este impusă doar din secolul al XIII-lea, fiind nevoiți să respecte itinerariile comerciale impuse de regalitate sau voievod[69]. Drumul pe itinerariile fixate de către regalitate treceau prin locurile de vamă obligatorii și cu *ius stapulae*[70].

Unul din cele mai importante venituri care puteau fi aduse orașului era vămuirea produselor care intrau în orașul respectiv pentru a fi vândute. Legile emise în timpul regelui Coloman menționează că negustorii plăteau întotdeauna taxe mult mai mari decât producătorii, atât în ce privește trecerea drumurilor cât și în ceea ce privește participarea la târguri[71]. Spre exemplu, pentru anul 1472 se permite orașului Baia Mare să perceapă taxe pentru căruțele care intrau în oraș pentru târgul săptămânal, cu dreptul de a folosi acest venit la pavarea și curățirea străzilor[72].

Obținerea sau concesionarea unor taxe vamale avea întotdeauna efecte pozitive asupra economiei unui oraș, și implicit asupra creșterii importanței acestuia în raport cu alte orașe medievale; cu atât mai mult, implicațiile erau nu doar de ordin economic, ci chiar de natură juridică sau culturală. E bine știut că prosperitatea unui oraș era dată de intențiile și atitudinea negustorilor acelui oraș în raport cu procesul comerțului și al negoțului *intra muros* sau *extra muros*. Pentru acest motiv în cazul multor orașe din Transilvania medievală și nu numai, negustorii au încercat să obțină cât mai multe scutiri de vamă în folosul comunității din care proveneau sau își desfășurau activitatea, dar bine fiind știută și dorința lor proprie de înavuțire și confort.

Corelat cu importanța crescândă a orașelor miniere în politica regalității maghiare, unul din cele mai importante privilegii obținute de cel mai important oraș

[64] A.N.-D.J Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.171485.
[65] *Ibidem*, nr.1/1347.
[66] *Ibidem*, nr. 21/1492.
[67] *Ibidem*, nr.22/1496.
[68] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit.*, p.64; Fügedi E, *Kolduló, polgárok, nemesék*, p.256.
[69] Rüsz-Fogarasi E., *op.cit.*, p.65.
[70] *Eadem*, p.64.
[71] *Eadem*, p.65.
[72] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.11/1472.

https://biblioteca-digitala.ro

minier din N-V Transilvaniei este scutirea de vamă. Deoarece taxele privind acest drept puteau ajunge la sume destul de mari, în istoria medievală a orașului minier Baia Mare aceste taxe au fost de-a lungul vremurilor discutate sau chiar disputate de către regalitate, locuitorii orașului și nu în ultimul rând proprietarii feudali ai locurilor sau proprietarii feudali ai minelor locului.

Prima mențiune legată de scutirea de vamă a locuitorilor, dar și a negustorilor care veneau către orașul Baia Mare este dată în anul 1347: „De asemenea, toți negustorii care circulă pentru negoț între Munte și Sătmar, să nu fie împiedicați de către comiții cămărilor cei de acum și cei viitori, /pentru ca/ atunci când vin la cămara Sătmarului și se întorc la Munte cu bani..."[73]. În anul 1454[74] regalitatea maghiară oferă locuitorilor din Baia Mare scutirea de vamă și libera trecere a celor care călătoresc în chestiuni legate de minerit.

Treizeci de ani mai târziu, locuitorii orașului Baia Mare sunt scutiți de orice vamă în condițiile în care călătoresc pentru procurarea de alimente atât în interesul lor cât și al tuturor celor care sunt implicați în activitatea de minerit[75].

În aceeași chestiune a scutirii de vamă, este cunoscut că în timpul ultimilor regi arpadieni plata vămii era tot mai dificil să fie ținută sub control de către regalitate, astfel că aceasta ajunge să fie apanajul unor persoane particulare care se îmbogățesc din încasarea sumelor respective. Din aceste motive, era una din taxele pe care foarte mulți feudali doreau să o perceapă de la locuitorii orașului, în detrimentul visteriei regale și mai ales pentru creșterea veniturilor proprii. În ce privește orașul Baia Mare, acesta nu este scutit de divergențe acute cu unii proprietari ai pământurilor din ținutul orașului sau chiar cu unii proprietari ai minelor, care încalcă prevederile regale și pretind locuitorilor orașului plata vămii în folosul lor propriu. Pentru a aplana asemenea disensiuni între localnici și feudali, dar mai ales în vederea creșterii încrederii și loialității locuitorilor în regalitate, aceasta se vede nevoită să intervină prin recunoașterea sau înnoirea mai vechilor privilegii legate de scutirea de vamă a locuitorilor orașului Baia Mare[76].

În secolul al XVI-lea dorința proprietarilor feudali din jur de a se impune și a de stăpâni cât mai multe din minele și proprietățile aparținătoare orașului Baia Mare se accentuează, ceea ce determină o reacție promptă din partea regalității, pe de o parte materializată în păstrarea sau reiterarea unor documente care făceau trimitere la acordarea unor privilegii cetățenilor orașului minier, cât și în susținerea tot mai acută a cetățenilor în apărarea vechilor privilegii în raport cu dorințele de stăpânire și uzurpare ale proprietarilor de pământuri. Astfel, regele Ioan I, în baza drepturilor anterioare

---

[73] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr.1/1347:" *... Item, omnes mercatores, inter Monte met Zathmar negociando procedentes, per comites camerarum presentes et futuros, donec ad cameram Zathmariensem veniendo et cum denarii sad Montem redeundo, non impediantur, hoc expressius adiecto, quod, si ulterius de Zathmariensi camera furtive...* ".

[74] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr. 5/1454:"*...prefati cives ac montaniste dicte civitatis autem honores et familiares eorum presentium asecnsionem ac in agendis premissis ad nostras possesiones tenuta loca tributorum h[...] officialibus ac vestri in modum pre[...] existentis eosdem aut dicos ipsius familiares tam in eo modo super quo redendo ubique pacifice et sine anuali tributi solucione transfere stare pacifice, forizare et[...] permittatis et[...]nec eos aut predictos eorum familiares sed nulliusvis instantiam in personis detinere et ubique et bona eorum arestare presumatis nec sive [...]modo aliquili signanter per debitis et excessibus aliorum presentibus perhibetis rehibentes restitutis.*

[75] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr. 18/1485.

[76] *Ibidem*, nr. 25/1501.

https://biblioteca-digitala.ro

întărește privilegiul locuitorilor din Baia Mare cu privire la scutirea de vamă, îndeosebi pe teritoriul comitatelor Bihor, Sătmar, Solnoc și Szabolcs[77].

Câteva decenii mai târziu, Maximilian al II-lea, tot în baza privilegiilor anterioare scutește pe locuitorii orașului Baia Mare de plata taxelor de vamă și le acordă dreptul de liberă trecere în țară[78]. Situația privind lupta pentru perceperea taxelor vamale nu ia sfârșit foarte curând, astfel că în anul imediat care urmează, Czobor Emeric de Czoborszentmihaly, locțiitor al palatinului, în ședința judiciară ținută la Presov anunță că delegația orașului Baia Mare protestează împotriva perceperii de vamă de la locuitorii acestui oraș care, în baza privilegiului primit de la Maximilian al II-lea la 18 decembrie 1573 sunt scutiți de aceste taxe[79].

Un capitol important din privilegiile orășenești îl constituie prestațiile și serviciile urbariale. În funcție de natura și cantitatea acestora putem avea o imagine a nivelului de urbanizare a localităților prestatoare.

Într-o perioadă mai avansată a feudalismului orașele ajung să-și reducă serviciile urbariale față de regalitate (sau față de autoritate)[80] la o taxă fixă, deoarece cetățenii localității ajung să fie proprietarii terenurilor din hotarul orașului. Cetățenii orașelor ajung astfel să fie scutiți de prestări în natură și muncă față de autoritatea feudală a orașului. Mai mult, în funcție de aceste taxe se poate anticipa evoluția unui oraș. Regalitatea stabilește treptat serviciile urbariale mai însemnate sau cu importanță specială la o sumă pe care orașul trebuie să o plătească o dată sau de două ori pe an.

În cazul așezării urbane miniere Baia Mare se cuvine a fi subliniat faptul că este oraș liber regal începând cu secolul al XIV-lea. În legătură cu orașele libere regale impozitele sunt reglementate încă din perioada lui Carol Robert. Așadar, aceste orașe sunt scutite de prestarea obligațiilor feudale, deoarece cetățenii acestor așezări devin proprietari ai teritoriilor urbei lor[81].

Legat însă de alte obligații și impozite prestate de către această așezare, în fața regalității, menționăm că în prima jumătate a secolului al XV-lea documentele dezvăluie scutirea așezării urbane miniere Baia Mare de toate impozitele obișnuite și neobișnuite, pentru faptul că locuitorii săi au exploatat fără nici un ajutor „alte/noi" mine ale cămării regale din apropierea orașelor Baia Mare și Baia Sprie[82]. Acest fenomen se întâmplă destul de des în evoluția orașului minier Baia Mare. Importanța minelor în sistemul economic al Ungariei medievale determină regalitatea să „stabilească" chiar perioade în care dorința de scutire a orașelor minere față de impozitele și taxele regale era totală sau avea o cotă mare de reducere. Se poate concluziona că acest lucru se întâmpla în raport direct cu apelul făcut de regalitate orașului minier de a exploata cât mai eficient și în cât mai multe locuri noi minereurile existente.

Privilegiile orășenești se ocupă deseori cu dreptul de folosință a pădurilor. Până la mijlocul secolului al XIII-lea teritoriile din interiorul hotarului așezării ridicate la rang de de oraș se aflau în proprietatea regalității, treptat aceasta le cedează sub *ius usus* locuitorilor orașului.

---

[77] *Ibidem*, nr. 35/1527.

[78] *Ibidem*, nr. 46/1573; 47/1573.

[79] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr. 48/1574.

[80] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.79.

[81] Rüsz-Fogarasi E., *op. cit.*, p.80.

[82] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*, nr. 33/1525- Ludovic al II-lea, rege al Ungariei, etc., face cunoscut tezaurarului Thurzo Alexio că scutește pe timp de doi ani, locuitorii orașului Baia Mare de „lucrum camerae" precum și de impozitele obișnuite și neobișnuite, pentru faptul că aceștia au exploatat fără nici un ajutor cele două mine ale cămării, Cheresnyebanya și Ghenczpatak din apropierea orașului Baia Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru Baia Mare, în prima mențiune documentară păstrată[83] este menționat semnul de hotar al orașului: „semnele de hotar să se întindă după vechiul obicei, aproximativ până la 3000 de pași, adică de la Săsar în toate ținuturile și pădurile regale, cu excepția satelor deja întemeiate, precum și pământurile intacte, pădurile posesiunilor nobiliare". Există însă o concesie dată de către autoritate în privința folosirii și a altor păduri regale: Dar, deoarece, nu s-a întâmplat să se găsească stejari și arbori mari necesari pentru stoln și gropi, pentru construirea caselor în hotarele lor, și cu atât mai puțin, piatră brută pentru construcția bisericilor în hotarele lor, încuviințăm ca să aibă posibilitatea nelimitată să primească grinzi și lemne mari pentru gâteje și gropi apte, /precum/ și necesare construirii edificiilor lor, ba chiar și pietriș din afara hotarelor lor, fără nici un prejudiciu adus altor posesiuni regale ale noastre, însă nu din posesiunile nobilior, ci din posesiunile și pădurile noastre regale". Dorința autorității de a nu intra în altercații și disensiuni cu proprietarii posesiunilor este clar subliniată în document, aceștia fiind lăsați să-și exercite dreptul deplin asupra posesiunilor pe care le stăpânesc[84].

În ciuda respectării dreptului de proprietate al tuturor proprietarilor de posesiuni, în măsura în care aceștia își exercitau drepturi asupra posesiunilor regale, în cazul de față asupra teritoriilor orașului Baia Mare, regalitatea intervine în reglarea situației dintre oraș-nobilii proprietari, dar și la nivelul regalitate-nobilii proprietari[85].

În concluzie, în cursul cercetărilor pentru subiectul abordat în rândurile de mai sus s-au deschis diverse căi foarte interesante de continuare și adâncire a fenomenului urban din N-V Transilvaniei, sau al unor aspecte ale acestora, care vor face prilejul unor scrieri ulterioare.

The privileges of mining settelements - Baia Mare (14th-16th centuries) and its role for medieval urban developement from N-V of Transylvania

(Abstract)

The present researche aims at investigating the development of town Baia Mare from the standpoint of their privileges.

In front of we have tried to ground our analysis of the settlements and the importants of this pfenomen concerning on the road to urbanization.

The development of mining explorations, treades and of the commercial activities determined the gainer of important economic rights, which could have stimulated the aforementioned economic fields.

[83] A.N.-D.J. Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*,nr. 1/1347.

[84] *Ibidem*, nr. 1/1347.

[85] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Primăria orașului Baia Mare, Seria documente privilegiale*,nr. 9/1469: ...credinciosului nostru, alesul Bernald de Dengeleg, sănătate și mântuire, care s-a prezentat în fața noastră, a chibzuiților noștri, judele și ceilalți jurați, cetățenilor întregii comunități a orașului nostru Rivulus Dominarum, că a vândut și a perpetuat pe veci și a asumat /o porțiune/ din domeniu aflată în numitul oraș al nostru Rivulus Dominarum, acestor cetățeni ai noștri, prin puterea scrisorii /emisă de/ capitlul bisericesc de la Oradea, pentru 35 de florini de aur, pentru ca acești cetățeni ai noștri să o țină și să o păstreze ca pe un domeniu liniștit, dobândit în mod legal, prin propriile sale compensări din propria sa avere, din casa lui.

https://biblioteca-digitala.ro

*Preocupări istoriografice romantice (postrevoluționare) asupra cărții românești din Transilvania**

IOAN MARIA OROS

Complexitatea evenimentelor istorice care s-au succedat în perioada de după revoluția de la 1848, până spre sfârșitul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea, cu continuitățile și discontinuitățile sale, dar și una cu o "vocație constructivistă", s-au răsfrânt și asupra istoriografiei românești, păstrându-se ca definitorie încă trăsătura romantică pașoptistă: "istoricul român, angajat și el în luptele politice, a făcut din istorie un instrument al acțiunii politice"[1].

Printre reprezentanții iluștri ardeleni ai istoriografiei romantice (postrevoluționare) se numără: A.Papiu-Ilarian (*Istoria românilor din Dacia Superioară*, I-II, Viena, 1851-1852), G.Barițiu (*Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, I-III, Sibiu, 1889) și Vasile Maniu (*Disertație istorico-critică și literară tractându despre originea Romanilor din Dacia Traiană*, Timișoara, 1857). Această generație este cea care, cu Timotei Cipariu în frunte, va aduce – cum s-a spus - istoria culturii evului mediu în spiritul istoriografiei moderne, "unind filologia cu istoria"[2].

Cercetările recente înclină – și pe bună dreptate - să pună începuturile preocupărilor bibliofile și a interesului tânărului Timotei Cipariu (1805-1887) pentru cercetarea cărții vechi, în special, pe seama relațiilor de colaborare statornicite pe acest tărâm cu doctorul Vasilie Popp, cel care, grație mai vechii sale experiențe în acest sens, îi va facilita acestuia și călătoria de documentare în Țara Românească și Moldova[3]. În aceeași opinie, această perioadă, situată între sfârșitul deceniului al doilea – primii ani ai deceniului al treilea al secolului al XIX-lea, poate fi considerată și ca etapa "cea mai veche de pregătire a bibliografiei românești retrospective sau chiar a *Bibliografiei Românești Vechi (B.R.V.)*[4], ultima gândită astfel ca „operă de colaborare națională": nu numai pe orizontala spațiului românesc, ci și pe verticala timpului – adăugăm noi, adică, atât ca efort colectiv de colectare a datelor bibliografice ale cărților[5], cât și ca finalizare a operei - rod al muncii câtorva generații de cărturari.

Atât preocupările sale de bibliologie, cât și faimoasa bibliotecă a savantului filolog și lingvist, socotită "cea dintâi bibliotecă națională a românilor"[6], n-au încetat să

---

* Articolul face parte dintr-o lucrare mai amplă, intitulată *Istoriografia asupra cărții românești din Transilvania (sec. XVII-XIX), până la 1948*, aflată în manuscris.

[1] P.Teodor, *Istoriografia romantică postrevoluționară din Transilvania*, în „Crisia", 20, 1990, pp.195-227; Al.Zub, *A scrie și a face istorie*, Iași, 1981, p.32 passim.

[2] P.Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, 2002, p.110.

[3] E.Mârza, *Timotei Cipariu și „Bibliografia Românească Veche"*, în AUA, 2000-2001, 4-5, p.115.

[4] *Ibidem*, p.116.

[5] Acestor "bărbați prea demni", Timotei Cipariu le înșiră numele și le mulțumește public pentru "neprejetătoarea lor bunăvoință", în prefața la *Crestomație sau analecte literare*, pp.VI-VII.

[6] S.Puiu, D.Daisa, *Biblioteca lui Timotei Cipariu. Catalog I-V*, Cluj-Napoca, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 1990, p.II.

https://biblioteca-digitala.ro

constituie subiect de studiu și analiză din varii unghiuri de cercetare[7], atrăgându-i acestuia, nu o dată, titlul de cel mai mare colecționar bibliofil pe care l-au avut românii.

În acest "desăvârșit atelier de lucru", care era biblioteca sa, întemeietorul filologiei române și-a elaborat operele de căpătâi, *Principie de limbă și de scriptură* (Blaj, 1847-1848, ed. a II-a, Blaj, 1866) și *Crestomație sau analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începând de la seclul XVI până la al XIX, cu Notiță literară* [adunate și culese de Tim.Cipariu], (Blaj, 1858)[8], cele care, alături de câteva articole găsite în manuscris, reflectă direct preocupările științifice ale autorului în domeniul istoriografiei cărții românești vechi.

Așa cum foarte judicios s-a remarcat, pe T. Cipariu l-au preocupat, în primul rând, tipăriturile românești de până la 1700; lucru pe care, de altfel, îl mărturisește într-o scrisoare către G.Barițiu (1 februarie 1859), arătând că: "*Scopul mieu este de a aduna: 1) Tot felul de cărți românești tipărite până la 1700; 2) Tot felul de tipărituri de la 1700 până la 1830 încoace, împreună cu manuscrisele românești din orice timp*"[9] – delimitare cronologică respectată până astăzi.

Crestomația debutează cu o "prefațiune", prin care autorul înțelege să pregătească cititorul, prezentându-i, pe scurt, "scopul și intențiunea în adunarea și publicarea de față", urmată de o semnificativă *Notiță literară*, în care își prezintă concepția sa despre literatura și istoria literară românească, concluzionând că: "*literatura românească* mai adeverit se începe cu începutul tipărirei cărților românești către mijlocul seclului al XVI-lea, fără de a se putea încă deplinit ști care a fost întâia carte tipărită românească"[10]. Autorul face, apoi, precizări privind seria scriitorilor și a cărților pe provincii și "alte țări", cu care și continuă această *Notiță literară*, până la începutul crestomației de texte propriu-zise.

Încercând să determine dimensiunea utilizării informațiilor din cele două opere ciparicne amintite mai sus și, deci, prin aceasta, să cuantifice aportul lui Timotei Cipariu la elaborarea *Bibliografiei Românești Vechi*, cercetătoarea Eva Mârza, în urma supunerii celor patru volume unei lecturi și atente analize, ajunge la constatarea că, potrivit delimitării impuse sieși de către marele filolog, aceea de a cerceta doar tipăriturile românești de până la 1700, prin cele două opere este citat la 54 de poziții din 120, câte cuprinde primul volum, care ajunge cu bibliografierea cărților tipărite până la 1716[11].

Alături de contribuția adusă prin cele două opere amintite, de pe urma învățatului blăjean ne-au rămas și câteva articole de interes pentru istoriografia cărții românești vechi, dintre care două rămase în manuscris: *Cea mai veche carte românească* și *Proiect nou la anul nou*[12], articole inedite, în care se discută probleme de datare și editare a cărții vechi, ambele publicate de către Mircea Popa[13]. Chiar dacă prin natura tratării au un accentuat caracter filologic, combinând savant erudiția

---

[7] Vezi în acest sens: Jakó Zs., *Bibliofilia lui Cipariu*, în AII), Cluj, X, 1967, pp.129-171; idem, *Biblioteca lui T.Cipariu înainte de 1848 și soarta ei în timpul revoluției*, în "Studia bibliologica", vol. III, partea I, București, 1969, pp.205-217; idem, *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în "Philobiblon transilvan", București, Kriterion, 1977, pp.310-361; D.Curticean, *Timotei Cipariu și bibliologia*, în BC), II, 1980, pp.10-25.

[8] Consultate de noi în ediția: T. Cipariu, *Opere*, I, București, 1987, pp.277-432.

[9] *George Barițși contemporanii săi*, III, p.231. Apud E.Mârza, *art.cit.*, p.116.

[10] T.Cipariu, *op.cit.*, nota 8, p.284.

[11] E.Mârza, *art.cit.*, p.117.

[12] A.N-D.J.Cluj, *Fond Timotei Cipariu*, ms. 2322.

[13] M.Popa, *Două articole inedite de Timotei Cipariu privind cartea veche românească*, în BC, XIII, 1989, pp. 259-264.

https://biblioteca-digitala.ro

filologică cu experiența bibliofilă, din punctul nostru de vedere, aceste texte[14] reprezintă probe de maturitate științifică, instituindu-se ca prime discursuri autentice și exemplare de istoriografie asupra cărții vechi din Transilvania, sub forma pe care, din perspectiva unei analize hermeneutice, noi, am numit-o discurs explicativ-comprehensiv cu orizont diacronic[15].

Fost elev al marelui învățat blăjean T. Cipariu, cu care a purtat o valoroasă corespondență[16], canonicul **Ștefan Moldovan** (1813-1900), vicar al Hațegului între anii 1852-1857 și, apoi, canonic și vicar unit al Episcopiei Lugojului, a fost nu numai un bibliofil de seamă și harnic colecționar de documente istorice, ci și un cercetător pasionat al trecutului românilor din Transilvania și, la fel, un luptător în revoluția de la 1848-1849. Aceste calități comune sunt și cele care au închegat între cei doi o prietenie trainică și o colaborare fructuoasă în cercetarea cărții vechi.

În vederea alcătuirii *Crestomației* sale, T. Cipariu a primit numeroase liste cu cărți vechi românești de la mai mulți intelectuali de frunte din Transilvania celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, pomeniți, de altfel, în prefața cărții sale; printre aceștia aflându-se, chiar primul, și Ștefan Moldovan din Lugoj, care, la 1857, a întocmit o valoroasă *Listă de cărți vechi românești din Țara Hațegului*, după inventarele bisericești de aici, cuprinzând în jur de 745 cărți și manuscrise din 78 de localități hațegane[17]. Cei care au studiat lista lui Ștefan Moldovan subliniază atât meticulozitatea descrierii cărților, cât și faptul că, pe lângă cele care au intrat în catalogul descriptiv al *Crestomației* lui T. Cipariu, există câteva care constituie importante întregiri la *Bibliografia românească veche*. Mai mult decât atât, după noi, până la proba contrară, avem cu această listă și **primul catalog regional** de carte românească veche cunoscut.

Printre colaboratorii de seamă ai lui I. Bianu, în colecționarea cărților îl găsim pe canonicul blăjean **Ioan Micu Moldovan** (1833-1915), el însuși apreciat filolog și cărturar[18], cu care, de altfel, a și purtat o corespondență expresă pe această temă. De la autorul studiului *Libertatea de conștiință în Transilvania*, ne-a rămas, printre altele, ciorna primului curs cunoscut de istoria tiparului din Transilvania.

În acest sens, avem ca dovadă un manuscris[19], nesemnat și nedatat, dar aparținând cu certitudine lui Ioan Micu Moldovan, manuscris care a fost studiat și prezentat recent, intrând astfel în circuitul științific național[20]. Practic, manuscrisul constă dintr-un caiet de epocă, intitulat *Conversatoriu asupra imprimeriei la români (tipografiile românești)*; are 63 de file și următorul cuprins: "*Introducere. Despre imprimerie în genere, descoperirea și dezvoltarea ei – f.4; Începutul tipografielor în*

---

[14] Din păcate, nu am reușit să vedem articolele de acest gen publicate de T. Cipariu în *Organul luminării* și *Archivu pentru filologie și istorie*.

[15] Vezi P.Ricoeur, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică II*, Cluj, 1999, pp. 167-168.

[16] *George Barit și contemporanii săi*, vol. VI [Corespondență primită de la Iordache Mălinescu, Nicolae Nifon Bățășescu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan]. Ediție de Ștefan Pascu, Ioan Chindriș și Ioan Gabor, București, 1983, p. 255-359.

[17] L.Patachi, *Cărți vechi românești în Țara Hațegului de pe o listă din 1857*, în SCB, III, 1960, pp. 282-287; Fl.Dudaș, Șt.Crișan, *Contribuția clericului Ștefan Moldovan la bibliografia românească veche*, în BOR, 1981, 99, nr. 3-4, p. 420-444; Fl.Dudaș, *Cărți vechi românești din Țara Hațegului în lumina catalogului lui Ștefan Moldovan (1857)*, în "Banatica", V, 1989, pp. 485-510.

[18] Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, pp. 585-586.

[19] Muzeul Literaturii Române din Iași, fond *Valori muzeu*, nr. de inv. 2007.

[20] D.Jumară, "*Conversatoriu asupra imprimeriei la români*"-*manuscris inedit despre tipografiile românești din Transilvania*. Comunicare prezentată la Sesiunea națională "Valori bibliofile din patrimoniul cultural național", Târgoviște, 4-6 nov. 2004. Mulțumim și pe această cale dlui Dan Jumară, de la Muzeul Literaturii Române din Iași, pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție manuscrisul înainte de publicare.

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvania preste tot / îndeosebi şi ţierile învecinate - f. 4 bis; Cărţi româneşti tipărite la Brasiew – f. 19; Oreştiea (Sakopolis), Szaszvaros – f. 39; Belgradul Ardealului (Alba Iulia) – f. 41; În Csas – Sebes (Sabesium) – f. 50; Cărţile tipărite la Săbiu – f. 52; În Blaj – f. 60".

Deşi, acest cuprins este o copie aproape integrală a structurii cuprinsului *Disertaţiei* lui Vasilie Popp, operă care-i va fi folosit, neîndoios, lui I. Micu Moldovan ca model şi sursă documentară principală, totuşi, o simplă comparare[21] a celor două lucrări permit stabilirea unor disocieri referitor la diferenţele de natură şi nivel teoretice existente – cel puţin între părţile introductive. Astfel, chiar de la începutul manuscrisului, autorul face dovada unei conştientizări clare privind impactul tiparului asupra evoluţiei culturii şi civilizaţiei umane, susţinând că: *"Între descoperirile minţii omeneşti ocupă loc de frunte arta imprimării, prin înrâurirea ce a exercitat asupra culturii şi progresului omenirii. Ea a întemeiat o epocă de mare însemnătate în istoria lumii ca şi arta scrierii"*[22].

În aceeaşi manieră, autorul continuă cu câteva remarci privind profundele consecinţe benefice ale invenţiei tiparului, în plan social, cultural şi spiritual, punând în evidenţă forţa democratizantă şi umanizantă a acestuia. Iată ce susţine învăţatul teolog şi cărturar blăjean: *"Descoperirea tiparului dădu impuls puternic activităţii spirituale a popoarelor europene, anume în sec. XVI, renaşterea literaturii clasice şi reformaţiunea însăşi datoresc mult artei tipografice, precum şi principiul de libertate cetăţenească, organismul de stat mai viu şi mai drept, mai umanitar"* ; aceasta fiindcă intră în joc forţa penetrantă a tiparului ca mijloc modern de comunicare, prin el *„ceea ce se descoperă într-o parte trece în proprietatea tuturor, ajută a răspândi lumina şi cultura în toate părţile lumii"*.

Deşi aduce puţine date noi cu privire la vechile tipărituri, *Conversatoriul* lui I. Micu Moldovan "are meritul de a aduna referiri bibliografice multiple, de a le compara şi de a trage concluzii viabile"; toate datele - spune cercetătorul ieşean - conduc la ideea că: " lucrarea reprezintă un curs de istorie a tiparului românesc pe care I.M. Moldovan l-a ţinut la Seminarul de la Blaj", iar manuscrisul de faţă fiind doar o parte de început, consacrată strictamente istoriei tipografiilor din Transilvania, dintr-un proiect mai cuprinzător, după cum ne dă de înţeles chiar autorul în finalul manuscrisului (f. 63): *„Este de interes* ***pentru noi*** [s.n.] *a cunoaşte şi istoria tipografiilor din Ţara Românească şi Moldova –* ***astăzi România*** [s.n.], *precum şi cărţile tipărite în Rusia, apoi cărţile tipărite în Ungaria, la Buda, Târnova (Sâmbăta Mare), Timişoara, în fine, cele tipărite în Viena Austriei şi la Rădăuţi, Cernăuţi, în Bucovina; aceste însă le rezervez pentru un alt* ***colegiu*** [s. n.], *ce voi mai ţine cu ajutorul lui D-zeu*".

În stadiul actual al cercetărilor, nu se cunoaşte dacă acest demers al canonicului blăjean s-a concretizat vreodată în totalitate şi sub ce anume formă. De asemenea, cercetătorul D. Jumară n-a putut face o datare cât de cât precisă a manuscrisului, însă, din ultimul citat reprodus mai sus, reiese cert că acesta a fost realizat post 1859. Cât despre susţinerea ideii că acest [N.B.!] "**conversatoriu**"[23] ar fi un curs ţinut de către I.

---

[21] Neavând la îndemână întreg manuscrisul, decât citatele reproduse de către cercetătorul ieşean, nu putem aprecia nici gradul de originalitate şi nici, mai ales, în ce măsură acesta este tributar – începând cu f. 19 – *Disertaţiei* lui V. Popp. Am recurs la această aglutinare de citate, reproduse după D. Jumară, pentru a facilita o eventuală paralelă cu *Disertaţia* lui V. Popp. Lista cărţilor (f. 19-63) este după V. Popp, mai puţin Clujul, care lipseşte din *Conversatoriu*.

[22] Idem, *Un manuscris inedit despre tipografiile româneşti*, în "Xenopoliana", 2004, 12, nr. 1-4, pp. 117-121.

[23] Dacă ne amintim bine, la Arad a existat *Asociaţia naţională ardeană pentru cultura şi conversarea* [s. n.] *poporului român* (1862-1918).

https://biblioteca-digitala.ro

Micu Moldovan la Seminariul din Blaj, se impun câteva observații în legătură cu: a) forma de adresabilitate utilizată de către autor față de auditoriu; b) polisemantismul cuvântului "colegiu" și c) iregularitatea ținerii prelecțiunii – situație dedusă din (con)textul ultimului citat.

Înclinăm să credem că, acel "este de interes pentru noi" trimite în afara mediului școlar, opinie întărită și de sensul special utilizat aici pentru cuvântul "colegiu", și anume: acela de "adunare", întrunire, în cazul nostru a unui grup dintr-un segment socio-profesional asemănător cu al autorului, iar ultima frază a manuscrisului sugerează faptul că nu este vorba de un curs de tip "universitar", ținut într-un colegiu școlar după un orar anume, ci mai degrabă de o "prelegere", care va fi urmată de un alt "colegiu", cândva, la o dată neprecizată[24].

În concluzie, putem spune că, pentru evoluția istoriografiei asupra cărții românești vechi din Transilvania, din primele două decenii ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, reprezentative sunt cercetările savantului filolog Timotei Cipariu, în legătură cu primele texte și tipărituri românești vechi; activitatea lui Ștefan Moldovan, privind alcătuirea primului catalog regional de carte românească veche, precum și cea a lui I. M. Moldovan, cunoscut acum ca autorul primului curs de istoria tiparului românesc din Transilvania.

Préocupations historiographiques romantiques (postrevolutionnaires) concernant l'ancien livre roumain de Transylvanie

(Résumé)

Dans son article, l'auteur présente les principales contributions historiographiques concernant l'ancien livre roumain de Transylvanie, réalisées d'après la révolution de 1848, dans les premières deux décennies de la deuxième moitié du XIXe siècle. Il s'agit, d'abord, de l'activité scientifique du savant philologue Timotei Cipariu (1805-1887), concernant les premières textes et imprimés anciens roumains; puis de Ștefan Moldovan (1813-1900), qui a élaboré le première catalogue régional du livre roumain ancien, et, enfin, de I. M. Moldovan (1833-1915), actuellement connu comme l'auteur du première cours d'histoire de l'imprimérie roumain de Transylvanie.

[24] Punctul nostru de vedere a fost confirmat și de către dl. Iacob Mârza, reputatul universitar albaiulian, specialist în „școlile Blajului".

https://biblioteca-digitala.ro

Circulația Cazaniei lui Varlaam în județul Maramureș și valoarea documentară a însemnărilor

AUREL SOCOLAN

Prin conținutul ei, prin ținuta grafică deosebită, prin calitățile literare ale textului, prin frumusețea graiului limpede și plastic Cazania lui Varlaam a înregistrat o circulație mai mare decât oricare carte veche românească. Toate aceste calități i-au asigurat o celebritate aparte, fixându-i un loc deosebit în literatura noastră veche.

Cercetările mai vechi sau mai noi ne edifică asupra numărului mare de exemplare pe care le-a tipărit mitropolitul Varlaam, care s-au bucurat de o circulație deosebit de intensă în toate provinciile locuite de români[1]. Contribuțiile de până acum, pe planul cercetării circulației cărții vechi românești, ne argumentează răspândirea intensă a Cazaniei și în spațiul care, din punct de vedere administrativ, aparține actualului județ Maramureș, având în componența sa patru zone etnografice: Maramureșul istoric, Țara Lăpușului, Țara Chioarului și zona Codru.

Țara voievozilor legendari de dincolo de Gutâi a fost explorată, sub aspectul circulației cărții vechi românești de către Ion Bîrlea, care în lucrarea sa de o importanță aparte "Însemnări din bisericile Maramureșului", apărută la 1909, depistează 6 exemplare în următoarele localități: Borșa de Sus, Borșa de Jos, Budești-Joseni, Leordina, Săpânța și Strâmtura[2].

Imaginea circulației acestei cărți importante în spațiul la care ne referim a fost completată și de alte contribuții. Atanasie Popa descoperă la Vad, comuna Copalnic-Mănăștur un frumos exemplar din această tipăritură[3]. O importanță mai mare capătă contribuția lui Florea Mureșanu, care în 1943, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la apariția Cazaniei, efectuează cercetări de amploare în urma cărora semnalează circulația acestei cărți în patru localități maramureșene: Săcel, Strâmtura, Șomcuta Mare și Țicău. Dintre aceste patru exemplare doar unul fusese semnalat de cercetările lui Ion Bîrlea, făcute anterior[4]. A. Popa, autorul mai multor contribuții la cercetarea circulației cărții vechi românești, semnalează, în afara unor exemplare, cunoscute din alte izvoare, pe cele existente în Muzeul din Sighet și la biserica din Copalnic-Mănăștur[5].

Trebuie să subliniem că, cele mai sistematice cercetări, pe linia circulației cărții vechi în Maramureș au fost efectuate de prof. Aurel Socolan. Potrivit rezultatelor cercetărilor sale au circulat în Maramureș 23 de exemplare ale Cazaniei lui Varlaam, răspândite în 22 de localități, Borșa posedând două exemplare, acestea fiind: Baia

---

[1] O.Schiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj Napoca, 1978, p.111.

[2] I.Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, pp.33-195.

[3] A.Popa, *Biserica din Vad* în "Anuarul Comisiunii monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania", Cluj, 1930, p.397.

[4] F.Mureșanu, *Cazania lui Varlaam 1643-1943. Prezentare în imagini*, Cluj, 1944, pp.202-212.

[5] A.Popa, *Varlaam, mitropolitul Moldovei. Cazania Iași, 1643*, Timișoara, 1944, p.11.

https://biblioteca-digitala.ro

Mare, Băița de sub Codru, Băsești, Berința, Borșa (2 exemplare), Budești, Desești, Durușa, Groșii Țiblesului, Iadăra, Leordina, Rogoz, Rohia (Mănăstire), Săcălășeni, Săpânța, Strâmtura, Șomcuta Mare, Țicău, Vad, Vima Mică, Vișeu de Jos, Vișeu de Mijloc. Cercetătorul este de părere că circulația cazaniei în acest spațiu a fost mai intensă, față de numărul exemplarelor descoperite[6].

Cercetările efectuate de Aurel Socolan s-au soldat cu descoperirea în total a 14 exemplare. Rezultă că din exemplarele semnalate de contribuțiile anterioare doar trei, cele de la Săcel, Sighet și Copalnic-Mănăștur nu au fost înregistrate de A. Socolan. Octavian Schiau menționează doar două exemplare descoperite de Aurel Socolan, dar la data elaborării lucrării sale, cercetările lui A. Socolan nu erau încă încheiate[7].

Dacă analizăm toate contribuțiile legate de circulația Cazaniei în Maramureș ajungem la concluzia că în acest spațiu au circulat 26 de exemplare răspândite în 25 de localități, la care se mai adaugă 2 exemplare achiziționate ulterior de către Biblioteca Județeană Maramureș, care ridică numărul de exemplare la 28.

Urmărită pe zone constatăm că ponderea o deține Maramureșul istoric cu 10 exemplare, urmată de Chioar și Bazinul Baia Mare cu 8 exemplare la care se mai adaugă cele ale Bibliotecii județene, ajungându-se la 10. Urmează Lăpușul cu cinci exemplare și Codru cu numai trei.

Cazania lui Varlaam a circulat în Maramureș ca și în alte regiuni în două forme cea tipărită și prin copii manuscrise. O copie de sporit interes înregistrăm la Cupșeni în Țara Lăpușului, unde a funcționat și un protopopiat, care ar fi putut favoriza ființarea în acest sat izolat din Munții Țiblesului a unui centru de copiere. Aceasta datează din 1847 fiind executată de Iacov Pop Rogojan la solicitarea preotului Cupșa Ștefan, paroh neunit din Cupșeni. Mai târziu față de copiile din alte regiuni (Cluj - 1643, Salva - 1690, Bihor - 1696[8]), poartă titlul "Cazaniile Preznicelor într-acest chip culeasă și scrisă prin(n) osândirea ci(nstitului) păr(inte) Cupșa Popa Ștefan paroh neunit la Cupșeni 1847 ianuarie, prin Iacov Popa Rogojan fostul Dascăl". Cartea are 78 de file și un scris îngrijit care imită tiparul. Manuscrisul a fost proprietatea familiei preoțești Cupșa din Cupșeni de unde a fost achiziționat pentru Muzeul-bibliotecă al Episcopiei ortodoxe române din Cluj[9].

Nu putem omite faptul că spațiul Maramureșului a fost un teritoriu de tranzitare a cărților vechi românești către alte regiuni: Satu Mare, Sălaj, Bihor sau Cluj. De asemenea, în Maramureș s-au format unii dintre cei mai de seamă copiști peregrini, care ajunși pe alte meleaguri, au desfășurat o intensă activitate de copiere a cărților vechi românești, între care și Cazania lui Varlaam. Din rândul celor mai harnici copiști peregrini formați în Maramureș se distinge Dascălul Gavril din Budești sau "de moșie din Maramureș" cum îi plăcea să semneze de fiecare dată, care s-a îndeletnicit cu scrierea și răspândirea cărților vreme de o jumătate de veac. După ce a stat o vreme prin părțile Clujului a trecut în Țara Chioarului[10], unde între anii 1738-1770 a copiat Cazania lui Varlaam nu mai puțin de patru ori[11].

Circulația Cazaniei a fost mult amplificată de numărul mare de copii manuscrise, dacă avem în vedere doar acest singur exemplu pe care ni-l oferă Dascălul Gavril. Este cel mai bun argument al continuei căutări și a permanentei folosiri a Cazaniei.

---

[6] A.Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*. Teză doctorat, 1983, p.90.
[7] O.Schiau, *op. cit.*, p.113.
[8] *Ibidem*.
[9] A.Socolan, *op. cit.*, p.39.
[10] F.Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Timișoara, 1986, p. 83.
[11] A.Socolan, *op. cit.*, p.3.

https://biblioteca-digitala.ro

Desigur nu putem înțelege această intensă circulație a Cazaniei în Maramureș, dacă nu o analizăm în strânsă legătură cu factorii care au generat-o și pe care trebuie să-i căutăm în strânsele relații economice, politico-culturale, religioase pe care Maramureșul legendar le-a întreținut cu celelalte provincii românești. Unul dintre factorii care au deținut o pondere în circulația cărții a fost cel spiritual. Este foarte important de amintit că la târgurile din Moldova în veacul al XVII-lea au fost prezenți maramureșeni chiar pentru procurarea de carte. Aceste prezențe ale maramureșenilor devin foarte frecvente în veacul al XVIII-lea. Însemnările pe cărțile vechi maramureșene ne atestă locurile de unde au fost cumpărate, cât și anii cumpărării. Pe un Triod apărut la Rîmnic găsim însemnat: "Acest Tirod l-am cumpărat eu Nemeș Popa Mihai din Iași, 1773, februarie 4 zile".

În aducerea cărții din Moldova preoții maramureșeni aveau de depășit numeroase obstacole. Popa Toader din Vișeu de Jos, cumpără la 1777 un manuscris cu Viețile Sfinților în Moldova. În drum spre Maramureș manuscrisul îi este confiscat de autoritățile vamale. Episcopul de Muncaci Andrei Bacinschi, aflat la Sighetu Marmației l-a cumpărat pentru sine despăgubind pe preot cu șase galbeni. La procurarea de carte din Moldova și Țara Românească au existat impedimente de ordin administrativ impuse prin decretele împărătești din 23 noiembrie 1746 prin care se oprește intrarea în Transilvania a cărților bisericești ieșite din tiparele muntene și moldovene[12].

Legături spirituale intense între Maramureș și celelalte provincii românești s-au întreținut prin mănăstiri și slujitorii lor. Din Moldova au ajuns în mănăstiri și lăcașuri de cult moldoveni, aceștia fiind călugări care au adus cu ei cărți și odată stabiliți în Maramureș, se ocupau cu copiatul și legatul cărților, înființând și școli. În 1760 au sosit la Mănăstirea din Moisei călugări moldoveni care aduc cu ei cărți de cult, icoane și daruri[13]. Mulți tineri maramureșeni au studiat în Moldova și reîntorși de la studii devin preoți la bisericile maramureșene îndeletnicindu-se și cu copierea de manuscrise, cum a fost Ilie Popovici din Iași care la 1697 copiază o Cazanie și un Octoih pentru Ion Goăscul din Hărnicești pentru 20 de zloți[14].

Nu putem neglija nici factorul economic. Trebuie să subliniem că în Evul mediu comerțul cu Moldova pe care îl făcea Maramureșul era foarte intens. În registrele trigesimale se semnalează prezența a numeroși negustori moldoveni și munteni pe tot parcursul secolelor XVII și XVIII la târgurile de la Baia Mare, care aveau o durată de 15 zile la începutul veacului al XVII-lea[15].

Însemnările de pe exemplarele maramureșene ale Cazaniei lui Varlaam au o valoare documentară deosebită, o dovadă în plus a celebrității de care s-a bucurat, în diferitele ei faze de circulație. Se știe că celebritatea Cazaniei a ajuns, nu la multă vreme după ce a văzut lumina tiparului atât de mare, încât pentru precizarea proprietarului ei s-a ajuns chiar la procese[16].

Un astfel de proces care a îmbrăcat forme și implicații dosebite a avut loc și în Maramureș, pe teritoriul Țării Lăpușului, așa cum reiese de pe una din însemnările unei Cazanii descoperite la Rogoz. Caracterul aparte al procesului rezidă în faptul că el s-a purtat nu între persoane particulare, ci între două sate Rogoz și Lăpușul Românesc

[12] Idem, *op. cit.*, p.9.

[13] N.Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p.58.

[14] G.Strempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1808*, București, 1959, p.115.

[15] M.Dan, S.Goldemberg, *Bistrița în secolul al XVI-lea și relațiile comerciale cu Moldova* în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series historiae, fasciculus 2", Cluj, 1964, p.60.

[16] O.Schiau, *op. cit.*, p.117.

https://biblioteca-digitala.ro

și că a fost nevoie de intervenția a însuși mitropolitului Ardealului, Varlaam pentru a pune pace între cele două parohii.

Exemplarul de la Rogoz are mai multe însemnări, din care reiese că cel care a cumpărat cartea a fost Vascu Ionașcu care a dăruit-o Bisericii Sfântul Nicolae din Lăpușul Românesc, în timpul păstoriei lui Sava Brancovici. Mai târziu cartea a ajuns la biserica din Rogoz, dar urmașii lui Ionașcu o revendică pentru lăpușeni.

Hotărârea ce se ia în proces e scrisă de însuși Vlădica Varlaam pe una dintre filele cărții. "Anul Domnului 1689, luna decembrie 4 zile. Noi Vlădica Varlaam având sobor de eparhie în vidicul Lăpușului, în Rogoz și fiind câțiva protopopi și preoți și alți oameni de cinste, veniră înaintea noastră Văscu Alec din Lăpușul Românesc și cu săteni din Rogoz, aducând lucrul acestei cărți ce se cheamă oucitelnă, socotindu-l toți de toate părțile, s-au împăcat așa, cum această carte să rămâie la biserica Rogozului și să fie pomană lui Văscu Ionașcu și Văscu Alecse și rămășițelor lor și cin s-ar mai rădica mai mult după această împăciuială să caute lucrul acestei cărți, să nu poată, până nu va pune două sute de florini, o sută vlădicești, o sută șpănești. Pe aceasta s-au legat și au dat mâna înaintea noastră anul și luna mai sus scrișii. Varlaam (Sigil de ceară roșie)[17].

Alte însemnări notate pe exemplarele maramureșene ale Cazaniei conturează și mai bine interesul de care s-a bucurat Cazania în viața spirituală a obștii satelor din acest colț de țară, grija deosebită cu care a fost păstrată și întreținută pentru a se feri de deteriorare. Dintr-o însemnare pe un exemplar descoperit la Borșa aflăm că s-a legat prin binefacerea unei familii Cazania a treia oară "aceast sfântă carte au legat-o a tria oară Pavăl a Petri cu soața sa Părască căci le este mărădic Catarama Cataramascului și Petru frățîne-său și tatăl său Pavel și fratele lor Pavel și să le fie pomană acestora ce au plătit"[18].

Acelorași rosturi spirituale pe care le-a îndeplinit, aceleași celebrități de care s-a bucurat subscriu unele însemnări pe exemplarele, din spațiul în discuție, ale Cazaniei din care reiese efortul material depus de unele colectivități ale satelor pentru a avea această tipăritură. Dintr-o însemnare pe un exemplar descoperit la Budești, aflăm că la 1647, deci la numai patru ani de la editare s-a organizat o chetă publică la care au participat în afara preoților 14 familii din Budești donând sume ce au variat între 8 bani și 6 florinți. Important de amintit că la chetă a participat și o familie din Becelan din Rus, dovadă a solidarităților și colaborărilor dintre sătenii din Maramureș și alte regiuni învecinate în acest plan al vieții spirituale[19].

Analizând circulația Cărții românești de învățătură în spațiul Maramureșului ni se relevează nu numai interesul de care s-a bucurat această carte, monument de limbă și cultură în satele actualului județ Maramureș, ci și eforturile depuse de biserică, receptivitatea de care au dat dovadă credincioșii români în răspândirea științei de carte și a învățăturii în limba proprie.

[17] *Ibidem.*
[18] I.Bîrlea, *op. cit.*, p.150.
[19] *Idem*, p.54-55.

https://biblioteca-digitala.ro

The Circulation of Varlaam's Homily in Maramureș and the Documentary Value of Notes
(Abstract)

Earlier but also recent research has shown that the work of Moldavia's metropolitan bishop Varlaam enjoyed an intense circulation in the provinces inhabited by Romanians.
The documentary research carried out in Maramures proves the existence of 28 copies. Along the typed copies, there were handwritten copies too, as that written by teacher Iacov Pop Rogojan, at the request of the Orthodox priest of Cupşeni, or of those copied by teacher Gavril of Budeşti.To acquire a homily, the village communities asked by priests used to go into serious financial efforts. The notes on the copies of Varlaam's Homily in Maramureş clearly prove human solidarity in enriching the holy sites with these monuments of Romanian language and culture.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte referitoare la învățământul confesional din Protopopiatul Chioarului în secolul al XIX-lea

MARIUS CÂMPEANU

Scurt istoric al Protopopiatului Ortodox al Cetății de Piatră

Protopopiatul Ortodox al Cetății de Piatră a fost subordonat Episcopiei, ulterior Mitropoliei Ortodoxe din Transilvania cu sediul la Sibiu. Prima semnalare documentară a protopopiatului apare în circulara episcopală a lui Andrei Șaguna din 1 august 1852, prin care sunt prezentate rezultatele colectei desfășurate în urma soborului diecezan din 12 martie 1850[1]. Episcopia era organizată administrativ din 40 de scaune protopopești, printre care și Protopopiatul „Chioarei" alcătuit din 6 parohii: Făurești, Lăschia, Ciocotiș, Plopiș, Trestia și Fânațe. Aceasta este prima atestare, dar există indicii în baza cărora putem considera faptul că Protopopiatul Cetății de Piatră a avut o jurisdicție mai extinsă și o existență mult mai îndelungată.

Analizând statistica realizată între 1760 – 1762 de generalul Buccow, parohiile ce formau în anul 1852 acest tract protopopesc au fost declarate exclusiv „greco-orientale", cu preoți și biserici de rit ortodox[2]. Alături de acestea, în cadrul districtului Chioar mai erau sate cu populație exclusivă sau majoritar ortodoxă, cum ar fi: Vima Mică (Draga Vilma), Curtuiușul Mic (Kiskörtvéllyes), Văleni (Velleny Somkutpataka), Copalnic (Szurduc Kapolnok), Berința (Berencze), Cărbunari (Garbonacz), Finteușu Mare (Nagy Fentös) și Finteușu Mic (Kisfentös)[3].

Recensămintele populației Transilvaniei din 1850 și 1880 redau elementul ortodox din localitățile menționate într-un proces de creștere demografică. După reînființarea Episcopiei Ortodoxe din Ardeal în anul 1761, faza firească a acestei enclave ortodoxe din ținutul Chioarului ar fi fost organizarea într-o formă bisericească autonomă capabilă să interacționeze cu cârmuirea bisericească care își avea sediul la Sibiu.

Componența protopopiatului va fi într-o continuă creștere. În anul 1869 va fi alcătuit din parohiile: Surduc Copalnic, Vima Mică, Finteușu Mare, Sălnița, Trestia, Fânațe, Curtuiuș, Cărbunari, Ciocotiș, Cărpiniș, Berința, Lăschia, Plopiș și Făurești[4]. Sinodul mitropolitan din anul 1874 hotărăște o reorganizare administrativă și o nouă arondare a protopopiatelor ortodoxe din Ardeal. Protopopiatul Chioar va fi format din 17 „comune bisericești", parohiilor existente alipindu-se comunitățile ortodoxe din Berchez, Secătura și Văleni[5].

---

[1] A.N.-D.J. Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1850-1855, doc.10/1852.

[2] V.Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din Ardeal 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", III, Cluj Napoca, 1926, p.672.

[3] Idem, *op.cit.*, pp.670-671.

[4] A.N.-D.J. Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.1/1869.

[5] A.N.-D.J. Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1870-1875, doc.32/1875.

https://biblioteca-digitala.ro

Sediul protopopiatului era în funcție de parohia la care slujea protopopul. Pe baza informațiilor documentare, între anii 1850-1874 sediul a fost la Făurești[6] și ulterior la Lăschia, calitatea de protopop fiind îndeplinită de Grigore Ciocaș (1850-1869) și Ioan Greblea (1869-1874). La 22 aprilie 1874, postul de protopresbiter al tractului greco-oriental al Cetății de Piatră și de paroh al Parohiei Făurești se va vacanta în urma morții preotului Ioan Greblea[7]. Preotul Ioan Șovrea din Cărpiniș va îndeplini calitatea de protopop, fiind menționat în documente până în anul 1894, atunci când sediul protopopiatului se va transfera la Fânațe, preotul Teodor Șovrea îndeplinind și calitatea de protopop.

Situația învățământului la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

Reformele iosefine aduc îmbunătățiri situației ortodocșilor din Ardeal. Edictul de toleranță din 8 noiembrie 1781 dat pentru confesiunile necatolice reglementează statutul bisericii ortodoxe, deschizând calea acesteia spre emancipare și proprietate. Învățământul ortodox devine una dintre prioritățile Vienei, Dimitrie Eustatievici fiind numit directorul școlilor naționale neunite. Învățământul ortodox de stat nu a cunoscut decât Școala normală din Sibiu și un număr de șapte școli ortodoxe înființate în anul 1786. În anul următor, printr-o adresă înaintată Guvernului Transilvaniei, Dimitrie Eustatievici semnalează începerea cursurilor de pregătire a unor viitori preoți și dascăli. Printre cei șapte candidați este menționat și Ioan Pop, originar din Ocna Sibiului, instituit dascăl pentru școala din Vima Mică[8]. Pe foaia de titlu a Apostolului editat la Buzău (1743) păstrat la biserica din această localitate apare însemnarea: „Ioan Popu dascăl la Vima Mică. Am scris august întâie zi anul de la Hristos"[9], ceea ce confirmă prezența dascălului începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea. O dată cu moartea împăratului Iosif al II-lea (1790), învățământul de stat ortodox intră în faza de regres, sprijinul financiar acordat directorului școlar și celor opt învățători numiți în anul 1786 fiind sistat.

La fel cum s-a întâmplat în întregul spațiu ortodox ardelean perimat de efectele Unirii religioase, preoții și diecii – dascăli ai satelor chiorene, au avut meritul de a lumina țărănimea, scoțându-i și din starea „iobăgiei spirituale". Informațiile referitoare la existența unor forme de învățământ la sfârșitul secolului al XVIII-lea sunt puține, dar concludente. Însemnările marginale lăsate de preoți și dascăli pe cărțile de cult relevă atât faptul că prima „școală" poate fi considerată catehizarea tinerilor în biserici, făcută de către preoți în duminici și sărbători, cât și identitatea altor dascăli, cum ar fi: Haoșan Moise la Curtuiușul Mic (1789)[10] și Ioan Popovici la Vima Mare (1790)[11].

În timpul episcopului sârb Dionisie Novacovici în ținutul Chioarului sunt semnalate două mănăstiri ortodoxe: una la Copalnic (Szurduk-Kápolnok) și alta la Văleni (Somkut-Pataka), întemeiată
–cum spune legenda - pe malul unui pârâu numit „la Moldovița" de câțiva călugări veniți din Moldova[12]. În chiliile mănăstirii de la Copalnic a funcționat și o școală

[6] A.N.-D.J. Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, Circulara nr.132 din 13 ianuarie 1975 referitoare la hotărârile sinodului arhiedecezan din anul 1874; la punctul 19: „Protopresbiteratul Cetâtiei de petra cu scaunul la Faurescii".

[7] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.9/1874, f. 2, 3.

[8] L.Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774 - 1805*, București, 1966, pp.281-282

[9] A.Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005, p.328.

[10] Idem, *op.cit.*, p.210.

[11] Idem, *op.cit.*, p.328.

[12] Gr.Man, *Biserici de lemn din Maramureș*, Baia Mare, 2005, pp.387-388.

https://biblioteca-digitala.ro

bisericească[13]. De asemenea, tradiția populară indică faptul că la Lăschia ar fi existat un schit din cele mai vechi timpuri, în locul acestuia fiind ridicată în anul 1857, prin contribuția credincioșilor, actuala biserică de mir a satului. În aceste mănăstiri, dispărute încă din veacul al XIX-lea, alături de pregătirea viețuitorilor spre a fi slujitori devotați lui Dumnezeu, funcționau școli nesistematice pentru cântăreții bisericești. Dintre acești dieci erau recrutați preoții și dascălii satelor, primii „apostoli" culturali anonimi în procesul de renaștere culturală și spirituală a țăranului român.

La începutul secolului al XIX-lea a început o puternică campanie pentru deschiderea de „școli poporale" în toate satele transilvănene. Inițiativa a aparținut ierarhilor uniți Bobb și Lemenyi, cât și episcopului ortodox Vasile Moga (1810-1845), care a ordonat „aspre porunci ca în toate satele să se deschidă școale, în cari copilașii să învețe cititul și scrisul (buchile), otcinașile și sfintele taine"[14]. În anul 1814, pentru o bună organizare și funcționare a învățământul confesional, Moise Fulea a fost numit directorul școlilor ortodoxe din întreaga diecezâ. De la instalare până în jurul anului 1830 a organizat, de la Duminica Tomii până la Rusalii, un curs pedagogic de șase săptămâni la care participau tinerii care doreau să devină dascăli. Obiectele de învățământ erau în corelare cu materiile studiate în „școlile poporale", adică „cântările bisericești și tipicul, cetirea și aritmetica, cele 4 specii, scrierea, catehismul"[15].

Nu cunoaștem efectele concrete ale acestor măsuri în cadrul protopopiatului Cetății de Piatră, dar găsim un exemplu de stabilitate și continuitate a procesului de învățământ în cazul școlii bisericești de la Copalnic. Însemnările marginale păstrate pe două cărți de cult aparținătoare acestei parohii indică faptul că Vasile Simion a îndeplinit calitatea de dascăl între anii 1833 și 1879[16]. Tot în însemnările marginale ale cărților de cult, în prima jumătate a secolului al XIX-lea mai apar menționați dascălii Bărbos Grigore (1815) și Gherghel Ianoș, originar din Cavnic (1831), ambii învățători la Ciocotiș[17].

Organizarea învățământului în a doua jumătate a secolului XIX

Mitropolitul Andrei Șaguna aduce îmbunătățiri învățământului, punând bazele pregătirii sistematice a preoților și a învățătorilor. Până în anul 1850, preoții și cantorii erau instituiți pe baza atestatului de absolvire a Școlii normale de la Sibiu[18], a cursului de șase luni „de dogmă și de moral" sau dacă au urmat cursurile preparandiale de la Năsăud și Orlat[19]. Acordând mai multă atenție pregătirii preoților și dascălilor pentru însușirea de noțiuni fundamentale, Andrei Șaguna va crește durata cursului de la șase luni la un an. Ulterior, va fonda Institutul teologico-pedagogic de la Sibiu care începând cu anii 1853-1854 va pregăti preoți și dascăli pentru satele ortodoxe. Institutul era organizat pe secțiunile teologică și pedagogică. Pentru elevii care au absolvit secțiunea pedagogică exista posibilitatea de a fi primiți și la cursurile teologice. Înscrierea se făcea pe baza recomandărilor primite din partea preotului și a protopopului tractual care ilustrau starea morală a candidaților.

---

[13] N.Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p.141.

[14] S.Popa, *Școalele românești din Ardeal în prima jumătate a secolului trecut. Câteva însemnări* în „Transilvania", An LIX, nr.3, p.212.

[15] E.R.Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian" al Arhidiecezei gr. or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p.28.

[16] A.Socolan, *op. cit.*, p.202.

[17] Idem, *op.cit.*, p.136.

[18] A.Răduțiu, L.Gyémant, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română (1701-1847)*, București, 1984, p.155.

[19] A.N.-D.J. Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1850 1855, doc.15/1853 (Circulara nr.746 din 16 iulie 1853).

https://biblioteca-digitala.ro

Matriculele institutului indică faptul că în primul an şcolar (1853 - 1854) au urmat cursurile Secţiunii Teologice tinerii Eutimiu (Eftimie) Bărbos din Ciocotiş şi Ilie Şovrea din Trestia[20], deveniţi parohi după terminarea cursurilor în localităţile lor natale. Primul elev din protopopiatul Chioarului la Secţiunea Pedagogică a fost Ştefan Pop din Berinţa[21]. Acesta după absolvirea cursurilor pedagogice din anul şcolar 1854-1855 a fost primit şi la cursurile teologice devenind preot şi dascăl în satul Sălniţa.

Prin circulara episcopală 530 din aprilie 1852, expunând prevederile decretului Guvernului Transilvaniei din 21 aprilie 1852 referitor la funcţionarea şi organizarea şcolilor populare, Andrei Şaguna recomandă preoţilor şi protopopilor să se îngrijească ca în fiecare sat să funcţioneze şcoli, dascălii să fie de confesiune ortodoxă iar manualele utilizate să fie imprimate în tipografia arhidiecezană de la Sibiu. De asemenea le mai cere slujitorilor bisericeşti completarea rapoartelor periodice cu situaţia şcolară existentă. „Ordinăciunea arhierească pentru rândul cel bun în Şcoalele noastre populare" scoate în evidenţă rolul preoţilor în procesul de învăţământ al vremii: „de a cerceta Şcola în fiecare lună cel puţin o dată, a se convinţe despre purtarea Dascălului şi despre sporiul copiilor, despre neamul şi feliul cărţilor şcolare..."[22].

Sinodul din 1850 a stabilit modalitatea de organizare a învăţământului ortodox din Ardeal. Conducerea era la Sibiu având în frunte pe protopopul Moise Fulea în calitate de director al şcolilor din întreaga dieceză. Prin capitolul 17 s-a hotărât ca fiecare protopop să exercite şi calitatea de director şcolar al tractului său. Episcopul avea dreptul la inspecţie supremă, a tuturor şcolilor din Eparhie; protopopii aveau dreptul la inspecţii tractuale iar parohii aveau calitatea de directori ai şcolilor „poporale" în localităţile păstorite. Preoţii mai aveau dreptul de a amenda cu 5 florini, respectiv 10 florini pe dascălii care săvârşeau nereguli, contravenind normelor didactice şi disciplinare, putând chiar solicita forurilor centrale excluderea şi „depunerea din Dăscălie". Datorită poziţiei lor în comunităţile păstorite, parohii mai aveau rolul de a îndemna „poporenii" de a-şi da copiii la şcoală, în caz contrar familiile respective fiind pasibile de plata unor amenzi[23]. Banii proveniţi din pedepse intrau în fondul comitetelor parohiale, listele cu „lenevirile de şcoală" fiind comunicate periodic protopopilor tractuali[24]. În fiecare lună, protopopii erau obligaţi să comunice conspectele referitoare la situaţia banilor proveniţi din „lenevirile de şcoală" Consistoriului Arhidiecezan, netrimiterea la timp atrăgând după sine pedeapsa de 10 florini, bani ce vor intra în Fondul Scolastic Arhidiecezan[25].

Alături de îndemnurile transmise de ierarhul Andrei Şaguna prin intermediul circularelor arhidiecezane şi protopopii cereau preoţilor mai multă implicare în procesul de organizare a şcolilor româneşti. Memorabil rămâne îndemnul protopopului Grigore Ciocaş, acesta prin circulara protopopească din 17 aprilie 1860 recomandându-le preoţilor următoarele: "iareşi pe Dascheli sei stârniţi spre ţinerea scoalei şi pre Părinţi, strânsu sei îndatoraţi asi trimite prunci la Scoala ca până la 1 November, Scoala să fie incie(pută) şi în mai buna arinduiala aşediată"[26].

---

[20] E.R. Roşca, *op. cit.*, p.142.

[21] Idem, *op.cit.*, p.175.

[22] A.N.-D.J.Maramureş, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făureşti*, dos.1850–1855, doc.33/1854 (Circulara nr.581 din 1854).

[23] Conform legii din 1868, părinţii care nu-şi trimit regulat copiii la şcoală se vor pedepsi pentru prima oară cu 50 creiţari v.a., a doua oară cu 1 florin v.a. şi tot mai mult până vor depune ascultare.

[24] A.N.-D.J.Maramureş, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făureşti*, dos.1855-1860, doc.40/1859.

[25] A.N.-D.J.Maramureş, *Fondul Protopopiatului Cetăţii de Piatră*, dos.10/1874, f. 67 (Circulara 1474 din iunie 1874).

[26] A.N.-D.J.Maramureş, *Fondul Parohiei Ortodoxe Făureşti*, dos.1855-1860, doc.54/1860.

https://biblioteca-digitala.ro

Starea precară a parohiilor îngreuna și procesul de învățământ. Edificiile școlare erau ridicate din contribuția credincioșilor, în general, aceștia având posibilități financiare reduse. De aceea în prima fază școlile din protopopiat funcționau și în case închiriate, iar condițiile erau improprii și necorespunzătoare. Salariul învățătorului era suportat tot de către enoriași, prin plata unei contribuții anuale de 15–25 creițari din partea fiecărei familii. Pentru ajutorarea școlilor și a dascălilor săraci, Comisia școlară de la Sibiu încredința anumite sume de bani din Fondul de ajutorare a învățătorilor săraci. În anul 1874, învățătorii Vartolomeu Pașca din Lăschia, Ioan Ciocaș din Cărbunari și Ștefan Pop din Berința au beneficiat fiecare de 25 florini v.a.[27]

Pentru o bună corelare a activității dascălilor începând cu anul 1865 s-a hotărât organizarea de conferințe învățătorești tractuale[28]. Primele conferințe învățătorești anuale din protopopiatul Cetății de Piatră s-au desfășurat la Finteușul Mare (22 august 1867), Lăschia (18 august 1868)[29], Curtuiuș (11–13 iulie 1869)[30], Fânațe (16-18 august 1870)[31], Ciocotiș (23–25 august 1872)[32] și Copalnic (21–23 august 1872)[33]. Reuniunile se desfășurau în „casa eclesiei" sau în edificiul școlar (acolo unde exista) din localitățile în cauză. La acestea participa și protopopul în calitate de director școlar districtual, el fiind cel care întocmea după fiecare conferință „conspecte" referitoare la starea „scoalelor poporene", listele cu „lenevirile de școală" și adresa solicitări financiare pentru susținerea școlilor și ajutorarea învățătorilor săraci.

Anul școlar începea la 1 octombrie și era format din două semestre. Fiecare paroh, în calitate de director de școală, trebuia să facă conscrierea copiilor obligați să frecventeze școala: copiii de la 6 la 12 ani la școala de toate zilele, iar cei între 12 și 15 ani la școala de repetiție. La finele fiecărui semestru erau susținute examene. Data lor era stabilită de către protopop, fiind comunicată preoților și dascălilor printr-o circulară care era transmisă din parohie în parohie. Protopopul, în calitate de inspector tractual, era obligat să prezideze examenele din școlile confesionale ale protopopiatului. „Protocolul de ordinăciuni" al Parohiei Plopiș prezintă programul desfășurării examenelor semestriale ale școlilor confesionale din protopopiat între anii 1866 și 1869. În anul școlar 1866–1867 programul examenelor școlare pentru semestrul I a fost următorul: 3 aprilie – la Trestia și Ciocotiș; 4 aprilie – la Fânațe; 6 aprilie – la Făurești și Lăschia. În anul „scolastic" 1868–1869 examenele semestrului II s-au desfășurat după următorul grafic: 27 iunie – la Lăschia; 28 iunie – la Trestia, Ciocotiș și Fânațe; 30 iunie – la Copalnic și Berința; 1 iulie – la Cărbunari și Curtuiuș; 2 iulie – Finteuș și Văleni; 4 iulie – Sălnița și Vima Mică.

Școlile confesionale din protopopiatul Chioarului în a doua jumătate a secolului al XIX - lea

Sediul protopopiatului Ortodox al Cetății de Piatră între anii 1850 – 1874 a fost la Făurești și ulterior la Lăschia. Pe baza mărturiilor documentare considerăm că temeliile școlii confesionale din ***Făurești*** au fost așezate, după anul 1860, de protopopul Grigore Ciocaș. La edificarea școlii au contribuit și locuitorii din satul Plopiș[34]. Același protocol parohial, mai sus menționat, arată că examenele „de earnă" (semestrul I) au fost fixate pentru anul școlar 1863–1864 la 4 aprilie, iar pentru anul

[27] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.21/1875, f. 34.
[28] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Făurești*, dos.1860-1870, doc.34/1865 (Circulara scol. 33 din 1 iulie 1865).
[29] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, doc.7/1864 („Protocolul ordinăciunilor Parohiei Plopiș", 1864-1868).
[30] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, doc.8/1868 („Protocolul ordinăciunilor Parohiei Plopiș", 1868).
[31] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, doc.29/1870.
[32] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.9/1874, f. 32.
[33] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, f. 41.
[34] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 55.

https://biblioteca-digitala.ro

școlar 1864–1865 la 20 martie, informații ce confirmă vechimea acestei școli. La 1 octombrie 1870 „casa de scole" a Parohiei Făurești a găzduit întrunirea anuală a soborului preoților din protopopiatul Chioar[35]. Doi ani mai târziu edificiul va apărea sub denumirea de „școală comunală confesională"[36].

Cursurile școlii din Făurești erau frecventate și de către copiii din satul Plopiș. Conform datelor statistice ale anului 1868, completate de preotul Ștefan Bărbos din Plopiș, 12 copii (10 băieți și 2 fete) frecventau școala[37]. La 10 septembrie 1874, printr-o scrisoare trimisă protopopului Ioan Șovrea, parohul arată că alături de copiii care frecventează școala la Făurești, mai sunt și alții neșcolarizați. Motivația principală era sărăcia, copiii neavând „îmbrăcăminte și-s desculți si n-au nici ce duce cu dânșii de mâncare", cât și imposibilitatea de a traversa râul Cavnic în zilele când nivelul apei creștea[38]. Parohul adresează cererea de a înființa o școală la Plopiș, aceasta urmând să funcționeze în „casa eclesiei" formată din două odăi. Având în vedere numărul mic de credincioși (237 suflete), cât și starea financiară precară a acestora, se propune pentru salarul învățătorului suma de 40–50 florini/an. În ședința consistorială din 3 octombrie 1874 s-a hotărât că Parohia Plopiș poate înființa o școală, dezlipindu-se de cea din Făurești, doar dacă va reuși să asigure continuitatea actului educațional cel puțin 8 luni pe an iar învățătorul instituit va avea calificarea necesară. Până la îndeplinirea condițiilor reglementate conform legii 38/1868 credincioșii din Plopiș își vor trimite copiii la școala confesională din Făurești[39].

Primii dascăli menționați la școala din Făurești au fost: Ștefan Tămaș, în anul școlar 1871–1872[40] și Ioan Goron în anul școlar 1874-1875[41]. În urma întâlnirii dintre comitetul parohial, „poporenii" din Făurești și tânărul „cleric" Alexandru Ciocaș, ulimul va accepta să devină învățător la școala din sat, activitatea didactică fiind reluată la 6 octombrie 1875[42]. Având pregătire preoțească, în anul 1878 va fi hirotonit preot în sat, îndeplinind în paralel și calitatea de învățător. În anul școlar 1878–1879 este menționat învățătorul suplinitor Pantelimon Ilieș[43]. Plecarea acestuia face ca preotul Alexandru Ciocaș să preia din nou calitatea de învățător în „anul scolastic" 1879–1880. În iulie 1890 postul de dascăl era vacant, în urma concursului organizat fiind instituit în prezența comitetului parohial învățătorul Grigoriu Bărbos[44]. Instituirea va fi de scurtă durată, pentru că la 20 noiembrie 1880 este semnalat învățătorul Gavriil Cărlig, care anterior fusese dascăl la școala din Văleni. În anul 1880 salariul învățătorului se ridica la de 90 florini v.a., beneficiind și de „cuartiru" (locuință) din partea comunității. De asemenea, credincioșii din Plopiș, în urma unui contract mai vechi, erau obligați să contribuie cu suma de 30 florini v.a. și cu 4 „stânjeni" de lemne pentru încălzirea școlii și a locuinței învățătorului[45]. Între anii 1896 și 1899 calitatea de dascăl a fost îndeplinită de Vasile Tira[46], acesta fiind urmat de către Ioan Bărbos, dascăl originar din localitatea Ciocotiș, menționat în documente până în anul 1910[47].

---

[35] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1860-1870, doc.29/1870.
[36] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.9/1874, f. 32.
[37] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1860-1870, doc.9/1868.
[38] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.10/1874, f. 39.
[39] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, f. 37.
[40] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.1/1869, f. 38.
[41] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 7, 8.
[42] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 25.
[43] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 44; dos.42/1879, f. 19.
[44] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.6/1890, f. 4.
[45] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 37.
[46] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Oficiului Parohial Ortodox Făurești*, dos.10/1896, f. 1, 2.
[47] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1896, 16/1905, 18/ 1907 și 19/1908-1911.

https://biblioteca-digitala.ro

Proiectul înființării școlii de la ***Plopiș*** nu s-a mai realizat. Între anii 1875 și 1890 copiii locuitorilor din Plopiș frecventau cursurile școlii tot la Făurești, anual comitetul parohial onorându-și obligațiile financiare față de învățător. În paralel, preotul Ștefan Bărbos se ocupa de catehizarea tinerilor, așa numita „școală de Duminică și sărbători" desfășurându-se în biserică. În anul 1871 participau la catehizare 25 de tineri cu vârste cuprinse între 12 și 20 de ani[48].

Școala confesională din ***Lăschia*** a fost una dintre cele mai vechi din protopopiat. Școala „nouă" a fost construită în anul 1872[49], înlocuind se pare pe o alta, mult mai veche, care a găzduit la 18 august 1868 conferința învățătorilor din protopopiat desfășurată în această localitate[50]. Destinul acesteia este marcat de figura învățătorului Vartolomeu Pașca și a „protectorului spiritual" preotul Gavriil Ștef.

Vartolomeu Pașca a îndeplinit calitatea de dascăl începând cu anul 1856, fiind menționat și după anul 1880. Date referitoare la organizarea și funcționarea școlii sunt cuprinse în rapoartele periodice înaintate de învățător protopopului Ioan Șovrea, în calitate de inspector tractual. Conform raportului din noiembrie 1878, cursurile au început la data de 12 octombrie „din cauza ploilor care au îndârtietu tote lucrurile economice". La școală erau înscriși 52 de copii (32 de băieți și 15 fete), din care 40 o frecventează[51].

La 27 aprilie 1880 învățătorul Vartolomeu Pașca realizează o radiografie a întregii sale activități pedagogice. În anul 1879 a participat la cursurile de „calificare" desfășurate la Dej, fiind singurul reprezentant din protopopiatul Chioarului. Învățătorul expune greutățile vieții de dascăl, care nu diferă mult de acelea ale „poporenilor". Având o familie „grea" formată din 4 copii sub 7 ani, învățătorul răzbește cu greu în viață cu un salariu mizer de 80 florini v.a. care de cele mai multe ori nu este primit la timp[52].

Una dintre cele mai vechi organizări școlare din protopopiat a existat în satul ***Copalnic***. Vasile Simion a îndeplinit calitatea de dascăl între anii 1830 și 1880, fiind cel mai longeviv dascăl al școlilor din protopopiatul Chioar, fapt pentru care Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică i-a acordat în anul 1874 o „pensiune" de la stat[53]. Datorită fidelității față de misiunea încredințată, dar poate și a unor dificultăți financiare întâmpinate în organizarea și funcționarea școlii, acesta mai primise la 21 octombrie 1872 suma de 15 florini, din partea Consistoriului Școlar Arhidiecezan[54]. Într-un document din ianuarie 1878 se arată că dascălul Vasile Simion: „este foarte bătrân, toată viața și-a petrecut-o ca învățător"[55].

A rămas în destinul istoric al localității și prin însemnările scrise pe vechile cărți de cult păstrate la biserica din Copalnic. Foaia de titlu a Apostolui imprimat la Buzău (1743) păstrează o altă însemnare de la 20 iulie 1896, conform căreia un alt dascăl al școlii a fost Ioan Dragomir[56]. Clădirea școlii a fost ridicată în anul 1873, prezentându-se în condiții optime și corespunzătoare, după cum reiese din raportul trimis de protopopul Ioan Șovrea (iunie 1874) Consistoriului Arhidiecezan de la Sibiu.

---

[48] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1871-1875, doc.8/1871.
[49] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.10/1874, f. 62.
[50] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Parohiei Ortodoxe Române Făurești*, dos.1860–1870, doc.7/1864 („Protocolul ordinăciunilor Parohiei Plopiș", 1864-1868).
[51] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.36/1878, f. 43.
[52] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.1880, f. 30.
[53] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 22.
[54] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.1/1869, f. 45.
[55] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 81.
[56] A.Socolan, *op. cit.*, p.199.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă școală de tradiție din protopopiat a fost aceea de la ***Ciocotiș***. La această școală a predat între anii 1860 și 1880 învățătorul Gherasim Bărbos. În anul 1874 funcționarea școlii a fost perturbată de conflictul ivit între învățător și parohul Eftimie Bărbos. Conflictul a fost declanșat pe de-o parte de hotărârea comitetului parohial de a înjumătăți salarul învățătorului de la 105 florini la 50 florini[57], iar pe de altă parte de săvârșirea unui abuz din partea preotului care dorea instalarea nepotului acestuia.

La 2 noiembrie 1874, cu ocazia vizitei întreprinse la Ciocotiș, protopopul Ioan Șovrea constată faptul că, deși satul avea învățător, cursurile nu începuseră, neregulile semnalate fiind comunicate Consistoriului Arhidiecezan[58]. Forul școlar de la Sibiu hotărăște repunerea învățătorului în drepturi, inclusiv cele salariale. Preotul este chemat în fața Consistoriului Arhidiecezan fiind sancționat pe linie canonică cu o „dojană arhierească"[59].

La 20 noiembrie 1878, învățătorul Gherasim Bărbos înaintează un raport referitor la starea școlii din Ciocotiș. Acesta precizează faptul că la edificiul școlar se execută lucrări de reabilitare, motiv pentru care începerea cursurilor va întârzia până la data de 1 decembrie 1878. În anul școlar 1878-1879 erau înscriși 84 de școlari, cu vârste cuprinse între 6 și 12 ani[60].

Școala din ***Fânațe*** a fost construită înainte de anul 1869[61]. La 6 februarie 1873, în lipsa vreunui învățător, preotul Grigore Mureșan îndeplinea și calitatea de dascăl[62]. Din toamna anului1873 până în anul 1878 cantorul Vasile Mureșan va fi instituit provizoriu dascăl în lipsa vreunui învățător calificat. În anul 1874 acesta va primi un salariu în valoare de 130 florini v.a. și locuință[63]. La 10 decembrie 1876 școala era frecventată de 35 de elevi. Problemele cu care se confruntă învățătorul sunt lipsa acută de manuale, dar și neimplicarea autorității locale la îmbunătățirea condițiilor școlare.

Faptul că Vasile Mureșan nu primise numirea de învățător și pentru că sătenii nu acceptau un alt dascăl, face ca între anii 1878 și 1881 preotul Grigore Mureșan să îndeplinească și calitatea de învățător. Memoriul trimis de preot la data de 20 noiembrie 1878 protopopului Ilie Șovrea reflectă insensibilitatea autorităților față de soarta școlii, arătând în același timp și starea deplorabilă în care se afla edificiul: „ne pouă în școală, vederea ei din afară și din lăuntru se aseamănă cu un arestu greu"[64]. Cu mari greutăți școala a început la data de 13 noiembrie, întârzierea datorându-se în special neglijenței juzilor locali. Aceleași probleme vor persista și în anul următor, școala nefiind începută nici la data de 17 octombrie 1880[65]. Catalogul școlii de pe anul 1878–1879 relevă faptul că în acel an erau înscriși 45 de elevi cu vârste între 7–12 ani și 15 elevi cu vârste între 13-5 ani[66].

La ***Trestie*** calitatea de dascăl era îndeplinită începând cu anul 1870 de preotul Ilie Șovrea[67]. La început, în lipsa edificiului școlar, cursurile se desfășurau în casa parohială. La 19 noiembrie 1878 preotul Ilie Șovrea expune protopopului situația

---

[57] Salariul învățătorilor de 105 florini a fost hotărât de Ministerul Regesc Ungar de Culte și Instrucțiune prin Hotărârea nr. 2717 din 1 mai 1867, reluată și prin Hotărârea nr. 9312 din 2 aprilie 1874.

[58] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.10/1874, f. 1 (adresa protopopială nr.145 din 17 noiembrie 1874).

[59] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 37.

[60] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 38, 39, 41.

[61] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.21/1875, f. 22.

[62] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.1/1869, f. 43.

[63] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.10/1874, f. 65.

[64] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.36/1878, f. 54.

[65] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.47/1880, f. 22.

[66] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.36/1878, f. 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58.

[67] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit*, dos.21/1875, f. 31, 32.

https://biblioteca-digitala.ro

școlară existentă. Cursurile au început la 1 noiembrie pentru că „epitropii"[68] erau mult mai preocupați de strânsul recoltei de pe „hotarul comunei". De asemenea, lipsa edificiului școlar a zădărnicit începerea cursurilor până la găsirea unei soluții: „forte multe impedecări am cu scola...și fiindcă scola nu este nu au fostu unde aduna copiii până cie sau dobândit case scolare"[69]. La 30 mai 1880 este menționat învățător Vasile Șovrea[70], care se pare că îndeplinise sporadic această calitate începând cu anul 1876. La 12 noiembrie 1880, datorită faptului că nu s-au achitat acestui învățător drepturile bănești pe ultimii patru ani, dar și lipsa altui dascăl, influențează hotărârea conducerii parohiale de a trimite pe cei 27 de copii să frecventeze cursurile școlii din Ciocotiș.

Lipsa învățătorilor din comunitățile ortodoxe mici și izolate ducea la găsirea unor soluții de moment, preoții și cantorii bisericii îndeplinind vremelnic calitatea de dascăli. De pildă, în satul ***Sălnița***, la 6 octombrie 1871, cantorul bisericii Petru Pop va fi confirmat provizoriu de Consistoriul Arhidiecezan și în calitatea de dascăl[71]. Între anii 1874 și 1878 este menționat învățătorul Ioan Pop, instituit provizoriu, acesta beneficiind în ianuarie 1878 de un salariu fixat la 60 florini v.a.[72]. În speranța creării unor condiții corespunzătoare pentru funcționarea școlii, în anul 1875 preotul Ștefan Pop vinde dreptul de cârciumărit deținut de biserică cantorului Bobb Ignat pentru suma de 100 florini v.a., acesta, în schimbul banilor, obligându-se să finalizeze edificiul școlar[73]. Lucrările la clădirea școlii nu erau finalizate nici la 22 octombrie 1876, preotul Ștefan Pop propunând ca loc de desfășurare a prelegerilor locuința parohială[74].

Raportul protopopului Ioan Șovrea referitor la situația școlară existentă în protopopiat în anul 1875, menționează că la acea dată școala din ***Vima Mică*** se afla în faza de construcție. Până în noiembrie 1878 preotul Ioan Roman a îndeplinit și calitatea de dascăl, după această dată în documente fiind menționat învățătorul Grigore Roman.

De educația tinerilor s-a ocupat și preotul Vasile Buzura din satul ***Secătura***. În anul 1874, în lipsa edificiului școlar prelegerile se desfășurau într-o casă particulară. Din anul 1875 este semnalat dascăl al școlii Ioan Both[75]. La 1 august 1876 Ioan Both va „abzice"din postul de dascăl[76], dar va reveni asupra deciziei pentru că la 20 ianuarie 1878 este semnalat în calitatea de dascăl al școlii confesionale din Secătura.

La ***Finteușu Mare*** activitatea școlară este semnalată începând cu anul 1871, Consistoriul Școlar întărindu-l în calitate de învățător pe Ștefan Pop la 17 decembrie 1871[77]. Anul școlar 1874–1875 va începe cu o anumită întârziere, la concursul organizat pentru ocuparea postului de învățător neprezentându-se niciun candidat. Pe baza solicitărilor făcute de preotul Ștefan Dragoș, cantorul Nechita Horvath, obține din partea Comisiei Școlare, postul de învățător. Lipsindu-i „calificarea", acesta va primi un salariu de 70 florini v.a., diferența de 50 florini v.a. urmând a fi donată în „fundațiunea școlii"[78]. Din anul 1876 este menționat învățătorul Nicolae Cotuțiu, care la 20 ianuarie 1878 va fi retribuit pentru activitatea desfășurată cu suma de 100 florini

[68] Epitropi = Coratori, membri ai comitetelor parohiale.
[69] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.36/1878, f. 40.
[70] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 22.
[71] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.1/1875, f. 36.
[72] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 81.
[73] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 73.
[74] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.26/1876, f. 47.
[75] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 31, 32.
[76] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.26/1876, f. 34.
[77] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.1/1869, f. 33.
[78] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 9, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

v.a.[79]. Acesta renunțând, preotului Ștefan Dragoș în anul școlar 1888-1889 i s-a încredințat și calitatea de dascăl[80]. La sfârșitul secolului al XIX-lea la școala confesională din Finteușu Mare mai apare menționat și dascălul Gavriil Bogdan[81].

La ***Văleni*** este menționat începând cu anul 1868 dascălul Ioan Gițiu, originar din localitatea Copalnic. La începutul anului 1878 învățătorul s-a îmbolnăvit, prelegerile fiind ținute pentru puțin timp „de un copil mai deșteptatu". Pentru că învățătorul nu s-a mai însănătoșit, preotul Petru Lupuț va primi însărcinare din partea protopopului Ioan Șovrea de a asigura provizoriu și calitatea de învățător[82]. Următorul dascăl menționat este Gavriil Cărlig, la 20 februarie 1880 acesta semnalând protopopului „neorânduiala" existentă la școala confesională din Văleni[83]. Se va transfera la Făurești, unde va fi dascăl începând cu anul școlar 1880–1881.

Școala confesională din ***Curtuiuș*** a fost construită în anul 1868[84], funcționând pe lângă biserica al cărei paroh a fost Georgiu Pașca originar din Făurești. Începând cu anul 1861 este menționat învățător la această școală Ioan Conțiu, care alături de învățătorii Vasile Simion de la școala din Copalnic și Vartolomeu Pașca de la școala din Lăschia au fost singurii dascăli instituiți definitiv de Comisia Școlară de la Sibiu.

La 2 noiembrie 1880 preotul Georgiu Pașca din Curtuiuș îi expune protopopului Ioan Șovrea greutățile ce au împiedicat reluarea anului școlar de către învățătorul Ioan Conțiu la data de 1 octombrie. Învățătorul neprimindu-și salariul pe ultimii doi ani, a fost nevoit mai întâi să-și adune recolta: „căci el soluțiunea nu o dobândește, apoi nu-și pote lăsa bucatele din gata de prăpăd"[85]. Lipsa lemnelor necesare încălzirii clădirii dar și nepăsarea părinților de a-și trimite copiii la școală au făcut ca prelegerile să fie reluate doar la data de 16 octombrie.

Școala confesională de la ***Berința*** s-a construit începând cu anul 1868, lucrările de extindere și edificare finalizându-se în anul 1873[86]. În raportul înaintat Consistoriului Arhidiecezan de protopopul Ioan Șovrea, în anul 1874, se precizează faptul că edificiul școlar era în conformitate cu prevederile legilor școlare. În perioada anterioară, oficiul de dascăl a fost îndeplinit de preotul Gavriil Vaida. În urma concursului organizat în octombrie 1874, a fost numit „clericul docente" Ștefan Pop, comitetul parohial angajându-se să-i asigure un salariu de 130 florini v.a., locuință și lemne de foc[87]. În anul 1875 acest dascăl va beneficia și de un ajutor în valoare de 25 florini v.a., din partea Fondului de ajutorare a învățătorilor săraci. La data de 12 octombrie 1880 se desfășoară un nou concurs pentru ocuparea postului de învățător al școlii confesionale din Berința. Va fi numit învățătorul Andrei Mureșan, conducerea parohială trasându-i sarcina de a deschide cât mai repede cursurile școlare[88].

Atestatul acordat de preotul Vasiliu Ciocaș învățătorului din ***Cărpiniș*** este prima referire la organizarea școlară în localitatea menționată. Documentul relatează progresele la învățătură obținute de elevii învățătorului Grigorie Szârb din Cărpiniș în primul semestru al anului școlar 1858–1859. Următoarea mențiune documentară apare în anul 1874, atunci când activitatea didactică se desfășura într-o casă achiziționată de către comunitate, transformată în școală. Vitregia anilor 1875 și 1876 a marcat destinul

[79] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 81.
[80] A.N.-D.J.Maramureș, *Oficiul Parohial Ortodox Finteușu Mare*, dos.18/1887-1894, f. 11.
[81] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.18/1887-1894, f. 63.
[82] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Cetății de Piatră*, dos.36/1878, f. 76.
[83] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 49.
[84] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 22.
[85] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 20.
[86] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.21/1875, f. 22.
[87] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 64, 65.
[88] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 26.

https://biblioteca-digitala.ro

„poporenilor" aducându-le numeroase suferințe și greutăți, punându-și amprenta și asupra edificiului școlar care n-a putut fi amenajat corespunzător[89]. Între anii 1870 și 1880 la școala confesională din Cărpiniș este menționat învățătorul Nechita Petrehuș, acesta beneficiind la 20 ianuarie 1880 de un salariu în valoare de 70 florini v.a.[90]

Postul de învățător la școala din ***Cărbunari*** va fi ocupat de Ioan Ciocaș, întărit de Comisia școlară de la Sibiu la data de 3 octombrie 1874. În momentul instalării, dascălul beneficia de un salariu în valoare de 163 florini v.a., „cuartiru in edificiulu scolei" și lemne de foc „după trebuințe"[91]. Învățătorul Ioan Ciocaș avea pregătire preoțească, fiind proaspăt absolvent al Institutului Teologic de la Sibiu. Prelegerile erau ascultate de un număr apreciabil de copii, pe „lista de lenevire" întocmită de învățător în luna mai a anului 1880 figurând numele a 43 de elevi[92], pentru ca în anul 1883 numărul lor să crească la 53 de elevi, 41 cu vârste între 6 și 12 ani și 12 cu vârste între 13 și 15 ani[93]. La 26 iulie 1880 „clericul" Ioan Ciocaș renunță la calitatea de învățător devenind preot al acestui sat[94]. Între anii 1883 și 1898 este menționat la școala confesională din Cărbunari învățătorul Ilie Șișeștean[95].

Tinerii din satele protopopiatului Cetății de Piatră care au studiat la Institutul seminarial teologic – pedagogic „Andreian" din Sibiu (1853-1900):

I. Secțiunea Teologică

- Eutimiu Bărbos–Ciocotiș (1853-1854)
- Ilie Șovrea–Trestia (1853-1854)
- Ștefan Pop–Berința (1856-1857)
- Georgiu Pașca–Făurești (1860-1861)
- Ștefan Dragoș–Finteușul Mare (1863-1864)
- Tovie Perian–Trestia (1863-1864)
- Ioan Șovrea–Trestia (1863-1864)
- Grigoriu Mureșan–Fânațe (1865-1866)
- Alexandru Sighiartău–Curtuiuș (1867-1868)
- Gavriil Ștef–Cărbunari (1869-1870)
- Ștefan Pop–Cărbunari (1870-1871)
- Ioan Ciocaș–Cărbunari (1873-1874)
- Alexandru Ciocaș–Făurești (1874-1875)
- Dimitrie Monovici–Cărpiniș (1875-1876)
- Gregoriu Roman–Vima Mică (1875-1876)
- Ioan Munthiu–Cărpiniș (1878-1879)
- Teodor Șovrea–Trestia (1879-1880)
- Teodor Herman–Vălenii Șomcutei (1882-1883)
- Augustin Herman –Vălenii Șomcutei (1885-1886)
- Ioan Pașca–Făurești (1885-1886)
- Alexandru Bărbos–Ciocotiș (1888-1889)
- Eugen Dragoș–Finteușu Mare (1888-1889)
- Aureliu Greblea–Făurești (1893-1894)
- Avram Sârb–Cărpiniș (1894-1895)
- Pavel Cotețiu–Finteușu Mare (1896-1897)

[89] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 22, 23.
[90] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.36/1878, f. 81.
[91] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.10/1874, f. 26, 42.
[92] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.47/1880, f. 44.
[93] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Oficiului Parohial Ortodox Cărbunari*, dos.14/1881–1883.
[94] A.N.-D.J.Maramureș, *Fondul Protopopiatului Ortodox al Cetății de Piatră*, dos.47/1880, f. 50.
[95] A.N.-D.J.Maramureș *Fondul Oficiului Parohial Ortodox Cărbunari*, dos.11/1880–1890, f. 28, dos.52/1893–1890, f. 2, 17.

https://biblioteca-digitala.ro

- Georgiu Perian–Trestia (1898-1899)
- Ștefan Micle–Surduc Copalnic (1899-1900)
- Ioan Roman–Vima Mică (1899-1900)
- Teodor Toader–Secătura (1899-1900)

II. Secțiunea Pedagogică

- Petru Lupuț–Vălenii Șomcutei (1854-1855)
- Ștefan Pop – Berința (1854-1855)
- Ioan Giț – Surduc Copalnic (1855-1856)

(apud dr. Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului Seminarial Teologic – Pedagogic „Andreian" al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p.139-196).

Aspects of Confessional Education in the Archipriest's District of Chioar in the 19th Century
(Abstract)

Mentioned in documents in 1850, the Orthodox Archipriest's District of Chioar ("The Stone City") is in expansion in the 19th century, achieving a number of 17 "church communities" in 1874.

The first confessional schools come into being aat the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, with a temporary character, the operation being interrupted and then started again due to multiple factors.

Education meets organized froms within the archipriest's district after 1860, an important role being played by the priests and the archipriest. The first school buildings are built and efforts are employed to create good conditions for the support of schools and teachers. As of 1875, an actual school network functions in the Archipriest's District of Chioar, organized and coordinated by the archipriest as a school inspector.

https://biblioteca-digitala.ro

Emil Bran și Despărțământul Vișeu-Iza al ASTREI

MARIN POP

În galeria marilor personalități sălăjene, la loc de cinste, se înscrie și Emil Bran. S-a născut în localitatea Tohat (din fostul județ Sălaj) pe data 11 februarie 1864, el fiind văr primar cu marele poet și publicist sălăjean Petre Dulfu.

Studiile liceale le-a făcut la Baia Mare unde își ia bacalaureatul în anul 1884. A urmat apoi cursurile facultății de teologie din Gherla. Din anul al treilea de facultate a funcționat în calitate de profesor de desen la școala normală română-unită din Gherla. În anul IV de studii, în calitate de președinite al societății literare "Alexi-Șincai" a desfășurat o bogată activitate publicistică editând revista "Steaua Mării".

În anul 1888 după terminarea facultății s-a căsătorit cu fiica parohului Ioan Șimon din Bârsău de Jos și a fost hirotonit preot în parohia Lăpușel. După numai un an, în luna iunie 1889 s-a întors în Sălaj ca administrator parohial în localitatea Biușa cu filia Horoat[1].

A făcut parte din delegația memorandiștilor care a mers la Viena în anul 1892, când împreună cu fratele său Laurențiu Bran l-a însoțit pe marele nostru înaintaș sălăjean, George Pop de Băsești. Importante, credem noi, sunt aprecierile pe care Emil Bran le face asupra evenimentului, atât în ceea ce privește cauza românească, cât și situația existentă în imperiu pe care o observă în drum spre Viena[2].

George Pop de Băsești, care a donat pentru biserica din localitatea Băița de Sub Codru suma de 10.000 florini îi propune fostului său coleg de clasă, episcopul greco-catolic de Gherla, Ioan Sabo, având în vedere faptul că parohia din Băița era vacantă, pe tinerii preoți Emil Bran, Ion Costin și Antoniu Bălibanu, toți trei "*bărbați hotărâți, înțelepți și harnici*". Episcopul l-a numit ca preot pe Emil Bran[3]. Astfel, din anul 1895, până în anul 1904 a fost preot în comuna Băița de Sub Codru, unde s-a distins, atât prin faptul că a fost un bun administrator cât și prin participarea sa la acțiunile cultural-naționale organizate în această perioadă.

În anul 1904 a fost trimis în Maramureș, unde a păstorit până în anul 1926 când a fost instalat paroh al Șimleului, protopop al districtului Crasna, arhidiacon și vicar al Silvaniei. A fost trimis în parohia Dragomirești pentru aplanarea tulburărilor religioase care existau în zonă.

Pentru început Emil Bran, alături de alt preot sălăjean, Ioan Tarția, numit și el preot în Medieșul Aurit au trebuit "*să suporte disprețul moroșenilor*", ei fiind socotiți ca niște străini. Un adversar înfocat au găsit tocmai în persoana vicarului Tit Bud care susținea teza "*Maramureșul a maramureșenilor*". Însă, încetul cu încetul, spiritele agitate s-au liniștit și cei doi preoți "*au fost îmbrățișați din partea celor mai buni*

---

[1] I.Ardeleanu Senior, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Zalău, 1938, p.100.

[2] V.Toșa, *Un patriot sălăjean. Emil Bran (1864-1941)* în AMP, VIII, Zalău, 1984, pp.643-659.

[3] I.Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, pp.88-89.

https://biblioteca-digitala.ro

maramureşeni". Mai mult, "*ca oameni isteţi şi-au făcut o reputaţie bună şi au devenit elemente conducătoare în viaţa publică şi politică*"[4].

În parohia Dragomireşti a fost primul preot din eparhia Gherlei, care a început misiunile poporale, extinzându-le apoi succesiv în toate parohiile din districtul Ieudului. A construit aici biserica şi casa parohială şi a creat un fond liturgic pentru credincioşii săi. El era convins de faptul că "*preotul numai atunci poate desvolta activitate rodnică pentru biserică şi pentru popor, când fiii sufleteşti sunt ajutaţi din întunerecul neştiinţei, când aceştia sunt în stare să înţeleagă sfaturile date*".

În acei ani grei, ani de lupte pentru păstrarea fiinţei naţionale, el a militat pentru înfiinţarea unui despărţământ al Astrei, arătând necesitatea existenţei unui aşezământ cultural şi în acea zonă, deoarece nici intelectualitatea şi nici clerul nu aveau un loc "*unde să se poată aduna odată la anul pentru îmbogăţirea cunoştinţelor sociale, culturale şi economice*". De asemenea, el arată faptul că "*nu se face nici un pas pentru deşteptarea naţională sau pentru îndreptarea în agronomie a poporului credincios, ceea ce şi în trecut s-a rezbunat în mod foarte simţitor şi în viitor poate avè rezultate funeste*". El propune clerului tractual să se roage de vicarul Maramureşului ca acesta "*să facă paşi pentru înfiinţarea aceluia în vremea cea mai scurtă*"[5].

În şedinţa a VIII-a a Comitetului Central al Astrei, ţinută pe data de 7 iunie 1911, Octavian Tăslăuanu, secretarul comitetului, a fost însărcinat "*să convoce şi să conducă adunarea de constituire a noului despărţământ Iza-Vişeu*"[6].

Necesitatea înfiinţării acestui despărţământ reiese şi din apelul adresat de către Astra locuitorilor de pe valea Izei, în special intelectualilor, cărora li se cerea înscrierea ca membri ordinari ai Astrei. Totodată, le cerea să-i îndemne şi pe alţi intelectuali să facă acest lucru, precum şi pe ţărani: "*Nu e nevoie să accentuăm lipsa arzătoare a deşteptării naţionale*, -se spunea în acest apel- *o simţim cu toţii căci pe toate terenele culturale-economice şi industriale ne aflăm în dosul altor neamuri şi ne pierdem - nepricepuţi - moşia strămună*".

Viitorul despărţământ urma să cuprindă toate comunele din cercurile pretoriale Vişeu-Iza, care "*prin conferinţe şi prelegeri din sfera economică şi industrială va îmbogăţi cunoştinţele poporului ţeran şi-l va ajuta spre înaintare culturală*". Se sublinia faptul că noul despărţământ nu va face politică, ci va avea în vedere "*numai starea înapoiată culturală a fraţilor noştri din aceste cercuri şi nu-i putem lăsa - fără de păcat de moarte - în oarba neştiinţă*"[7].

Adunarea de constituire a despărţământului Vişeu-Iza a avut loc pe data de 20 august 1911, orele 3 după-amiaza, în sala mare a hotelului "Rakoczi" din Vişeu de Sus.

Octavian Tăslăuanu, secretarul Comitetului Central al Astrei, în calitate de delegat al acestui comitet, a fost cel care a deschis lucrările adunării de constituire, "*prin vorbire în care arată rolul Maramureşului în viaţa noastră culturală*". El îl numeşte de notar al adunării pe Gavril Iuga, iar casier pe Ilie Chindriş.

Gavril Iuga a dat citire unei liste cu membrii ordinari înscrişi până atunci în număr de 14. Emil Bran era primul pe această listă. Ca şi membri ajutători se înscriseseră 61 de persoane. Fiind înscrişi un număr de persoane prevăzut în statut, delegatul Astrei, Octavian Tăslăuanu, declară că despărţământul este înfiinţat şi se trece la alegerea comitetului de conducere al noului despărţământ[8].

La propunerea lui Petru Vaida, avocat în Vişeu de Sus, adunarea de constituire

[4] *Gazeta Maramureşană*, VII, nr. 47, 3 dec., 1926, pp.2-3.
[5] A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos.10, f. 2.
[6] *Transilvania*, nr.3, mai-iunie 1911, p.314.
[7] A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos.10, f. 1.
[8] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

l-a ales în funcția de director al despărțământului Vișeu-Iza, cu unanimitate de voturi, pe Emil Bran, iar ca membri ai Comitetului de conducere pe Ioan Tarția, Ilie Chindriș, Ioan Bârlea, Gavril Iuga și Artur Anderco.

După acest moment organizatoric, Octavian Tăslăuanu a ținut un discurs în fața țăranilor prezenți la acest important eveniment arătând scopul Astrei și îndemnându-i să se înscrie ca membri ajutători, după care declară închisă această adunare.

Tot în cadrul acestei adunări a luat cuvântul și directorul noului despărțământ, Emil Bran. El a propus alegerea din rândul membrilor comitetului a funcțiilor de notar-secretar și casier. Pentru prima funcție a fost propus și ales, cu unanimitate de voturi, Gavril Iuga, iar ca și casier Ilie Chindriș.

Emil Bran propune alegerea unui membru din comitetul de conducere care să participe și să reprezinte noul despărțământ la adunarea jubiliară a Astrei de la Blaj. Această sarcină i-a fost încredințată lui Gavril Iuga[9].

Adunarea generală a Astrei de la Blaj a avut loc în zilele de 28-30 august 1911. Prin prezența numeroasă și prin semnificația ei națională a fost una dintre cele mai importante manifestări cultural-naționale românești de dinainte de 1918[10].

În ședința a XII-a a Comitetului Central al Astrei, care a avut loc pe data de 24 august 1911, secretarul, Octavian Tăslăuanu, raporta faptul că a condus adunarea de constituire a despărțământului Vișeu-Iza și că a rostit o prelegere cu titlul: "Rostul Maramureșului în cultura românească". Mai anunță faptul că director al acestui despărțământ a fost ales Emil Bran, preot în Dragomirești.

Pe data de 18 noiembrie 1911 are loc cea de-a XVI-a ședință a Comitetului Central al Astrei. Printre altele, se decide să fie trimise noului despărțământ Vișeu-Iza o serie de broșuri din biblioteca poporală a Astrei și suma de 100 de coroane pentru acoperirea cheltuielilor legate de susținerea prelegerior poporale[11].

Prima ședință a noului comitet de conducere al despărțământului Vișeu-Iza a avut loc pe data de 28 octombrie 1911, tot la Vișeu de Sus. Emil Bran a deschis ședința rugându-l pe casierul comitetului, Ilie Chindriș, să facă o dare de seamă despre situația fondurilor, a membrilor înscriși și despre răspunsul preoților din despărțământ în urma adresei comitetului din 15 septembrie, când li s-a cerut înscrierea ca membri ordinari și să adune membri ajutători. Casierul Ilie Chindriș îl informează că s-au înscris până la acea dată 18 persoane. De la membrii ordinari s-a încasat taxa, ceea ce însemna, în total, suma de 100 de coroane. Ca membri ajutători casierul informează că erau înscrise 64 de persoane de la care s-a adunat suma de 128 de coroane. Listele cu membrii înscriși au fost trimise la Comitetul Central al Astrei[12].

Tot în cadrul acestei ședințe s-a fixat programul prelegerilor poporale. În calitate de conferențiari au fost numiți, ca delegați, toți membrii comitetului de conducere. Aceste prelegeri erau programate să înceapă după sărbătorile de Crăciun. Comitetul de conducere al despărțământului cerea, în acest sens, ordinariatului greco-catolic din Gherla să-i îndemne pe preoții și învățătorii de pe teritoriul noului despărțământ să se înscrie ca membri, iar preoții să pună la dispoziția conferențiarilor școlile confesionale sau acolo unde nu era școală, biserica[13].

La data de 4 ianuarie 1912 are loc o nouă ședință a comitetului de conducere. În deschidere, Emil Bran a citit o scrisoare venită din partea Comitetului Central al Astrei în care erau lăudați pentru activitatea pe care doreau să o desfășoare pe teritoriul noului

[9] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 3.
[10] M.Sofonie, *Iuliu Maniu și serbările ASTREI de la Blaj-1911* în AMP, XVII, Zalău, 1993, pp.307-312.
[11] *Transilvania*, nr.5-6, sept.-oct. 1911, p.781 și p.788.
[12] A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos.11, f. 4.
[13] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

despărțământ Vișeu-Iza. Totodată, acesta trimitea suma de 100 coroane, pentru acoperirea cheltuielilor, ocazionate de susținerea prelegerilor poporale, în localitățile aparținătoare despărțământului. Acum se definitivează și programul prelegerilor poporale[14]. Conferențiarii erau membrii comitetului de conducere care se angajau să desfășoare benevol această muncă.

Principalele teme care au constituit subiectul acestor prelegeri au fost istoria bisericească, religia, în general domeniile economice, industriale și *"din alte izvoare de traiu cuminte a poporului nostru țăran"*[15]. Printre conferențiari sau delegați la aceste întâlniri s-a numărat și directorul despărțământului, preotul Emil Bran. Până în primăvara anului 1912 el a susținut conferințe sau a fost delegat în următoarele localități:

1. Pe data de 9 ianuarie 1912, Emil Bran participă, conform programului prelegerilor poporale, în calitate de delegat și conferențiar, în localitatea Săcel. Aici a prezentat prelegerea cu titlul "Despre Asociațiune".
2. La Vișeu de Sus, pe data de 20 ianuarie, a susținut prelegerea cu titlul "Despre alcolism și urmările beției".
3. În localitatea Ieud, pe data de 23 ianuarie, a susținut prelegerea "Despre alcolism și urmările beției".
4. Tot la Ieud, pe data de 4 februarie, Emil Bran a susținut 3 prelegeri poporale și anume: "Creșterea rațională a vitelor"; "Urmările rele ale beției", prezentând și statutele unei reuniuni de temperanță și prelegerea "Despre însemnătatea agenturei comunale".
5. Pe data de 11 februarie, la Săliște, Emil Bran, a susținut prelegerea "Despre alcolism și urmările lui".
6. La Cuhea, pe data de 10 martie, a participat atât în calitate de delegat al comitetului de conducere al despărțământului cât și în cea de conferențiar. A prezentat două prelegeri și anume, "Despre Asociațiune" și "Despre biblioteca poporală a Asociațiunei".

Pe data de 25 martie 1912, Emil Bran trimite o scrisoare Comitetului Central al Astrei în care aduce la cunoștință acestuia faptul că despărțământul Vișeu-Iza a început să țină prelegeri în mai multe comune. La început nu li s-au pus piedici, dar apoi, după ce s-au desfășurat câteva acțiuni, prim-pretorul Solcz din Dragomirești i-a obligat să plătească o taxă de 2 coroane pentru fiecare prelegere. Emil Bran îl informează pe prim-pretor că prelegerile erau scutite de orice taxă dar acesta îi cere articolul din statutul Astrei unde era stipulat acest lucru. De aceea, Emil Bran cere să i se trimită câteva exemplare din statute, în limba maghiară și română, *"deoarece noi vrem să continuăm cu instrucțiunea poporului prin ținerea cursurilor mai dese de prelegeri"*. De asemenea, el informează Comitetul Central că *"prelegerile se continuă cu însuflețire și ni se adaug membri ajutători în număr foarte îmbucurător"*[16].

În ceea ce privește înființarea bibliotecilor poporale, Emil Bran propune comitetului de conducere, în ședința din 28 ianuarie 1912 înființarea la Ieud a unei astfel de biblioteci. Tot acum el propune și înființarea unei reuniuni de temperanță. Comitetul de conducere este de acord cu propunerea lui și-l însărcinează ca împreună cu Ioan Bârlea, capelan în Ieud, să elaboreze statutele acestei reuniuni[17].

Propunerea lui Emil Bran prinde contur și în ședința din 18 iulie 1912, preotul Ioan Bârlea raporta faptul că a luat ființă această bibliotecă poporală și prezintă lista

[14] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 6.
[15] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.12, f. 1.
[16] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 10.
[17] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

donatorilor. De asemenea, el propune să se ceară cărți și "*pe cale ziaristică*"[18].

Tot în cadrul acestei ședințe se definitivează programul viitoarei campanii de conferințe poporale. Emil Bran îl însărcinează pe secretarul comitetului, Gavril Iuga, să multiplice programul prelegerilor și să-l distribuie "*la toți inteligenții din comunele, în cari au să se țină*" și la toți intelectualii care locuiau în localitățile aparținătoare despărțământului, "*ca din acesta să vadă că în despărțământ să lucră și să-i îndrume a lucra și dînșii și a înființa încă un despărțământ pentru jurul Sighetului*"[19].

După cum se poate observa din procesul verbal al ședinței comitetului, din data 23 octombrie 1912, programul conferințelor poporale nu a putut fi realizat pe deplin, deoarece au existat unele probleme datorate faptului că drumurile erau desfundate din cauza ploilor și nu mai erau practicabile sau, în unele cazuri, lipsa preotului local[20].

Emil Bran a reușit să ducă la îndeplinire toate programările făcute de către comitetul de conducere. În toamna anului 1912, conform planificării, el a susținut prelegeri populare în mai multe localități. Astfel, pe data de 1 septembrie a fost delegat din partea comitetului la Borșa. Aici a și conferențiat împreună cu Gavril Iuga și Ioan Tarția. Emil Bran a susținut două prelegeri cu titlul "Despre asociațiune" și "Despre bibioteca poporală". La această adunare poporală au participat 300 de persoane.

În aceeași zi, Emil Bran, împreună cu ceilalți doi conferențiari amintiți mai sus, a fost delegat și la o adunare ce a avut loc în localitatea Moisei. Și aici au susținut aceleași prelegeri ca și la Borșa. S-a înregistrat o prezență de aproximativ 400 de persoane.

Pe data de 5 septembrie, Emil Bran conferențiază în localitatea Vișeu de Jos. Aici a prezentat prelegerea cu titlul "Din economia câmpului". Se înregistrează un număr de aproximativ 700 persoane.

Alături de preotul I.Bârlea și Vasile Ilniczi, Emil Bran a conferențiat, pe data de 19 septembrie, în localitățile Glod și Slătioara. Titlul conferinței lui a fost "Lucrarea rațională a pământului pentru deosebitele semințe". La această adunare s-a înregistrat o prezență de peste 500 de participanți.

A venit, apoi și rândul localității Dragomirești unde preotul Emil Bran păstorea din anul 1904. La adunarea care s-a ținut în această localitate, pe data de 20 noiembrie 1912, delegat din partea comitetului de conducere a fost preotul I.Tarția, iar conferențiari, Emil Bran și preotul I.Bârlea. Emil Bran a vorbit despre "Modalitățile prin cari se pot câștiga moșiile domnilor scăpătați". Deși s-a înregistrat o prezență modestă de 100 de persoane, trebuie subliniat faptul că în localitatea Dragomirești, prin munca asiduă a preotului Emil Bran existau la acea dată o reuniune de temperanță, cor bisericesc și o bibliotecă privată a lui Emil Bran din care puteau împrumuta toți credincioșii. De asemenea, el primea o serie de ziare ca: "Libertatea", "Foaia interesantă", "Tovărășia", "Poporul Român", "Foaia Poporului român" și numerele de duminecă ale "Gazetei Transilvaniei". Și aceste ziare erau puse de către preotul Emil Bran la dispoziția celor care doreau să le citească. Din totalul populației acestei localități, care se ridica la 2224 persoane, 1684 erau români, iar restul evrei. Problematic era faptul că dintre români doar 30% știau să scrie și să citească[21].

Prima adunare generală a despărțămntului Vișeu-Iza al Astrei a avut loc pe data de 1 decembrie 1912, în localitatea Dragomirești, cu începere de la orele 11[22]. Ea s-a

[18] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 10.
[19] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 12.
[20] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 13.
[21] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 2; dos.15, f. 2-3; *Transilvania*, nr.5-6/1912, pp.544-550.
[22] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

ținut în biserica nouă, ctitorie a preotului Emil Bran la care a lucrat 8 ani de zile "*cu multă trudă și nădejde*".

În calitatea sa de director al despărțământului a deschis lucrările adunării generale printr-un impresionant discurs. În cuvântul său el sublinia importanța acelei zile în care "*dă și Maramureșul cel dintâi semn de vieață culturală românească petrecută în curs de un an, asemenea fraților noștri din Ardeal*"[23].

Înainte de a prezenta activitatea despărțământului, "*recoltă mijlocie după cătățime, de mare preț însă după bunătatea și feliul sămânței aruncate*", Emil Bran cere îngăduința de a arăta "*îndemnul ce ne-a stăpânit, când am făcut cea dintâi strungă în granița muntoasă a Maramurășului culturalicește înorat; strungă prin care să străbată și la noi razele de lumină culturală românească, raze mult strălucitoare prin celelalte părți ale țării noastre locuite de frații noștri de același sânge, de același neam*". El face un scurt istoric al acestor plaiuri subliniind faptul că maramureșenii sunt nu "*numai o parte întregitoare a neamului românesc, ci sunteți și strănepoții celor mai viteji români de oarecând, cari v-au lăsat ca moștenire limba și legea străbună și, drept mărturie a hărniciei lor, eri întinse, munții cu pășunile grase și - diplomele boierești!*"[24]. Maramureșenii aveau deci, în opinia lui Emil Bran, o "*datorință sfântă*" de a se deștepta, iar dacă doreau să stea "*cu fruntea ridicată și să pomeniți cu fală numele strămoșilor viteji, datori sunteți, să vă cunoașteți neamul, limba și literatura română, să le îndrăgiți acestea mai presus decât orice bun pământesc, căci zice-se: blăstămat este cel ce nu-și știe neamul său și nu grăiește în limba sa!*"[25].

În continuarea discursului său, el dă exemplul unor țări mici la vremea respectivă, ca Danemarca sau Elveția care puneau un accent deosebit pe ridicarea nivelului cultural și prin aceasta, implicit, și a celui economic. Totodată, se întreba retoric: "*Când vom ajunge și noi români din Maramurăș, să știm folosi după menirea lor și cu pricepere, darurile primite de la Dumnezeu? Când vom merge alături cu popoarele civilizate sau și numai cu frații noștri din Ardeal?*".

În privința înființării despărțământului Iza-Vișeu al Astrei el spune că acest obiectiv a fost "*cel mai fierbinte dor*", încă de la venirea sa în Maramureș, "*ca să împământenim* - spune el - *acest așezământ măreț și în frumosul Maramureș. Să dăm mâna frățească și împrumutat să ne ajutăm unul pe altul*"[26]. Acest lucru s-a reușit prin strădaniile lui Emil Bran și ale altor intelectuali maramureșeni, iar după cum se arată într-un articol al revistei "Transilvania" s-au depășit toate piedicile și în primul an de existență despărțământul a desfășurat "*o activitate exemplară, care poate servi de pildă și altor despărțăminte*"[27].

În finalul acestui impresionant discurs Emil Bran a făcut apel ca toți locuitorii din Maramureș să se înscrie "*sub steagul ocrotitor al Astrei culturale române*! și să citească cărțile bibliotecilor poporale, "*din cari veți lumina mintea*", să asculte prelegerile poporale și sfaturile intelectualilor și, în acest mod, "*în scurtă vreme lenea, fudulia deșartă, ura și scârba dintre frați, figurile grețoase ale beutorilor, uciderea și închisorile pedepsitoare vor da locul cuvenit sârguinței, cumpătului, dragostei frățești, îndestulirei, păcii și bunei înțelegeri*"[28].

---

[23] *Tranilvania*, nr.5-6/1912, p.537.
[24] *Ibidem*, p.538.
[25] *Ibidem*, pp.539-540.
[26] *Ibidem*, p.540.
[27] *Ibidem*, p.537.
[28] *Ibidem*, p.541.

https://biblioteca-digitala.ro

În continuare s-a prezentat raportul de activitate al despărțământului din care reiese activitatea impresionantă pe care membrii comitetului de conducere l-au desfășurat în primul an de existență al noului despărțământ[29].

O activitate deosebită se remarcă în ceea ce privește prelegerile poporale care în anul 1912 au fost în număr de 80. Dintre cei 18 conferențiari 11 au fost preoți, 5 avocați și 2 învățători. Din cele 80 de conferințe, Emil Bran și Gavril Iuga au susținut fiecare câte 16. Aceeași prodigioasă activitate a avut despărțământul în toate domeniile: social, economic-industrial și cultural[30]. În următorii doi ani, până la izbucnirea războiului, se remarcă aceeași intensă activitate.

La doar câteva zile de la prima adunare generală, pe data de 16 decembrie 1912, are loc, la Vișeu de sus, o ședință a comitetului de conducere. Directorul despărțământului, Emil Bran, a adus la cunoștință faptul că a primit de la Comitetul Central 20 de exemplare din "Apelul privitor la înscrierea membrilor ajutători și formarea agenturilor comunale" și alte 20 de circulare trimise pentru instruirea analfabeților. El subliniază faptul că a trimis aceste circulare întregului despărțământ cu rugarea să se înființeze noi agenturi și să se instruiască analfabeții, în șezători literare, Duminica și în sărbători. De asemenea, el a trimis un formular în care se cerea o situație cât mai exactă a comunei respective. Preotul din localitățile respective avea sarcina de a înainta conducerii despărțământului această situație până la data de 16 ianuarie 1913. Emil Bran mai informează comitetul de conducere al despărțământului de faptul că a întocmit statutele pentru reuniunea de temperanță, atât în limba română cât și în limba maghiară și propune ca aceste statute să fie date unei comisii de 3 membri din comitet pentru a fi studiate și multiplicate, în funcție de numărul comunelor aparținătoare despărțământului. Aceste statute urmau a fi trimise tuturor preoților în vederea înființării unor astfel de reuniuni în fiecare comună. Comisia formată din Gavril Iuga, Vasile Meșter și Ilie Chindriș a studiat statutele și le-a considerat a fi *"întru toate corespunzător și alcătuit pe lângă observarea strictă legilor vigente"*[31].

În ședința din data de 9 ianuarie 1913, Emil Bran , Ioan Bârlea și Ioan Iașco, proprietar econom în Dragomirești au fost însărcinați să formeze o comisie în vederea întemeierii unei tovărășii de lăptărie în Dragomirești. În acest sens ei trebuiau să studieze, mai întâi, statutele reuniunii de lăptărie din Săliștea Sibiului care puteau constitui un model în acest sens. Tot acum se ia act cu bucurie de faptul că s-a stabilit data în care urma să aibă loc constituirea celui de al doilea despărțământ al Astrei în Maramureș, la Sighet. Se ia hotărârea ca la acest important eveniment din viața culturală maramureșeană să ia parte toți membrii comitetului de conducere al despărțământului Vișeu-Iza, *"încurajând și prin aceasta pe noii soți de luptă întru deșteptarea culturală națională"*[32].

În ceea ce privește susținerea de prelegeri poporale se poate observa faptul că ele au avut și un rezultat practic, deoarece s-au înscris mulți țărani ca membrii ajutători, iar în cadrul acestor prelegeri, *"să pun în praxă povețile date din economia câmpului, despre stupărit, pomărit și altele.(...). Orice prelegere instructivă e ascultată cu interes viu"*.

Situația financiară a despărțământului era destul de precară. În anul 1912, Emil Bran și Gavril Iuga au cheltuit bani și din buzunarul propriu pentru acoperirea cheltuielilor legate de corespondență și pentru trăsura cu care se deplasau conferențiarii despărțământului. Au primit și de la Comitetul Central suma de 100 de coroane, folosită pentru aceste deplasări. Nu a fost acordată nici o diurnă.

---

[29] *Ibidem*, pp.541-542.
[30] *Ibidem*, p.552; A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos.10, f. 5.
[31] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 17-18.
[32] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, f. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

La sfârşitul anului 1912 erau înfiinţate următoarele reuniuni de coruri şi cântări:
1. "Reuniunea de rugăciune" din Dragomireşti cu 258 de membrii şi un fond de 170 de coroane, înfiinţată de către Emil Bran în anul 1910.
2. Cor bisericesc în Săcel cu 18 membri. Nu avea nici un fond.
3. Cor şcolar în Vişeu de jos cu 35 membri, înfiinţat în anul 1910. Nu avea fonduri[33]. Pe teritoriul despărţământului existau şi însoţiri de credit, sistem Raifeissen, sub conducerea Centralei din Pesta, mai multe bănci evreieşti, o însoţire comercială evreiască şi una de petrol, "*toate streine pentru poporul român*".

La capitolul observaţii şi propuneri ale acestui raport, înaintat de către Emil Bran, Comitetului Central al Astrei, el consideră a fi necesară înfiinţarea unui nou departament administrativ al Comitetului Central. El face următoarele propuneri: "*Pentru o lucrare mai intenzivă şi totodată mai sistematică a tuturor despărţămintelor ar fi de dorit sé formeze On. Comitet Central o secţie administrativă a despărţămintelor a cărei membrii să fie toţi directorii despărţămintelor în frunte cu Preşedintele sau vicepreşedintele Asociaţiuniei*". Acest nou departament al Astrei ar trebui, în concepţia lui Emil Bran, "*să ţină în tot anul o adunare în care fiecare membru să raporteze despre modalitatea cum propagă ştiinţele şi literatura română în despărţământul condus de dînsul şi să statorească dinpreună uniformitate şi răspândirea culturei*", iar "*directorii (în caz de împedecare notarii) despărţămintelor din câte 3-4 comitate vecine să ţină de două ori pe an consfătuire pentru statorirea programei de muncă chibzuită şi folositoare*". În ceea ce priveşte hotărârile care urmau să fie luate, la aceste consfătuiri, acestea trebuiau "*să se trimată la secţia administrativă a Despărţămintelor*". Emil Bran arată şi scopul final al creerii acestei secţii administrative: "*Prin aceasta sar găsi mijloace neaplicate până acum în deşteptarea ţăranilor noştri şi sar depinge tabloul complet a stării culturale-economice a tuturor românilor din ţară*".

În finalul raportului de activitate pe anul 1912, Emil Bran face o scurtă sinteză a activităţii despărţământului. El afirmă faptul că în decursul acelui an s-au ţinut 8 şedinţe ale comitetului de conducere în cadrul cărora "*s-a lămurit cercul de activitate*" şi s-au luat hotărâri privind "*ţinerea prelegerilor şi a căutat mijloace de propăşire*". De asemenea, comitetul "*a făcut propagandă pentru câştigarea membrilor şi pentru răspândirea bibliotecei poporale*". În privinţa prelegerilor poporale, el spune că acestea "*s-au ţinut cu concursul preoţilor locali şi după potinţă în toate comunele le-a premers serbarea sfintei liturgii sau vecernii celebrate prin mai mulţi preoţi şi predică ocazională*". El spune că membrii comitetului de conducere şi-au făcut pe deplin datoria. Aceştia "*s-au îndatorat se iee parte la toate prelegerile poporale şi unde nu a fost conferenţiari, întrucât oficiul şi împrejurările caznice le-au permis, ca prin predici şi vorbiri ocazionale se însufleţească poporul pentru idea Asociaţiuniei*".

Acest raport este înaintat de către directorul despărţământului Vişeu-Iza, Emil Bran, la data de 13 ianuarie 1913[34].

Şi în anul 1913, Emil Bran a avut o activitate deosebită, susţinând nu mai puţin de 18 prelegeri poporale, în localităţile despărţământului.

Faţă de anul 1912 s-au produs unele modificări în ceea ce priveşte susţinerea prelegerilor poporale, probabil tocmai din cauza greutăţilor întâmpinate în deplasările conferenţiarilor. S-a hotărât ca fiecare conferenţiar să primească câteva comune apropiate de domiciliul său unde să susţină prelegeri. Emil Bran a conferenţiat în localităţile Dragomireşti şi Rozavlea.

[33] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.15, f. 3.
[34] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.15, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

În Rozavlea a ținut două prelegeri care au avut următoarele teme: "Stricăciunile beției" și "Reuniunea de temperanță". În localitatea Dragomirești, unde el păstorea, ca preot, în anul 1913 a susținut nu mai puțin de 16 prelegeri. Acestea au avut următoarele titluri: "Ai carte ai parte"; "Despre iubirea de lege, neam și limbă"; "Despre beție"; "Urmările beției și mijloace de apărare contra beției"; "Ajutorirea împrumutată"; "Lipsa și folosul reuniunilor de ajutorare"; "Despre folosul creditului"; "Cunoașterea de sine"; "Reuniunea de cumpătare"; "Reuniunea de cumpătare și ajutorire"; "Despre lucrarea pământului"; "Semănăturile de toamnă"; "Școalele economice"; "Îngrijirea vitelor" și "Despre tovărășii". La aceste prelegeri s-a înregistrat o prezență între 150 și 300 de persoane.

Au apărut și rezultatele practice ale acestor prelegeri. În anul 1913 în Dragomirești a luat ființă "Reuniunea de temperanță și ajutorire" și Banca poporală "Creștinul", ca insoțire de credit. Și în localitatea Petrova s-a înființat o bancă poporală iar în Cuhea "Tovărășia pentru asecurarea vitelor".

Într-un raport înaintat de către Emil Bran Comitetului Central al Astrei din Sibiu acesta sublinia faptul că "*poporul arată interes față de toate chestiile pertractate*", adică față de toate temele puse în discuție cu ocazia prelegerilor poporale. De asemenea, el arată scopul și obiectivele prioritare ale despărțământului: "*Comitetul despărțământului ținteşte mai înainte de toate la abaterea totală a țăranilor de a crâjme, la folosirea moderată a beuturei și la povățuirea pe terenul economic-finanțial*".

În total în anul 1913 conferențiarii despărțământului Vișeu-Iza au susținut 69 de prelegeri. La sfârșitul acestui an resursele financiare se ridicau la suma de 51 de coroane și 93 fileri[35]. Numărul membrilor despărțământului era de 251, din care unul pe viață (Meșter Vasile, avocat în Vișeu de sus), 20 membri ordinari (printre care și Emil Bran, Florica și Marioara Bran) și 210 membri ajutători. Avea în componență 20 de comune, împărțite în 4 agenturi, și anume: Ieud, Săcel, Sălișteă de sus și Dragomirești, în care, spune Emil Bran se "*desvoltă activitate lăudabilă*". Exista doar o singură bibliotecă la Ieud care avea 589 de volume. Din aceasta, în anul 1913, s-au împrumutat 270 de persoane. Din biblioteca personală a lui Emil Bran de 351 de volume, tot în acel an, s-au împrumutat 70 de persoane.

Tot în acest raport, Emil Bran arată că nu se reușise, din păcate, să se țină cursurile pentru analfabeți din cauza faptului că "*nu am avut bărbați chemați*", adică învățători. Procentul analfabeților era foarte mare, de 65%[36].

Emil Bran propunea și în acest raport, înființarea unei secții administrative a despărțămintelor Astrei, "*convins fiind din experiență că numai așe potem ajunge la rezultate practice*". De asemenea, el afirma faptul că "*de neapărată trebuință*" era înființarea unei bănci centrale, "*pentru alimentarea, controlarea și îndreptarea băncilor poporale în felul cum e Centrala magiară din Pesta*". Dacă nu se reușea îndeplinirea acestui deziderat, el este de părere că "*însoțirile de credit ce se înființează și trebuie să se înființeze printre sătenii români nu pot servi scopului pentru care să înfăptuiesc și cad în ghiarele nemiloase ale băncilor acționare sau veghetează ca niște mărturisitoare desperate ale nepăsării sau nepriceperii conducătorilor poporului român*"[37].

În ședința comitetului de conducere a despărțământului ținută la Vișeu de Sus, în data de 25 octombrie 1913, Emil Bran prezintă un raport despre activitatea pe care a depus-o în parohia sa, pentru care i se aduc mulțumiri din partea membrilor comitetului. Tot Emil Bran prezintă avizul Comitetului Central despre sosirea

[35] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.15, f. 7.
[36] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.15, f. 5-6.
[37] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.15, f. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

conferențiarului agronomic al Astrei, în despărțământul Vișeu-Iza. Este stabilit și programul acestor manifestări culturale[38].

Pe data de 7 decembrie 1913, la Vișeu de Jos, are loc cea de-a doua adunare generală a despărțământului Vișeu-Iza. Înainte de această adunare, protopopul I.Coman, cu asistența preoților Emil Bran, Vasile Vlad, Mihai Hotea, Andrei Anderco, Mihai Rednic și Valer Pop a celebrat Sfânta Liturghie. Predica "*instructivă*" a fost rostită tot de către protopop. În continuare a luat cuvântul directorul despărțământului, Emil Bran, care, "*în cuvinte bine alesă*" a arătat " *semnele timpurilor trecute peste noi*", din care trage concluzia că "*țăranul român trebuie să prindă cartea, să învețe și să se deștepte ca se poată rămâne stăpân pe darurile primite în spețial de la Domnezéu*". Salutând pe cei adunați într-un număr foarte mare, mulți veniți chiar din depărtări, "*între vii aplauze*", declară deschise lucrările adunării generale.

Raportul general a fost prezentat de către secretarul despărțământului, Gavril Iuga, după care a urmat la cuvânt conferențiarul agronomic al Astrei, Aurel Coșciuc. El a fost delegat de către Comitetul Central al Astrei și a susținut 6 prelegeri poporale în diferite localități ale despărțământului. Și la adunarea generală a susținut o prelegere "*foarte instructivă*" despre sădirea și îngrijirea pomilor, despre altoire și cultivarea pământului cultivat cu altoi. Prelegerea lui a fost ascultată cu o deosebită atenție de către cei adunați, deoarece se dădeau sfaturi practice foarte valoroase pentru cei interesați[39].

Directorul, în exercițiu, Emil Bran a propus alegere noului comitet de conducere și al noului director al despărțămntului, pentru următoarea perioadă de 3 ani, în conformitate cu articolul 34 al "Regulamentului afacerilor interne pentru despărțământ". Aurel Sabo propune adunării generale să-l aleagă în funcția de director tot pe Emil Bran, ceea ce s-a și făcut "*prin aclamare*". Emil Bran a mulțumit, în numele său și a celorlalți membri ai noului comitet, pentru încrederea acordată și a promis că "*pe cum de la înființarea despărțământului nici o ocaziune dată pentru deșteptarea poporului n-a scăpat din vedere așa și în viitor să vor sili să corespundă întru toate obligamântului la ce să angajază din încredințarea membrilor Asociației și a poporului pentru a cărei înaintare orice jertfă sunt gata să aducă*". El roagă veneratul cler și întreaga intelectualitate românească de pe teritoriul despărțământului să ajute comitetul în munca sa grea dar totodată nobilă, spunem noi, "*a întărirei neamului românesc prin ridicarea fraților noștri țărani din noroiul prin care au ajuns prin vitregimea timpurilor*"[40].

În anul 1914 activitatea tuturor despărțămintelor Astrei a fost marcată de izbucnirea primei mari conflagrații mondiale. În aceste condiții 53 de despărțăminte nu au ținut nici o prelegere poporală. Dintre cele care au desfășurat o activitate deosebită, în acel an, se remarcă despărțămintele Beclean cu 91 de prelegeri, Beiuș cu 76 de prelegeri și Vișeu cu 4 de prelegeri. Și în anul 1914, Comitetul Central al Astrei a trimis despărțământului Vișeu-Iza suma de 100 de coroane pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de susținerea programului de prelegeri poporale.

În ceea ce privește numărul de membri acesta a scăzut în mod drastic tocmai datorită izbucnirii războiului. Astfel în anul 1914 despărțământul mai avea doar 112 membri, în 10 comune. Dintre cei 97 membri ajutători, pe profesiuni, 93 erau plugari, 1 preot, 2 învățători și un institut. Despărțământul avea, în continuare, doar un singur membru pe viață și 14 membrii ordinari. Deci, în total, 112 membri[41].

---

[38] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 21.
[39] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 22-23.
[40] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.11, f. 24.
[41] *Transilvania*, nr. 7-12/1915, pp.103-104, 144, 151 și p.210.

https://biblioteca-digitala.ro

Emil Bran a susținut, și în aceste condiții vitrege o activitate deosebită. Din cele 41 de prelegeri poporale, 12 au fost susținute de către el, în localitățile Rozavlea, Săliștea de sus și Dragomirești. În Rozavlea a susținut următoarele prelegeri: "Mijloace de apărare contra beției"; "Statutele reuniunii de temperanță"; "Biblioteca poporală" și "Folosul învățăturii". În localitatea Săliștea de sus a susținut prelegerea "Despre tovărășii", iar în localitatea Dragomirești, în care și păstorea, a susținut următoarele prelegeri: "Băncile sătești"; "Biblioteca poporală"; "Despre tovărășii"; "Tovărășiile agricole și industriale"; "Cultivarea grâului de toamnă"; "Cultivarea floarei soarelui" și "Gunoirea pământului".

În condițiile izbucnirii războiului, în mod inevitabil, populația a început să îndure și lipsuri de strictă necesitate. În aceste condiții, la inițiativa lui Emil Bran, despărțământul a procurat și împărțit populației mai multe vagoane de porumb. De asemenea s-a îngrijit să fie ajutate familiile celor mobilizați pe front[42].

În anul 1917 despărțământul mai funcționa doar cu membrii ordinari, care erau în număr de 13 și un membru pe viață[43].

După război, Emil Bran face un apel de suflet către toți intelectualii pentru a se înscrie și ei în programul de prelegeri poporale[44]. Trimite o invitație tuturor intelectualilor români din plasele Vișeu și Iza pentru a participa, pe data de 26 iunie 1919, joi dimineața, la orele 10, în Casina din Vișeu de Sus, la adunarea de reconstituire a despărțământului Vișeu-Iza al Astrei. Această invitație este datată 12 iunie 1919 și trimisă din Dragomirești. Așadar, pe data de 26 iunie despărțământul s-a reorganizat.

Emil Bran se adresează, din nou, pe data de 29 iunie 1919, intelectualilor cu rugarea de a se constitui în agenturi comunale, cu președinte, notar, casier, bibliotecar și controlor. Ca și în anul 1913, spune Emil Bran, despărțământul urma să fie împărțit în două secții, a Izei și a Vișeului, "*pentru o lucrare mai rodnică*". În comunele de pe Valea Vișeului nu se puteau, încă, ține conferințe, din cauza tifosului esantematic, decât în localitățile Petrova, Leordeni și Vișeu de Jos. Pentru aceste localități au fost desemnați ca și conferențiari Victor Șteț, vicepreședintele secției Vișeu, Tit Demian, secretar II al despărțământului și Maxim Vlad[45].

Pe data de 30 iunie 1919 comittul de conducere al despărțământului Vișeu-Iza, format din Emil Bran director, Ioan Tarția vicepreședinte și Artur Anderco secretarul secției Iza, trimitea o scrisoare membrilor despărțământului, preoților și intelectualilor în care îi informa de faptul că despărțământul a ținut adunarea de reconstituire la Vișeu de Sus, pe data de 26 iunie. Se sublinia faptul că despărțământul pornea din nou la drum de acolo de unde rămăsese în anul 1914. Iată ce se spunea în această scrisoare, printre altele: "*Din nou vom începe prelegerile poporale întrerupte la anul 1914 în urma războiului cumplit. Vom stărui cu toată sîrguința să scoatem pe frații noștri țărani din întunerecul nștiinței; să-i îndrăgim cu cartea îndrumătoare, cu negoțul productiv, cu meseria fericitoare și cu industria bogată. Deodată cu prelegerile poporale va trebui să arătăm și scopul Asociațiunei și să inzistăm pentru înscrierea tuturor fraților noștri intelectuali și țărani de membri la acest Institut cultural al nostru*".

Se anunță taxele de membri, care erau de 400 coroane, pentru membrii fondatori, 200 coroane, pentru membrii pe viață și 10 coroane, pe an, pentru membrii ordinari. Toți aceștia primeau gratuit revista Astrei, *Transilvania*. Membrii ajutători plăteau o taxă de 2 coroane pe an și primeau gratuit "*biblioteca populară*".

---

[42] *Ibidem*, pp.140-141.
[43] *Transilvania*, nr. 1-12/1918, p.67.
[44] Vezi anexa 2.
[45] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.12, f. 28-29.

https://biblioteca-digitala.ro

Se anunța și programul de conferințe de pe Valea Izei, care urmau să se desfășoare în perioada 12-14 iulie 1919. Emil Bran a fost programat să conferențieze în următoarele localități: Săcel, pe data de 12 iulie; Săliștea de Sus, pe data de 13 iulie și în Dragomirești pe data de 14 iulie. Cei care urmau să conferențieze erau înștiințați și de temele ce urmau a fi abordate, și anume: "Jertfele și câștigul războiului"; "Mijloacele de propășire în cultură"; "Creșterea vitelor și valorizarea productelor acelora"; "Despre meserii"; "Întovărășirile agricole"; "Reuniunile de consum", care "*cu deosebire aceste trebuie înfăptuite*"; "Ce sunt tovărășiile" și "Arta industriei și comerciul"[46].

La adunarea generală din data de 2 decembrie 1923 s-a luat hotărârea ca despărțământul Vișeu-Iza să se împartă în două și anume: despărțământul Iza, cu 13 comune și despărțământul Vișeu, cu 10 comune. La despărțământul Iza director a rămas Emil Bran, iar la noul despărțământ Vișeu a fost ales director Gavril Iuga.

În cuvântul de deschidere rostit la această adunare generală, directorul Emil Bran a făcut o comparație între starea socială a românului iobag din Ardeal și a celui nobil din Maramureș și a vorbit despre trecutul și activitatea Astrei[47]. El îndeplinea din anul 1920 și funcția de senator de Maramureș, iar din anul 1922 a fost senator liberal de Sălaj.

În anul 1926, Emil Bran a fost desemnat să ocupe funcția de vicar al Silvaniei și s-a mutat la Șimleu Silvaniei. Ziarul sălăjean *Meseșul* în articolul *Noul vicar al Sălajului* anunța faptul că pe data de 21 noiembrie 1926 de sărbătoarea *Intrării în biserică*, la Șimleu urma să aibă loc înscăunarea nou alesului vicar al Silvaniei, Emil Bran. Această încăunare solemnă urma să o facă delegatul episcopiei de Gherla, canonicul Grigore Pop asistat de întreaga preoțime a județului Sălaj.

Semnatarul articolului sublinia faptul că Emil Bran, "*prin activitatea lui de până acuma a dat dovadă de dragoste ce poartă bisericei românești și neamului din care face parte*". Își exprima, totodată, speranța că, în calitatea sa de "*fiu al Sălajului și cunoscător al nevoilor locale*", Emil Bran "*va fi vrednic de gloria înaintașilor lui în scaunul vicarial*"[48].

Pe data de 20 februarie 1927 participă la instalarea noului preot în Dragomirești, Gheorghe Cosma, fost administrator la Academia Teologică din Gherla. A fost un moment emoționant în care Emil Bran, "*cu cuvinte înălțătoare, pline de emoție*", și-a luat rămas bun de la enoriașii din Dragomirești, pe care i-a păstorit 23 de ani[49].

În concluzie, se poate afirma faptul că Emil Bran și-a făcut pe deplin datoria și pe plaiurile maramureșene, în țara lui Dragoș-Vodă. Venit aici în anul 1904, în contextul confruntărilor religioase din zona Săcelului, el a reușit cu timpul să se impună ca o mare personalitate, ajungând chiar reprezentantul acestui ținut în Parlamentul României între anii 1920-1922, în calitatea de senator. Pe plan cultural a reușit, împreună cu alți intelectuali din zona Vișeu-Iza, să pună bazele primului despărțământ al Astrei pe plaiurile maramureșene, în anul 1911. El a fost cel care a condus destinele despărțământului până la mutarea sa în Sălaj, în anul 1926. Înființarea acestui despărțământ a fost, după cum mărturisea el, visul său încă din momentul în care a ajuns în Maramureș. El a activat, înainte de a veni ca preot în Dragomirești, în cadrul despărțământului Astrei din Șimleu.

Credem că păstrarea și cinstirea memoriei unor astfel de personalități, constituie o datorie morală pentru noi, mai ales în această perioadă în care societatea românească are nevoie de modele și repere morale, precum a fost și Emil Bran.

---

[46] A.N.-D.J.Cluj, *Fond cit.*, dos.12, f. 26.
[47] *Transilvania*, nr. 10-11/1925, pp. 442-443 și p.469.
[48] *Meseșul*, nr. 39 din 20 noiembrie 1926.
[49] *Gazeta Maramureșană*, nr. 10/ 1926, p.2.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXE

ANEXA1: Apelul lansat de către Emil Bran către membrii despărțământului, preoți, învățători sau intelectuali, pentru a se înscrie în programul de prelegeri poporale:

Preastimate Domnule!

Comitetul Despărțământului Vișeu-Iza în ședința sa din 28 oct. n. a hotărât ținerea conferințelor poporale în toate acele comune în care Asociațiunea are membri ordinari. Prima prelegere va fi în Dragomirești în serbătorile Crăciunului.

Conferențiari vor fi acei On. membri cari se vor angaja din bună voie. Subjectul se va lua din istoria bisericească, din religiune, din ramul economic, industrial și din alte izvoare de traiu cuminte a poporului nostru țăran.

Din încredințarea comitetului ve rugăm deci se binevoiți a ve angaja și Dv pentru una au mai multe conferințe și a ve declara până la 30 novembre c(urent) că în care comună și despre ce doriți a ținea prelegere? Tot aseminea ve rugăm se ne informați că în comuna Dv cam ce ar fi mai cu scop a trata? Observăm că în tot locul se vor ținea câte 3 conferințe. Instrucțiunea dată într-o comună se poate împărtăși și în alte locuri.

Cu deosebită stimă

Vișeu de sus, la 9 Novembre n. 1911

Emil Bran — D. Gavrilă Juga

Directorul Desp. — secretar

Cota: A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos. 12, f. 1.

ANEXA 2: Discursul rostit de către Emil Bran la prima adunare generală a despărțământului Vișeu-Iza, din data de 1 decembrie 1912, care s-a ținut la Dragomirești:

Onorată adunare! Fraților!

Ziua de astăzi, rânduită pentru închinăciune lui Dumnezeu, este una dintre cele mai însemnate zile din vieața noastră a Românilor cari trăim pe pământul strămoșesc al falnicilor descălecători Bogdan și Dragoș-vodă, pentrucă astăzi ținem aici, cea dintâi adunare generală a despărțământului Vișeu-Iza al Aociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român.

Astăzi dă și Maramurășul cel dintâi semn de vieață culturală românească petrecută în curs de un an, asemenea fraților noștri din Ardeal. Astăzi am deschis primaoară ușile acestei biserici pompoase, la care opt ani am lucrat, cu multă trudă, dar și cu multă nădejde, ca D-voastră să intrați aici mai întâi, cari vă știți însufleți pentru limba și cultura românească; cari știți că Dumnezeu întru înțelepciunea sa a format toate neamurile și le-a hotărât limba, graiul de înțelegere și puterea de gândire, ca fiecare neam deosebit să le cultive, ca pe cele mai învederate semne a dărniciei dumnezeiești; cari știți că mai presus de toate cultivarea limbei strămoșești, cum este frumoasa și încântătoarea limbă românească, te îndătorește alăturea cu mărirea lui Dumnezeu!

Înainte de ce vom arăta fructele ostenelelor noastre de un an, recoltă mijlocie după cătățime, de mare preț însă după bunătatea și feliul sămânței aruncate - dați-mi voie fraților să vă desfășur îndemnul ce ne-a stăpânit, când am făcut cea dintâi strungă în granița muntoasă a Maramurășului culturalicește înorat; strungă prin care să străbată și la noi razele de lumină culturală românească, raze mult strălucitoare prin celelalte părți ale țării noastre locuite de frații noștri de acelaș sânge, de acelaș neam.

Tot omul cu minte la loc știe, că atâta preț are un neam, cât cântărește puterea de

https://biblioteca-digitala.ro

vieață a aceluia. Iară puterea de vieață o ridică și o creşte, frumusețea și bogăția graiului, iscodirile minții mărturisite toate prin lucrarea socotită a tuturor fiilor acelui neam.

Dumneavoastră, toți maramurășenii băștinași, nu sunteți numai o parte întregitoare a neamului românesc, ci sunteți și strănepoții celor mai viteji români de oarecând, cari v-au lăsat ca moștenire limba și legea străbună și, drept mărturie a hărniciei lor, averi întinse, munții cu păşunile grase și - diplomele boierești!

Strămoşii d-voastră, au fost odinioară mândria neamului românesc. Oameni puternici în războaie, voinici și biruitori; boieri dăruiți cu nobilime dela Craii țării noastre și dela Voivozii Ardealului, pentru vitejia și înțelepciunea lor. Cinste și dărnicii, cari - durere - cu vremea s-au întunecat, că nepoții de voivod și-au perdut rostul vieței în învălmășala onorurilor și în chivernisirea trufaşe, fără de socoteală a bunurilor moștenite!

Aveți datorință deci, datorință sfântă de sufletul, inima, mintea și cu un cuvânt de întreg sufletul d-voastră ca să vă deșteptați; să învățați carte, cultură românească și să vă desfătați ca și într-o grădină de flori bine îngrijită în frumusețea literaturii, a scrierilor românești, că numai așa vă puteți face vrednici de numele falnicilor străbuni și vă puteți croi o stare mai fericitoare decât aceasta de acum!

A trecut vremea aceea fraților, când diploma boerească îți făcea cinste și te scutea de multe slujbe și de dări nenumărate. Diploma fericitoare de astăzi e cartea, învățătura, cultura națională, cari își reclamă locul cuvenit în casele d-voastră!

Stăpânite fiind bisericile noastre din Maramureș vreme îndelungată, de către vlădica rusească dela Muncaciu, rând pe rând cărturarii noștri, preoții și învățătorii s-au desfăcut de către corpul națiunii românești, ba mulți au fost înlocuiți chiar prin conducători străini de limbă și de neam; iară peste poporul de rând cu încetul s-a așezat umbra neștiinței, buimăcela și ceața uitării de sine. Și a trăit așa, în amorțeală, până când parohiile noastre s-au încorporat către noua diecezâ românească a Gherlei; când primul Episcop al nostru Ioan Alexi în vizitațiunea canonică a străbătut prin toate comunele din Maramureș întărind poporul în credință, sfătuindu-l cu părintească iubire să-și păzească cu sfințenie limba, legea și obiceiurile românești, iară pe conducătorii lui, pe preoți și dascăli cu îngrijire i-a datorat la cultivarea limbei strămoșești.

Prin această rânduială norocoasă, simțul național și dorul propășirei în cunoștințele limbei românești, s-a trezit în piepturile celor mai nobili și mai puternici domni ai noștri puși în fruntea cârmei comitatului și a bisericei.

Fișpanul Iosif Man și vicarul Mihail Pavel mai târziu Episcop, amândoi de fericită pomenire, frații Petru și Dr. Ioan Mihaly, vicișpanul Vasile Mihalca, Vasile Iurca, protopopii comite Lazar și Mihalca, toții se pun pe lucru să desrobească pe frații lor boieri ajunși în cătușele nemiloase a neștiinței. La anul 1861 înființează Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș pe care o conduce cu multă înțelepciune și cu putere de vieață însuș fișpanul. Nu peste multă vreme se formează în Sighet o societate de lectură, iară pentru creșterea dascălilor se deschide "Preparandia română" în fruntea căreia e chemat de profesor Ioan Bușița, cel mai destoinic învățător din Ardeal.

Lucrările acestor redeșteptători săvârșite cu gând curat și cu iubire de neam în pământul înțelenit a culturei neamului românesc din Maramureș, au prins curând rădăcini și au început a-și aduce rodurile îmbucurătoare. În toate satele s-au deschis școale românești conduse de dascălii ieșiți de sub mâna profesorului Bușița, cari și pe dvoastră v-au învățat în copilărie, între altele și adevărul cuprins în versurile de tot frumoase ale poetului nostru Gheorghe Sion:

Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim
Altă limbă armonioasă ca ea nu găsim.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezultatele acestei porniri cultural, n-au putut ținea la suprafață și la înălțimea cuvenită pe urmașii întemeietorilor așezămintelor pomenite. Adormirea boierului român Iosif Man, perderea lui Bușița și depărtarea vicarului Pavel, a pricinuit și adormirea simțămintelor românești și a dragostei de limbă în Maramureș. Preparandia s-a închis. Asociațiunea înființată pentru răspândirea culturei românești și-a restrâns marginile ctivității, la susținerea mehanică a unui convict. Încolo, vieață socială românească nicăiri. Asociațiunea culturală îngenunchiată, sala de lectură închisă până în ziua de astăzi, reuniuni de negutătorie, tovărășii economice românești nici de poveste în întreg Maramurășul. Limba și literatura română, cele mai scumpe daruri primite dela Dumnezeu, nebăgate în seamă și scoase din familiile cărturarilor, ziaristica română necunoscută, încât nicăiri nu s-a potrivit sfatul poetului:

Vorbiți scrieți românește pentru Dumnezeu

ca și la noi în Maramureș!

Între aceste împrejurări triste, poporul băștinaș, lăsat în voia lui și stăpânit în mare parte de cele mai urîte patimi, cum e beția, desfrâul, uciderea și alte asemenea, primea cu veche mândrie boierească în mijlocul său pe toți străinii perciunați, cari din tote darurile și bogățiile împărătești, câte le-au fost primit străbunii lui - numai diplomele i le-au mai lăsat.

Ei! și diploma e carte fraților! Să vă fie de învățătură, că această carte numai oamenilor cuminte și cu socoteală s-a dat și a fost cinstea potrivită cu vremurile de atunci. Cinste pe care nu-i iertat să o întunece nepoții de boieri - prin vieață orbecătoare!

Dacă voiți dar să stați și d-voatră cu fruntea ridicată și să pomeniți cu fală numele strămoșilor viteji, datori sunteți, să vă cunoașteți neamul, limba și literatura română; să le îndrăgiți acestea mai presus decât orice bun pământesc, căci zice-se: blăstămat e celce nu-și știe neamul și nu grăiește în limba sa!

Toată lumea înaintează. Toate neamurile s-au pornit pe întrecute. Și neamul românesc e pe cale, și dacă nu el e cel dintâi pe drum, nu calitățile lui sunt de vină, aceste sunt mai presus decât a oricărui neam, ci înstrăinarea lui de școală și încrederea prea mare în trăinicia lui.

Priviți la alte popoare, cari jertfesc mai mult decât noi pentru susținerea școalelor lor, ce rezultate frumoase ajung pe toate căile!

Acolo e țărișoara Danemarca abia cu 2.500.000 locuitori, între cari nici un om nu este care să nu știe ceti și scrie. Unde sunt o sumedenie de școli pentru bărbați numite universități poporale, de cari acum s-a deschis și la noi una în Blaj. În tot satul au bibliotecă. Oameni deștepți și sârguincioși, ei înaintează și în cele economice. Trimet unt, ouă, brânză, grăsime și păsări în Anglia. Au peste 1.300.000 vite cornute de soiuri foarte bune, 4 rase de cai și o mulțime de alte vite alese. Țara e împărțită în 1070 comune, cam atâtea câte sunt în 7-8 comitate de ale noastre; în aceste au peste 1.300 societăți economice, industriale, de consum și reuniuni de credit. Pe fiecare sat se vine deci mai bine decât una societate. Afară de aceste au topitorie de fier, fabrici de unelte pentru pescuit, de zahăr, de pânzături și pânză de corăbii, de mobile, de pălării, de lucruri de artă, ceasornicărie, porțelanuri, fabrică de rachiu, de bere, ș.a.

La toate aceste au ajuns prin carte.

Asemenea spor arată și locuitorii din Șvaiț. Vrednici de laudă și de recunoștință sunt pentru înaintare în cultură și în economie și frații noștrii din comitatul Sibiu.

Când vom ajunge și noi românii din Maramureș, să știm folosi după menirea lor și cu pricepere, darurile primite dela Dumnezeu? Când vom merge alăturea cu popoarele civilizate sau și numai cu frații noștri din Ardeal?

Atunci și numai atunci, când și noi vom învăța!

https://biblioteca-digitala.ro

Când ne vom deştepta ca să putem a deslega ce e bun din ce e rău şi vom cunoaşte rostul vieţi!

Bineştiind că această învăţătură o răspândeşte mai ales Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român, care deşteptarea noastră o ajută pe diferite căi, prin toate mijloacele ducătoare la scop, sfătuindu-ne şi luminându-ne prin prelegeri, şezători şi cu deosebire prin cărticelele bibliotecei poporale, din cari tot membrul ajutător pentru taxa de două coroane pe an, primeşte în toată luna câte o carte folositoare şi pe deasupra, la capătul anului, un călindar bogat. Cel mai fierbinte dor m-a nutrit dela începutul venirei mele între d-voastră, ca să împământenim acest aşezământ măreţ şi în frumosul Maramureş. Să dăm mâna frăţească şi împrumutat să ne ajutăm unul pe altul.

Idealul acesta, întrupat cu mult năcaz acum e anul, a fost - precum se dovedeşte acum - mana dorită de d-voastră şi e stâlpul de lumină al nostru, al conducătorilor.

Precum veţi afla din raportul comitetului noi ne-am străduit după putinţă să facem bun început. 562 sunt înscrişi astăzi dintre dumneavoastre de membri ajutători la Asociaţiune: Peste şease mii de cărţi economice, culturale şi literare, frumuseţi de limbă, magazin de poveţe, încep să răspândească lumina în casele dumnevoastră şi să vă îndrepte spre înălţare!

Înşiraţivă cu toţii sub steagul ocrotitor al Asociaţiunei culturale române! Cetiţi cărticelele bibliotecei poporale din cari vă veţi lumina mintea, ascultaţi prelegerile şi sfaturile fraţilor cărturari şi în scurtă vreme lenea, fudulia deşartă, ura şi scârba dintre fraţi, figurile greţoase ale beutorilor, uciderea şi închisorile pedepsitoare vor da locul cuvenit sârguinţei, cumpătului, dragostei frăţeşti, îndestulirei, păcii şi bunei înţelegeri!

Tot prin Asociaţiune veţi scoate şi sărăcia încuibată în lada cu diploma boerească şi veţi înainta în tot ce e bun, plăcut şi de folos!

Şi acum rugându-vă să fiţi cu ascultare fraţilor, în vreme adunării şi cu băgare de seamă la celece fruntaşii d-voastră vor spune în cursul vorbirilor - vă salut cu dragoste frăţească şi declar adunarea generală de deschisă.

Cota: Revista *Transilvania*, nr. 5-6/1912, pp.537-541.

ANEXA 3: Apelul lansat de către Emil Bran, în anul 1919, către intelectualii din zonă pentru a ajuta poporul să depăşească situaţia grea materială şi culturală în care se găsea din cauza războiului:

"Ostaşii noştri viteji ne-au câştigat libertatea. Rândul nostru e să le câştigăm şi noi bunăstarea şi viaţă tignită. Să le arătăm rezultatele mari şi fericitoare a războiului din care toţi am luat parte într-un chip au altul, la început sub jug strein pentru interese streine şi dujmane nouă, apoi, pentru dezrobirea noastră şi pentru contopirea tuturor ţărişoarelor scumpe române într-un singur stat, în România mare, la sub ocrotirea glorioasei stăpânire romnească să ne potem validita puterile morale şi să ne afirmăm cea ce suntem ginte nobilă latină.

Datori suntem ca sentinelele de azi pusă în fruntea poporului să-l deşteptăm, să-l conducem şi să-l ferim de orice pornire strîcăcioasă.

Acum mai ales când atâtea împrejurări nefaste răspândesc boale în popor şi în vite, când să sporesc nemulţumirile faţă de rost şi hrană ale ţăranilor e pe sfârşite eară alimentarea sufere pedeci neînvinse - chemarea noastră este să molcomim poporul şi să-i arătăm calea spre înaintare.

Libertatea şi independenţa poporului român, datorinţele patriotice, naţionale şi scheopticismul economiei de la ţară sunt cele mai frumoase şi cele mai de lipsă chestii pentru conferinţe dintre cari şi Dv vă alegeţi una sau două după plac.

Cota: A.N.-D.J.Cluj, *Fond familial Bran*, dos. 12, f. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

Emil Bran and the Vişeu-Iza Section of ASTRA
(Abstract)

Among the great personalities of Sălaj, Emil Bran holds an important place. He was born in Tohat (in the former Sălaj County), on February 11 1864, first cousin of the poet and publicist, Petre Dulfu. He was also related to the famous fighter for national rights of Romanians in Transylvania, Petru Bran, his uncle.

He graduated from the highschool in Baia Mare, in 1884. Then he attended the Faculty of Theology in Gherla. From his third year as a student, he became an arts teacher at the Greek Catholic Teacher Training School of Gherla. After graduation, in 1888, he married the daughter of rector Ioan Şimon from Bârsăul de Jos and was ordained priest in the Lăpuşel parish. In June 1889, he came back to Sălaj, as parish and administrator in Biuşa, with a branch in Horoat. He took part in the delegation of petitioners who went to Viena, in 1892. He was sent to Maramureş in 1904, where he functioned as priest until 1926, when he was appointed as first priest of Şimleu, protopope of Crasna district, archdeacon and dean of Silvania. Starting with 1920, he held the position of Maramureş senator, and from 1922, that of liberal senator of Sălaj. In 1926, Emil Bran was appointed dean of Silvania and moved to Şimleul Silvaniei. He was then appointed first priest of the Cathedral of Oradea-Oraşul Nou, as of 1930, with the title of honorary canonic, where he worked until the end of his career. He established several cooperative societies and banks in Sălaj and Maramureş.

For his work in the service of people, King Ferdinand decorated him with the Order of "Steaua României" as officer, and with "Răsplata Muncii" First Class (Reward for Work) for his work within the church.

He passed away on January 29 1941, at the age of 77, after 52 years of priesthood, being buried in the Central graveyard in Cluj, close to his son, Gheorghe Bran, an officer of the Romanian army, his highest rank being of colonel.

To sum up, we can state thet Emil Bran carried out his duty in Maramureş entirely, in Dragoş-Vodă County. He came here in 1904, while there were religious fights in the region of Săcel, and he succeeded, over time, to assert himself as a great personality, becoming, from his position as senator, the representative of this region to the Romanian Parliament, between 1920-1922. On the cultural side, he accomplished the establishment of Astras's first section in Maramureş, together with other intellectuals from Vişeu-Iza, in 1911. He was the one who managed the section, until he moved to Sălaj, in 1926. The establishment of this section, as he confessed, had been his dream since his first arrival in Maramureş.

We believe that keeping and honoring the memory of such personalities is a moral duty of ours, particulary as nowadays Roamnian society needs models and moral landmarks, as Emil Bran.

Annexes

Annex 1: Appeal launched by Emil Bran to the membres of separation, priests, teachers, intellectuals, to register in the program of lectures for the people.

https://biblioteca-digitala.ro

Despre „Revista Catolică" a lui Vasile Lucaciu

IOANA DRAGOTĂ

1. Argument. Istoriei presei româneşti i s-au dedicat, de-a lungul timpului, numeroase şi importante lucrări (N.Iorga, N.Hodoş şi Al.Sadi Ionescu, O.Ghibu, I. Georgescu, I.Hangiu, M.Popa şi V.Taşcu etc.). Cu toate acestea, subiectul este departe de a fi epuizat. Să menţionăm doar existenţa a numeroase periodice importante, care nu s-au bucurat de o abordare monografică sau presa cu caracter religios care oferă şi ea un spaţiu generos de cercetare.

În categoria periodicelor puţin cunoscute intră şi „Revista Catolică" editată de Vasile Lucaciu, datele publicate până în prezent despre această revistă fiind relativ puţine şi contradictorii.

Considerăm că studierea „Revistei Catolice" este necesară deoarece poate contribui la întregirea şi nuanţarea tabloului fascinantei personalităţi a lui Vasile Lucaciu, cu atât mai mult cu cât aportul lui la elaborarea revistei a fost covârşitor. Pentru istoria culturală a oraşului Baia Mare, semnificaţiile sunt mult mai bogate – „Revista Catolică" este primul periodic de limba română care s-a tipărit aici, începând din octombrie 1886, îi urmează revista „Gutinul" a cărei apariţie, în 1889, este salutată de Vasile Lucaciu în paginile revistei lui.

2. Scurtă incursiune istorică[1]. Spaţiul transilvănean a fost locul de întâlnire, influenţare şi îmbogăţire reciprocă a diverse culturi. Aici a apărut primul periodic tipărit pe teritoriul ţării noastre: „Temeswarer Nachriten" („Ştiri timişorene"), redactat în limba germană, editat de Mathias Heimer la Timişoara, în 1771. La Sibiu, în 1790, ulterior la Cluj, s-a tipărit primul periodic maghiar din Transilvania: "Erdely Magyar Hir-Vivö", avându-i redactori pe Fabian Daniel şi Cserei Elek. Ioan Molnar Piuariu devansase iniţiativa maghiară – se păstrează documente ce atestă demersurile făcute la Curtea din Viena, în scopul obţinerii aprobărilor necesare editării unui ziar pentru români, încă din mai 1789. Ziarul, care urma să se numească „Walachische Zeitung fur den Landman" („Foaie românească pentru sătean"[2]) şi care avea gata primul număr şi înştiinţarea către public la 18 august 1789, obţine aprobarea, dar fără scutirea de taxe cerută. Acest fapt, se pare, împiedică difuzarea lui. Astfel, Ioan Molnar Piuariu ratează ocazia de a fi editorul primului ziar românesc, titlu adjudecat de „Courrier de Moldavie" (Iaşi, 1790). Cel care reuşeşte să scoată, în cele din urmă, râvnitul ziar românesc în Transilvania este Ioan Barac, care editează, începând cu 2 ianuarie 1837, la Braşov, „Foaia duminecii, spre înmulţirea ceii de obşte folositoare cunoştinţe, alcătuită de o soţietate a celor învăţaţi". Ca date de referinţă în istoria presei noastre

---

[1] V.Taşcu, *Istoria presei româneşti din Transilvania*, Bucureşti, 2003; I.Lupaş, *Începuturile şi epocile istorice ale ziaristicei româneşti-transilvănene*, în "Studii istorice", vol.5, Sibiu, Cluj, 1945-1946; N.Iorga, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916*, Bucureşti, 1922; I.Hangiu, *Dicţionarul presei literare româneşti: 1790 – 1990*, ed. a 2-a revizuită şi completată, Bucureşti, 1996; C.Leu, *Album: 175 de ani de presă românească*, Bucureşti, 2004.

[2] Citată şi ca *Foaie română pentru econom*, I.Lupaş, *op. cit.*, p.305 şi V.Taşcu, *op. cit.*, p.253.

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie menționate: 8 aprilie 1829, când apare la București, sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu, „Curierul românesc", 1 iunie 1829, când apare la Iași, sub conducerea lui Gheorghe Asachi, „Albina românească" și 12 martie 1838, când apare la Brașov, sub conducerea lui Gheorghe Barițiu, „Gazeta de Transilvania".

În Transilvania, condițiile social-istorice specifice își pun puternic amprenta asupra presei românești care era, în proporție covârșitoare, angajată în lupta națională. „Ea [presa] trebuia să fie - și de fapt a și fost – învățătoarea și conducătoarea, atât a elitelor cât și a mulțimilor, școala politică în nobilul înțeles al cuvântului, semănătoarea generoasă de idei și cunoștințe, dar și arena în care se ascut inteligențele, se formează luptătorii și se apără credințele. Presa Transilvaniei a fost timp de un secol laboratorul uriaș al conștiinței naționale. Atât de adevărat este acest lucru, încât astăzi, când privim evenimentele din perspectiva liniștită a istoriei, nici nu ne putem imagina cum s-ar fi putut forma și oțeli această conștiință, fără contribuția ei luminată, stăruitoare și eroică"[3]. „Toate aceste ziare de intransigentă luptă națională-politică și de înalte concepții morale au contribuit să dea poporului român din Transilvania o intensivă educație cetățenească, făcându-l conștient de drepturile și datoriile sale ca factor activ în viața de stat"[4].

Presa din Transilvania „s-a simțit obligată să se pună în slujba idealului național, devenind o presă angajată, militantă. Fiecare revistă, fiecare redactor și colaborator era în același timp un luptător politic, un combatant pe marele front al unității culturale. [...] În Transilvania din perioada dualismului termenul de <<ziarist>> a ajuns să fie echivalent cu cel de <<martir>>, deoarece aproape că n-a existat gazetar care să nu facă închisoare pentru opiniile sale. În acest sens, ziarul <<Lupta>> de la Budapesta din 1909 scria: <<Am ajuns la concluzia că e un adevărat eroism să fii ziarist român în regatul ungar, unde în fiecare zi ești amenințat cu temnița și cu amenzi grele pentru cele mai inofensive adevăruri, pe care nici nu le-ai spus, ci le-ai indicat numai>>. În aceste condiții, Valeriu Braniște, care și-a petrecut mai mult de un an în închisoarea de la Seghedin, pentru delicte de presă, scria și el cu amară ironie: <<În Șvițera și peste tot în Apus s-au introdus la unele universități și câte o catedră pentru gazetărie>> de vom ajunge și noi să dispunem vreodată de o asemenea catedră, la tot cazul va trebui, pe lângă această catedră, să înființăm și un <<seminar de temințărie>>, având să urmeze acest seminar nu numai candidatul de gazetar, ci peste tot cei ce voim să ieie parte la politica militantă.>>"[5]. În presă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se exercita cenzura după publicare, măsură care permitea autorităților să-și identifice adversarii, dar și gazetarilor să-și exprime opiniile. „Că ei înfundau pușcăria pentru articolele cenzurate ulterior, n-avea importanță, principalul era efectul. Astfel ziariștii au devenit cei mai temerari și neintimidați soldați ai cauzei românești din Ardeal. Ei erau apostolii presei, ai scrisului românesc. Trăiau mai mult la închisoare decât în libertate, dar nu se dau învinși. Fiecare redacție avea două garnituri de redactori: când una era la închisoare, scria ceealaltă pregătindu-și rândul la pușcărie pe când se elibera prima"[6] „Căci alături de hecatombele eroilor noștri, al căror sânge mucenicesc a stropit întreg pământul României, din creștetul Carpaților până la Dunăre, la Nistru și la Tisa, în temeliile patriei noastre întregite sunt așezate și îndelungatele jertfe de creer, nervi, de libertate și de viață, pe care ziariștii români le-au adus cu însuflețire, timp de un secol și mai bine. Fără necontenita lor luptă ofensivă și

[3] I.Breazu, *Literatura Transilvaniei: Studii – articole – Conferințe,* București, 1944, pp.114-115.
[4] I.Lupaș, *op. cit.*, p.325.
[5] M.Popa, V.Tașcu, *op. cit.*, pp.9-10.
[6] T.Albani, *Leul dela Șișești: de ce s-a prăbușit monarchia austro-ungară*, Oradea, 1936, pp.163-164.

https://biblioteca-digitala.ro

defensivă, de fiecare zi şi de fiecare ceas, sufletul naţional anevoie putea să fie îndeajuns de pregătit pentru războiul întregirii naţionale"[7].

3. Presa cu caracter religios[8]. Naşterea presei româneşti cu caracter religios este legată de numele a doi transilvăneni: Dionisie Romano - „părintele ziaristicei bisericeşti la români"[9] - şi Gavriil Munteanu (aduşi în Ţara Românească de Chesarie, episcopul Buzăului, ca profesori la seminarul pe care l-a înfiinţat), care editează, la Buzău, începând cu 7 ianuarie 1839, „Vestitorul bisericesc". Revista a apărut timp de 2 ani şi avea suplimentul „Meditaţii religioase".

În Transilvania, primele periodice cu caracter religios apar în 1848, la Blaj: „Organul luminării" şi „Organul naţional" despre care Onisifor Ghibu, fără a explica de ce, afirmă într-o notă de subsol că „nu se pot socoti între ziarele bisericeşti, cu tot atributul lor de <<Gazetă bisericească, politică şi literară>>"[10]. El acordă întâietate ziarului „Telegraful român", publicaţie cu caracter complex, apărut în 1853, la Sibiu, la iniţiativa, sub îndrumarea şi în tipografia lui Andrei Şaguna, Mitropolit în Transilvania şi Ungaria, atribuindu-i calificativul de „cea dintâi foaie politică-bisericească"[11] din Transilvania. Incontestabil, „Telegraful român" este o realizare remarcabilă, însuşi Mihai Eminescu are cuvinte de apreciere pentru el: „O foaie din Transilvania, organ oficial al P.S.S. Mitropolitului din Sibiu, cea mai modernă de peste Carpaţi"[12]. Prima revistă greco-catolică este considerată de către Onisifor Ghibu a fi „Sionul Românesc" (1865-1872), tipărită la Viena şi redactată de profesorul preot Grigore Silaşi; canonicul Ioan Georgescu subliniază, pe bună dreptate, că este prima revistă pur bisericească. Dar nu problema priorităţilor are importanţă. Important este, în privinţa presei cu caracter religios din Transilvania, că ea are un rol cu mult mai însemnat decât în Regat şi decât am fi tentaţi să-i acordăm la o primă privire. „În Transilvania, unde biserica are sub aripile sale şi şcoala confesională, pentru care se jertfeşte mai mult decât se poate crede, trebuie să se arate fazele întregului proces de dezvoltare prin care trece mână-n mână biserica şi şcoala românească. [...] Aşa în Transilvania biserica română, care e păstrătoarea limbii şi naţionalităţii, cu totul altcum se manifestă în faptă şi în scris, decât în România unde ea se ţine destul de departe de unele preocupaţiuni <<pământene>>. În Transilvania biserica face şi politică într-un anume înţeles, câtă vreme în România se poate zice că biserica ca atare se ţine departe de astfel de îndeletniciri"[13].

4. Contextul publicistic al apariţiei „Revistei Catolice"[14]. Înainte de apariţia „Revistei Catolice", presa religioasă greco-catolică se mai îmbogăţeşte cu: „Foaia Administrativă Archidiecezană" (Blaj, 1867, Dr. Ioan Bob) şi „Amvonul: foaie bisericească pentru lucrări din sfera elocinţei sacre" (Pesta şi apoi Oradea, 1868, Iustin Popfiu - unul dintre cei mai străluciţi predicatori români).

Perioada se caracterizează prin preocupări intense de susţinere a presei cu

---

[7] I.Lupaş, *op. cit.*, p.326.

[8] O.Ghibu, *Ziaristica bisericească la români: studiu istoric*, Sibiu, 1910; I.Georgescu, *La presse périodique en Roumanie*, Oradea, 1936; L.Predescu, *Enciclopedia Cugetarea: material românesc: oameni şi înfăptuiri*, Bucureşti, Cugetarea – I.Georgescu Delafras, [1940]; I. Hangiu, *op. cit.*; N.Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti* (ziare, gazete, reviste): descriere bibliografică [cu o introducere de Ioan Bianu], Vol.3, Bucureşti, 1913.

[9] O.Ghibu, *op. cit.*, p.14.

[10] *Ibidem*, p.13.

[11] *Ibidem*, p.16.

[12] M.Eminescu, *Scrieri politice şi literare: manuscrise inedite şi culegeri din ziare şi reviste*, Vol.1 (1870-1977), ediţie critică, Bucureşti, 1905, p.158.

[13] O.Ghibu, *op. cit.*, p.4.

[14] O.Ghibu, *op. cit.*; I.Georgescu, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

caracter religios, dar greutățile materiale și, uneori, lipsa unui public adecvat sau chiar lipsa de interes fac ca aceste periodice să aibă apariții de scurtă durată. Capii bisericii erau conștienți de importanța și necesitatea editării unor periodice care să se adreseze preoților și învățătorilor, să-i ajute să-și asume rolul de păstori și îndrumători ai populației românești, contribuind la emanciparea ei culturală și națională. Astfel, la Conciliul I provincial al Bisericii Unite, întrunit la Blaj în 1872, se consideră că este necesară editarea a două publicații: una săptămânală, cu caracter informativ, și alta lunară, cu caracter instructiv. Încearcă să pună în practică hotărârea Conciliului, Ștefan Pop cu „Foaia Scolastecă", supliment la „Economul" (Blaj, 1873-1881), apoi profesorul Ioan Germanu cu altă „Foaie Scolastecă" (Blaj, 1883-1886). În aceeași perioadă, apar publicațiile seriale datorate preotului Nicolae Fekete Negruțiu din Gherla: „Predicatorul Săteanului Român" (1875-1881), care, fapt remarcabil, se bucură atât de patronajul episcopilor uniți cât și de acela al ortodocșilor Ioan Popasu din Caransebeș și Ioan Mețianu, episcop de Arad, ulterior arhiepiscop și mitropolit la Sibiu (la această revistă colaborează și Tit Bud) și „Preotul Român" (1881-1886)[15]. Lui Alexandru V. Grama, profesor de teologie, mai târziu canonic în Blaj, i se datorează: „Foaia bisericească" (1883-1886).

După consfătuiri prealabile, deoarece proiectul Conciliului menționat anterior n-a putut fi pus în aplicare cum se dorea, se contopesc cele două tipuri de ziare într-unul singur: „Foaia bisericească și scolastică". Noua publicație, organ al întregii provincii mitropolitane române unite de Alba Iulia și Făgăraș, apare la Blaj (1887-1890), sub îngrijirea lui Ioan Rațiu - pentru partea bisericească și Alexandru Uilăcan - pentru partea școlară.

Perioada în care Vasile Lucaciu hotărăște să editeze propria revistă se caracterizează și printr-o intensificare continuă a mișcării de emanciparea culturală și națională a românilor, reacție la măsurile din ce în ce mai opresive pentru naționalități ale dualismului austro-ungar. Din punct de vedere al presei greco-catolice, putem spune că se depășise perioada de pionierat, se structuraseră câteva modele și exista un public familiarizat cu acest gen de publicații.

5. **Contextul biografic**[16]. În anul 1878 Vasile Lucaciu ocupă, cu titlu provizoriu, postul de profesor de religie greco-catolică și de limba română la Liceul de băieți din Satu Mare. "Începe să se afirme pe tărâm național în zonă, prin participări la manifestări locale sau organizarea unor societăți culturale și însoțiri economice, a purtat corespondență și s-a întâlnit cu personalități ale științei și culturii române, cu prestigioși conducători ai mișcării naționale"[17]. Concomitent își face debutul în publicistică, primele colaborări identificate fiind cele din 1879 la "Observatorul" (Sibiu) urmate de "Gazeta Transilvaniei" (Brașov). Corespondențele lui Vasile Lucaciu au, ca și cuvântările ținute cu prilejul manifestărilor publice, puternice accente naționaliste. Toate acestea, împreună cu faptul că, în calitate de profesor, "se dedă la agitații naționaliste, propagând ideea daco-românismului"[18], duc la un conflict deschis

[15] O.Ghibu, *op. cit.*, p.70, dă anul 1874 ca dată a primei apariții, iar L.Predescu, *op. cit.*, p.692, indică anii de apariție 1880-1890.

[16] Colectiv, *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor* (în continuare *Dr. Vasile Lucaciu*), vol.I, Cluj, 1988, vol.II, Baia Mare, 2000; C.Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu "Leul dela Șișești": 1852-1922: viața și faptele lui*, Satu Mare, 1938; V.Achim, A.Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu : luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968; T.Albani, *op. cit.*; V.Băințan, *Șișeștii părintelui Dr. Vasile Lucaciu*, Baia Mare, 1998; I.Dăianu, *Leul dela Șișești: preotul luptător: Dr. Vasile Lucaciu*, Cluj, 1937; Aug.Iuga, *Cu privire la Vasile Lucacu: acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940.

[17] Colectiv, *Dr.Vasile Lucaciu*, vol.2, p.6.

[18] C.Mezea, p.17 [din procesul-verbal al ședinței Consiliului Orășenesc, noiembrie 1884].

https://biblioteca-digitala.ro

cu autoritățile administrative care cer destituirea lui de la catedră: "în octombrie 1884 s-au început o goană teribilă în contra mea"[19] – spune Vasile Lucaciu, descriind acea perioadă. În situația creată, Vasile Lucaciu refuză, în cele din urmă, numirea ca profesor la Liceul din Losoncz (i se promite că schimbarea atitudinii îi va deschide drumul spre o poziție importantă în Ministerul Instrucțiunii) și preia postul de preot în comuna Șișești, la 27 august 1885.

În perioada sătmăreană, făcându-și ucenicia în lupta pentru drepturile românilor, Vasile Lucaciu identifică principalele căi de acțiune pentru atingerea scopului propus. El intuiește foarte bine importanța pe care presa o poate avea în modelarea și coalizarea opiniei publice românești astfel încât prinde contur ideea înființării unui ziar propriu. Încă din 1883, împreună cu avocații Simion P. Desseanu și Ioan Pop, proiectează înființarea unui ziar politic, economic și literar românesc, cu apariție bisăptămânală în care își propunea, așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată lui George Barițiu, "de a mijloci publicitarea tuturor mișcămintelor poporului român, specialmente din comitatele Satu Mare, Marmația, Sălaj și Bihor, iar în general ale tuturor românilor din Austro-Ungaria, punând deosebit pond spre mântuirea și întărirea simțului creștin național românesc din acele părți." [BAR mss. 1010 f. 287. Text tipărit în Tipografia Seminarului gr. cat. român din Blaj][20], dar proiectul nu se materializează.

6. Datele de apariție. Cert este că Vasile Lucaciu a cerut aprobarea și binecuvântarea Papei Leon al XIII-lea pentru a porni editarea "Revistei Catolice". El însuși mărturisește: „[...] acest modest periodic s-au întemeiat în 14 Iulie 1885 cu știrea, cu binecuvântarea și cu încuragiarea Sfinției Sale"[21]. Este actul de naștere al revistei. Dar când a apărut, efectiv, primul număr?

În bibliografia consultată se vehiculează informații contradictorii în legătură cu datele de apariție. Pentru debut sunt indicați anii: 1883, 1885 și chiar 1887; ca dată a încetării: 1891, 1892, 1904, 1905 și 1906; ca loc: Satu-Mare, Baia Mare și Șișești, de asemenea sunt menționate diferite serii.

În aceste condiții, singurele date certe rămân cele oferite de consultarea directă a revistei. În tentativa de reconstituire a colecției complete a revistei, Biblioteca Județeană "Petre Dulfu" Baia Mare deținând fragmentar anii 1886-1887 și 1903-1905, ne-am bucurat de sprijinul deosebit al Bibliotecii Academiei Române – Filiala Cluj și al Muzeului Județean Maramureș - Complexul Muzeal "Vasile Lucaciu" din Șișești, cărora li se cuvin toate mulțumirile și recunoștința noastră.

Exemplarele cercetate se înscriu în intervalul septembrie 1885 – aprilie 1905, cu întreruperi, întârzieri în apariție - cauzate, în general, de numeroasele probleme pe care Vasile Lucaciu le are cu autoritățile - recuperate prin numere multiple, cu reluări de numerotare, ceea ce îngreunează și mai mult periodizarea. În acest interval de aproape 20 de ani "Revista Catolică" reușește să însumeze doar 6 ani de apariție. Inițial, revista are periodicitate lunară, ulterior bilunară. Tipărirea se realizează la început la Satu Mare, apoi la Baia Mare. Fără pretenția de a fi realizat o periodizare impecabilă, concluzia la care am ajuns, ghidându-ne după numerotarea folosită și conținutul articolelor, coroborate cu datele biografice ale lui Vasile Lucaciu, este că revista a avut trei perioade distincte de apariție: septembrie 1885 - decembrie 1887 (anii I-II; Satu Mare, Tipografia Liberă; din octombrie 1886 - Baia Mare, Tipografia lui Michail Molnar), ianuarie 1889 – iunie 1891 (anii III-V, Baia Mare, Tipografia lui Michail Molnar) și 1 mai 1903 – 15 aprilie 1905 (anii V-VI; Baia Mare, Tipografia lui

[19] V.Achim, A.Socolan, *op. cit.*, p.23.

[20] Colectiv, *Dr. Vasile Lucaciu.*, vol.I, pp.19-20.

[21] V.Lucaciu, *Mângăiere, alinare, încuragiare,* în *Revista Catolică*, An IV, Fasc. VII, 15 apr.1890, pp.145-146.

https://biblioteca-digitala.ro

Nanasy Stefan). Raportat la numerotarea anilor, nu putem vorbi despre serii distincte de apariție, deși s-a vehiculat termenul, ci doar de întreruperi și reluări în apariție.

a. Perioada septembrie 1885 – decembrie 1887. În mod cert, primul număr al "Revistei Catolice" a fost tipărit în septembrie 1885, la Satu Mare, ca "Ediținne a Tipografiei Libere", cu o numerotare sofisticată ce confirmă acest lucru: "Anulu I, Vol. I, Fasciclulu I".

În el apare o informație care ne ajută să amplasăm exact apariția "Revistei Catolice" în context biografic: „Va fi cunoscut mai multor DD. Abonați, că directorul acestui periodic, după ce a renunțat la poziția profesorală de Losoncz, a fost dispus prin Ven. Ordinariatu diecesan de Gherla la beneficiul parohial de Șișești în tractul protopopesc Baia Sprie. Strămutarea la numita parohie se va întâmpla în luna aceasta Septembrie, și din această cauză se poate întâmpla ca numărul viitor al revistei va suferi ceva întârziere"[22].

Pentru numerotarea anilor de apariție se folosește: Anul I (Fasc. I-XII), din septembrie 1885 până în decembrie 1886 inclusiv (în lunile martie – septembrie revista nu apare) și Anul II (Fasc. I-XII) pentru anul calendaristic 1887. Apar ca numere duble: Fasc. VII-VIII (oct. 1886), Fasc. IX-X (nov. 1886), Fasc. XI-XII (dec. 1886), Fasc. VI-VII (iul. 1887) și Fasc. VIII-IX (sept. 1887).

Fascicolul dublu VII-VIII (oct. 1886) are pentru noi o semnificație specială deoarece, începând cu acest număr, revista este tipărită la Baia Mare, la „Tipografia lui Michailu Molnar", schimbarea locului de tipărire ar putea fi o explicație pentru pauza în apariție din lunile precedente. Baia Mare rămâne locul tipăririi până la sistarea apariției, chiar dacă tipografia va fi schimbată ulterior.

b. Perioada ianuarie 1889 – iunie 1891. Argumentul decisiv în demonstrarea faptului că în anul 1888 revista și-a sistat apariția este numerotarea ei: ultimul număr din perioada anterioară este: An II, Fasc. XII (decembrie 1887), primul număr din 1889 este: An III, Fasc. I, ianuarie 1889, în condițiile în care apăreau 12 fascicole într-un an.

Datele biografice susțin această supoziție. Să nu uităm că, începând din august 1887, Vasile Lucaciu este cercetat pentru cuvântarea ținută la conferința electorală de la Tăuții de Sus. Este deținut în arest preventiv la Satu Mare (26 august – 1 octombrie 1887), apoi eliberat, dar procesul - cu toate fazele sale și cu hărțuielile de rigoare – se prelungește până în iulie 1889, când acuzatul este achitat definitiv.

Atribuirea anilor este următoarea: Anul III (Fasc. I-XII) pentru 1889, Anul IV (Fasc. I-XXIV) pentru 1890, Anul V (Fasc. I-XII) pentru ianuarie – iunie 1891; ultimul număr văzut din a doua perioadă de apariție este Fasc. XI-XII, 15-30 iunie 1891.

Deci, începând cu 15 ianuarie 1890 revista devine bilunară, apărând la 15 și 30 ale fiecărei luni. Programul acesta nu poate fi respectat, perioada este marcată de numeroase neregularități de apariție: Fasc. VII-VIII (iul.-aug. 1889), Fasc. X-XI (iun. 1890), Fasc. XVI-XXIV (!) (sept.-dec. 1890), Fasc. I-II (ian. 1891), Fasc. III-IV (febr. 1891), Fasc. IX-X (mai 1891), Fasc. XI-XII (iun. 1891).

Anul 1890 este anul așezării, la 27 august, a tablelor comemorative ale Bisericii Sfintei Uniri a Tuturor Românilor ctitorită de Vasile Lucaciu la Șișești, urmată de tragerea la răspundere pe linie ierarhică de către Episcopul greco-catolic de Gherla, Ioan Szabo, atât pentru inscripția „Pro S. Unione Omnium Romanorum", cât și pentru discursul fulminant ținut de Vasile Lucaciu cu acel prilej. "Această îndrăzneață cuvântare, rostită în fața mulțimii, a provocat mare entuziasm în rândurile românilor, dar și panică în rândul oficialităților. S-a mers până acolo, încât eparhia reformată din

[22] Poșta redacțiunei, în *Revista Catolică,* Anul I, Fasc. I, p.31.

https://biblioteca-digitala.ro

Baia Mare a înaintat o reclamație primului ministru Szapáry, prin care atrăgea atenția asupra dezvoltării mișcării române din aceste părți, că <<valahii ca naționalitate de sine stătătoare periclitează statul maghiar. [...] Ei fac agitație politică și socială fără margini. Se folosesc de orice întrunire politică ca prin influența popilor cu trecere, să conducă poporul, de altcum blând, în ce direcție le place. Și-au și măsurat puterea cu ordinea statului și au arborat deja steagul agitațiunilor naționale ridicând în Șișești o biserică închinată unirii tuturor valahilor. [...] Guvernul să nu mai numească prelați valahi decât bărbați patrioți [...] preoții daco-români să fie îndepărtați>>[23].

Cauzele conflictului cu atât de prudentul și conformistul episcop Ioan Szabo au, însă, rădăcini mult mai adânci și sunt legate de atitudinea lui Vasile Lucaciu, care era angajat profund în lupta pentru drepturile românilor și avea, încă din 1897, o poziție însemnată în conducerea Partidului Național Român. În acest conflict, nu este scăpată din vedere nici „Revista Catolică", ajungându-se în cele din urmă la suspendarea ei. La 27 august 1891, „ziarul <<Szamos>> anunță știrea că autoritatea bisericească i-a suspendat dreptul lui Vasile Lucaciu de a mai conduce Revista Catolică și propune alungarea lui din țară «legat snop și expediat în România»"[24].

Toate datele de mai sus ne fac să presupunem că am identificat corect și al doilea interval de apariție a revistei.

În biografia lui Vasile Lucaciu evenimentele se înlănțuiesc cu tot mai multă repeziciune: face călătorii în țară și străinătate, are procese la Debrețin (1892) și Satu Mare (1893), soldate cu 13 luni închisoare (7 ianuarie 1893-7 februarie 1894 la Seghedin) și, mai presus de toate, participă la pregătirea și susținerea Memorandului, urmate de ancheta îndelungată, de proces (7-25 mai 1894) și detenție (iulie 1894 – septembrie 1895)[25].

După eliberarea din închisoare, este sub permanentă supraveghere din partea autorităților și se încearcă izolarea lui ceea ce explică îndelunga tăcere publicistică.

c. Perioada 1 mai 1903 - 15 aprilie 1905. La 1 mai 1903 este editată „Revista Catolică" - Anul V, Fascicolul I. Este acesta primul număr din cel de-al treilea și ultimul interval de apariție? Deși apare inadvertența de numerotare – în anul 1891 editase deja primele 12 fascicole din cele 24 proiectate ale Anului V de apariție – considerăm că da. Este foarte posibil ca, dat fiind faptul că în anul 1891 apariția revistei a încetat brusc (urmare a interdicției Episcopului de Gherla), Vasile Lucaciu să reia numerotarea. Dacă înainte de această dată ar mai fi apărut numere din revistă, cu siguranță că anul de editare ar fi avut o valoare mai mare.

Susțin această ipoteză și corespondențele conținute de acest număr, dintre care citez una de la Roma, semnată N. F.: „Onorată Redacțiune, Mă bucur foarte, și vă gratulez, că după atâția ani de tăcere, se ivește din nou «Revista Catolică», care au fost atât de favorabil apreciată aici în Roma, ca o foaie periodică ce și-au făcut bine datoria în chestia de apărare a intereselor mari, ce le are un popor în sentimentul religios și în instituțiunile sale religioase"[26] și alta de la Sighet, semnată N.: „Onorată Direcțiune, Mare este bucuria noastră, că putem resaluta în mijlocul nostru prețuita «Revistă Catolică». Multă plăcere ni-au făcut în trecut, mare supărare ni-au cășunat suspendarea ei, mai ales că știam de unde suflă vânturile, și mult folos spiritual așteptăm în viitor. Dar acum nu numai în acea privință esprim dorința publică a clerului nostru, ca să vedem și să salutăm „Revista Catolică>>: ci dorul clerului și al poporului din toată

[23] Aug.Iuga, *op. cit.*, p.62.

[24] V.Băințan, *op. cit.*, p.213.

[25] V.Achim, A.Socolan, *op. cit.*, pp.194-196.

[26] Corespondențe. Roma, aprilie, 1903, în *Revista Catolică,* An V, Fasc. I, 1 mai 1903, p.12. [Inițialele N.F. sunt ale lui Nicola Franco, corespondentul permanent de la Roma.]

https://biblioteca-digitala.ro

Marmația, în frunte cu iubitul nostru, Rssimul D. vicar [Tit Bud], este să Vă putem saluta în mijlocul nostru, pre d-voastră, dle. director al <<R[evistei] C[atolice]>> în persoană"[27].

Nu putem avea aceeași siguranță în privința datei la care editarea „Revistei Catolice" a încetat definitiv. Ultimul număr pe care l-am văzut este cel cu care se încheie Anul VI de apariție: Fascicolul XXIV din 15 aprilie 1905. Este destul de plauzibil ca Vasile Lucaciu să fi renunțat atunci la „Revista Catolică" raportat la faptul că, la 11 iunie 1905, Conferința P.N.R., prin adoptarea tacticii "activismului", inaugurează o nouă etapă a luptei naționale a românilor, care îl solicită intens și-i oferă mijloace de luptă mai directe.

În acest ultim interval de apariție, numerotarea anilor este următoarea: Anul V (Fasc. I-XXIV), 1 mai 1903 - 15 apr. 1904 și Anul VI (Fasc. I-XXIV), 1 mai 1904 - 15 apr. 1905. Fascicolele duble identificate sunt Fasc. X-XI (oct. 1904) și Fasc. XVIII-XX (febr. 1905). Cu începere de la 1 mai 1903, revista apare la 1 și 15 ale fiecărei luni. În întregul interval revista este tipărită tot la Baia Mare dar la „Tipografia lui Nanasy Stefan".

7. **Elemente de descriere fizică, tiraj.** Formatul revistei este menținut pe toată durata apariției ei: 21x29 cm. Numărul de pagini oscilează între 30 și 40 de pagini/număr simplu, când apariția era lunară, 12 și 20 de pagini/număr simplu, când apariția era bilunară. Textul este dispus pe două coloane și însoțit de imagini: fotografii, reproduceri, desene. Se simte preocuparea lui Vasile Lucaciu de a da un aspect cât mai elegant revistei sale, demers în care este ajutat de faptul că avea acces la numeroase periodice românești și străine. Aspectul de ansamblu vădește bun gust.

Numerotarea paginilor merge în continuare pe un întreg an de apariție, la sfârșitul fiecărui an este editat un sumar, pentru a facilita legarea revistei în volume, după cum se obișnuia în epocă.

Singura informație pe care am găsit-o până acum în legătură cu tirajul se găsește într-un document păstrat la Arhivele Naționale – Direcția Județeană Maramureș (o informare – mai precis o delațiune - adresată episcopului Ioan Szabo în legătură cu activitățile desfășurate de Vasile Lucaciu la Șișești), în care sunt menționate 700-1000-1200 exemplare.

8. **Răspândire, limba folosită.** Ca mijloc de distribuire a revistei erau agreate „prenumerațiunile" [abonamentele] – de numărul cărora se ținea cont la stabilirea tirajului. Iată cum arată un apel adresat posibililor abonați, redactat de Vasile Lucaciu însuși:

„O.D.

«REVISTA CATOLICA» va apparé in fiacare luna, si la finea fia si carui anu va formá mai multe tomuri.

Conditiunile abonamentului: Pe anu intregu: 6 fl. v. a.

Pentru Romani'a si strainetate:

Pe unu anu: 16 franci.

Datin'a sanctionata de bonacuviintia aduce cu sene, ca cei ce accepta numerulu, si lu-retienu, se considera de abonati"[28].

Am reprodus fidel originalul pentru a da o imagine despre limba folosită în redactare. Pentru perioada de început a revistei, sunt perfect valabile aprecierile pe care Onisifor Ghibu le face la adresa revistei „Sionul românesc" (Viena, 1865, redactor Grigore Silași): „Trebuie să facem amintire și de limba în care se scria această revistă.

[27] Corespondențe. Sighetul Marmației, aprilie, 1903, în *Revista Catolică,* An V, Fasc. I, 1 mai 1903, p.15.

[28] *Revista Catolică*, An I, Vol. I, Fasc. I, oct. 1885, coperta a doua.

https://biblioteca-digitala.ro

Ea era o icoană fidelă a străduințelor școalei ardelene de a forma o limbă curățată de orice element străin firii noastre latine. [...] Atât articolele în proză, cât și poeziile sunt scrise în această limbă și ortografie, de care nu te mai poți apropia astăzi decât cu un zâmbet pe buze"[29]. Remarca „cu zâmbetul pe buze" este vădit ironică – la data apariției revistei, intelectualitatea română făcea eforturi considerabile să găsească și să consolideze tipare adecvate pentru limba română, fiecare tendință aducând un aport consistent. Adevărul este că nu ne putem apropia, pe alocuri, de text fără să recurgem la un dicționar latin-român. Dacă parcurgem revista urmărind aspectul lingvistic, răsfoim practic o pagină însemnată a evoluției limbii române. Vasile Lucaciu este atent la noile tendințe și preocupat să le aplice, astfel încât, de la un număr la altul, limba folosită câștigă în claritate, ajungând în final la o formă modernă, adecvată. De menționat că, pe lângă limba română, Vasile Lucaciu mai folosește, în numerele de început, limba latină și italiană – la reproducerea enciclicelor papale și limba maghiară atunci când reproduce acte oficiale ale statului.

Iată cum este redactat, după 5 ani, apelul către abonați, pe o foaie volantă:

„Invitare la prenumerațiune la «REVISTA CATOLICĂ» pe anul 1890.

Periodicul va ieși de acum înainte de două ori pe lună adecă în 15 și 30 a fiecărei luni, câte 2-3 coale.

Un pas mai nainte. Articolii au sĕ devină mai de actualitate, punênd în desbateri serioase cestiuni de importanță.

Se vor publica informațiuni mai ample despre evenimente din lumea catolică.

Prin edarea periodicului de două ori pe lună se urcă în mod considerabil și spesele.

De acea prețul de prenumerațiune se ficsează astfel:

Pe an întreg: 8 fl. – Pe ½ an: 4 fl.

In cele acluse propunem Ven. Cler două moduri de prenumerare. Binevoiască a și-l alege pre acela, carele îi vine mai bine la socoteală. Atrag atențiunea Ven. Cler la aceea, ca numele, locuința și posta ultimă să le însemne acurat și legibil, pentru încongiurarea eventualelor erori în espedițiune.

La tot ceasul îi rog pe OO. Confrați ca doritul lor rĕspuns să mi-l trimită *fără întârdiare*, se ne scim orienta de cu bună vreme cu tipărirea numĕrului esemplarelor.

Totodată cu plăcere anunț, că în acest an se va distribui între prenumeranți un premiu de mare valoare.

Premiul anului 1890 va fi un tablou artistic, în care vor fi representați: Sânția sa Sumul Nostru Pontifice Leon XIII, încungiurat de Venerabilii Archierei ai provinciei noastre metropolitane greco-catolice romane de Alba – Julia – Făgăraș."

9. **Dificultăți de apariție.** Neregularitățile semnalate în apariția „Revistei Catolice" își găsesc, de cele mai multe ori, explicația în înșiruirile de evenimente din viața lui Vasile Lucaciu. Explicații primesc și cititorii în paginile revistei. Astfel, în Fascicolul VIII-IX (sept. 1887) apare, la rubrica „Cronica contemporană", articolul „Deținerea domnului Dr. Vasiliu Lucaciu, director și redactor al periodicului nostru <<Revista Catolică>>" (p.184-186).

Numărul dublu VII-VIII, iulie-august 1889, este justificat astfel: „Revista Catolică s-a dat acum în duplicat pentru iulie-august. Explicarea lucrului se află în incidentele ce au trecut peste directorul periodicului nostru în 4-8 iulie a.c. În mijlocul agitațiunilor obositoare, ce au premers și ce au urmat după acel proces [de la Satu-Mare], era cu neputință a se ocupa și cu alte lucruri"[30].

[29] O.Ghibu, *op. cit.*, p.53.

[30] *Revista contemporană*. Șișești, în *Revista Catolică*, An III, Fasc. VII-VIII, iul-aug. 1889, p.299.

https://biblioteca-digitala.ro

Marile neregularități de apariție din anul 1890 nu trebuie să ne mire deloc: este perioada în care conflictul cu Episcopul de Gherla, Ioan Szabo, se apropie de punctul culminant. În acest conflict, nu este scăpată din vedere nici „Revista Catolică". Pentru început, la ședința consistorială din Gherla, 4 ianuarie 1890, episcopul emite Circulara nr. 1344 către clerul din întreaga diecesă, prin care limitează drastic colectarea de intențiuni misale în scopul vinderii publicațiilor, ceea ce dă o grea lovitură redactorului „Revistei Catolice", aceasta fiind una dintre căile utilizate pentru efectuarea abonamentelor.

Vasile Lucaciu se preface că nu înțelege și încearcă să interpreteze circulara în favoarea sa: „E evident, că această grațioasă ordinațiune este în favorul periodicului nostru <<Revista Catolică>>, care s-a întemeiat cu știrea și binecuvântarea gloriosului Nostru Pontifice Leone XIII, și sub ochii Presfințitului Nostru Episcop diecesan, având onoarea de a-l fi putut număra de la întemeierea periodicului pururea între prenumeranții Revistei"[31]. Mai mult, în februarie, face următorul anunț: „Cei ce doresc a avea periodicul nostru, binevoiască a-și regula cauza abonamentului în termenul cât se poate mai scurt, nu cumva să sufere întârziere cu expedierea fascicolelor, sau să nu se poată avea mai târziu colecțiunea întreagă a foaiei, fiindcă nu putem tipări multe exemplare peste numărul abonaților. Rugăm apoi pe amicii foaiei noastre să binevoiască a recomanda prenumerarea în cercurile de prietenie de cunoștință, ca principiile cele bune și cunoștințele folositoare să se răspândească în cercuri cât se poate de extinse."[32], iar în aprilie publică articolul „Mângâiere, alinare, încuragiare"[33] în care arată că a trimis colecția Anului III al „Revistei Catolice" la Roma și a obținut binecuvântarea Papei pentru realizatorii și abonații ei.

Episcopul de Gherla nu este deloc impresionat și revine cu circulara nr. 2957 din 6 mai 1890 pe care Vasile Lucaciu o comentează astfel: „Acum vine Ilustritatea Sa, Preagrațiosul Părinte Episcop Ioan Szabo, și în ordinațiunea sa își explică mai suspomenita grațioasă ordinațiune, tâlcuind-o, că adică acea sună în genere, și așa și pentru <<Revista Catolică>>, pe care a o procura pe intențiuni misale strâns se oprește Veneratului Cler. [...] Firește, ordinațiunea aceasta a produs efectele sale, după dispozițiunile individuale ale celor care au citit-o. [...] Nici o lege din lume n-are putere retroactivă. Așadară nici numita grațioasă ordinațiune nu se poate referi la acei OO. Preoți, care folosindu-se de dreptul lor preoțesc au cerut foaia mea pe intențiuni, trimițându-mi declarațiune obligătoare în conștiință, despre presolvirea ss. intențiuni, și cărora li s-au și asignat intențiunile în proporțiune cu prețul abonamentului. Câți prenumeranți sunt până acuma pe intențiuni, și cărora li s-au distribuit intențiunile corespunzătoare, asigură existența foaiei pe anul curent. Aproape 200 de preoți a căror obligațiune formală este în redacțiunea foaiei, n-au primit încă nici o intențiune, neavând deajuns de a le distribui lor, până la altă ocasiune. [...] <<Număr mare de intențiuni>>, <<sume notabile de stipendii misali>>, sunt niște espresiuni misterioase, și mâna unor perfizi sunt ca veninul ucigător de suflet, cu care umblă din casă-n casă, cercând a compromite reputațiunea celui nevinovat, a cărui viață este osânda și judecata mișeilor: atunci când acele <<sume notabile>>, acel <<număr mare>> n-au ajuns nici la atâta, ca să acopere trebuințele curente ale anului"[34]. Începând cu luna

[31] [Vasile Lucaciu], *Revista contemporană*. Gherla, în *Revista Catolică*, An IV, Fasc. II, 30 ian. 1890, pp.43-45.

[32] *Aviz și rugare*, în *Revista Catolică*, An IV, Fasc. III, 15 feb.1890, p.72.

[33] V.Lucaciu, *Mângâiere, alinare, încuragiare*, în *Revista Catolică*, An IV, Fasc. VII, 15 apr.1890, pp.145-146.

[34] V.Lucaciu, *O deslucire pentru cei puțin credincioși*, în *Revista catolică*, An IV, Fascicolul XII, 30 iun. 1890, pp.263-265.

https://biblioteca-digitala.ro

septembrie 1890, Vasile Lucaciu nu mai editează revista până în luna decembrie a aceluiași an când, în Fascicolul XVI-XXIV (!), dă următoarea explicație: „Prin edarea acestui fascicol voluminos am voit să dăm o despăgubire OO. Noștri abonenți din anul expirat, care n-au primit numerele de la 1 septembrie încoace, și totodată să completăm cursul anului 1890.

Greutăți nespus de mari ne-au stat în calea activității și ne-au silit să depunem pe un timp oarecare peana, care nu lucra și nu scria decât inspirat cele două idei, care ne conduc: <<Catolicism și Românism>>.

Prin silențiul de mai multe luni am lăsat timp de reflexiune celor ce <<caută sufletul meu>>, să vadă, cât de rău fac, când stau în calea unei nobile și vrednice activități, când <<își taie creanga de sub picioare>>.

Timpul însă își face cursul său, cu noi și fără de noi, și adorabila Providență dispune evenimentele conform eternelor sale planuri: <<Ludit Deus in orbe terrarum>>.

[...] Spiritul acestei Biserici Sfinte [catolice], doctrinele ei ni se propun, ni se descopăr prin Magistrul infailibil al creștinilor, ni se comunică prin episcopi și sub părintească lor supraveghere prin preoți.

Și ni se reprezintă mai ales prin presa periodică.

De aceea voința expresă, doctrina de multe ori impusă de Pontificele Suprem este, susținerea presei periodice în spirit creștinesc catolic.

Acestui aviz suprem voim și noi să satisfacem, când ne reseolim, ca cu ajutorul lui Dumnezeu, în spirit catolic și românesc să susținem și mai departe acest periodic, despre ce se va publica program detaliat în primul din 1891.

Tot ce avem în vedere prin aceasta e, ca să putem face față de inteligență și poporul nostru românesc acea, ce se vede făcându-se la toate popoarele creștine catolice.

Sau numai noi românii să fim eschiși din binefacerile, de cari se bucură toate națiunile catolice?

Susținerea și dezvoltarea spiritului catolic și românesc este scopul.

Devotamentul, dezinteresarea, onestitatea, sunt mijloacele, care sub egida grației supranaturale divine conduc la acel scop sfânt"[35].

În cele din urmă, Episcopul greco-catolic de Gherla, din obedință față de autorități, sistează apariția revistei, în 1891; urmează o pauză de 11 ani în editarea ei.

Măsurile represive nu se opresc aici. În 1892, episcopul Ioan Szabo emite Decretul nr. 6034, de suspendare a lui Vasile Lucaciu „de la oficiul de paroch din Șișești și filialele sale și de la toate funcțiile preoțești" deoarece „parohul din Șișești, Vasile Lucaciu, de mai mult timp și încontinuu și-a îndreptat activitatea pe teren politic, dovedind o purtare provocatoare față de autoritățile publice, mestecându-se în dauna intereselor statului preoțesc în acțiunea politică și aceleași și după admonierea din partea acestui consistor, în contra ordinațiunii diecezane a absentat de repetate ori, fără concediu mai îndelungat din parochia sa și fiind tras la răspundere nu s-a legitimat"[36]. Ordinul de suspendare este atacat de Vasile Lucaciu. Comisia disciplinară compusă din toate episcopiile din Ardeal, constituită special din ordinul Papei, găsește măsura suspendării arbitrară, necanonică și o anulează.

10. Primul număr al „Revistei Catolice". La data apariției revistei, Vasile Lucaciu era într-un moment de cotitură al vieții și activității sale. Ca urmare a conflictelor deschise cu autoritățile din Satu Mare, declanșate de activitatea lui la

[35] Către OO. Cetitori ai *"Revistei Catolice"*, în Anul IV, Fascicolul XVI[sic!]-XXIV, sep.-dec. 1890, p.432.

[36] Aug.Iuga, *op. cit.*, pp.123-124.

https://biblioteca-digitala.ro

catedră şi pe tărâm social-naţional, şi a tentativei de a fi izolat de comunitatea românească, el ia decizia să accepte postul de paroh în Şişeşti. Este posibil ca această situaţie conflictuală să-i fi dat imboldul necesar pentru a-şi pune în aplicare proiectul publicistic mai vechi - apare ca o constantă, de-a lungul întregii sale vieţi, faptul că greutăţile şi piedicile întâmpinate au asupra lui un efect extrem de mobilizator. Apariţia revistei, şi încă la Satu Mare, este un semnal clar pentru toată lumea că plecarea nu înseamnă nicidecum o retragere din viaţa publică sau un abandon.

Primul număr apărut în septembrie 1885, la Satu Mare, nu are conform uzanţelor un articol program dar, la rubrica „Poşta redacţiunei" Vasile Lucaciu, în cuvinte puţine, face o adevărată mărturisire de credinţă: "E peste putinţă să răspundem în epistole private tuturor acelor d. abonaţi, care ne-au felicitat cu ocazia editării acestui periodic: <<Revista Catolică>>. Îi asigurăm pe toţi că scopul nostru e sfânt, dezinteresat, e promovarea măririi lui Dumnezeu pe pământ prin propagarea adevărului Catolic, este lucrarea spre gloria gintei române, prin aceea, ca ea să împlinească voia lui Dumnezeu pe pământ, precum se împlineşte şi în cer".

Pe pagina de titlu, ce reproduce coperta, există două elemente ce subliniază principalele direcţii de acţiune asumate, păstrate de-a lungul întregii apariţii: imediat sub titlu, moto-ul „Nos genere et sanguine Romani" (Ioannitiu in epist. Catra Pontificele Innocentiu III) - Noi, romani după neam şi sânge - nu trebuie să facem un efort prea mare de imaginaţie pentru a ne închipui ecoul acestor cuvinte în epocă, iar în centrul ei un desen reprezentând stema papală.

Dăm o descriere mai amănunţită a primului număr, deoarece analiza lui permite conturarea unei imagini de ansamblu asupra întregii reviste. Consecvenţa cu care este urmat acest tipar de-a lungul timpului poate fi interpretată ca un indiciu că Vasile Lucaciu îşi proiectase şi şlefuise îndelung proiectul publicistic. Este vorba nu numai despre elemente exterioare: formatul, aspectul copertei, paginaţia ci şi despre structurarea conţinutului. După moto sunt reproduse încă două citate: "Expedit enim tibi tam ad temporalem gloriam quam ad salutem aeternam, ut sicut genere, sic fide etiam sis Romanus, ut populus terrae tuae, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse, Ecclesiae Romanae instituta sequatur, ut etiam in cultu divino, mores videantur patrios redolere. (Innocentiu III. catra Imp. Ioannitiu)" [Cuvine-se, atât pentru slava trecătoare cât şi pentru mântuirea veşnică, precum eşti de neam, aşa să fii şi de credinţă roman, ca poporul din ţara ta, care spune că se trage din sângele romanilor, să urmeze aşezămintele Bisericii Romane, ca şi în slujba dumnezeiască să se vadă oglindite datinile patriei] şi "Imperator ac totum imperium eius bonam devotionem ad Eccle siam Romanam habent, tamquam haeredes descendentes a sanguine Romanorum. (Basiliu A. eppu catra Pont. Innoc. III)" [Împăratul şi toată împărăţia lui au evlavie deosebită pentru Biserica Română, ca moşteni coborâtori din sângele romanilor.] Din a doua perioadă de apariţie a „Revistei Catolice", acestor citate li se adaugă: „Gesta Dei per Francos" C. M. „Gesta Dei per Romanos" (P. Ollivier)

Se menţionează, în continuare, periodicitatea: „Apare in fiacare luna" şi este dată numerotarea.

Sumarul este trecut, de asemenea, pe pagina de titlu, de o parte şi de alta a stemei papale (ca şi pe copertă de altfel) şi are următorul conţinut:

I. Fotografi'a si o schitia biografica a Santiei Sale Papa Leu XIII.

II. Alocutiunea Santiei Sale Leu XIII.

III. Baseric'a Romana.

IV. Dreptulu basericei asupra Invetiamentului publicu.

V. Cronica contemporana.

https://biblioteca-digitala.ro

VI. Trei eroi ai caritei evenghelice.
VII. Factorii educatiunei si ai instructiunei
VIII. Literatura.
IX. Avisiu si post'a redactiunei.

Pe pagina de titlu mai figurează mențiunile: „Satu Mare / Editiune a Tipografiei libere / 1885 / Directoriulu periodicului: Dr. Vasiliu Lucaciu" și, cu caractere mai mici, „P. Szatmar". Ca urmare, cu ocazia editării primului număr, Vasile Lucaciu primește o amendă de 100 de fl. pentru scrierea numelui românesc al localității de apariție - este doar începutul lungului șir de greutăți pe care le întâmpină în activitatea de editare.

Titlurile sunt sugestive: sunt abordate teme din sfera religiei și a învățământului – lucru firesc dacă ținem cont că, la acea dată, biserica din Transilvania susținea învățământul românesc. Ca și în numerele ulterioare, multe articole sunt nesemnate - cine sunt autorii putem doar presupune. Raportat la stil, suntem înclinați să le atribuim lui Vasile Lucaciu, cum foarte posibil este să-i aparțină și traducerile textelor, el fiind, după cum se știe, un veritabil poliglot.

Revista debutează semnificativ cu portretul Papei Leon al XIII-lea, urmat de o schiță biografică nesemnată, apoi de alocuțiunea rostită de Papă, la 28 iulie 1885, cu ocazia investirii unor cardinali: „Sanctissimi Domini nostri Leonis Divina Providentia Papae XIII Allocutio habita in consistorio die XXVIII julii an MDCCCLXXXV" - text paralel latin-român. Această suită se încheie cu biografiile sumare ale cardinalilor și cu descrierea solemnității de investire, text, de asemenea nesemnat (pp.3-13).

„Baserica Română = La Chiesa Rumena" de Ioan Marcu, text paralel român-italian (pp.15-21), reproduce lucrarea apărută la Satu Mare, în 1883. Este vorba despre o propunere de unificare religioasă a românilor prin înființarea unei biserici române cu ritual, organizare ierarhică și drept bisericesc proprii și specifice, care să recunoască supremația papală, ca expresie a apartenenței la familia popoarelor de origine latină, purtătoare ale civilizației occidentale, căci „nici biserica română nu ar putea fi separată, nu fără relațiune către alte biserici creștine, că separațiunea e în contra spiritului creștinătății. Noi avem de ales între două biserici, între biserica Romei și Constantinopolului. [...] La astă alegere nu ne putem ocupa cu virtuțile sau defectele unor oameni singuratici, de care se pot afla ori și unde, ci întrebarea e care din aceste două biserici corespunde binelui nostru? Biserica de Constantinopol e greacă, și puterea ce-și arogă e de la început, a Romei, precum am arătat mai sus, iară biserica de Roma e romană. Ori și ce relațiune dară din partea noastră cu biserica de Constantinopol ar fi faptă în contra romanității noastre că prin asemenea procedură ne-am însoți cu o putere, care e adversara sângelui nostru. [...] Relațiunea bisericii române cu Roma nu poate fi supunere servilă, și ea nu va să zică mai mult decât că puterea centrală bisericească nu e la Constantinopol, ci Roma. Diferența între aceste două biserici nici se referește la alte aspecte [...]." Textul este prefațat de o prezentare nesemnată (pp.13-15), din care dăm câteva fragmente: "Nu voi străbate cu cercetări prin istoria trecutului, prezentul ne întinde argumente destule ca să ne convingem, că doamna și maestra lumii este ginta latină, este geniul romanismului. Italia este grădina culturii europene; Francia domnește în diplomație, precum în saloane, în România s-a crescut, putem zice, popoarele din peninsula balcanică și azi e chiar înaintea tuturor, că soarta orientului e cuprinsă în sânul României. [...] Fericit e acel popor carele a ajuns la o vedere clară în cauzele sale religioase. Astăzi toate popoarele se năzuiesc spre cultura națională, va să zică în concertul cel mare al vieții omenirii, fie și care popor va să intre cu atribuțiunile sale naturale, naționale, că numai în acele se poate recunoaște puterea, vitalitatea fie și cărei națiuni. În mijlocul acestei tendințe generale nici noi românii nu putem rămâne îndărăt sau izolați. [...] Cum este românul!? Acum când

https://biblioteca-digitala.ro

suntem mai asupriți, când tremură pământul sub picioare, când aștepți ziua de mâine cu cea mai mare îngrijire, când deplângi atâtea pierderi, când vezi că te inundă corupțiunea ca un diluviu, când nemții, rușii, ungurii, grecii, bulgarii, serbii fac lege asupra cauzelor bisericești ale fiilor națiunii noastre, [Ioan Marcu] cu inima dezinteresată pășește înaintea celor distrași și necăjiți sau chiar disperați spunându-le: iată portul mântuirii! Înființați biserica română, cum vi o propun eu, și veți vedea că suntem mântuiți. Este o scânteie din geniul românismului".

Urmează „Despre dreptul basericci și al statului asupra invetiamentului public" (p.22-24) – text cu caracter teoretic, partizan al păstrării învățământului sub patronajul bisericii.

Rubrica „Cronica contemporană" (pp.24-25), care va avea caracter permanent, conține: o notiță despre călătoria la Roma a lui Vasile Lucaciu făcută în iulie 1885: „Directorul acestui periodic a făcut în luna iulie a.c. o călătorie la Roma. N-a avut încă timp destul și înlesnirea sufletească necesară, în mijlocul persecuțiilor suferite, să completeze descrierea acelei călătorii. Totuși, ca preambul la cele ce se vor publica din acea călătorie facem cunoscut următoarele. Cercurile cele mai înalte din Roma catolică, și însuși Pontiful Roman, gloriosul Papa Leon al XIII-lea, sunt cu cea mai prietenească înclinațiune către frații lor românii din răsăritul Europei. Cunosc în detaliu toate raporturile noastre, ne urmăresc cu afecțiune sinceră în suferințele noastre."; extrase din articole publicate în „Linzer Vollksblatt" nr. 165 și „Szalzburger Kirchenblatt" nr. 30, 1885, reunite sub titlul „Leu XIII și romanii" și o cronică a evenimentelor de la Roma, Scaunul Papal.

„Trei eroi ai caritei evanghelice" (pp.26-28) prezintă biografiile unor personalități remarcabile ale bisericii catolice: Giuseppe Agostino Benedetto, Cottolengo, preot canonic și Piccola Casa – textul pare a fi o compilație.

„Factorii educațiunii și instrucțiunii" (pp.28-29) reproduce un discurs „rostit într-o adunare invetiatorească" de C. I.

Rubrica „Literatura" (p. 30) conține recenzii la „Foaia bisericească" nr. 15/1885 și la „Foaia scolastică" nr. 15/1885, precum și un apel pentru susținerea editării acestor reviste prin efectuarea de abonamente. Primul număr se încheie cu: „Avisu și poșta redacțiunei" (p. 31). Avizul se referă la "corespondențele din Roma și din București" care „au sosit târziu pentru acest număr" (Vasile Lucaciu își făcuse publică intenția de a edita revista, făcuse abonamente în avans pentru a stabili tirajul și a obține mijloacele financiare necesare editării). La „Poșta redacțiunei" Vasile Lucaciu face o adevărată profesiune de credință. De asemenea, își pune în gardă cititorii în legătură cu posibila întârziere - fapt care nu s-a petrecut - în apariția celui de-al doilea număr, ca urmare a mutării lui la Șișești.

(Fragment din lucrarea ***"Revista Catolică" a lui Vasile Lucaciu***, editată în formă definitivă de Biblioteca Județeană "Petre Dulfu" în 2007)

https://biblioteca-digitala.ro

"Revista Catolică" edited by Vasile Lucaciu
(Abstract)

The present study is a fragment taken out from the monographic work bearing the same title and dedicated to the "Revista Catolica" (published and edited almost entirely by Vasile Lucaciu; as a distinctive feature, it has the merit of being the first periodical publication edited in Romanian and printed in Baia Mare).

In the above-mentioned fragment, one can take into consideration the stage that the Romanian religious press had reached at the moment the "Revista Catolica" was issued for the first time and the circumstances that led Vasile Lucaciu take the decision of founding it. There are also attempts of identification of the so controversial setting-up data, on the basis of documentary and biographical evidence.

The magazine's editing problems, breaks, and revivals caused by Vasile Lucaciu's coming into conflict with the authorities of his time, as well as data on its physical description, dissemination, and circulation are emphasized as well.

The fragment ends with the detailed presentation of the very first issue of the "Revista Catolica", important for its role of a mirror of the themes and composition, and for the whole history of the magazine.

https://biblioteca-digitala.ro

Memoriul românilor din America prezentat membrilor Congresului de Pace de la Paris, 1919

LUCIA POP

Comunitatea românească din America a avut un rol foarte important în a face cunoscută opiniei publice şi cercurilor politice americane, dorinţa de unire a românilor din Transilvania, Banat şi Părţile ungurene cu România. Se cunoaşte faptul că, în iunie 1917, este primită la Casa Albă, înalta Misiune Patriotică Română, formată din părintele dr. Vasile Lucaciu, preşedintele Ligii Culturale, Ion Moţa, purtătorul de cuvânt român şi locotenentul Vasile Stoica din Armata română, din însărcinarea guvernului român, refugiat atunci la Iaşi. Mai puţin cunoscut este importantul eveniment premergător Unirii de la Alba Iulia, din zilele de 9-10 martie 1918, când se desfăşoară o mare Adunare Naţională la Youngstown (Ohio). Este momentul semnificativ în care bisericile ortodoxe româneşti de acolo se desprind de sub autoritatea Mitropoliei de la Sibiu intrând sub autoritatea Mitropoliei ortodoxe de la Bucureşti, până când se va realiza unirea Transilvaniei cu Regatul României. Tot în primăvara anului 1918, "Românii din toate părţile Statelor Unite s-au întâlnit recent la sala Carpatina din Cleveland şi au format o Organizaţie Naţională Pentru România Mare. Au fost prezenţi preoţi greco-catolici şi ortodocşi precum şi reprezentanţi ai tuturor societăţilor româneşti din America. Toate neînţelegerile care au existat vreodată între ei au fost complet înlăturate şi subordonate ideii de libertate, nu numai pentru cei din Transilvania dar şi pentru cei ce au făcut ceea ce gândeau a fi o pace nefericită"[1].

Activitatea emigranţilor români, puternic sprijinită, oficial sau neoficial, de diferite personalităţi din ţară, se intensifică în raport cu evenimentele istorice prin care trecea România cunoscând o maximă intensitate în perioada 1914-1919. Este intervalul de timp în care toţi românii aflaţi în străinătate au acţionat, în diferite forme, pentru sprijinirea împlinirii unităţii noastre naţionale. Din anul 1918, România este reprezentată în Satele Unite de diplomatul dr. Costantin Angelescu (primul ministru al României Mari în S.U.A.) care şi-a început misiunea în momente grele pentru poporul român. Iată cum descrie el însuşi această perioadă: "Trebuie să recunosc că în tot timpul cât am reprezentat România în America, atât lumea oficială cât şi poporul american, ne-au fost foarte favorabili de îndată ce au cunoscut suferinţele poporului nostru, cauza pentru care ţara românească făcea atâtea sacrificii, vărsând sângele generos a sute de mii de ostaşi pe câmpurile de luptă"[2]. În acest context este întocmit documentul la care facem referinţă în continuare.

Memoriul adresat Conferinţei de Pace de la Paris, în numele românilor din America, în ianuarie 1919, tipărit şi în limba franceză, alături de alte documente, fotografii de epocă şi obiecte personale ce reflectă viaţa de familie şi activitatea lui

---

[1] *Buletinul oficial*, vol. II, Washington, 16 mai, 1918, p.4.

[2] C-tin Angelescu, *Impresiile celui dintâi ministru român în America*, în "Cele trei Crişuri", Oradea, 1935, p.95.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile şi Epaminonda Lucaciu (tată şi fiu), a făcut obiectul donaţiei medicului Vasile Lucaciu, nepotul tribunului de la Şişeşti, oficializată în octombrie 2000[3].

Dactilografiat în 11 pagini, memoriul a fost redactat în numele "poporului român emigrat de sub tirania Austro-Ungară în America liberă", în momentul în care "armatele victorioase ale aliaţilor şi ale Statelor Unite au pus capăt groaznicului război care de patru ani a zguduit lumea şi umanitatea până la cele mai mari adâncimi, inimi drepte şi minţi luminate năzuiesc la restabilirea păcii între popoare, naţiuni şi ţări"[4].

La începuturile sale, documentul procedează la o adevărată definire a poporului român "de rasă şi limbă latină, numărând aproximativ 15 milioane de suflete, formând o masă compactă în teritoriul său geografic dintre Nistru, Tisa, culmile nordice ale Carpaţilor şi Marea Neagră" (pag.1). Definirea continuă cu: "În ce priveşte credinţa, spune memoriul, ea este una, întrucât poporul român are ritul oriental cu toate că o parte însemnată este unită cu Roma" (pag. 1). După prezentarea situaţiei politice reale, adică supunerea naţiunii române mai multor stăpâniri, respectiv Austro-Ungariei şi Rusiei şi o parte liberă ce formează regatul României, sunt invocate cronologic aspecte din istoria naţională. Astfel sunt amintite "hoardele şi popoarele barbare", acel "flux şi reflux sălbatic de mai bine de şase veacuri ce au pricinuit amarnice suferinţi şi distrugeri" care totuşi nu au împiedicat pe români să-şi menţină vreme îndelungată (până în 1868) organizarea proprie şi autonomia. Desigur, se insistă mai mult asupra Principatului Transilvaniei spunând, de exemplu, despre faimoasele legi Aprobatae et Compilatae că "pun în uimire pe oricare cetitor şi fieştecare se întreabă cum de au putut fi aduse aceste legi de oameni care se ziceau că sunt creştini" şi sunt amintite câteva dintre ele: lus primae nocyis (dreptul primei nopţi), interdicţia de a purta ghete, cizme, pălării, de a învăţa carte etc.[5].

Unio Trium Nationum – alianţă dintre aristrocraţia maghiară, nobili români şi secui – aceştia din urmă consideraţi "rămăşiţe ale hunilor şi vandalilor" este numit "un pact de a stârpi de pe faţa pământului poporul român", "făcând grozav şi de nesuferit traiul trăit de părinţii şi strămoşii noştrii. Unul sau altul se va întreba cum poate fi ca un popor aşa de numeros şi de origine latină, trăind în Dacia lui Traian a putut suferi toate aceste"[6]. Sunt amintite în continuare câteva încercări de a rupe lanţurile ruşionase: 1437-Antoniu Lungu, 1514–Gheorghe Doja, 1784–Horea, Cloşca şi Crişan, 1848–Avram Iancu "dar toate aceste mişcări au fost înecate în râuri de sânge într-un chip adevărat asiatic". "Era ca o dogmă–spune memoriul–pentru junkerii nemţi şi privilegiaţii maghiari că forţa brutală stăpâneşte peste puterea dreptului. Credincioşi trecutului lor acest sistem este practicat şi în zilele noastre. În acest război crâncen, Maghiarii, urmaşii hunilor, Keiserul din Berlin cu satelitul său Tisa cu parazitarii de nobili maghiari au pus mâna pe nefericita Ungarie" (pag.4). După cum observaţi termenii în care a fost redactat memoriul, sunt destul de duri, neiertători şi "mai din popor", cum apreciază chiar autorii documentului dar respectă adevărul istoric. Momentul Mihai Viteazul, eroul legendar, este prezentat asfel: „[...] A unit pentru scurt timp, sub acelaşi sceptru, toţi fiii neamului român. Domnia i-a fost scurtă căci, trădat de împăratul Austro-german, Apărătorul creştinătăţii, cum a fost numit de Papa de la Roma, a fost mişeleşte ucis pe Câmpia Turzii, în mijlocul Ardealului, în august 1601"[7].

---

[3] *Memoriul adresat Congresului de Pace de la Paris de către preoţi români din S.U.A.*, 1919. Document din patrimoniul MJIAM, Nr. inv. IM 2.247.

[4] *Ibidem*, p.1.

[5] *Ibidem*, p.3.

[6] *Ibidem*, p.4.

[7] *Ibidem*, p.5.

https://biblioteca-digitala.ro

Răul tratament al poporului român a continuat și după constituirea "monstrului dualist Germano-Maghiar de la Viena și Budapesta" chiar dacă a fost votată așa numita "lege a naționalităților prin care se dădeau drepturi, mai ales culturale, popoarelor care formau majoritatea locuitorilor Ungariei", dar al cărei scop nu era altul decât "de a reduce opiniunea publică străină; Să se arate străinătății ce legi s-au făcut în favorul românilor, sârbilor, slovacilor, rutenilor. Ele nu au fost niciodată împlinite ci călcate în modul cel mai cinic, făurindu-se alte legi care o desființau" (pag. 5). De altfel, toate guvernele care s-au succedat în așa numita "eră constituțională" au dus o politică, în primul rând de apărare a privilegiilor celor trei națiuni, mai ales a clasei nobile maghiare. Cu toate acestea românii au obținut câteva locuri în parlamentul de la Budapesta (cinci până la zece) deși ar fi avut dreptul la cca 100 de deputați, fapt pentru care "lumea civilizată este scadalizată". Este expusă pe larg politica de maghiarizare a populației majoritare românești. "În mod sistematic și cu o perseverență vrednică de o cauză mai bună, am fost și suntem sărăciți și despuiați de puținul ce ne-a mai rămas prin toate mijloacele"[8]. Unul din aceste mijloace era lipsirea românilor de cultură "pentru ideea-himeră și utopică a statului maghiar unitar ca limbă. Ne-au luat și închis școlile noastre folosindu-se de puterea brutală împiedicând ca poporul nostru să se poată cultiva și educa ... . Educația în școli și cultul religios, cei doi stâlpi ai civilizației, sunt rezervate exclusiv numai maghiarilor care este minoritatea"[9]. În ce privește presa – ziariștii, editorii, tipografii, "...mijloace de progres spre cunoștință, spre lumină... duc o viață de martir cu amenzi mari, temnițe grele", cu același scop "al nimicirii noastre naționale" (pag.8). Numai când Partidul Național Român–singurul partid legal, a prezentat "un Memorand cu plângerile poporului român în fața tronului, tot comitetul a fost osândit și întemnițat iar poporul a fost numit trădător și dușman al țării". Este vorba, desigur de mișcarea memorandistă a românilor din Transilvania și Ungaria din perioada 1892-1894, finalizată cu odiosul Proces de la Cluj care a stârnit un puternic val de simpatie pentru cauza națiunii române.

Evenimentele din prima mare conflagrație "au decimat în mod îngrozitor poporul român. Sute de mii de tineri români au fost trimiși în prima linie în timp ce regimentele maghiare au fost așezate în linia a doua, la serviciile auxiliare ... cu scopul infernal de a nimici cât mai mulți români"[10]. Intrarea României în război, în 1916, a fost primită cu un entuziasm de nedescris "toți refugiații, de toate categoriile s-au înscris în armata liberatoare".

Este măreață nefericirea românilor dintre Tisa și Carpați care aveau de suferit o mare urgie dar aveau credința în victoria finală, în unire. Pentru ca adevărul să nu ajungă la misiunile străine, care veneau să se convingă asupra plângerilor naționalităților asuprite, erau falsificate istoria, etnografia, geografia și mai ales statisticile "pentru a-și asigura stăpânirea și pe mai departe asupra românilor". Emisarii Guvernului Ungariei trimiși în diferite țări "cu aur mult ca să convingă opiniunea publică ... nu au fost în stare să orbească lumea, nici să acopere minciunile deocheate ale acestora", deoarece au fost mulți aceia care au condamnat politica și metodele de dominare ale guvernului maghiar față de naționalitățile conlocuitoare[11].

Această expunere a durerii de veacuri a românilor este impresionantă, cum este de altfel și finalul documentului:

[8] *Ibidem*, p.6.
[9] *Ibidem*, p.7.
[10] *Ibidem*, p.8.
[11] *Ibidem*, p.9.

https://biblioteca-digitala.ro

"Excelență

Ne-am luat libertatea să vă prezentăm acest modest dar dureros Memoriu în care am arătat starea tristă dar adevărată a poporului român din Austro-Ungaria. Noi credem în triumful deplin al dreptății. Principatele dunărene Moldova și Valachia, cu toată opunerea și intrigile Austro-Ungariei, în anul 1859 s-au unit într-un singur stat sub egida Franței și Angliei. Basarabia, această frumoasă provincie românească smulsă din trupul țării de Rusia, dorește și ea să revină la trupul maicii sale. Sunt în sclavie Bucovina răpită de nesățioșii habsburgi în anul 1775. Transilvania cu provinciile Maramureș, Satu Mare, Crișana și Bănatul, leagănul rumănismului de mai bine de 2000 de ani, este acuma încătușat și robit de maghiari. Este o dorință nestrămutată a tuturor românilor ca ei să fie eliberați și uniți cu toți frații lor deja liberi ... Vrem ca toți românii să fie uniți într-o Românie independentă.

Vitalitatea de neobișnuit precum și calitățile frumoase și geniul poporului acestuia își va împlini misiunea sa istorică de a fi Sentinela culturii latine și a civilizației în Orientul Europei"[12].

Printre semnatarii documentului sunt: dr. Epaminonda Lucaciu, Preot Trenton și Roebling N.J. președintele Consiliului Național Român din Statele Unite ale Americii de Nord, Aurel Bungărdean, preot Chicago și Indiana Harbor Ind. Aurel Hățăgan, preot Cleveland O.West, Ioan Vanca, preot Cleveland, O.East, C-tin Lucaciu, preot Detroit Mich. Membru al Comitetului Executiv al P.N.R. din Transilvania și Ungaria, reprezentanți ai comunităților de credincioși români uniți.

În final se face mențiunea:"Memoriul acesta a fost prezentat personal de Constantin Lucaciu membrilor întruniți la Conferița Păcii de la Paris în Ian. 1919".

Acest document, mai puțin cunoscut, prin conținutul său, prin modul de redactare, se include în rândul numeroaselor memorii, petiții, care au fost pentru românii ardeleni, începând din sec. XVIII, acte revedicative ce țineau locul reprezentării lor în structurile statale de unde fuseseră de multă vreme scoși.

The Memorandum of the Romanian people in America presented to the Paris Peace Congress Members, 1919

(Abstract)

The memorandum was issued on behalf of Romanians emigrated to America, by the representatives of Romanian worshipper communities, to be presented to the members of the Paris Peace Congress in January, 1919.

The document expresses the will of Romanians to be united in an "independent Romania", sustained by historical arguments along the 14 typed pages.

[12] *Ibidem*, p.11.

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuția presei românești din Nord – Vestul Transilvaniei la susținerea și afirmarea învățământului național românesc

FELIX TOMA

Presa românească de la răscrucea secolelor XIX și XX , atât cea politică cât și cea cultural-religioasă a fost o adevărată școală de educație civică, devenind în timp un izvor de istorie națională. Lupta continuă dusă de presa românească din Nord–vestul Transilvaniei pentru susținerea și afirmarea culturii și învățământului național român de aici va fi o constantă prezentă în aceste pagini.

Onisifor Ghibu considera că: "Istoria ziaristicii ardelene este cea mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani. Filele ei cuprind gândirea și simțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat întregul neam românesc din această provincie. Toți scriitorii, dascălii în coloanele ei și-au depus tot ce au avut mai curat în sufletele lor și le-au socotit mai de preț în vremea lor". Și cum nu ar putea fi adevărată această afirmație când presa românească din Transilvania a fost locul în care vor scrie și veghea figuri de prim rang cum ar fi: George Barițiu, Iacob și Aurel Mureșianu, Valeriu Branișteș, Octavian Goga, Ioan Russu–Șirianu, Iosif Vulcan, Ioan Slavici, dr.Vasile Lucaciu, Dionisie Stoica, Petre Dulfu, Ioan P. Lazăr, Victor Deleu, Gavril Szabo, Simion Oros.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mai precis pe parcursul anilor 1880-1914, în nord-vestul Transilvaniei românii vor reuși să editeze și să susțină din punct de vedere material abia patru organe de presă: o revistă (Revista Catolică), un ziar (Gutinul) și două gazete (Gazeta de Duminecă și), în general cu o durată scurtă de apariție, datorată atât problemelor financiare cât mai ales celor politice și administrative, a cenzurii care urmărea îndeaproape și sancționa orice ieșire din canoane impuse[1].

Un rol important în susținerea identității culturale românești și a spiritului național românesc prin promovarea învățământului a fost "Gazeta Învățătorilor", una din puținele publicații de specialitate ce apăreau la începutul secolului XX în Transilvania.

Această gazetă apare la Șimleu Silvaniei și primele ei slove au fost citite în ziua de 6 octombrie 1912, prin grija unui entuziast și curajos grup de dascăli, condus de Ioan P. Lazăr, ce deținea funcția de redactor principal și Simion Oros, ce era secretar de redacție.

Semnificativ este articolul program apărut în primul număr al gazetei și intitulat "Sus steagul fraților învățători !" pentru a înțelege înaltele scopuri pe care această gazetă le-a urmărit și a înțelege posibilitățile, destul de limitate uneori datorită situației politice din țară, prin care aceste publicații, - nu este cazul doar al gazetei Învățătorilor ci și a celorlate gazete din nord-vestul Transilvaniei – au încercat să își

[1] V.Achim, *Nord-Vestul Transilvaniei-Cultura națională, finalitate politică 1848-1918*, Baia Mare, 1998, p.178.

https://biblioteca-digitala.ro

realizeze obiectivele propuse, printre acestea aflându-se și susținerea învățământului și culturii românești[2].

Astfel gazeta își propunea "să fie nemijlocit expresiunea opiniei publice învățătorești" având un caracter militant, în sprijinul intereselor legitime și a drepturilor stabilite prin lege, demascând astfel abuzurile regimului dualist austro–ungar, "în dauna învățământului poporal și al învățământului român în general, năzuind a-l ridica la nivelul timpului în care trăim"[3].

În acest articol se arată că soarta învățătorilor este cea mai vitregă dintre toți "factorii" societății românești, subliniindu-se că nu au nici un sprijin nici de la națiunea pe care o servesc cu credință, nici de la autoritățile bisericești și cu atât mai puțin de la guvernul țării: "suntem neglijați din partea tuturor și vom fi și pe mai departe pentru că ne lipsește copcia puternică, care să ne adune pe toți fără deosebire de confesiune sub un steag comun unde să ne bucurăm împreună și să ne apărăm interesele față de toți". Tot aici se mai arată că "trăiam împrăștiați în ținuturile locuite de români și ne lipsește cu desăvârșire organizația" (organizarea). Se deplânge "lipsa unui organ al nostru de publicitate" care să lupte pentru drepturile învățătorilor[4].

Gazeta Învățătorilor a fost o revistă pedagogică care a depășit cadrul didactic – metodic și a cuprins un cerc variat de probleme privind activitatea învățătorilor români. Gazeta se autointitula "organ didactic – politic al învățătorilor români din Ungaria" și va apare în fiecare duminică la Șimleu Silvaniei (dând astfel, nota de continuitate întreruptei apariții a *Gazetei de Duminecă*), de la primul număr din 6 octombrie 1912 până la 29 iunie/12 iulie 1914.

În primul număr se anunța că abonamentul costă 12 coroane pe o perioadă de un an, 6 coroane pentru 6 luni și 18 franci pentru România și străinătate. Tot în primul număr se face o dizertație despre rolul presei în lumea modernă, recunoscându-se puterea acesteia "presa este una dintre cele mai mari puteri ale lumei, ba doară cea mai mare"[5].

În planul evenimentelor politice gazeta își va ține la curent cititorii cu mersul politicii în general și al politicii românești în special. În rândurile periodicului vor fi interzise problemele confesionale, certurile, polemica și "personalitățile". Se arată că se vor tălmăci greutățile politice și bisericești către autorități, se va păstra legătura cu administrația apărând totodată cu putere interesele legitime și drepturile stabilite, "vom servi deci interesele învățământului poporal în general și pe cele ale celui român în special"[6].

După aproape doi ani de activitate susținută, începând cu 1 ianuarie 1914, *Gazeta Învățătorilor* se tranformă în societate pe acțiuni, "cu scopul ca să putem îmbogăți conținutul ziarului, și unindu-ne co totzi sub un steag, să putem lupta cu mai multă putere în contra neajunsurilor ce le vom întâmpina". Și neajunsurile au fost destule, cel mai mare fiind însăși desființarea gazetei pe la mijlocul anului 1914[7].

Începând cu acest moment pe frontispiciul ziarului va apărea doar notificarea "organ al învățătorilor români din Ungaria", făcându-se apel către toți colegii să sprijine gazeta care a susținut interesele școlii și învățământului românesc și a militat pentru o organizare puternică a învățătorilor, care să le susțină interesele[8].

---

[2] *Gazeta Învățătorilor*, an 1, 1912, nr.1, p.1.
[3] *Ibidem*, p.1.
[4] *Ibidem*, p.1.
[5] *Ibidem*, p.1.
[6] *Ibidem*, p.3.
[7] *Gazeta Învățătorilor*, an 3, 1914, nr.1-2, p.2.
[8] *Ibidem*, p.1.

https://biblioteca-digitala.ro

Se pune întrebarea: a reuşit *Gazeta Învăţătorilor* în scurta-i existenţă să materializeze, cel puţin în parte, ambiţiosul program ce şi l-a propus?

Răspunsul este cu siguranţă unul pozitiv, afirmându-se că programul nu numai că a fost realizat, în limitele posibile în cadrul regimului dualist, dar şi că, în unele domenii (destul de numeroase se poate afirma) chiar a fost depăşit, prin varietatea tematicii abordate, prin competenţa, îndrăzneala şi orientarea politico–naţională dată de către redactorii şi colaboratorii acesteia.

Aşa după cum arată şi Valentin Popeanga, *Gazeta Învăţătorilor* a militat activ pentru un congres al învăţătorilor români ardeleni, ce urma să se desfăşoare în perioada 1912–1913, în unul din oraşele transilvane, probabil Cluj, şi la care urmau să participe toţi învăţătorii români indiferent de confesiune, pentru întărirea reuniunilor învăţătoreşti, în fruntea cărora trebuiau să stea învăţătorii şi nu preoţii; de asemenea, milita pentru o îndrumare calificată în învăţământ exercitată de oameni de profesie, arătând că se doreşte alfabetizarea marii majorităţi a populaţiei româneşti şi pentru modernizarea învăţământului printr-un larg schimb de experienţă cu organizaţiile învăţătorilor din România[9].

Tot în categoria publicaţiilor care s-au ocupat de susţinerea învăţământului românesc trebuie să amintim şi *Amicul Învăţătorului* – revista metodico–dactică, ce apare în localitatea Cosnicul de Sus în 1876 sub formă de manuscris, sub redacţia lui Macedon Botian. Până în prezent nu s-a descoperit nici un exemplar, însă informaţii legate de această publicaţie aflăm din lucrarea lui Simion Oros "Memorialul jubiliar al reuniunii învăţătorilor români sălăjeni 1870-1910"[10].

La Şimleu Silvaniei va apărea un "Număr de probă" din revista "Învăţătorul Român" ce se subintitula "Publicaţie pedagogică culturală", sub redacţia profesorului Gavril Trif. Aceasta era cea dintâi revistă cu profil pedagogic tipărită în comitatul Sălaj, din păcate însă numai cu o singură apariţie (semnal). Scopul ei era clar formulat: "dară a servi din resputeri interesele învăţământului poporal în genere şi cel român în specie, a-i ridica nivelul la cerinţele timpului în care trăim şi totodată, precum nici nu se poate altcum, a îmbunătăţi starea materială şi ridica baza şi poziţia socială a învăţătorului român"[11].

Un prim domeniu asupra căruia regimul dualist austro–ungar a emis o serie de legi şi dispoziţii discriminatorii, în scopul unor aşa-zise "reglementări", a fost cel al şcolilor şi al bisericii româneşti, două instituţii străvechi şi cu un anumit grad de autonomie, în cadrul cărora copii şi adulţii puteau conversa în limba maternă; evident că *Gazeta Învăţătorilor* nu putea rămâne insensibilă la aceste probleme.

Ţinta evidentă a unor astfel de reglementări era maghiarizarea forţată a naţionalităţilor din imperiu şi creearea prin acest sistem de stat a unei supra-naţiuni total iluzorie, care să le încorporeze, prin măsuri draconice pe toate celalte în aşa zisa "naţiune politică maghiară". Împotriva acestor tendinţe fundamentale ale guvernanţilor de la Budapesta, s-a plasat încă de la începutul existentei sale întreaga presă din nord–vestul Transilvaniei, publicând pe de-o parte extrase explicative din legile şi reglementările emise de guvern, demascând conţinutul lor antiromânesc şi tendinţele lor de a distruge cultura şi învăţământul românesc, iar pe de altă parte erau publicate extrase semnificative din cuvântările unor personalităţi române (deputaţi în parlamentul budapestan ori membrii marcanţi ai Partidului Naţional Român sau ai secţiei române a Partidului Social-Democrat care luau atitudine faţă de aceste probleme).

[9] V.Popeanga, *Presa pedagogică din Transilvania*, Bucureşti, 1970, pp.245-254.
[10] V.Achim, *op. cit*, p.230.
[11] *Ibidem*, p.233.

https://biblioteca-digitala.ro

Presa românească din nord-vestul Transilvaniei fiind "principala pepinieră de păstrare și cultivare a limbii române, ca trăsătură distinctivă a națiunii, ca mijloc de legătură între producătorii bunurilor materiale și spirituale, a constituit preocuparea permanetă a mișcării nationale".

Se constată că dascălul școlii poporale, presa locului și societățile culturale insuflau în elevi, tineri și adulți interesul pentru limba națională și pentru istoria poporului român.

Gazeta Învățătorilor va fi un punct de reper în susținerea învățământului național românesc, secondată de celelate publicații din această parte a Transilvaniei, ea popularizând larg activitatea de perfecționare, de modernizare și laicizare a învățământului poporal, mai ales prin așa cunoscutele reuniuni învățătorești, care în întrunirile locale organizau sistematic fructuoase dezbateri pe teme profesionale, lecții deschise, expuneri publice pentru părinți, finalizându-se toate cu spectacolele artistice și uneori expoziții etnografice și de lucrări practice ale elevilor[12].

Numeroase erau articolele prin care se încerca demascarea statutului precar al învățătorimii române din Austro-Ungaria, predarea restrictivă a limbii române în școala poporală, a celorlate obiecte de învățământ, daunele pe care le provoca sistemul cantoratului procesului instructiv educativ, precum și alte asemenea practici în disonanță totală cu cerințele statului[13].

În paginile presei românești din nord-vestul Transilvaniei, reuniunile învățătorilor români vor dovedi că reprezintă un centru spiritual românesc devenind tot mai conștiente de faptul că lupta lor împotriva unui agresor bine organizat și finanțat chiar de stat, nu se putea duce decât în deplina solidaritate și unitate națională, chiar dacă acestea primeau la început direcții profesionale.

În 1904 va apare "Alianța Reuniunilor Învățătorești" condusă de învățătorul Gavril Trif, neaprobată de regimul dualist, pentru ca abia după un deceniu, în perioada 1912–1913, stârniți de proiectul de lege privind regularizarea salariilor învățătorești, aceasta fiind o nouă cale găsită de stat pentru încercările lor de desnaționalizare, de îndemn și corupere la renegare a dascălilor români, să se organizeze la Cluj în ziua de 15 februarie 1913, "Conferința Delegațiilor Reuniunilor Învățătorilor Români din Austro–Ungaria" cu menirea de "a atrage atențiunea cercurilor conducătoare asupra pericolului ce amenința existența școalei românești, îndemnându-i la o luptă comună"[14].

În acest cadru se vor expune principii (a căror formă finală este dată de către Ioan P. Lazăr) se va redacta un "Memorandum" către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor din Ungaria, către mitropoliții celor două biserici românești și către deputații naționali din țară, toate însă fără a primi nici un răspuns[15].

În aceste condiții, inițiatorii conferinței de la Cluj, care erau de fapt redactorii *Gazetei Învățătorilor*, vor convoca pentru zilele de 24-25 august 1913, tot la Cluj o manifestare intitulată "Congresul Învățătorimii Române" fără deosebire de confesiune, apoi vor publica în toată presa românească din Transilvania "Apelul" și "Programul Interimar al Congresului Învățătoresc" din care rezultă că atributele erau de for reprezentativ pentru învățătorimea din Transilvania acelor ani[16].

În materialele tipărite cu acest prilej, găsim și îndemnuri de felul ".... veniți cu toții la congres ca istoricul vremurilor noastre să spuie că noi, generația istorică a

[12] *Ibidem*, p.178.
[13] *Gazeta Învățătorilor*, an 2, 1913, nr.26, p.6.
[14] V.Achim, *op. cit*, p.167.
[15] *Ibidem*, p.189.
[16] *Gazeta Învățătorilor*, an 2, 1913, nr.27, p.5.

https://biblioteca-digitala.ro

statului învățătoresc, ne-am dat cu demnitate cuvântul, în primul parlament al corpului didactic român din Ungaria".

Este vorba deci de un veritabil for legislativ pentru învățătorime, de un "prim parlament al dăscălimii române din Ungaria" cu un puternic substrat politic, dar și laic, având darul de a alerta atât organele de stat, cât și cele clericale.

Înainte de convocarea acestui congres, pe lângă întâlnirea din februarie 1913, mai avusese loc în aprilie 1912 o întâlnire la care se cerea reuniunilor învățătorești să facă propuneri interesante pentru organizarea dăscălimii române.

Una din propunerile interesante va veni din partea învățătorilor din departamentul Buziașului, aceștia sugerând ca la congresul învățătorilor să se discute și problema clasificării învățătorilor și aceea a predării limbii române[17].

În numărul 28 din 1913 *Gazata Învățătorilor* anunța că în zilele de 24-25 august ale aceluiași an se va ține la Cluj congresul proiectat, care va avea următoarea ordine de zi: punctul 1 viza constituirea congresului; punctul 2 urmărea dezbaterea privind învățământul confesional; punctul 3 clasificarea învățătorilor confesionali; punctul 4 reforma planului de învățământ; punctul 5 dezbătea problema repartiției școlare; punctul 6 dezbătea dificultățile pedagogice în educație; punctul 7 catehizarea; punctul 8 chestiunea cantoratului; punctul 9 viza substituirea învățătorului în caz de boală; puncul 10 puncta activitatea extra școlară a învățătorului; punctul 11 dezbătea problema organizării economice a învățătorimii; punctul 12 încerca să traseze o linie directoare privind calificarea continuă a învățătorilor; punctul 13 problema organizării pe viitor a învățătorilor și puntul 14 închiderea congresului.

Apelul pentru convocarea congresului a fost semnat de peste 40 de președinți ai reuniunilor învățătorești, 9 directori școlari, 22 de învățătoare și peste 280 de învățători[18].

Cu toate demersurile făcute de Ioan P. Lazăr, redactorul șef al Gazetei Învățătorilor de la Șimleu Silvaniei, autoritățile școlare centrale de la Budapesta, au interzis ținerea congresului, iar autoritățile de la Oradea (centrul spiritual pentru credincioșii greco-catolici din nord-vestul Transilvaniei) au oprit învățătorii să participe la un asemenea congres (este vorba de învățătorii greco-catolici)[19].

Totuși ideea organizării învățătorilor români din Ungaria nu a fost abandonată total, astfel că în 25 ianuarie 1914, Gazeta Învățătorilor lansează un nou "apel către colegi", care subliniază că este de datoria învățătorilor români de orice confesiune "să aibă glasul și gândurile ațintite spre o organizație largă și puternică dăscălimei române din Transilvania"[20].

Slujitorii școlii din nord–vestul Transilvaniei au vădit interes față de soarta școlii din întreg spațiul locuit de români, inclusiv din vechea Românie, iar Gazeta Învățătorilor răspunde acestei cerințe de ordin spiritual prin publicarea a numeroase articole informative, note, reportaje pe măsura așteptărilor. Dintr-un anunț publicat în anul 1913, aflăm că școala normală din Cîmpulung în regatul României, pe 1 iulie se va deschide al IX-lea Curs de lucru manual pentru învățătorii din țară, dar la care se pot înscrie "și câțiva învățători ardeleni, bănățeni și bucovineni" cu condiția înaintării unei cereri la Casa Școalelor din București care va suporta atât "transportul pe căile ferate cât și întreținera pe tot timpul cursului"[21].

În articolul "Instrucțiunea publică din România" se fac ample referiri la

[17] *Ibidem*, p.4.
[18] *Gazeta Învățătorilor*, an 2, 1913, nr.28, p.2.
[19] *Ibidem*, p.3.
[20] *Gazeta Învățătorilor*, an 3, 1914, nr.4, p.2.
[21] *Ibidem*, p.4.

https://biblioteca-digitala.ro

programul de activitate al noului ministru al instrucțiunii publice I.G.Duca, care "fiind un bărbat cu vederi largi" intenționează să asigure constituirea unor noi localuri de școală, a unor noi posturi de învățători, acționând după deviza: "un învățător pentru 50 de elevi și o școală pentru fiecare cătun". În schimbul acestora ministrul dorește ca "învățătorii să-și facă dânșii datoria cu râvnă și să fie un element de ordine, de progres și de pace la sate, ca să merite de la țară și de aici încrederea și speranța ce și-au pus-o: ridicarea și luminarea celor mulți"[22].

Ideea perfecționării cadrelor didactice nu este una nouă și nu cuprinde numai România ci și Transilvania. Astfel aflăm că în vacanța de primăvara "de Paști", în tot regatul României au loc conferințe didactice ale învățătorilor subliniindu-se că și în Transilvania ar fi necesar să se organizeze astfel de conferințe.

Despre aceste conferințe suntem informați că se organizează astfel încât aduc un mare folos învățământului. Conferințele sunt urmate "de lecții practice model și de excursiuni" așa încât toți învățătorii "au avut fericita ocazie de a-și cunoaște țara și locuri scumpe lor". Învățătorii din Ilfov au fost la Constanța, cei din Prahova la Turnu Severin și cei din Teleorman la Plevna, unde au vizitat "teatrul războiului de la 1877"[23].

Cu un sentiment de mândrie națională este anunțată vestea că ministrul instrucțiunii publice din Austria "a aprobat deciziunea colegiului profesoral, respectiv prin care deciziune, domnul dotor Sextil Pușcariu este ales docent privat pentru filologia romanică la universitatea din Viena"[24].

În 1912 Gazeta Învățătorilor publica poezia întitulată "Învățătorul", semnată de Th.D.Speranția, prin care această nobilă misiune este văzută astfel "Pe cei rămași în întuneric/ Ce au nevoie de lumină,/ Învățătorule îndreptează-i/ Pe calea vieții cea senină,/ Către dreptate și lumină", realizând astfel o legătură între misiunea dascălilor din Regat și Transilvania, deoarece autorul acestor versuri trăia în România[25].

Tot din presa transilvană vom afla că Spiru Haret, ministrul instrucțiunii publice din România, a dispus înființarea cu 1 septembrie 1904 "a doua școale de gospodărie rurală, una în comuna Borcea județul Tecuci și alta în comuna Budișteni județul Muscel. În această școală se vor primi cât mai multe fetițe și fete sau neveste tinere, cărora li se vor da cunoștințe, curat practice precum: creșterea albinelor și stupăritul, țesături românești, cusături și haine românești pentru femei, bărbați și copii; în al doilea an elevele cari vor voi să mai urmeze școala vor învăța țesătoria, împletiturile și cusătoria"[26].

Sub președinția aceluiași ministru în zilele de 8 și 9 ianuarie 1904 aflăm că a avut loc la București un congres al directorilor de licee și gimnazii din toata țara, în care "s-au discutat multe chestiuni relative la învățământ"[27].

Presa de limba română din nord-vestul Transilvaniei publica frecvent știri despre învățământ și din alte zone geografice în care trăiau români. Aflăm că în 27 și 28 octombrie 1908, la Cernăuți în Bucovina s-a serbat centenarul celui dintâi gimnaziu de stat, "care azi nu –și mai deschide porțile pentru români"[28].

---

[22] *Ibidem*, p.4.
[23] *Ibidem*, p.5.
[24] *Gazeta Învățătorilor*, an 2, 1913, nr.18, p.2.
[25] *Ibidem*, p.5.
[26] *Gazeta de Duminecă*, an 5, 1908, nr.24, p.2.
[27] *Ibidem*, p.3.
[28] *Ibidem*, p.2.

https://biblioteca-digitala.ro

Gazeta de Duminecă anunța de data asta că guvernul român a luat hotarârea ca în locul gimnaziului Berat din Macedonia desființat pentru economii, "să se înființeze anul acesta o școală comercială inferioară"[29].

Legăturile cu "frații români din regat" nu sunt neglijate sau abandonate pe toată durata apariției gazetei din Șimleu Silvaniei, astfel în numărul 1-2 al *Gazetei Învățătorilor*, dascăli români din Transilvania transmit colegilor și fraților din România "cel mai deplin succes lucrărilor celui de-al zecilea congres" ținut în data de 10-12 ianuarie 1914 la București, subliniindu-se ideea că știința educației "nu cunoaște hotarele croite de oameni muritori". Amintindu-le că trăiesc și muncesc într-o țară liberă, îi îndeamnă să se folosească de acest tezaur scump, lărgindu-și cercul cunoștințelor cât mai mult, "că astfel noi ce am fost opriți a ne întruni într-un astfel de congres să putem învăța de la voi tot ce pretinde pedagogia modernă"[30].

În 1912 *Gazeta Învățătorilor* publica un articol intitulat "Educația Națională" semnat de Marian Sas în care se arăta că educația tinerei generații reprezintă o preocupare majoră a tuturor popoarelor, în special acolo unde domnește o democrație constituțională: "un popor cultivat în limba lui, cu literatura, știința, arta și industria lui, anevoie poate fi cucerit în veacul nostru în care trăim".

În articol se arăta că copiii trebuie crescuți în spiritul dragostei față de națiunea și patria din care fac parte. Educația trebuie să fie națională dar nu trebuie să fie amestecată cu politica: "Tinerimea trebuie educată după tipul nației sale"[31].

Greieruș este un pseudonim sub care semnează un învățător din Șimleu Silvaniei mai multe articole în *Gazeta Învățătorilor*, articole ce descriu starea gravă în care se află învățătorii români de aici. Astfel, primul articol din această serie va fi "Din mizeriile noastre" în care condamnă lipsa de libertate a dascălilor români (și ne referim aici la libertatea morală evident), legile țării care împiedică gândirea liberă, oficialitățile care fac "spionagiu" în rândurile dascălilor prin autoritățile laice și religioase, interzicerea oricăror activități extra școlare (nu are voie să trăiască mai bine, etc.).

Articolul se încheie cu remarca că "dacă Dumnezeu a vrut să-l pedepsească pe om l-a destinat să fie învățător"[32].

Și ziarul *Gutinul* va trata problema școlilor românești din ținutul Maramureșului. După ce în paginile ziarului se sublinia importanța școliilor românești de aici pentru păstrarea identității naționale, într-o statistică realizată de ziar se arată că doar 25% din români frecventează școala, adică 493 din 19521 de copii români, pe când alte naționalități își trimit copiii în proporție de 53-76%. Nu sunt uitați nici studenții din Maramureș arătându-se că la 1889 în comitat erau: 20 de studenți la drept, 2 la medicină, 2 la silvicultură, 11 la științe economice și 1 la farmacie[33].

Acest articol și-a dorit să sublunieze rolul major pe care presa românească din nord-vestul Transilvaniei l-a acordat școlii în general și școlii românești în special. Aceasta era considerată ca fiind unul din pilonii de bază ai menținerii și cultivării limbii române, locul în care istoria națională își deapănă trecutul eroic în care se cunosc și recunosc strămoșii.

[29] *Ibidem*, p.4.
[30] *Gazeta Învățătorilor*, an 3, 1914, nr.1-2, p.2.
[31] *Gazeta Învățătorilor*, an 1, 1912, nr.20, p.1.
[32] *Ibidem*, p.4.
[33] *Gutinul*, an 1, nr.19, p.3.

https://biblioteca-digitala.ro

Contribution of the Romanian Press in North-Western Transylvania to the Support of Romanian National Education

(Abstract)

One of the fields supported by the Romanian press in the north-west of Transylvania is the Romanian national education. The most important newspaper fighting for the right to Romanian national education was the "Teacher's Newspaper", published at Șimleu Silvaniei between 1912-1914. Well-known personalities like Ioan P. Lazăr, Simion Oros and many more, in the article published in "The Teacher's Newspaper", fight for the rights of Romanians to free education in Romanian, and for the rights of teachers, considered to be the most important guides for national freedom.

https://biblioteca-digitala.ro

Din istoria comunismului băimărean (1921-1940)

GHEORGHE ROBESCU

Partidul Comunist a apărut pe scena politică din România în anul 1921 prin desprinderea de Partidul Socialist, ca secție a Internaționalei a III-a comuniste cu sediul la Moscova, deci ca o formațiune politică ce era condusă din exteriorul țării și promova interesele Uniunii Sovietice. Altfel spus, a militat pentru dezmembrarea statului român, considerat, în viziunea guvernanților de la Moscova, un stat multietnic creat artificial. Acest partid a luptat pentru instaurarea printr-o revoluție universală a „dictaturii proletariatului", în fapt a unui regim politic ce nu avea nimic comun cu democrația, deși atunci când a ajuns la putere, Partidul Comunist a pretins că regimul politic instaurat ar fi unul al „democrației populare". O altă caracteristică a ideologiei comuniste o constituia „lupta de clasă" împotriva burgheziei și moșierimii. Proprietatea privată era considerată esența tuturor relelor în societatea capitalistă.

Scoaterea în afara legii, în 1924, a Partidului Comunist, nu a însemnat sfârșitul acestei organizații, comuniștii și-au continuat activitatea în condiții de ilegalitate.

Acest partid, deși prezent în viața politică a țării în întreaga perioadă interbelică, a jucat un rol politic minor și a avut un număr restrâns de membri.

Baia Mare a fost în perioada interbelică un centru minier important cu o muncitorime industrială puternică. Partidul Social Democrat a constituit principala forță politică de stânga cu influență în rândurile minerilor băimăreni, mai ales prin sindicatele muncitorești, pe care efectiv le conducea. Sindicatele din bazinul minier băimărean erau afiliate la „Uniunea muncitorilor din industria minieră din România". Aceasta a fost organizația care a reprezentat interesele muncitorimii băimărene în fața patronatului și a organizat și condus rarele conflicte de muncă ce au existat în perioada de care ne ocupăm. A existat o singură grevă importantă, anume la mina Herja, proprietatea familiei Weiser, la fel ca și uzina Phönix, declanșată la 5 noiembrie 1930 și care s-a prelungit până la sfârșitul aceleași luni[1].

Comuniștii erau puțini, slab organizați, iar acțiunile lor se limitau mai mult la răspândirea de manifeste.

Materialul de față are la bază fondul documentar realizat de comunistul cu stagiu în ilegalitate – Décsei János.

La congresul de constituire a Partidului Comunist din 8-11 mai 1921, din București a participat un singur băimărean – Szabat Károly. Celălalt delegat din Baia Mare – Kovacs Miklós a fost arestat pe drum și implicat apoi în procesul din Dealul Spirii. Primul sediu al Partidului Comunist din Baia Mare a fost într-o casă de pe strada Ecoului, existentă și în prezent[2]. Pentru a avea o imagine asupra modului concret de activitate a comuniștilor băimăreni, vom apela la articole din presa vremii așa cum au fost ele selecționate de Décsei János.

---

[1] Gh.Robescu, *Regiunea Minieră Baia Mare în anii marii crize economice de supraproducție (1929-1933)* în AMP, nr.VII, Zalău, 1983, p.322-327.

[2] I.Iacoș, *Înființarea și activitatea P.C.R. din Baia Mare (1922-1931)*, mss, colecția documente, MJIAM.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un scurt articol din gazeta „Baia Mare" de la sfârșitul anului 1931, intitulat „Mari descoperiri comuniste la Baia Mare și împrejurimi" se vorbește laudativ la adresa poliției și jandarmeriei locale, în special despre locotenentul de jandarmi Popescu ce a reușit să-l aresteze pe Vasile Zoicaș din Chiuzbaia, care „a împărțit manifeste incendiare comuniste". În continuare se precizează că s-a reușit deconspirarea unei „vaste și importante organizații comuniste". Se mai semnalează faptul că au fost descoperite persoanele care au arborat steagul roșu pe biserica reformată[3].

Într-un alt articol al aceleiași gazete „Baia Mare" din ianuarie 1932, sub titlul „Senzaționale arestări de comuniști la Baia Mare și împrejurimi", subiectul este reluat și detaliat. Articolul începe prin prezentarea stilului de lucru al comuniștilor. „Poliția orașelor și jandarmeriile din nordul Ardealului au avut cunoștință mai de mult că în jurul orașului Baia Mare, centrul minier al acestei regiuni, activează mai mulți agitatori comuniști, cari încercau a semăna idei revoluționare printre țăranii și muncitorii minieri și cari împărțeau manifeste incendiare, formând nuclee clandestine, țineau ședințe secrete în cari se comportau contra ordinei și sistemului actual de stat".

Cercetările au fost demarate în luna noiembrie a anului 1931 de către locotenentul de jandarmi Popescu în Ferneziu și apoi extinse la localitățile vecine. În noaptea de 26-27 noiembrie 1931 au fost confiscate manifeste comuniste aflate asupra lui Gheorghe Zoicaș din Chiuzbaia, care dus la postul de jandarmi din Dănești a făcut declarații complete. Gheorghe Zoicaș, în vârstă de 40 de ani, a fost prizonier la ruși. A stat mai mulți ani în Siberia, Caucaz și apoi în Moscova, unde a urmat cursurile unei școli G.P.U. Aici el și alții ca el din România, au fost instruiți, printre alții, de tovarășul Arbore din Chișinău și tovarășul Marie. În 1921 revine în satul natal și intră în celula comunistă condusă de Kovács Miklós, șofer la Direcția minelor și apoi de Eugen Berindan. Sistemul de organizare era pe nuclee (celule) formate din 4 membri și un șef. Ulterior cercetările au fost extinse în Baia Mare prin efectuarea de către poliția locală a unei percheziții la domiciliul lui Eugen Berindan, unde s-au descoperit materiale de propagandă comunistă („Tinerimea comunistă la luptă!", „Descătușarea", „Curierul Tineretului Român"). Pus în fața dovezilor și-a trădat colegii comuniști, între care: Fehér, Móre, Igli, d-șoara Wolf, Ceterașiu, Örmezei, Décsei și Derecskei, etc. În continuare, Eugen Berindan, arestat, a descris modul de operare a comuniștilor, anume: șefii nucleelor se adunau în fiecare miercuri în locuința lui Palkovics sau Libik, unde, între orele 6 și 7, țineau consfătuiri la care luau parte și tinerii comuniști Fehér – secretar și Igli – organizatorul răspândirii de manifeste.

Organele de anchetă au reușit să-l aresteze în casa lui Libik pe vestitul curier comunist Mikó Gyula, de profesie bărbier, care era însărcinatul centralei comuniste din Arad. Mikó, arestat, a declarat greva foamei.

Tot cu ocazia acestor arestări, poliția a descoperit pe autorii arborării steagului roșu pe turnul bisericii reformate, eveniment petrecut în noaptea de 6 spre 7 septembrie 1931. Iată cum este descris acest eveniment: „Din îndemnul lui Kovács Miklós, s-au întâlnit în parcul Regina Maria, iar șeful de nucleu i-a dat ordin lui Móre János, lăcătuș și Mika Farkas, tâmplar, să pregătească un steag pentru ziua indicată și să-l arboreze necondiționat pe turnul bisericii reformate. Fehér a procurat materialul roșu, care a costat 100 lei, iar Móre a făcut inscripția cu litere din hârtie albă: *Trăiască revoluția universală*".

Numărul celor arestați a fost de peste 30, iar acțiunea a fost coordonată de locotenentul de jandarmi Gheorghe Popescu și șeful poliției Baia Mare – Augustin Mureșan[4]. O parte dintre cei arestați s-au fotografiat cu anchetatorii în curtea poliției (vezi anexa).

[3] *Baia Mare*, an VI, nr.9, 17 dec.1931.
[4] *Ibidem*, an VII, 1 ian. 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-un articol din aceeaşi gazetă „Baia Mare", din 12 februarie 1932, intitulat „Propaganda bolşevică" se face referire la una din organizaţiile legale ale comuniştilor numită „Blocul Muncitoresc-Ţărănesc", ce acţiona mai ales în preajma alegerilor, încercând şi uneori reuşind să obţină locuri de deputat, invalidate ulterior. Articolul se referă la un manifest electoral prin care comuniştii încercau să facă propagandă şi printre ţărani, nu numai în rândurile muncitorimii industriale[5] (vezi anexele).

Acelaşi ziar „Baia Mare" în articolul intitulat „Alţi comunişti descoperiţi şi arestaţi la Baia Mare" descrie arestarea unui grup de comunişti în frunte cu Kreutzer Sándor şi Miksa Áron în urma unui denunţ făcut de şoferul Iakob Farkas la care a ajuns, se pare din întâmplare, un pachet pe care scria „piese de maşini", dar în care erau de fapt manifeste comuniste[6].

Aceeaşi publicaţie, „Baia Mare", relatează că, la scurtă vreme după arestarea comuniştilor băimăreni, la sfârşitul anului 1932, aceştia au declanşat o rebeliune la închisoarea din Satu Mare unde fuseseră încarceraţi, devastând şi distrugând mobilierul din celule şi agresând gardienii. Pentru aceste fapte au fost judecaţi şi condamnaţi următorii: Décsei János, Eisner Wilhelm, Ioan Berindan, Klein Antoniu, Forca Antoniu, Fogel Adolf, Herschkovics Desideriu. În finalul articolului se precizează: „De notat că între aceşti rebeli abia sunt 2 români rătăciţi şi zăpăciţi, restul cu toţii sunt streini de neamul nostru, cari vreau să ne strice rânduiala în ţară şi să ne facă de râs".

Comuniştii profitau din plin de facilităţile pe care le oferea un regim democratic: libertatea presei, libertatea de expresie, libertatea de asociere, apărarea corespunzătoare în caz de proces. Toate acestea au dispărut după venirea la putere a Partidului Comunist prin instaurarea unui regim despotic, de exterminare a opozanţilor politici.

Dacă la nivel naţional influenţa Partidului Comunist era mai însemnată în marile centre industriale, la Baia Mare, după cum s-a văzut, această influenţă era minimă. În altă ordine de idei, deşi bazinul minier Baia Mare avea o mare importanţă economică, sub aspect numeric muncitorimea industrială nu era majoritară, dacă o raportăm la totalul populaţiei active. Muncitorimea a preferat să se organizeze în sindicate şi să îşi manifeste revendicările în limitele legislaţiei în vigoare. Când în literatura de dinainte de 1989 Partidul Comunist este prezentat ca un conducător al luptei revendicative muncitoreşti se comite intenţionat o eroare.

From the History of Communism in Baia Mare (1921-1940)
(Abstract)

The material bases on documentation done by Decsei Janos, a communist in illegality. The paper focuses on those articles from the Baia Mare press that refer to the local activities of the Communist Party, having attached photos of conspirational houses and people relating to the communist movement.

[5] *Ibidem*, an VII, nr.2, 12 feb. 1932.
[6] *Ibidem*, an VI, nr. 4, 22 ian. 1941.

https://biblioteca-digitala.ro

Anexe

Comuniști arestați și fotografiați în curtea sediului poliției din Baia Mare, în imagine: rândul de sus, de la stânga la dreapta: Augustin Mureșan șeful poliției, subcomisar Popovici, Alexandu Ceteraș, Örmezei Francisc, Berindan Alexandru, Igli András, Libik Vasile, Palkovics József, Décsei János, Lt. de jandarmi Gheorghe Popescu și agent de siguranță Sarafoleanu. Rândul de jos: Farkas József, Miko Gyula, Wolf Ileana, Fehér Mihály, Móre János.

Alexandru Berindan, Miko Gyula, Wolf Ileana, Fehér Mihály

https://biblioteca-digitala.ro

Palkovics József, comunist băimărean în anii interbelici.
A deținut funcții importante în Poliție și Securitate
în primii ani după venirea comuniștilor la putere

Clădirea în care a funcționat organizația locală a Partidului Comunist în primii doi ani de la constituire (Baia Mare, Str. Crinului nr. 4)

https://biblioteca-digitala.ro

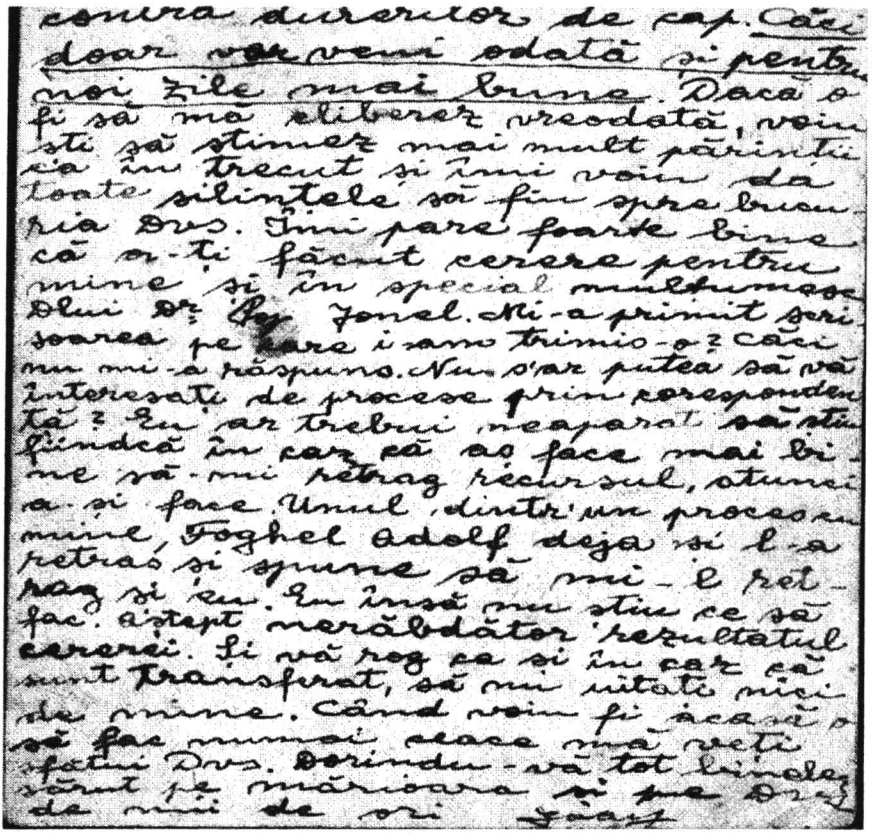

durerilor de cap. Căci
doar vor veni odată și pentru
noi zile mai bune. Dacă o
fi să mă eliberez vreodată, voiu
ști să stimez mai mult părinții
ca în trecut și îmi voiu da
toate silințele să fiu spre bucu-
ria Dvs. Îmi pare foarte bine
că ați făcut cerere pentru
mine și în special mulțumesc
Dlui Dr. Iosef Jonel. Mi-a primit scri-
soarea pe care i-am trimis-o? Căci
nu mi-a răspuns. Nu s'ar putea să vă
interesați de procese prin corespon-
dență? Eu ar trebui neapărat să stiu
fiindcă în caz că aș face mai bi-
ne să-mi retrag recursul, atunci
a-și face. Unul dintr'un proces cu
mine, Foghel Adolf deja și l-a
retras și spune să mi-l retra-
gă și eu. Eu însă nu știu ce să
fac. aștept nerăbdător rezultatul
cererei. Și vă rog ca și în caz că
sunt transferat, să nu uitați nici
de mine. Când voiu fi acasă o
să fac numai ceace mă veți
sfătui Dvs. Dorindu-vă tot binele
sănt pe mărioara și pe Dr-ș
de mii de ori Ioan

CARTA POSTALA

ROMANIA

Dlui Doftana, la 22. VII. 1924.

Iubiți Părinți

scrisoarea, și mă grăbesc
să vă scriu. În primul
rând rog pe mama să se
calmeze (liniștească) gândin-
du-se cât mai puțin la
morocănoasa care ne-a lovit
să fie cât mai veselă. Ea ne-
ește mai bine decât

Dlui Poiana
Str. Lacului Nr. 13 Baia
Mare Jud. Satu-Mare
Transilvania.

Exp. Ioan Breban
Cenzor Penitenciarul
Central Doftana
jud. Prahova

Carte poștală, față-verso, expediată de comunistul băimărean Ioan Breban la 26 iulie 1924 de la închisoarea Doftana

https://biblioteca-digitala.ro

Imagine din timpul desfășurării Congresului al VIII-lea al Uniunii Muncitorilor din Industria Minieră din România, desfășurat la București în zilele de 1-3 martie 1936.

x Iosip Mihai președintele Sindicatului Minier Valea Roșie, Baia Mare

xx Matala Anton membru în conducerea Sindicatului Minier din Baia Mare

https://biblioteca-digitala.ro

Rezistența Bisericii românești din Maramureș în perioada 1940-1944. Mărturii documentare

VIOREL RUSU

Pierderile teritoriale din vara anului 1940 (Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța în favoarea U.R.S.S., Transilvania de Nord cedată Ungariei după „arbitrajul" de la Viena, respectiv Cadrilaterul în favoarea Bulgariei) au afectat grav și au marcat profund evoluția societății românești.

Nepropunându-și să analizeze cauzele care au determinat această veritabilă „dramă națională", studiul încearcă să surprindă modul și formele de manifestare ale rezistenței bisericilor românești - ortodoxă și greco-catolică - din zona Maramureșului în perioada ocupației maghiare (1940-1944).

Cunoscută fiind importanța instituțiilor religioase în păstrarea identității naționale, autoritățile ungare au promovat, încă din toamna anului 1940, o politică religioasă care viza finalmente anihilarea identității naționale a românilor din Transilvania de Nord. Prin măsurile adoptate s-a urmărit, în fapt, modificarea configurației confesionale și implicit etnice în teritoriile obținute la sfârșitul lunii august 1940, scop în care s-au folosit mijloace și metode extrem de variate[1].

Planul complex, imaginat și pus în practică de autoritățile maghiare, a urmărit în esență:

a) nerecunoașterea episcopiilor ortodoxe de Oradea, Cluj și Maramureș și doar „tolerarea" episcopiei greco-catolice de Maramureș, înființate după 1918;

b) crearea unei episcopii ortodoxe maghiare, în fruntea căreia a fost numit Mihail Popoff, preot rus caterisit de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse din emigrație;

c) utilizarea ca vector al desnaționalizării românilor greco-catolici a episcopiei de Hajdudorogh, prin reîncorporarea parohiilor românești care în 1912 fuseseră, în pofida protestelor ierarhilor și a credincioșilor greco-catolici români, încorporate nou înființatei episcopii greco-catolice maghiare;

d) subordonarea celor trei episcopii greco-catolice românești rămase în teritoriul ocupat (de Oradea, Cluj și Maramureș), arhiepiscopului primat al Ungariei;

e) diminuarea prezenței publice a bisericii, prin limitarea arbitrară a activităților sale, îndeosebi în domeniul școlar și trecerea credincioșilor ortodocși și greco-catolici români la una dintre confesiunile istorice maghiare[2].

Situată în vecinătatea imediată a granței, Episcopia Ortodoxă a Maramureșului, cu reședința la Sighet, a fost cea dintâi expusă măsurilor arbitrare care urmăreau desființarea sa. Creată în 1937, episcopia era încă într-un proces firesc de consolidare a structurilor sale organizatorice în anul 1940. Luând în considerare numeroasele amenințări proferate la adresa episcopului dr.Vasile Stan, în ședința

[1] I.M.Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Cluj Napoca, 2003, p.98.
[2] *Ibidem*, p.99.

https://biblioteca-digitala.ro

consistorială din 1 septembrie s-a decis ca ierarhul să plece la Sibiu, urmând ca eparhia să fie condusă de vicarul general Alexiu Latiş[3].

Deşi a întreprins numeroase demersuri, episcopului nu i s-a aprobat reîntoarcerea la Sighet, astfel că Vasile Stan a apelat la episcopul Nicolae Colan al Clujului pentru a lua „temporar sub îngrijirea sa duhovnicească clerul şi românii ortodocşi din Eparhia Maramureşului"[4].

La scurtă vreme, reşedinţa episcopală din Sighet a fost ocupată de armata maghiară, bunurile episcopiei confiscate, iar preoţii expulzaţi, aproape în totalitate: „în judeţele Maramureş şi Sălaj n-a mai fost tolerat nici unul, în judeţul Satu-Mare abia mai rezistă câţiva"[5].

Autorii documentului din care am citat concluzionau: „această situaţie demonstrează mai limpede decât orice dezastrul dureros al Eparhiei Ortodoxe misionare a Maramureşului, tendinţa mărturisită fiind să se facă tabula rasa din tot ce stăpânirea românească a creat în timp de 20 de ani"[6].

În fapt, măsurile anticipau reorganizarea ecleziastică dorită de autorităţile maghiare, care urmăreau includerea Maramureşului în episcopia ortodoxă de Munkacs[7].

În privinţa celeilalte biserici româneşti - cea greco-catolică - reţinem că, în urma „arbitrajului" de la Viena (30 august 1940), provincia mitropolitană de Blaj a fost împărţită în două, majoritatea credincioşilor (aproximativ 1 milion, conform raportului comisiei mixte de anchetă Roggeri-Hencke din 8 februarie 1943) rămânând în teritoriul cedat Ungariei[8].

Guvernul maghiar nu a recunoscut arondarea teritorial-ecleziastică a Bisericii Greco-Catolice stabilită în Concordatul semnat de Vatican cu România. Episcopia Greco-Catolică a Maramureşului era doar „tolerată", fiind considerată o creaţie a „stăpânirii româneşti" de după 1918. Prin urmare, nu primea subvenţii din partea guvernului maghiar[9].

Într-o circulară ocazionată de împlinirea a zece ani de la instalarea sa ca episcop (2 februarie 1941), Alexandru Rusu amintea că „tratativele dintre Sfântul Scaun şi Guvernul Ungar – care n-a recunoscut încă *de iure* Eparhia Noastră, înfiinţată pe vremea stăpânirii româneşti – nu au ajuns la sfârşit. Am găsit deci a fi indicat să nu îngreunăm prin nimic excepţional (episcopul a oprit desfăşurarea unor manifestări mai ample cu prilejul aniversării menţionate, n.n.) mersul tratativelor în curs, care nu pot sfârşi, credem, decât prin o apropiată deplină recunoaştere a acestui aşezământ, creat în condiţii perfect legale, care s-a dovedit şi necesar şi viabil"[10].

Poziţia episcopului Alexandru Rusu, exprimată în termeni fără echivoc, într-un moment în care presiunile autorităţilor politice şi ecleziastice maghiare ajunseseră într-un punct culminant, dovedeşte, o dată în plus, că greco-catolicismul nu a abdicat de la dezideratele naţionale, identificându-se profund cu cauza românismului.

---

[3] *Raportul Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului despre suferinţele episcopiei în urma arbitrajului de la Viena* în „Din istoria Transilvaniei .Documente (1931-1945)", Alexandria, 1999, p.140.

[4] *Ibidem*, p.143.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*, pp.143-144.

[7] N.Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul ţării în timpul prigoanei horthyste*, Bucureşti, 1986, pp.57-58.

[8] *Al Doilea Război Mondial.Transilvania şi aranjamentele europene*, ediţie, studiu introductiv, note: dr.Vasile Puşcaş, Cluj Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 1995, p.79.

[9] *Ibidem*.

[10] *Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureşului* (în continuare, *Buletinul*), nr.II/1941, pp.7-8.

https://biblioteca-digitala.ro

Imediat după 30 august 1940, autoritățile maghiare au întreprins demersuri repetate pe lângă Sfântul Scaun, solicitând o nouă arondare ecleziastică a Bisericii Greco-Catolice Române din Transilvania de Nord și plasarea ei sub jurisdicția primatului Bisericii Catolice din Ungaria. Intenția avea o miză dublă, întrucât ar fi permis guvernului, pe de o parte, să pună în practică o politică religioasă capabilă să contribuie la omogenizarea etnică a statului (prin trecerea forțată a credincioșilor români la confesiunile maghiare) și, pe de altă parte, să obțină recunoașterea din partea Vaticanului a „arbitrajului" de la Viena [11].

În pofida acestor demersuri insistente, Vaticanul nu a admis modificări în organizarea Bisericii Greco-Catolice Române. Poziția episcopului Maramureșului față de încercările maghiare este reflectată de mai multe documente, care denotă și faptul că episcopii greco-catolici din teritoriul cedat au făcut front comun împotriva încercărilor de rearondare ecleziastică.

Într-o circulară din 12 decembrie 1940 episcopul Rusu afirma: „atitudinea Eparhiei Noastre – și peste tot aceea a întregii Biserici Române Unite – față de noua situație (generată de „arbitrajul" de la Viena, n.n.) se cuprinde, în liniamente mari, în declarația de ordin principial, făcută, în numele ei, la conferința comună a corului episcopal catolic, ținută la 16 octomvrie curent"[12].

Din același document, mai reținem următorul pasaj semnificativ: „recomandând bunăvoinței întregului Înalt cor episcopal interesele religioase și bisericești ale românismului greco-catolic al țării, avem datoria elementară de a face declarația principială, că, fiind încă sufragani ai mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, ne socotim părtași ai privilegiului acesteia de a fi supusă direct Sfântului Scaun al Romei. Cu declararea pe față a acestui punct de vedere juridic, nu vrem altceva, decât ca prezența noastră aici să nu prejudicieze, în nici un chip, raportului nostru față de Sfântul Scaun și ca acestuia să i se asigure libertate deplină scutită de orice restricție, în hotărârea sa referitoare la viitoarea noastră situație în organizația bisericească"[13].

În același timp, intenția cardinalului Seredi, primatul Bisericii Catolice Ungare, de a-și impune autoritatea asupra catolicilor din teritoriul anexat s-a manifestat cu prilejul conferinței episcopilor catolici din Ungaria, desfășurată la 8 octombrie 1941. Ca argument în favoarea trecerii greco-catolicilor români din Transilvania de Nord sub jurisdicția sa a invocat teza potrivit căreia, în anul 1853, când s-a creat Mitropolia Greco-Catolică de la Blaj, Sfântul Scaun nu i-a sustras pe greco-catolici jurisdicției primatului, deoarece arhiepiscopul de Esztergom a renunțat la drepturile de mitropolit, păstrându-și drepturile primațiale[14].

Această interpretare a fost contestată de episcopii greco-catolici Iuliu Hossu și Alexandru Rusu, prezenți la conferință. Cei doi episcopi au afirmat că și înainte de 1918 provincia lor ecleziastică beneficia de autonomie, iar în noile împrejurări episcopiile pe care le conduc aparțin de arhiepiscopia Blajului și, în consecință, nu pot fi plasați sub o altă jurisdicție[15].

Într-un memoriu din 1 februarie 1941 adresat cardinalului Eugene Tisserant, prefectul Congregației Bisericii Orientale, episcopul Alexandru Rusu respingea cu argumente intențiile statului maghiar, vizând rearondarea ecleziastică a diecezelor ajunse între granițele sale. Astfel, în privința planului de a îngloba 10 parohii greco-catolice românești, eparhiei de Hajdudorog, ierarhul se pronunța categoric împotrivă.

---

[11] I.M.Bucur, *op.cit.*, p.102.
[12] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului*, dos.297/1940, f. 4.
[13] *Ibidem.*
[14] I.M.Bucur, *op.cit.*, p.107.
[15] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

„A anexa acum, după 22 de ani de stăpânire românească, aceste 10 parohii ale eparhiei mele, din nou unei eparhii neromâneşti, ar fi, cred, o greşeală mult mai mare decât cea din 1912 (anul creării episcopiei de Hajdudorogh, n.n.). De aceea - scrie episcopul – m-am simţit dator să pun deschis această chestiune, rugând pe Eminenţa Voastră să facă tot posibilul pentru ca tendinţele de desnaţionalizare – altfel anacronice în timpurile de azi - să nu poată găsi temeiuri şi în instituţia bisericii[16].

În privinţa parohiilor greco-catolice rutene, care în 1930, prin actul de înfiinţare al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureşului au intrat în componenţa sa, formând un vicariat general special, episcopul Rusu era de acord ca acestea să fie rearondate parohiilor de care au aparţinut până în 1930 (Hajdudorogh, respectiv Uzhorod).

„În schimbul acestor parohii neromâneşti – continua episcopul – vor trebui să fie încorporate în eparhia mea cele 6 parohii româneşti ale fostei Eparhii de Gherla care, fiind pe malul drept al Tisei, au rămas în 1919 în Cehoslovacia, fiind anexate apoi Eparhiei de Uzhorod (azi Ungvar). Parohiile acestea, ale căror suflete se cifrau în Şematismul din 1930 al Eparhiei Gherla la 12.653 sunt următoarele: Apşa de Jos beneficiul superior, Apşa de Jos beneficiul inferior, Apşa de Mijloc beneficiul superior, Apşa de Mijloc beneficiul inferior, Biserica Albă şi Slatina"[17].

În contextul extrem de dificil pe care îl traversa comunitatea românească sub ocupaţie trebuie apreciate meritele înaltului ierarh, care nu uita că peste Tisa trăiau mulţi români, aceştia având nevoie de asistenţă religioasă în limba română pentru a rezista în faţa tendinţelor de maghiarizare. Poziţia demnă şi curajoasă, caracteristică dealtfel episcopului, reiese şi din alte documente.

Pastorala de Crăciun a anului 1940 este un exemplu relevant în acest sens. Fiind destinată citirii în parohii, de unde şi impactul său asupra credincioşilor, vom reda câteva pasaje ale căror semnificaţii sporesc în conjunctura momentului.

„Trecută peste lunile mai grele ale administraţiei militare (1 septembrie – 25 noiembrie 1940, n.n.) – înzestrată cu puterile excepţionale ale vremilor de război – viaţa credincioşilor Noştri se va desfăşura de acum înainte la adăpostul legilor în vigoare ale ţării. Nu cunoaştem încă de ajuns aceste legi, - căci multe s-au schimbat de când am mai fost sub puterea lor – dar ştim că trăim în ţară de drept, în care cel ce împlineşte îndatoririle legii se bucură şi de scutul şi favorurile ei. Mai ştim apoi – chiar din rostul celor ce îndrumă treburile ţării – că nimeni n-are de gând să ne smintească în drepturile ce avem asupra credinţei strămoşeşti şi a limbii româneşti, că nimeni nu vrea să ne strice obiceiurile şi datinile din bătrâni şi că toate acestea şi multe altele, asigurate sărbătoreşte de cei ce au hotărât această nouă rânduială a lucrurilor, vor fi prinse în curând în legi ale ţării, prin care se va face îngrijire de toate"[18].

Ierarhul îşi îmbărbăta în continuare supuşii asigurându-i că, prin noile legi, „nimeni nu va putea fi prigonit pentru că este român şi greco-catolic, de legea românească unită cu Roma. Copiii noştri vor putea învăţa româneşte, deocamdată în şcolile statului, dar ca mâine în şcolile noastre confesionale, pe care avem bună nădejde să le vedem iarăşi în fiinţă, cu învăţătorii de ieri, crescuţi în şcolile noastre, care să poată fi şi să fie mâna dreaptă a preotului în tot ce priveşte sporul de carte şi de omenie creştinească a scumpelor noastre odrasle. La fel şi pe alte tărâmuri, ale vieţii publice şi private, ni se vor cinsti, căci nu se poate altfel, drepturile la tot ce ştim că constituie comoară scumpă sufletului nostru"[19].

[16] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond cit.*, dos. 298/1941, f. 17 (original, lb.franceză).
[17] *Ibidem.*
[18] *Buletinul,* nr.IX/1940, p.42.
[19] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Dezideratul școlilor confesionale românești este reluat în Pastorala ocazionată de sărbătorirea Învierii Domnului 1941, alături de cel economic, al cooperației românești. „În ce privește școala satelor noastre am socotit că – după ce noua stăpânire nu e străină de gândul școlilor puse sub ocrotirea bisericii, a așa numitelor școli confesionale pe care le cunoaștem de mai înainte – să căutăm a le trezi, pretutindeni unde se poate, la nouă viață și făcând din școală iar o „tindă a bisericii", să continuăm drumul, plăcut lui Dumnezeu (că-i vorbă de sufletele copiilor noștri), pe care l-au bătut, cu mult folos, înaintașii. Aceste școli, cu învățători numiți de Vlădicie, ar fi să se deschidă – dacă se vor îngădui, firește, de stăpânire, cu care s-au și început tratativele – încă la toamnă. Întâiu – după împrejurări și posibilități – mai puține, pe urmă mai multe, până am ajunge să le putem deschide, cu ajutorul Domnului și cu anumite jertfe, firește, pe toate câte le-am avut odinioară și poate chiar și altele noi. Cum însă nu știm ce se va alege în cauză, va trebui să căutăm a face totul ca școlile de stat câte s-au deschis sau urmează a se mai deschide pentru copiii noștri, să se apropie, în toate privințele, cât mai mult, de ceea ce ar putea să însemne școlile noastre"[20].

Problematica școlilor confesionale a fost în centrul preocupărilor episcopului, fapt dovedit de numeroase documente. În circulara nr. 2700/1941, intitulată „Pentru școala noastră," Alexandru Rusu afirma că „gândul școalei confesionale - atins și în pastorala Noastră de Paști - se cere de acum coborât la realitate și prins în formele concrete ale acesteia"[21].

Dispunând de o extraordinară capacitate organizatorică, a cărei măsură o constituia, în primul rând, modul în care reușise, într-un timp scurt, să facă din Episcopia Maramureșului o structură ecleziastică viabilă, Alexandru Rusu își dădea seama atât de importanța școlilor pentru viitorul comunității românești, cât și de obstacolele care trebuiau să fie depășite. În aceeași circulară, el își exprimă îngrijorarea că tărăgănarea, de către guvern, a tratativelor în cauza școlilor confesionale, ar putea să amâne începutul anului școlar. „De aceea, găsim a fi indicat, să nu așteptăm cu lucrările de pregătire până după încheierea tratativelor amintite, ci să căutăm a aranja tot ce se poate în prealabil, pentru ca atunci când acordul se va fi încheiat, să se poată anunța fără întârziere care sunt școlile noastre primare, pe care vrem să le deschidem la începutul noului an școlar"[22].

Doritul acord nu avea însă să se încheie pentru faptul că, în cadrul politicii statului maghiar, care urmărea omogenizarea etnică și confesională, instituțiile ecleziastice și școlare românești erau percepute ca principalele elemente ale rezistenței. Documentele relevă că tratativele au constituit pentru guvernanții budapestani un simplu exercițiu propagandistic, aceștia neavând niciodată intenția aprobării școlilor confesionale românești.

Cu atât mai meritorii ne apar astăzi demersurile episcopului Alexandru Rusu, care, în documentul citat se referea și la îndatoririle care urmau să revină comunităților parohiale în perspectiva susținerii școlii. „Dreptul de a avea școală proprie, de a putea impune acesteia spiritul și concepția bisericii cere, evident și jertfe, pe care datori suntem să le aducem"[23].

Erau enumerate succint trebuințele (localul de școală, locuința pentru învățător, asigurarea a cel puțin 10% din salariul acestuia, cota la fondul de pensiuni), solicitându-se clerului „să se facă tot posibilul pentru a se aduce credincioșii la înțelegerea că au datoria elementară să Ne ajute la realizarea, pe o scară cât mai

[20] *Ibidem*, nr.III/1941, p.12-13.
[21] *Ibidem*, nr.IV/1941, p.21.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

întinsă, a şcolii primare confesionale"[24]. Era stabilit şi termenul - 30 iunie 1941- până la care titularii parohiilor să comunice dacă existau hotărâri principiale (ferme însă din perspectiva asumării susţinerii) pentru deschiderea şcolilor confesionale.

Bilanţul acestei acţiuni a făcut obiectul şedinţei consistoriale din 7 august 1941, constatându-se că până la sfârşitul lunii iulie (data limită) au fost prezentate ministerului de resort din capitala Ungariei un număr de 146 de cereri în favoarea înfiinţării şcolilor confesionale, privind 186 posturi de învăţători[25].

„Că vor fi aprobate, ori nu, toate aceste şcoli, nu suntem până acum în situaţia s-o putem spune. Ba, judecând după ostilitatea cu care a fost privită mişcarea din partea unor autorităţi locale, bănuim că bucuria, ce avem pentru rezultatul atins, va fi, probabil, scăzută prin răspunsul ce vom primi în chestiune"[26].

Analiza denotă realismul episcopului, care continua în termeni mai optimişti: „oricum va fi însă acest răspuns, nu putem crede ca refuzul să fie general şi să nu Ni-se dea putinţa de-a reîncepe, în toamna acestui an, măcar pe ici, pe colo, viaţa, întreruptă timp de două decenii, a şcolilor Noastre confesionale. Iar odată începută, mişcarea va merge înainte şi ce nu s-a putut face acum urmează a se face pe viitor"[27].

Statistica prezentată este relevantă pentru dorinţa românilor de a avea şi de a susţine material şcoala, chiar în condiţiile extrem de dificile pe care le traversau:
- în protopopiatul Baia Mare, din cele 44 unităţi componente (matre şi filii) s-au depus cereri pentru înfiinţarea şcolilor confesionale în 23 de unităţi, cu 31 posturi de învăţători;
- în protopopiatul Chioar au fost solicitări în 7 unităţi (din totalul de 36) cu 8 posturi de învăţători;
- în districtul Iza, din cele 14 unităţi au fost cereri pentru 6, cu 11 posturi;
- din cele 37 unităţi ale districtului Jibou 11 au depus cereri, cu 14 posturi;
- în protopopiatul Jibou, din 27 unităţi s-au înregistrat cereri în 13, cu 18 posturi;
- din cele 44 unităţi ale districtului Satu-Mare au solicitat şcoală 18, cu 23 de posturi;
- districtul Seini avea 31 de unităţi, dintre care 14 se înscriseseră în şirul doritorilor de şcoală, cu 17 posturi;
- în protopopiatul Sighet, din 29 unităţi au cerut şcoala bisericii 18 unităţi, cu 24 de posturi;
- proporţia se păstra în cazul Silvaniei, unde din 37 de unităţi 23 ceruseră şcoală, cu 33 de posturi, cel mai mare număr din întreaga eparhie;
- în districtul Ţara-Oaşului, din 30 de unităţi doar 4 s-au alăturat mişcării;
- cele 17 unităţi ale protopopiatului Vişeu au dat doar o unitate (Petrova), spre nemulţumirea episcopului;
- în districtul Ciscarpatin, din cele 40 de unităţi, 8 au cerut şcoală confesională, cu un număr de 10 posturi[28].

Extrem de energic şi sever cu toţi cei care nu înţelegeau comandamentele epocii, mai ales în chestiunile considerate fundamentale, precum cea a „şcolii bisericii", Alexandru Rusu nu ezita să-l dojenească aspru pe protopopul Vişeului, Victor Ştefiu: „nu putem să nu-Ţi arătăm deziluzia ce-am încercat la citirea rapoartelor ce Ne-ai trimis, prin care unităţi mari şi compacte vin să-şi spovedească - prin supărătoare lamentări de babe – neputinţa de-a se fi ridicat la înălţimea datoriei cerute imperios de actualele împrejurări. Ruşinea acestei atitudini a unui întreg district

[24] *Ibidem*, p.22.
[25] *Ibidem*, nr.VII/1941, p.37.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

protopopesc o atenuează foarte puțin cererea – insuficient și defectuos adjustată și ea – de la Petrova, pe care totuși am crezut că e bine s-o trimitem, pentru a avea și din părțile acelea măcar o singură unitate"[29].

În afara problematicii școlilor confesionale, alte elemente aflate pe agenda episcopală în acel context dificil erau: realizarea învățământului în școlile primare de stat, refugierea în România a unor preoți, situația terenurilor bisericești primite prin reforma agrară începută în 1921, chestiunea limbii liturgice, trecerile la ritul latin, chestiunea pasivismului politic al preoțimii, susținerea cooperației românești.

Tuturor acestora episcopul Alexandru Rusu le-a acordat atenția cuvenită, analizându-le temeinic și dispunând în consecință. Documentele sunt relevante în acest sens.

Astfel, într-o circulară din 6 martie 1941 înaltul ierarh se adresa astfel protopopilor: „și până am ajunge însă – pe toamna proximului an școlar, ori poate abia mai târziu – la rezultatul dorit sub acest raport (al aprobării deschiderii școlilor confesionale, n.n.), trebuie să ne interesăm mereu și de aproape de felul cum se prezintă acest învățământ din parohiile noastre în cadrul școlilor de stat . Independent de statutul minoritar în pregătire, menit a reglementa instituțional și chestiunile noastre școlare, credincioșii Noștri români sunt îndreptățiți prin legile referitoare în vigoare – pentru a căror loială respectare s-au dat, nu odată, asigurări categorice – să ceară și să obțină pentru copiii lor de școală, școli de stat românești, respectiv (acolo unde sunt amestecați cu populație de altă limbă) secțiuni românești, proporționate cu numărul elevilor de școală"[30].

Merită să stăruim asupra acestui document care reflectă realismul episcopului, dorința sa de a folosi toate căile – extrem de puține de altfel – pentru a asigura comunității românilor maramureșeni drepturile la educație în limba maternă. Astfel, Alexandru Rusu, considera că „ este cu totul inadmisibil, ca în sate curat românești ca și în cele unde populația de altă limbă este în minoritate, ori reprezintă abia câteva procente, școala de stat să nu aibă – firește, cu restricțiile prevăzute de legile în vigoare privind folosirea limbei maghiare – caracter românesc, respectiv să nu se fi înființat și secția românească menită a cuprinde pe toți copiii români"[31].

Situația, datorată administrației militare (13 septembrie – 25 noiembrie 1940, n.n.) „sub presiunea de intimidare a căreia s-a putut întâmpla ca populația română să nu fi îndrăsnit a-și cere dreptul firesc la învățământul primar în limba proprie, ori să fi ajuns chiar să ceară școală cu altă limbă, nu poate - scria episcopul - să continuie"[32].

Ierarhul își îmbărbăta credincioșii, considerând că „mult, puțin, lucrurile s-au normalizat și urmează a se reveni în cauză, căutând a se ajunge, cât mai fără întârziere și la normalizarea situației școlare"[33].

Alexandru Rusu schița, în continuare, strategia menită să contribuie la „normalizarea" așteptată în acest atât de important domeniu: „Cu cât lucrul se va porni mai devreme, cu atât vom avea mai multe șanse, ca viitorul an școlar să se prezinte pretutindeni în condițiile normale schițate mai sus. Și o mișcare serioasă, pornită din toate părțile, unde e reclamată de împrejurări, mișcare perfect legală și îndrumată cu tact în cadrul celei mai perfecte legalități – pe care Ne angajăm să o sprijinim și de aici de câte ori Ni se va cere prin subministrarea de temeiuri reale prinse în cereri îngrijit redactate, din care Ni se pot trimite copii – va fi, suntem siguri, și cea mai bună

[29] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu*, dos.168/1941, fila 31.
[30] *Ibidem*, f. 14.
[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

pregătire pentru şcoala confesională de mâine, o chestiune primordială pentru viitorul bisericii noastre"[34].

Argumentaţia impecabilă era dublată de asumarea responsabilităţii în coordonarea întregii acţiuni, fapt care confirmă, o dată în plus, rolul Bisericii Greco – Catolice şi al episcopului dr. Alexandru Rusu în cadrul comunităţii româneşti.

Evident că, încheia ierarhul, „în această mişcare preoţimea nu figurează – cum este de altfel dela sine înţeles – oficial şi în numele bisericii, ci ca simplu cetăţean, membru al obştei sătesti şi că dorim să fim ţinuţi la curent atât cu greutăţile ce întâmpină, cât şi cu rezultatele ce se vor ajunge"[35].

Măsura era deosebit de necesară, luând în considerare împrejurările excepţionale ale ocupaţiei şi denotă atât rolul activ al Bisericii în mişcarea de rezistenţă, cât şi varietatea formelor acesteia.

O circulară foarte importantă prin modul de abordare a problematicilor existente la nivelul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureşului este cea din 12 decembrie 1940. Documentul realizează o inventariere coerentă a principalelor „chestiuni de interes obştesc" (acesta este titlul circularei), prima fiind cea a refugierii în România a multor preoţi, episcopul luând, după enunţarea fiecărei problemei şi necesarele măsuri de remediere.

„Părăsindu-ne – siliţi în mare parte de împrejurări–o întreagă serie de preoţi, cărora le-am dat litere dimisoriale pentru alte Eparhii, ţinem să prevenim pe toţi Fraţii care se mai ocupă cu *gânduri de expatriere*, că, fiind Noi mereu împotriva părăsirii postului de muncă de aici – care, nu odată poate fi socotită adevărată dezertare – nu suntem aplicaţi să mai uşurăm nimănui realizarea acestor gânduri"[36].

Argumentaţia, ca de fiecare dată, era clară şi viza nu doar interesele Bisericii, ci şi ale întregii comunităţi a românilor din Maramureş: „ Ni-o cere aceasta grija de suflete, pe cari, nime nu are dreptul să le lase, mai ales în aceste vremuri, fără asistenţă sufletească, dar Ne-au cerut-o şi P. Ven. Ordinariate de dincolo (din România, n.n.), cari Ne-au arătat că nu mai au pentru nime posturi vacante"[37]. Episcopul se referea şi la înlocuirea administraţiei militare care, se spera, urma să determine atât încetarea măsurilor excepţionale, cât şi posibilitatea folosirii căilor justiţiei împotriva „eventualelor şicane," asigurându-i pe toţi preoţii de sprijinul său şi de posibilitatea consultanţelor prin intermediul jurisconsultului eparhial.

A doua problemă trecută în revistă era *„chestiunea terenurilor bisericeşti primite prin reforma agrară,"* cunoscându-se „măsurile de deposedare arbitrară, luate de administraţia militară, pe urma cărora vechii proprietari (despăgubiţi, la timpul său, legal, pentru tot ce li se expropriase), s'au crezut, în multe părţi, în drept să'şi reia în stăpânire proprietăţile avute"[38].

De altfel, cu 3 luni înainte de emiterea acestei circulare, episcopul ceruse protopopiatelor o situaţie care să cuprindă următoarele elemente:

„1. unitatea de la care s'a luat terenul;

2. autoritatea care a dispus luarea terenului;

3. suprafaţa exactă a terenului luat;

4. timpul când s'a făcut efectiv luarea terenului;

5. s'a făcut, ori nu, vreun demers pentru recâştigarea terenului luat? Când şi cu ce rezultat ?"[39]

---

[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Buletinul*, nr.IX/1940, p.45.
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*
[39] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond Protopopiatul Greco–Catolic Baia Mare*, dos.709/1941, f. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

Relevantă este următoarea situație, întocmită la 20 octombrie 1941 de către Protopopiatul Baia Mare, pe care o redăm în continuare[40]:

Nr. crt.	Unitatea de la care s'a luat terenul	Autoritatea care a dispus luarea terenului	Suprafața terenului luat	Timpul când s'a făcut efectiv luarea terenului	S'a făcut ori nu demers pentru recâștigarea terenului luat ? Când și cu ce rezultat?
1.	Ardusat	Comandamentul militar din plasa Baia Mare	2 jugh. cad.	Nov. 1940	Da. 25 nov.1940. Fără rezultat
2.	Bușag	Comandamentul militar al plașii Baia Mare	2 jugh. cad.	2 dec. 1940	Da. Fără a se unoaște rezultatul
3.	Merișor	Comandamentul militar al plașii Baia Mare	3 jugh. cad.	2 dec. 1940	Da. 4 dec. 1940
4.	Baia Sprie	Comandamentul militar al orașului Baia Sprie	15 jugh.	12 nov. 1940	Da. 25 nov. 1940. Fără a se cunoaște rezultatul
5.	Colțirea	Comandamentul militar al plașii Șomcuta Mare	10jugh. cad.	30 nov. 1940	Nu.
6.	Arieșu de Câmpie	Foștii proprietari	1 jugh. cad.	17 sept. 1940	Nu.
7.	Fărcașa	Comandamentul militar al plașii Baia Mare	20 ½ jugh. cad.	Nov. 1940	Da. 23 nov. 1940, fără a se cunoaște rezultatul
8.	Lăpușel	Comandamentul militar al județului Satu Mare	20 jugh. cad.	23 nov. 1940	Da. 25 nov. 1940. Fără a se cunoaște rezultatul
9.	Recea	Comandamentul militar al plășii Baia Mare	15 jugh. cad.	Nov. 1940	Da. 25 nov. 1940. Fără a se cunoaște rezultatul
10.	Satu Nou de Jos	Comandamentul militar al orașului Baia Mare	5 jugh. cad.	28 nov. 1940	Da. Idem.
11.	Tăuții de Sus	Comandamentul militar al orașului Baia Mare	4 jugh. cad.	28 nov. 1940	Da. Idem
12	Șișești	Comandamentul militar al orașului Baia Sprie	9 jugh 1500 m.p. biserica;9 jugh.1500 m.p. școala gr. cat.	12 nov. 1940	Da. 26 nov. 1940. Fără a se cunoaște rezultatul

[40] *Ibidem*, f. 2-3.

https://biblioteca-digitala.ro

Situația era așadar bine cunoscută de către episcop care, în aceeași circulară din 12 decembrie 1940, afirma că, „am apelat, în toate cazurile ce Ni s'au arătat, contra hotărârilor aduse, așteptând cu încredere ca toate aceste chestiuni – privitor la cari există sentințe judecătorești în regulă – să fie aranjate, legal, pe căile constituționale în vigoare. Până atunci, orice deposedare nu are decât caracterul unei conturbări în posesiune și poate fi tratată ca atare. Ne rezervăm totuși dreptul de a judeca Însine, din caz în caz, dacă este, ori nu, indicat să se pornească o atare acțiune"[41].

Rămânând în sfera aceluiași document, remarcăm faptul că a treia problemă luată în discuție de Alexandru Rusu era *„chestiunea întrebuințării limbei maghiare,* asupra căreia Ni s'au făcut și până acum multe întrebări și care reclamă câteva orientări de ordin general și înainte de-a fi pusă definitiv la punct prin statutul minoritar în pregătire, care va reglementa, evident, și această problemă. Apropos, e lămurit, înainte de toate – cum Ne-am permis să arătăm categoric ori unde a fost lipsă de aceasta – că în chestiunea limbei de întrebuințat la serviciile liturgice singur Sf. Scaun al romei este în drept să decidă. Cu aprobarea Acestuia Provincia Noastră bisericească folosește – cu excepția Vicariatului Nostru rutean, reglementat aparte – limba română, care nu poate fi înlocuită cu alta"[42].

Iată, deci, o dovadă clară a modului curajos și exemplar de acțiune în vremuri dificile. Catehizarea continua să se facă în românește, „la fel și întreaga corespondență cu acest Ordinariat, ca și aceea dintre unitățile parohiale, respectiv protopopești, drept ce rămâne întreg – în lipsa scutirii de porto poștal – și pentru adresele de pe plicuri, pe cari nu se cere în l. maghiară decât locul de destinație (inclusiv ultima poștă). Cât privește, în sfârșit, chestia extraselor matriculare se va ști că ele nu pot fi eliberate decât în limba în care sunt purtate. La cererea autorităților se pot da, evident în formă de adrese, date matriculare (deci nu extrase) și în limba maghiară"[43].

Următoarea problemă asupra căreia a stăruit circulara a fost *„chestiunea a trecerilor în massă la ritul latin.* - ridicată tot în cursul administrării militare, cu încetarea căreia sperăm să înceteze și ea- Mișcarea aceasta are sub raport bisericesc o greutate cu totul specială. Dispozițiile referitoare interzic preoților unui rit să caute a aduce la ritul său pe credincioșii altui rit și intervenția făcută în acest sens la Ordinariatul latin interesat a avut darul de a scoate la lumină această greutate. S'a lămurit anume, că preoții latini din părțile unde s'a pornit mișcarea sunt amestecați în chestiune, dar amestecul nu este a se atribui râvnei de a Ne cuceri credincioșii, ci aceleia de-a nu-i lăsa – cum se afirmă că ar fi, altfel, primejdia – să treacă la reformați"[44].

După aceste considerații diplomatice, episcopul tranșa problema în termeni fără echivoc: „Rămâne însă a se vedea – firește acolo unde se mai recurge la aranjamentul bisericesc – din caz în caz, cât este în atari cereri intimidarea provocată de spectrul pierderii slujbei și a pâinei – element care sperăm să fi încetat, ori să fie măcar pe cale de a înceta – și câtă este dorința reală și motivată (care singura contează efectiv) de a-și părăsi ritul strămoșesc răsăritean și de-a îmbrățișa pe cel apusean"[45].

Prin modul de enunțare a problemelor și a modalităților de rezolvare, circulara din 12 decembrie 1940 a fost extrem de necesară protopopilor și celorlalți preoți, aducând lămuririle așteptate în noile condiții ale desfășurării vieții ecleziastice.

Un alt punct important de pe agenda episcopală l-a constituit modul de raportare al preoțimii greco-catolice la noul regim. Din această perspectivă, poziția lui

[41] *Buletinul*, nr.IX / 1940, p.42.
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem.*
[44] *Ibidem,* p.46.
[45] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Rusu a fost subsumată liniei adoptate de liderii comunității românilor din Ungaria încă de la începutul regimului de ocupație: neparticiparea la viața politică, rezultată din nerecunoașterea noului regim. Pentru exemplificare, citām dintr-un document trimis protopopiatelor de către episcop, la 14 ianuarie 1943: „în fața încercărilor tot mai dese și făcute, se pare, cu anumit sistem, de-a sparge frontul de atitudine pasivă a obștei românești în materie de manifestare politică, găsim a fi indicat să transpunem aici – pentru orientarea tuturor preoților în subordine – copia unui răspuns de natură principială, dat unui preot care s'a simțit dator să Ne ceară părerea în chestiunea dacă poate, ori nu, să accepte numirea sa în Consiliul permanent al județului său"[46].

Răspunsul dat preotului Iosif Demian, paroh în Gherța Mică, județul Satu Mare este relevant pentru modul de gândire și de acțiune al episcopului, reflectând, în același timp și solidaritatea liderilor români în această problemă: „ Onorate în Hristos Frate, Văzând cererea ce Ne-ai făcut sub Nr.5/1943, găsim că ai lucrat foarte bine, că nu Te-ai declarat, fără a Ne fi întrebat în cauză asupra numirii ce Ți-s'a făcut – probabil fără a Te fi fost consultat înainte – de membru în Consiliul permanent al județului. În împrejurările date este anume cu totul inadmisibil, ca membrii comunității noastre românești să procedeze în chestiuni de această natură de capul lor și fără a se conforma directivelor celor ce au căderea de-a le da și impune. Iar pentru preoți este dela sine înțeles, că trebuie să aibă în plus și asentimentul autorității bisericești competente.

Cât privește apoi chestiunea în concret, vei ști, că n'am aprobat nimănui dintre membrii Clerului Nostru eparhial să poată accepta numiri de această natură și – cunoscând părerea cercurilor diriguitoare ale obștei românești de aici – nu găsim a fi indicat să-Ți aprobăm aceasta nici Frăției Tale.

În răspunsul ce vei da On. Prefecturii, vei declina deci – fără motivare mai osebită și mai ales fără a invoca opreliștea Noastră – onoarea ce Ți-s'a făcut, rămânând să continui a lucra pentru binele obștei numai în cadrele impuse ori cerute de slujba ce ai. O copie a răspunsului ce vei da Ne-o vei trimite pentru orientare"[47].

În perioada celor 4 ani de ocupație Biserica a constituit pilonul rezistenței românești. Alături de aceasta un rol important a revenit cooperației, organizată în decembrie 1940 în Centrala Cooperativelor Românești "Plugarul", cu sediul în Cluj, prilej cu care s-a ales consiliul de administrație format din prof.dr.Emil Hațieganu (președinte), Ion Buzea (director) și următorii membri: protopop Nicolae Nechita, protopop dr.Victor Pop, protopop Titu Moga, preot Valer Henciu, preot Ion Costan, avocat dr.Victor Șoldea și Arion Calboreanu[48].

Numărul mare al slujitorilor bisericii prezenți în organismul de conducere nu trebuie să ne surprindă, faptul reflectând excelenta colaborare între cele două instituții. Documentele sunt relevante în acest sens. Astfel, în noiembrie 1942 protopopiatelor din dieceza Maramureșului le era transpusă o adresă a Centralei "Plugarul" însoțită de reflecțiile episcopului: "gândurile acestor conducători sunt și gândurile noastre, cărora nu o dată le-am dat și până acum toată atenția, căutând să facem din ele o preocupare de căpetenie a clerului nostru eparhial. De aceea, vă invităm ca, în forma ce veți găsi mai potrivită, să aduceți cuprinsul acestei circulare la cunoștința întregii preoțimi districtuale, arătându-i, că așteptăm de la toți să se intereseze de mișcarea cooperatistă și să ajute după puteri ca țelurile ce urmărește să poată fi cât mai deplin realizate"[49].

---

[46] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu*, dos.178/1943, f. 1.

[47] *Ibidem.*

[48] I.Buzea, *Istoricul cooperației românești din Ardealul de Nord după 30 august 1940*, în „Almanahul Cooperativelor "Plugarul" din Ardealul de Nord pe 1944", Cluj, p.40.

[49] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Protopopiatul Greco - Catolic Vișeu*, dos.173/1942, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Aducerea în atenție, pe baza informațiilor oferite în principal de către documentele de arhivă, a unor elemente din complexul proces al rezistenței românești în perioada 1940 –1944, ne permite să concluzionăm asupra rolului esențial al Bisericii, fapt remarcat chiar de către contemporani. Unul dintre aceștia sublinia în 1944 că, "activitatea celor două biserici a contribuit la intensificarea și adâncirea vieții religioase într-o manieră nebănuită în aceste vremuri materialiste, iar solidaritatea și frățietatea între fruntașii bisericilor noastre s-a manifestat atât de frumos și de spontan la pelerinaje, sfințiri de biserici, vizitații canonice și la alte serbări religioase, aceste acte lăsând urme neșterse în sufletele mulțimilor"[50].

The Resistance of the Romanian Church in Maramures Between 1940-1944. Documentary Evidence
(Abstract)

The study entitled "The Resistance of the Romanian Church in Maramures Between 1940-1944. Documentary Evidence" underlines, basing on archive documents, aspects of resistance carried out by the Romanian Church in Maramures, organized in two bishoprics: the orthodox one, with its headoffice in Sighet, and the Greek-Catholic one in Baia Mare. Hungarian authorities did not recognize de iure either of the ecclesiastic structures, on reason that these were created after 1918, the year of Unification of Transylvania with Romania.

Established in 1937, The Orthodox Bishopric of Maramures did not have the required time to consolidate its organizational structures, being practically abolished by authorities. Moreover, bishop dr. Vasile Stan, who traveled to Sibiu (the metropolitan residence) for consultations, at the beginning of September 1940, was not permitted to return to Sighet, the representation of the orthodox Christians in Maramures being granted to bishop dr. Nicolae Colan of Cluj.

With 245 parishes and 324.183 believers on June 30 1941, the Greek-Catholic Bishopric of Maramures, led by dr.Alexandru Rusu, not only managed to maintain organizational structures, but also to stand as the main binder of the Romanian community. The role of the diocese and its leader in the structuring of Romanian resistance is still a rather unsearched subject in historiography.

[50] I.Tis, *Viața obștii românești din Ardealul de Nord*, în „Almanahul Cooperativelor "Plugarul" din Ardealul de Nord pe 1944", Cluj, p. 307.

https://biblioteca-digitala.ro

Consecințe ale răscoalelor țărănești din vestul României din iulie- august 1949

GABRIEL MOISA

Declanșarea procesului de colectivizare a agriculturii în România a condus la reacții violente în lumea satului românesc[1]. Lumea rurală din vestul țării a contestat vehement procesul de comunizare a satelor, aici având loc mai multe revolte țărănești îndreptate împotriva încercărilor de «transformare socialistă a agriculturii». Începute mai timid prin iunie 1949 acestea au luat o amploare deosebită din chiar luna următoare a anului 1949. Nu insistăm aici asupra desfășurării evenimentelor întrucât am făcut-o cu altă ocazie[2]. În cele ce urmează vom vedea care au fost măsurile luate de autorități pentru înăbușirea acestor răscoale.

Acțiunile țărănești deveneau de la o zi la alta tot mai consistente, iar tendința era de a se extinde și în alte zone. În această situație, la nivel central au început discuții despre ceea ce trebuia întreprins pentru a se înăbuși definitiv aceste revolte. Ministerul Afacerilor Interne, M.A.I, în colaborare cu Direcția Generală a Securității Statului au hotărât luarea unor măsuri foarte ferme și dure în acest sens. Acestea au fost:

a. Organizarea Comandamentelor Unice Oradea și Arad la 30 iulie, respectiv 1 august, compuse dintr-un delegat al Comandamentului trupelor M.A.I, delegatul Securității, delegatul Miliției și delegatul Comitetului Provizoriu Județean. Comandamentul din Oradea avea în frunte pe generalul Eremia Popescu, iar cel din Arad pe generalul Băjenariu, unde era ajutat de subșeful Statului Major al trupelor M.A.I, Lt.Col. Gheorghe Filoteanu. Ele erau constituite pentru a crea o mai mare eficacitate și mobilitate de acțiune unităților de Securitate[3].

Pe lângă unitățile fixe au fost create și unități mobile care interveneau în funcție de necesități în diferite locuri ale județelor. Pentru realizarea scopului propus M.A.I a pus la dispoziția Comandamentelor unice un mare număr de efective după cum urmează:

1. Comandamentul Unic Oradea-3 Batalioane de Securitate dislocate la Oradea, Marghita și Tinca. Ulterior încă un Batalion format din Compania 1 Grăniceri Oradea.
2. Comandamentul Unic Arad-2 Batalioane de Securitate-unul la Arad și altul la Timișoara; 1 Batalion format din Compania 1 Grăniceri din Arad; 1 Companie din Regimentul 5 Grăniceri Arad.

b. Se dădea misiunea acestor unități de a restabili ordinea și liniștea în regiunile respective, interzicând astfel extinderea *dezordinilor și actelor de instigare.* Ele

---

[1] G.Moisa, *Colectivizare, rezistență si represiune în vestul României*, Oradea, 1999, p.176.
[2] *Ibidem.*
[3] A.S.R.I., *Fond documentar*, dos. nr.4638, f. 290.

https://biblioteca-digitala.ro

trebuiau să fie în măsură de a interveni şi în judeţele vecine în aceleaşi scopuri dacă situaţia ar impune-o.

Pe lângă Comandamentele Unice Arad şi Oradea se mai înfiinţa unul în Satu Mare ca o măsură profilactică pentru a "... *preveni actele de rebeliune sau terorism în judeţele Satu Mare şi Sălaj*"[4]. Desigur că autorităţilor le era frică de faptul că revoltele s-ar fi putut extinde la întreaga lor dimensiune şi în judeţele învecinate zonelor cu probleme.

Astfel în Satu Mare s-a creat la 4 august 1949 Comandamentul Unic Satu Mare format din: Colonel Pantelimon Ivan - comandant, Secundul politic al Brigăzii de Grăniceri, Şeful Securităţii Satu Mare, Weisz Ladislau, Comandantul Centrului de Instrucţie Satu Mare, Căpitan de Miliţie Virgil Bucşa şi Preşedintele Comitetului Provizoriu Satu Mare, Ion Câmpeanu. Sediul acestui comandament era în localul Securităţii din Satu Mare. Erau puse la dispoziţia noului organism mai multe forţe de represiune şi anume Batalionul Centrului de Instrucţie Satu Mare şi Batalionul Centrului de Instrucţie Baia Mare.

Pentru ca succesul acestor măsuri să fie garantat s-a stabilit următoarea metodologie de acţiune.

1. "*Se va acţiona cu toată energia şi cu forţe suficiente succesiv pe centrele agitate.*

2. *Cei care se dau la crime, la acte de teroare, tăieri de fire telefonice sau de jaf să fie executaţi.*

3. *În caz că agresorii întrebuinţează forţa sau focuri împotriva trupelor şi a autorităţilor şi nu se supun somaţiilor legale, să se întrebuinţeze focul, urmărindu-se lichidarea capilor acestor bande.*

4. *Din fiecare centru în care au avut loc acţiuni chiabureşti, se vor ridica capii acestor acţiuni - în lipsă familiile acestora - şi câte 10 - 15 familii de chiaburi afirmaţi ca duşmani ai poporului , care vor fi dirijaţi de Miliţie, conform dispoziţiilor ce se vor da prin Comitetele Provizorii Judeţene*[5].

Toată acţiunea era organizată în două etape:

În faza întâi trebuiau lichidate "*...acţiunile contrarevoluţionare chiabureşti şi împiedicarea extinderii dezordinilor în regiunile din jur*"[6], în timp ce în faza a doua urma "*...asigurarea treierişului şi colectării în condiţii normale pe toată durata campaniei de lucru*"[7].

Odată ce planul a fost elaborat în cele mai mici detalii şi trupele desemnate pentru intervenţie erau pregătite, au început operaţiunile îndreptate împotriva răsculaţilor, corespunzătoare primei etape de înăbuşire a revoltelor. Acestea au început pe 31 iulie 1949 şi s-au încheiat, în cea mai mare parte, pe 4 august. Numai în cele patru zile cât au fost derulate măsurile represive în două judeţe - Bihor şi Arad, au fost omorâţi nu mai puţin de 28 ţărani, pe lângă cei împuşcaţi înainte de 31 iulie şi după 5 august, 16 în Bihor şi 12 în Arad. Acestora li se adaugă persoanele deportate direct în Dobrogea, în timp ce alte 170 au fost arestate şi anchetate de Securitate, soarta lor ulterioară nefiind prea clară[8].

Intensitatea maximă a acţiunilor represive în Bihor şi Arad a fost atinsă în noaptea de 2 spre 3 august 1949. S-a fixat cu precizie numărul forţelor de intervenţie

[4] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 414.
[5] *Ibidem.*
[6] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 213.
[7] *Ibidem.*
[8] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru fiecare localitate în parte. Comandamentele Unice Arad și Oradea își arătau din plin eficacitatea.

În **Bihor** pe lângă unitățile militare amintite că vor lua parte la acțiune au mai fost mobilizate importante forțe de Miliție și numeroși ofițeri de Securitate în civil. Pe sate dispoziția acestor efective arăta astfel :

	Miliție	Securitate
Batăr	24	8
Talpoș	24	5
Tăut	24	8
Girișul Negru	26	7
Belfir	24	4
Cociuba Mare	24	6
Ucuriș	26	6
Susag	24	5
Coroiu	24	4
Craiova	24	4
Bicaciu	24	7
Oradea vest-gară	47	1
Total	315	65

Mai erau prezenți pentru supravegherea activităților 19 milițieni în Centrul de triere din Oradea, în timp ce alte 7 persoane formau o echipă specială pentru *reconstituirea* evenimentelor, formată numai din ofițeri de Securitate. Aceasta avea misiunea, dovadă cele întâmplate în județul Arad, de a împușca pe loc pe cei care au instigat populația la revoltă pe parcursul așa numitelor reconstituiri ale evenimentelor, care se desfășurau numai noaptea. Era de fapt o echipă de șoc constituită special în acest sens, probabil în fiecare județ, din moment ce pentru Bihor și Arad existența lor poate fi dovedită[9].

Toate aceste forțe au fost puse în acțiune în Bihor cu un singur scop - înăbușirea acțiunilor țărănești. Acestora li se mai adăugau trupele mai sus amintite ca fiind puse la dispoziția Comandamentului Unic Oradea. De asemenea, în fiecare comună a județului era numit câte un reprezentant al Securității care va concura la buna desfășurare a procesului de ridicare a persoanelor stabilite. Delegatul Securității avea mai multe echipe în subordine fiecăreia repartizându-i-se 1-2 locuințe de unde erau ridicați oameni. După ce toate persoanele desemnate au fost arestate, acestea se tansportau la sediul Miliției din Oradea prin grija Miliției Județene Bihor în așa fel ca pe 3 august să fi ajuns la destinație. În fiecare comună câte un ofițer de Miliție a primit misiunea ca împreună cu Miliția locală să asigure paza bunurilor rămase și pe bază de proces verbal să le predea Sfaturilor Populare locale. Persoanelor ridicate de Securitate li se permitea să-și ducă cu ei câteva efecte de îmbrăcăminte, lenjerie, hrană cât se poate duce, veselă și găleți pentru apă și necesitățile fiziologice. Transportul arestaților s-a făcut cu 46 de mașini toate puse la dispoziție de către Securitate și Miliție. În fiecare camion au fost îmbarcate câte 15-20 de persoane astfel încât să intre și bagajele pe care acestea le luau cu ele iar pentru supraveghere câte 8 milițieni pentru fiecare transport. Pentru siguranța transportului în spatele fiecărei mașini cu arestați se găsea câte o mașină de rezervă care avea în ea 1 subofițer de miliție și 6 ostași[10]. Având în vedere că la acțiune au

[9] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 35.
[10] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 35-37.

https://biblioteca-digitala.ro

participat 46 de camioane se poate emite părerea că în urma răscoalelor țăranilor numai în Bihor au fost ridicați între 800 și 1000 de oameni.

Toți arestații erau, apoi, transportați de la sediul Miliției Județene în gara de est din Oradea unde 38 de milițieni, sub comanda maiorului Popovici, asigurau paza acestora. După ce a fost adunată toată lumea, s-a format un convoi de vagoane cu destinația Medgidia[11], numai din persoanele arestate în 2-3 august. Pentru paza trenului s-a constituit o gardă formată dintr-un comandant, Slt. Ioan Rusu de la Miliția C.F.R, un ofițer de Miliție ajutat de un ofițer de Securitate și 37 de milițieni[12]. Autoritățile s-au gândit și la asistența medicală pe timpul transportului, oricum foarte sumară, convoiul fiind însoțit de un asistent sanitar. Trenul cu răsculați avea regim de coletărie rapidă până în Medgidia nemaifiind în această situație decât de foarte puține ori oprit. Garnitura de tren era formată dintr-un vagon de clasă pentru garda însoțitoare și câte un vagon de marfă pentru fiecare 30 de persoane, în total circa 31 de vagoane.

După ce acțiunea a fost organizată în cele mai mici detalii convoiul cu deținuți a luat drumul Medgidiei nu înainte de a fi raportată plecarea direct generalului Gheorghe Pintilie, șeful Securității române[13]. Pe toată durata transportului au fost stabilite reguli foarte stricte pentru garda care însoțea trenul în vederea evitării oricăror complicații:

1. Se numea pentru fiecare vagon câte un responsabil începând de la 3 august 1949, ora 5 dimineața.

2. După ce îmbarcarea persoanelor s-a terminat vagoanele au fost ermetic închise totuși obloanele de aerisire rămânând deschise.

3. Înainte de plecarea trenului din Oradea și pe timpul opririlor de mai lungă durată prin grija gărzii vor fi aprovizionați oamenii ce se transportă cu apă.

4. Hrana pe timpul transportului și-o asigura fiecare persoană în parte, permițându-se pe timpul transportului ca se se cumpere lapte pentru copii.

5. Nu se permitea coborârea din tren sub nici o formă până la ajungerea la destinație.

6. Hrana pentru gardă se asigura de către unitate pe timp de trei zile

7. Sosirea la stația de destinație - Medgidia - se va raporta telefonic la Oradea[14].

În 3 august, la amiază, comandantul Comandamentului Unic Oradea, generalul Eremia Popescu, raporta lui Gheorghe Pintilie la București îndeplinirea obiectivelor și plecarea convoiului spre Medgidia.

În **Arad** intervenția trupelor de Securitate a fost la fel de brutală ca și în Bihor. Aici s-a recurs la metode extrem de perfide pentru a nimici pe cei care s-au situat în fruntea acțiunilor. Încă în noaptea de 2 spre 3 august s-a început *reconstituirea* evenimentelor din Sepreuș, Șomoșcheș, Apateu și Berechiu cu cei care au fost considerați capii răscoalelor[15].

Rezultatele au fost dintre cele mai tragice pentru cei vizați. Rapoartele Securității semnalează că peste tot cei implicați în *reconstituirea* evenimentelor la fața locului, țăranii bineînțeles, au încercat să fugă de sub escortă iar în condițiile în care nu s-au supus somațiilor legale a fost nevoie de folosirea armelor din dotare. De fapt ei au fost duși la marginea localităților în care locuiau și împușcați pur și simplu. Avem următoarea situație în ceea ce-i privește pe cei împușcați:

[11] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 38.
[12] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 37.
[13] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 38.
[14] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 40.
[15] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

Șomeșcheș - Ioan Faur și Gheorghe Margine- cauza = fuga de sub escortă
Șepreuș - Teodor Pârvu, Ioan Stana, Ioan Pârvu, Mihail Iancicău-cauza = fuga de sub escortă
Apateu - Simion Stana, Ioan Mangu, Petru Moț-cauza = fuga de sub escortă
Berechiu - Petre Ilonca-cauza = fuga de sub escorta[16]

După ce aceștia au fost împușcați familiile lor au fost și ele ridicate sub motivul că nu s-au supus somațiilor legale, încercând să fugă de sub escortă. Au fost evacuate apoi pe C.F.R în aceleași condiții și direcție ca și răsculații bihoreni.

În toate localitățile răsculate au rămas trupe de grăniceri și Securitate pentru păstrarea ordinii și anume la: Șomoșcheș, Apateu, Berechiu, Șepreuș, Gurba, Chereluș, Sintea Mare, Atea și Șiclău. În restul comunelor din județ s-au deplasat unități ale Batalionului 6 Securitate, staționând doar atât cât a fost necesar pentru ca, împreună cu organele locale de partid, să treacă la faza a doua a planurilor întocmite de Securitate pentru liniștirea satelor și readucerea lor sub ascultare.

Prima fază a acțiunii autorităților era încheiată după aceste evenimente. Urma, așa cum se stabilise, a doua etapă care consta în asigurarea treierișului la timp și colectarea obligațiilor țărănești către stat. Asta însemna de fapt că treburile începeau să reintre pe făgașul *"normal"* stabilit de autorități adică tentativele de rezistență la colectivizare ca și alte aspecte opoziționiste începeau a fi reduse la tăcere.

Astfel, în Bihor Comitetul Provizoriu Județean, prin Comitetele Provizorii de plăși și comune, a trecut la luarea de măsuri coercitive la adresa țăranilor pentru transportarea grânelor la arii în vederea treierișului, pentru punerea în funcțiune a tuturor batozelor și întărirea pazei la arii și la centrele de colectare. Milițiile comunale trebuiau să se implice masiv în sprijinrea acțiunii.

Deși spiritele se liniștiseră oarecum sub imperiul forței, în zonele cu probleme au mai fost păstrate unități militare. Astfel, la Salonta rămânea dislocat Batalionul 5 de Securitate, la Oradea Batalionul 7, iar la Marghita Batalionul 12 de Securitate[17]. Pe de altă parte Securitatea și Miliția își intensificau munca informativă în toate zonele județului cu predilecție în plășile Salonta, Marghita și Sălard precum și în localitățile din zona împădurită de la nord-est de Tinca și de-a lungul văii Crișului Negru. Foarte drastice măsuri, mergând până la arestarea lor, se luau împotriva celor care nu-și puteau justifica prezența într-o altă localitate decât cea de reședință[18].

În Arad s-au luat o serie de măsuri drastice pentru revenirea la *"normalitate"* și pentru a determina populația să treacă la muncile agricole așa cum cereau autoritățile. Județul a fost împărțit în 5 subzone de control de către forțele de Securitate unde continuau să rămână unități militare[19]. În fiecare dintre aceste 5 subzone s-a trecut la restabilirea autorității organelor de partid locale, iar dacă mai erau semnalate noi tulburări trebuia să se treacă imediat la înăbușirea acestora. Patrulele Securității au primit itinerarii precise de deplasare fixându-se și efectivele fiecărei patrule în parte. Dacă situația o impunea efectivele acestora urmau a fi sporite. Treptat, situația, ținută cu forța sub control, a revenit la normalitatea comunistă prin respectarea ordinelor în vigoare la momentul respectiv.

Cu toate măsurile violente luate de autorități după 31 iulie 1949 împotriva țăranilor răsculați, în perioada 1-4 august pe alocuri au mai răbufnit revolte, mai ales în Bihor, a căror intensitate nu a cunoscut-o pe cea dinainte. În Almașul Mic locuitorii, circa 100, au alungat pe cel trimis să supravegheze treieratul. La fel s-a întâmplat și la

[16] *Ibidem.*
[17] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 43.
[18] *Ibidem.*
[19] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 19-20.

https://biblioteca-digitala.ro

Crișior și Cheț, în timp ce la Petrani 40 de țărani au forțat pe membrii Comitetului Provizoriu să semneze un act prin care să garanteze că nu vor fi arestați. În nici una dintre aceste localități nu au avut loc violențe. Tulburări semnificative au avut loc în Salonta unde s-au aruncat câteva manifeste și la Tulca unde locuitorii au protestat contra colectărilor. La Bicaciu în schimb pe 2 august 1949 preotul romano-catolic Ivany Gheorghe, calificat drept imredist, membru al fostului partid fascist maghiar condus de Imredy, și executat în consecință după aceste evenimente, a adunat vreo 500 de persoane din localitate și circa 150 din satul vecin Ianoșda cu care s-a îndreptat spre Comitetul Provizoriu de plasă unde l-au bătut pe președintele acestuia, obligat apoi să se interneze în spital. În urma acestor evenimente au intervenit trupele de Securitate și ordinea a fost restabilită. Conducătorii acțiunii, Petru Turcuț și Ștefan Bucico, au fost împușcați pe loc, în timp ce alți doi vizați pentru același tratament, Francisc Cuzman și Francisc Efantecon, au dispărut de la domiciliile lor.

În ziua de 3 august, în timp ce o subunitate de Securitate se îndrepta spre Marțihaz, într-o acțiune de rutină, a fost atacată de circa 300 de săteni care-l bătuseră pe președintele Comitetului Provizoriu și Secretarul Organizației de Bază . Soldații au făcut uz de armă și doi dintre atacatori au fost uciși, iar alții au fost reținuți[20].

Alte acțiuni protestatare țărănești de acest gen au mai fost semnalate în Cetariu, Uileacul de Munte, Ciocaia, Cadea, Ineul de Criș, Petid, Chiraleu, Varviz și Pățal în județul Bihor precum și Țipari și Vărșand în Arad. După 3 august acțiunile țărănești s-au oprit cu desăvârșire. În zilele de 4 și 5 august s-a continuat însă trierea celor arestați în timpul răscoalelor.

Începând cu 5 august lucrurile începeau să reintre în normal. În aceeași zi căpitanul de securitate Palcovici Iosif, unul dintre responsabilii cu acțiunile represive în Bihor, raporta D.G.S.P București că starea de spirit a populației era bună cu excepția unor mici incidente care au mai avut loc în plasele Marghita și Salonta. Asta nu însemna însă că măsurile speciale luate în asemenea cazuri au fost anulate. Ordinele rămâneau încă în vigoare. La 9 august 1949 Comandamentul Unic Oradea, prin persoana generalului Eremia Popescu, hotăra, în conformitate cu aprobările venite de la Comandamentul Trupelor M.A.I următoarele:

a. Toate unitățile de Securitate dislocate să rămână în dispozitiv cel puțin până la 13 august pentru efectuarea ridicărilor planificate. Asta însemna că pe lângă cei arestați deja se pregăteau noi arestări.

b. După 13 august orele 15 se poate înapoia la garnizoana de reședință Batalionul 12 de Securitate.

c. Unitățile care mai rămân vor fi dislocate astfel: Batalionul 7 de Securitate la Salonta cu o Companie la Tinca, Batalionul 5 de Securitate la Marghita cu o Companie la Sălard, iar Compania I Grăniceri la Sânmartin.

d. Cu începere din 15 august, dacă situația se menține calmă , se putea renunța și la Batalionul 7 de Securitate. În acest caz dispunerea urma să fie următoarea: Batalionul 5 de Securitate la Marghita cu o Companie la Sălard și Batalionul Companiei I de Grăniceri la Sânmartin. Pentru Salonta și Tinca numai în caz de necesitate mai urmau a fi trimise trupe[21].

După ce Bihorul și Aradul au fost aduse sub ascultare organele de securitate locale au înaintat câteva propuneri Direcției Generale a Securității Statului din București pentru a se evita pe viitor repetarea unor astfel de acțiuni. Acestea constau în:

[20] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 97-98.
[21] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 228.

https://biblioteca-digitala.ro

a. Depistarea și arestarea tuturor membrilor din organizațiile subversive , astfel ca prin cercetări acțiunea să fie extinsă către vârfuri și alte regiuni.

b. O serioasă verificare a membrilor de partid din aceste regiuni și excluderea celor care au trădat sau au avut slăbiciuni în cursul acestor evenimente

c. Verificarea și îndepărtarea din aparatul de stat a tuturor elementelor dușmănoase care s-au pus în slujba dușmanului de clasă, participând la acțiunile *contrarevoluționare chiaburești*, precum și la pregătirea lor[22].

Măsurile luate de Securitate în colaborare cu Miliția și trupe ale Ministerului de Interne au fost destul de eficiente. După 3 august 1949 nu mai au loc tulburări de asemenea intensitate. Brutalitatea cu care s-a intervenit pentru liniștirea spiritelor a convins pe țărani că nu au nici o șansă în fața aparatului represiv extrem de bine organizat de statul totalitar.

În încercarea de a fi cât mai conștiincioși în privința tratamentelor destinate țăranilor așa cum o ceruse Bucureștiul, numeroase nereguli și excese au fost semnalate chiar din interiorul Securității. De abuzurile incredibile care au avut loc s-a arătat nemulțumit însuși unul dintre șefii Securității române, generalul Mișa Dulgheru, care într-o circulară trimisă tuturor comandanților regionali de Securitate la 2 septembrie 1949, sesiza excesele făcute. Dealtfel se sublinia, printre altele, că "*sunt cazuri când organele noastre arestează cetățeni muncitori sau țărani, la care baza este mai mult o vinovăție imaginară, decât reală. Așa sunt cazuri destul de frecvente când pe baza unei simple note informative neverificate (.....) se arestează cetățeni pentru ca după un oarecare timp, mai îndelungat sau mai scurt , în urma cercetărilor făcute , să se stabilească că nu sunt vinovați. Asemenea acțiuni contra unor elemente cari în prezent nu se manifestă deloc ostile regimului , și sunt reținute pentru aceste fapte sau pe baza unei note informative din care rezultă o abatere mai mică în sarcina lor, nu sunt juste, deoarece prima noastră sarcină este de a descoperi elementele principale dușmănoase și mai ales elementele organizate, care după lovitura primită din partea regimului nostru, caută să se regrupeze și să se ridice contra noastră*"[23].

Parcurgerea acestui material ne indică foarte clar că la nivelul conducerii Direcției Generale a Securității Statului se știa bine ceea ce se întâmpla la nivelul local în această chestiune. Realizându-se acest lucru s-au luat măsuri menite a mai îndrepta ceea ce se mai putea. În același ordin se preciza că "*nu se va trece în mod mecanic la reținerea elementelor izolate cari nu depun nici o activitate ostilă organizată deși sunt suspecte, ci se va aprecia de la caz la caz și numai după ce s-a constatat că într-adevăr sunt vinovați și sunt probe suficiente pentru trimiterea lor în judecată, vor fi reținute*"[24].

Documentele cercetate nu ne mai semnalează evenimente deosebite nici pentru anul 1950 și nici pentru cel următor.

Totuși în 1951, pe 10 august, generalul de Securitate Mișa Dulgheru din Direcția Generală a Securității Statului București înainta conducerii Securității, lui Alexandru Nicolschi personal, un referat întocmit de doi ofițeri, maiorul de Miliție Titu Stănescu și căpitanul de Securitate Ilie Cârciumărescu, pe marginea misiunii celor doi în partea de vest a țării, județele Bihor și Arad, din anul respectiv[25]. Conform ordinului primit aceștia s-au deplasat din 18 iulie până pe 6 august 1951 în localități din Bihor și Arad unde în anul

[22] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 90.
[23] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 161.
[24] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f .162.

[25] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 230-267.

https://biblioteca-digitala.ro

1949 au avut loc răscoale țărănești. Scopul misiunii celor doi ofițeri era acela de a verifica modul în care s-au respectat ordinele venite de la București pentru înăbușirea revoltelor și cum s-au efectuat deportările. Pentru îndeplinirea acestei misiuni cei doi ofițeri au luat legătura, în vederea culegerii de date cât mai complexe, cu toți reprezentanții puterii de la nivel comunal, Președinții și Deputații Sfaturilor Populare, membrii Birourilor Organizațiilor de Bază și conducerile Gospodăriilor Agricole Colective.

Concluzia la care ajungeau cei doi, prinsă în raportul înaintat era aceea că "*dislocările efectuate în anul 1949 cu ocazia agitațiilor ce au avut loc, au avut ca efect îmbunătățirea stării de spirit în comune, producând în același timp panică în rândurile elementelor dușmănoase și teamă printre cetățenii mai înstăriți ce au avut ca rezultat schimbarea tacticei de a face propagandă fățișă așa cum făceau înainte*"[26].

Se recunoștea astfel eficacitatea măsurilor luate împotriva răsculaților și faptul că au redus la tăcere chiar și pe cei mai consecvenți opozanți ai noului regim instituit din lumea satelor, țărănimea înstărită. Raportul mai constata că deși autoritățile au intervenit brutal și au forțat pe țărani să intre în Gospodăriile Agricole Colective totuși în satele în care au avut loc revolte aderența la noile structuri agricole era extrem de slabă. Se mai sublinia faptul că muncile în Gospodăriile Agricole Colective se făceau destul de superficial dând posibilitatea celor neînscriși încă să se îndoiască de rentabilitatea și utilitatea intrării în noile forme de lucru al pământului. În același timp se constata cu satisfacție că cei care s-au întors de la Canal și s-au integrat în Gospodăriile Agricole Colective erau conștiincioși în ceea ce privește desfășurarea muncilor agricole. Dar ceea ce era și mai important din punctul de vedere al autorităților era faptul că nu vorbeau nimic, cel puțin pe față, despre tratamentul ce li s-a aplicat la Canal. Mai mult, prezentau starea de fapt de acolo în imagini pozitive astfel încât au determinat pe unii consăteni de-ai lor să se ducă voluntari la Canal[27]. Era cel puțin o afirmație hazardată din partea celor doi ofițeri anchetatori deoarece plecarea *voluntară* a unor oameni în Dobrogea a avut cu totul alte cauze decât cele înfățișate, iar acestea nu sunt prea greu de ghicit cunoscând realitățile satului românesc la sfârșitul anilor '40 și începutul deceniului următor.

La capitolul raporturilor dintre cetățeni și organismele locale ale noii puteri raportul susținea că acestea sunt în general bune. Cu un cinism rar întâlnit raportorii recunoșteau că aceasta se datorează faptului că se mai păstrează încă vii în mintea oamenilor "*rezultatele evenimentelor din anul 1949*", adică execuțiile sumare, arestările, deportările, confiscările de averi și multe altele. Se mai aprecia, plauzibil dealtfel, că bunele raporturi pot să existe și datorită faptului că anul 1951 a fost unul bun în ceea ce privește producția agricolă ceea ce a făcut ca majoritatea țăranilor să reușească să-și asigure cele necesare peste iarnă în pofida cotelor exorbitant de mari care le erau percepute[28].

Nemulțumiri serioase aveau cei doi ofițeri vizavi de slaba colaborare dintre unele comune și satele pendinte de acestea, unde în loc de *colaborare tovărășească* comunele tratează satele aparținătoare ca pe niște entități inferioare. Se dădea în acest sens exemplul de la comuna Mădăras și satul Marțihaz precum și cel de la Gepiu și satul Bicaciu ceea ce făcea ca între părțile implicate să existe neînțelegeri frecvente[29].

Maiorul Titu Stănescu și căpitanul Ilie Cârciumărescu consemnau de asemenea neajunsuri serioase legate de buna funcționare a Sfaturilor Populare comunale și a deputaților aleși în ele. Aceștia constatau stupefiați că mulți dintre deputați, era vorba

[26] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 259.
[27] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f .260.
[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

despre consilierii comunali, nu-și exercitau atribuțiile, iar prezența lor la ședințe era de cele mai multe ori meteorică. Deputații își motivau gestul prin faptul că slujba nu era retribuită. În mintea țăranului *deputat* nu-și făcea loc sub nici o formă ideea muncii voluntare pe care noul regim o va utiliza la scară largă de acum încolo. Pentru el a plăti și a fi plătit pentru o activitate desfășurată i se părea un lucru absolut normal, firesc și de bun simț. Pe de altă parte, majoritatea lumii satelor refuza colaborarea cu regimul comunist.

În concepția raportului întocmit de Securitate o situație de netolerat era faptul că bunurile confiscate de la cei deportați erau defectuos administrate. În foarte multe cazuri nu se respectau reglementările în vigoare stabilite pentru gestiunea acestora. Deseori rudele deportaților aveau în îngrijire lucrurile confiscate de la aceștia. S-a mai constatat, legat tot de aceeași problemă, că nu o dată noii conducători comuniști ai comunei și-au însușit o parte din bunurile confiscate de la foștii proprietari, care teoretic ar fi trebuit administrate chiar de ei. Cei care ar fi trebuit să controleze aceste stări de lucruri nu erau nici ei mai puțin vinovați. Cînd se verifica gestiunea, după constatarea neajunsurilor, în loc să ia măsurile necesare se accepta mită în schimbul păstrării tăcerii asupra celor constatate. Instituția corupției își făcea loc din ce în ce mai mult în noul regim și în lumea satelor[30].

În fine, raportul Securității era extrem de critic față de deficiențele majore din domeniul implementării ideologiei comuniste la sate. Conservatorismul ancestral rural românesc funcționa și acum la intensitate maximă. Se aprecia astfel că din această cauză "*...Svonurile alarmiste se răspândesc cu ușurință printre cetățeni neavând cine să le combată. Deși sunt comune cu organizații de bază compuse din mai mulți membrii de partid aceștia nu vin la ședințe decât foarte puțini. Au fost cazuri, ca în comuna Almașul Mare unde un tovarăș membru de Partid spunea că el nici nu știe cine sunt membrii de partid în comună că aceasta se păstrează secret*"[31].

Pentru a se remedia starea de lucruri existentă și a se reveni la normalitate se propunea luarea mai multor măsuri. O primă măsură propusă era interzicerea pe cât posibil a căsătoriilor între persoane care erau deportate și cele rămase pentru a se evita răspândirea de zvonuri despre tratamentul aplicat acestora la Canal. Dacă totuși aceste căsătorii se oficiau cel care rămăsese pe loc era nevoit să-l urmeze pe cel deportat. Nici un moment nu se punea problema să se procedeze invers. De asemenea, se sugera ca cei care în deportare au dat dovadă de bună purtare și nu au fost printre cei care au instigat la răscoală, ci doar au participat la ea să fie readuși în localitățile natale și să li se restituie inventarul mobil și imobil. Erau întocmite chiar liste cu cei propuși a li se aplica acest tratament, numărul lor se ridica la circa 75-80 de persoane. Pe de altă parte, se cerea ca pentru a reuni familiile celor care au fost deportați în Regiunea Constanța să se aprobe ca ceea ce a mai rămas din ele în satele de origine să fie trimise la Canal. Se fixase și o listă cu cei care trebuiau să plece în cazul în care acest lucru s-ar fi aprobat. Erau în jur de 30-35 de persoane. În fine, se mai cerea ca cei care au participat la răscoală și au făcut închisoare dar care între timp au revenit acasă să fie deportați și ei. Aceștia trebuiau să plătească de două ori pentru o vină pentru care deja răspunseseră în fața legii[32].

Informațiile documentare avute la dispoziție ne-au permis așadar să intrăm în mijlocul evenimentelor desfășurate la sfârșitul anilor '40 și începutul deceniului următor. În măsura în care noi documente legate de aceste momente, vor ieși la iveală, ceea ce am prezentat noi aici va fi fără îndoială completat și poate amendat în conținutul său.

[30] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f .261.
[31] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 259.
[32] A.S.R.I., *Fond cit.*, dos. nr.4638, f. 261.

https://biblioteca-digitala.ro

West Romanian Peasant Uprisings Results (July - August 1949)
(Abstract)

The period between March 23 1945, which marked the legislation of the land reform, and March 2 1949, with the publication of Decree 83 regarding the completion of the land reform, meaning the collectivization of agriculture, is in fact a period during which the pressures of the Communist system over landowners in Romania were ever stronger, and had the impact the authorities wanted. Step by step, landowners would "donate" their land to the state. This phenomenon was tragic and it was confirmed by the documents in the archives, or by the testimonies of survivors.

We can state that March 2 1949 is a moment which represents the legislation of felonies that took place in rural life after March 1945. The enforcement of the March 2 Decree represented the violation of the basic rules of the democratic state, and starting 1949, it led to social tension in the western part of the country.

Since 1949, the peasant revolts included the entire western part of the country. From this point of view, Bihor District was in the core of the peasant movements. The social tensions occurred especially in the plain areas and led to violent actions in some places. The revolts covered other districts of this part of the country as well. Moreover, in Timiş, Caraş, Severin, Arad or Satu Mare, these events continued to occur in the following years too.

The repression of the revolts was violent and the Securitate forces carried out their tasks very punctually. There were Single Commandments organized (Comandamente Unice), which included military forces trained to repress these actions. Such forces functioned in towns like Satu Mare, Oradea, Arad, Timişoara, and Caransebeş, and they successfully attained their objectives. The revolts were violently repressed. The military forces used both the power of weapons and cunning to attain their objectives. As a direct consequence of the Securitate's action, thousands of peasants were deported to Dobrogea, to the recently established work camp of the Channel. There were 800-1000 peasants from Bihor only.

https://biblioteca-digitala.ro

Percepția populației din regiunea Baia Mare asupra revoluției maghiare din 1956

ADRIANA COROIAN

Este știut faptul că, datorită schimbărilor politice divergente din perioada 1953 – 1956 cât și crizelor de natură socio-economică care s-au manifestat în întregul bloc sovietic, au apărut reacții diferite în țările comuniste. Insurecția din Ungaria din octombrie 1956, cu un puternic caracter național și antisovietic, reprezintă un exemplu elocvent al nemulțumirilor și tensiunilor apărute în blocul sovietic.

Sensibilitatea autorităților române față de revoluția din Ungaria este explicabilă, pe de-o parte prin temerea extinderii revoltei până la comunitatea celor două milioane de maghiari din Transilvania, ceea ce ar fi constituit scânteia unei revolte anticomuniste în România, iar pe de altă parte prin îngrijorările că o Ungarie necomunistă ar fi putut formula pretenții asupra unor părți ale Transilvaniei[1]. Aceste temeri explică totodată și interesul liderilor comuniști români, încă din 23 octombrie 1956, îndreptat spre reacțiile populației în vederea evitării unei posibile crize în România.

Expunerea de față dorește să surprindă starea de spirit a populației din regiunea Baia Mare în perioada revoluției maghiare, conform notelor informative elaborate de organul regional de partid. Importanța acordată reacțiilor populației din regiune este dovedită de numărul impresionant de note informative dar și de minuțiozitatea cu care acestea au fost întocmite. Datorită proximității atât de teritoriul ungar cât și de cel sovietic, populația din regiune a intrat în atenția organelor de partid pentru împiedicarea unei eventuale influențe a revoluției maghiare în rândurile acesteia și pentru a dispersa acele nuclee de rezistență care, în acest context, puteau găsi oportunitatea de a se reactiva. Temerile oficialităților au fost întemeiate, la 28 octombrie 1956, fiind semnalat, în satul Dara, raionul Satu Mare, organizarea populației în vederea întâmpinării unui grup de cetățeni, dintr-un sat de frontieră din Ungaria, care s-au apropiat de frontieră cântând diferite cântece naționale. Situația a fost repede aplanată prin intervenția celor 30 de membri de partid și a celor 10 UTM-iști care i-au convins pe săteni să renunțe la intenția lor și să se întoarcă acasă[2].

Notele informative notau aproape obsesiv că starea de spirit a populației era bună, „în marea majoritate cetățenii și în special membrii de partid au luat cunoștință de acțiunile huliganice din Budapesta și în discuțiile lor condamnă și înfierează aceste acțiuni huliganice și se întreabă cum s-a putut întâmpla ca organele de partid și de stat din Republica Populară Ungară să-și tocească spiritul de vigilență în asemenea măsură"[3]. Totuși, notele informative semnalau și acțiuni „dușmănoase", constând în propagarea de manifeste cu caracter anticomunist, lansarea de zvonuri și aprecieri

---

[1] D.Deletant, *Impactul revoltei maghiare în România*, în *Anii 1954 – 1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*, București, 2000, p.600.

[2] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Comitetul Regional Maramureș al PCR*, dos.15, 1956, f. 19.

[3] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

tendențioase la adresa liderilor comuniști. Aceia care și-au manifestat protestul nu au fost doar din rândurile „dușmanilor poporului", sintagmă prin care erau definiți cei aparținând burgheziei, membri ai fostelor partide interbelice sau ai Mișcării Legionare, chiaburi, jandarmi sau ofițeri ai armatei regale, dar și din rândul celor pe care regimul credea că poate conta: muncitorii, țăranii dar și tinerii[4].

Revoluția din Ungaria a suscitat interesul populației care încerca să afle, în condițiile în care presa oficială cenzura informațiile venite din Ungaria, detalii privind desfășurarea evenimentelor din țara vecină prin posturile de radio străine. Dintr-o notă informativă deducem dimensiunile acestui fenomen. Raportorul semnala „o curiozitate mare din partea cetățenilor, care urmăresc comunicările radioului Budapesta, în urma căruia discută în grupuri, pe străzi, la locurile de muncă diferite probleme despre acest subiect". Este menționat și cazul unor muncitori de la Cooperativa „7 Noiembrie" din Sighet, nemembri de partid, care ascultau Vocea Americii, iar la serviciu „comentează diferite zvonuri mincinoase, care pot influența ușor în special tineretul." Cazurile se înmulțesc la începutul lunii noiembrie când era consemnat că, în special în raioanele Tășnad și Târgul Lăpuș, cetățenii de naționalitate maghiară în mod organizat ascultau comunicările radioului Budapesta și a altor posturi străine în casele particulare ale unor persoane care dispuneau de radio, informații pe care le difuzau și le comentau ulterior în diferite forme. Este consemnat cazul preotului reformat din comuna Acîs, care sub pretextul că învață cântece bisericești, aduna seara în casa parohială 20–25 de tineri unde se ascultau comunicările radioului. În același scop, în Târgul Lăpuș, la Pop Ilie și Szasz Iosif se adunau grupuri de 7–10 persoane. În continuarea documentului se menționa că se luaseră măsuri prin Sfaturile Populare și prin Miliție pentru a fi stopată ascultarea în mod organizat la casele particulare a posturilor de radio străine[5].

Totodată sunt semnalate cazuri de solidarizare cu revoluția maghiară. O notă informativă din 31 octombrie 1956 specifica că cei care fuseseră în Ungaria se manifestau în rândul rudelor că „adevărata democrație este acolo unde oamenii pot face ce vor, presa este liberă etc." Același document preciza că naționaliștii maghiari urmăreau evenimentele și doreau să se întâmple și în România ceea ce se petrecuse în Ungaria. La 1 noiembrie 1956 se raporta că unii funcționari din cadrul Băncii de Investiție Baia Mare începuseră să comenteze și să susțină exemplul Ungariei care trebuia sa fie urmat și de celelalte țări din răsăritul Europei[6].

Lozincile anticomuniste, inscripționate pe ziduri, arătau faptul că, în ciuda arestărilor și a regimului coercitiv impus de comuniști, existau încă nuclee de rezistență[7].

Discrepanțele majore din ce în ce mai vizibile dintre comentariile posturilor de radio din Ungaria și informațiile oferite de presa din România au îngreunat munca activiștilor de partid în informarea populației despre evenimentele din Ungaria și totodată au condus la înmulțirea cazurilor în care cetățeni sau chiar membri ai organizațiilor de bază cereau lămuriri în acest sens[8].

Lipsa unor informații oficiale veridice a creat o adevărată psihoză a zvonurilor în rândul populației. Acestea variau, de la cele de natură naționalistă, privind o posibilă reîmpărțire a Ardealului, până la cele de natură agrară, privind desființarea

[4] I.Boca, *1956 – Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul sovietic*, București, 2001, pp.127–128.

[5] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 4, 8, 49.

[6] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, f. 30, 37.

[7] Lozinci precum „afară cu comuniștii", „jos cu comuniștii porci", „fraților luptați împotriva comuniștilor", „moarte rușilor" sunt doar câteva din așa zisele „manifestări dușmănoase" surprinse în notele informative.

[8] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 25–26.

https://biblioteca-digitala.ro

gospodăriilor agricole colective. Încă din primele zile ale revoluției maghiare apăruseră zvonuri care legau vizita delegației României în Iugoslavia de o posibilă reîmpărțire a Ardealului, dat fiind faptul că „după al doilea război mondial Stalin nu a știut să împărțească Ardealul în mod just între România și Ungaria". Apariția unor asemenea zvonuri, privind reîmpărțirea sau chiar predarea Ardealului Ungariei a determinat unele manifestări naționalist-șovine deschise atât în rândul maghiarilor cât și al românilor. Este oferit exemplul muncitorului Sabo Ludovic din satul Doba, raionul Satu Mare, care preconiza sfârșitul României și ocuparea Ardealului de către maghiari sau cazul membrilor de partid de naționalitate română din comuna Hodod, raionul Cehul Silvaniei, care declarau că „dacă s-ar fi întâmplat la noi o astfel de rebeliune, românii ar omorî pe toți maghiarii"[9].

În mediul rural circulau zvonuri privind posibila desființare a gospodăriilor agricole colective sau a cotelor obligatorii. În Mireșul Mare, Mărieș Gheorghe, țăran sărac, a lansat zvonul că în Ungaria s-au desființat SMT-urile și că țărănimea urma să nu mai lucreze în cooperative, iar în mai multe comune și sate din raioanele Sighet, Satu Mare, Cehu Silvaniei se vehicula ideea că de la 1 ianuarie 1957 urmau să fie desființate și în România cotele obligatorii cu toate restanțele[10].

Analiza notelor informative arată că populația era în principal interesată de cauzele declanșatoare ale revoluției ungare, de motivele care au dus la înlocuirea liderilor maghiari și mai ales de oportunitatea intervenției sovietice la Budapesta, documentele surprinzând, în acest sens, unele comentarii dar și zvonuri. Totodată trebuie să menționăm că majoritatea populației se rezuma la aprecieri privind evenimentele din Ungaria și la compararea cu starea de lucru din România. De exemplu, unii salariați de la I.R.C. Sighet arătau în discuțiile lor că „ această rebeliune a fost provocată de salariile de mizerie care au fost în Ungaria și a slabei aprovizionări a muncitorilor, ceea ce este de așteptat și la noi în țară fiindcă muncitorii sunt slab plătiți". În comuna Dobra din raionul Tășnad, cetățeanul Naiman, fost moșier expropriat, declara că cele petrecute își aveau cauzele în sistemul de impozite si cote obligatorii către stat, o prea mare povară pentru populație și totodată își exprima convingerea că și țăranii din România nu ar trebui să-și mai predea cotele și impozitele către stat, îndemnând la răscoală și la alungarea din sat a echipelor de îndrumare cu însămânțările și colectările.

În raionul Vișeu au circulat unele zvonuri privind existența a două guverne în Ungaria, care se confruntau în vederea acaparării puterii, unul sprijinit de sovietici, celălalt de americani. Aceeași notă informativă menționa că în orașul Baia Mare și raionul Cehu Silvaniei se zvonea că revoluția a fost organizată pentru „a scutura dominația evreilor din partid și guvern" sau că revoluția a fost provocată de „cuvântarea dictatorială a lui Gerö Ernö din seara zilei de 22 octombrie după ce s-a reîntors de la Belgrad"

Referitor la intervenția trupelor sovietice în vederea reprimării revoluției se considera că Ungaria „nu ar mai fi putere populară, ci ar fi cu adevărat o Ungarie liberă și independentă" dacă trupele sovietice nu ar fi intrat pe teritoriul maghiar. În general populația de naționalitate maghiară s-a manifestat deschis împotriva intrării armatei sovietice pe teritoriul Ungariei[11]. Dat fiind faptul că regiunea Baia Mare se învecina direct cu teritoriul maghiar și cu cel sovietic se explică diferitele zvonuri apărute

[9] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 1, 23.
[10] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 10, 68.
[11] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 5, 11, 21, 55.

https://biblioteca-digitala.ro

privind comasarea trupelor sovietice[12].

În condițiile în care în centrele universitare din țară studenții se manifestau deschis împotriva regimului, se înțelege atenția deosebită acordată, de organele locale de partid, atitudinilor tinerilor din regiunea Baia Mare. La 1 noiembrie 1956 se specifica într-un document că în rândul unor elevi ai şcolii medii tehnice din Baia Mare, s-au format grupuri în care se discuta despre evenimentele din Ungaria, făcându-se unele afirmații dușmănoase la adresa regimului de democrație populară și la adresa armatelor sovietice. Elevii Merlaș Octavian și Latiș Ioan ar fi ajuns la concluzia că „contrarevoluționarii din Ungaria au învins și că ar trebui și noi elevii să ne pregătim pentru răscoală, dar e rău că noi nu avem arme". Un alt elev, Pascui Aurel, ar fi afirmat că „ și la noi sunt aceleași greutăți ca în Ungaria și s-ar putea să facem ceva și noi să scăpăm de ruși și să ducem o viață mai bună." În cadrul organizației UTM a fost sesizat un caz singular de dezaprobare a amestecului sovietic în politica și problemele interne ale Ungariei. Bled Ioan, în cadrul adunării organizației de bază UTM din satul Păuleana declara că „URSS nu are dreptul să se amestece în treburile interne ale altor state"[13].

Lipsa alimentelor, mizeria în care trăiau oamenii, sărăcia țărănimii, obligată să plătească impozite care depășeau cu mult posibilitățile, salariile derizorii ale muncitorilor au fost tot atâtea cauze de nemulțumiri, exprimate în toamna anului 1956 surprinse concomitent și în documentele care „luau pulsul" populației din regiune în perioada revoluției maghiare.

Țăranii reprezentau în toamna anului 1956 categoria cea mai săracă a societății românești. O recoltă teribil de proastă, coroborată cu obligațiile prea mari, sub forma cotelor produselor agricole, a condus la falimentarea acestei clase sociale. Transformarea socialistă a agriculturii a nemulțumit profund clasa țărănească fapt demonstrat și de atitudinile adoptate față de colectivizare în toamna anului 1956.[14] În unele locuri din regiune țăranii considerau că nu ar mai fi cazul să se înființeze întovărășiri agricole deoarece și cele existente se vor desființa în urma evenimentelor din Ungaria. Mai mult chiar, în comuna Turulung, raionul Negrești, în 27 octombrie 1956 mai mulți colectiviști au început să discute necesitatea desființării gospodăriei colective „înainte de a începe rebeliunea și la noi în țară". La 31 octombrie, colectivistul Dohi Ioan din GAC Remetea, raionul Oaș, propunea conducerii gospodăriei colective să se distribuie toate cerealele și celelalte produse din magazia gospodăriei inclusiv fondul de bază, deoarece „și așa gospodăria va fi desființată și atunci cerealele vor trebui să fie predate trupelor sovietice care se vor retrage din Ungaria și vor staționa în Ardeal"[15].

În această perioadă s-a constatat că nu puține sunt cazurile în care țăranii se împotriveau predării cotelor către stat, sub influența evenimentelor din Ungaria. Țăranca Mester Elena din satul Oar, raionul Satu Mare, în fața colectorilor a declarat că „ dacă mai cereți cote așa o să facem și noi ca la Budapesta." În urma acestei declarații a fost pusă sub urmărire informativă pentru a se constata dacă instigă pe ceilalți săteni. Nu puține sunt cazurile în care echipele de colectori erau brutal primiți de gospodari și uneori chiar amenințați, iar din luna noiembrie s-a sesizat chiar tendința

[12] În raionul Negrești apăruseră zvonuri că la granița sovietică sosiseră trupe sovietice cu tancuri care se îndreptau spre Ungaria pentru a înăbuși complet rebeliunea, iar în raioanele Sighet și Oaș apăruseră comentarii privind întărirea frontierei între Ungaria și România cu noi unități militare românești și sovietice, în vederea împiedicării unei eventuale treceri a frontierei de către trupele contrarevoluționare maghiare.

[13] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 21, 34.

[14] I.Boca, *op. cit.*, pp.129-130.

[15] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 16, 23, 28, 45.

https://biblioteca-digitala.ro

de tărăgănare a predării cotelor pe motivul că poate vor fi desființate cotele obligatorii. Această speranță era direct legată de prevederea privind desființarea cotelor obligatorii din programul noului guvern al Ungariei. Tot mai mulți țărani din raioanele Sighet, Șomcuta și Cehu Silvaniei aduceau în discuție posibilitatea desființării cotelor obligatorii sau măcar revizuirea acestora. Țăranii Buşecan Teodor și Maxim Gheorghe din Fărcașa, raionul Cehu Silvaniei, considerau că cotele erau prea mari comparativ cu fertilitatea pământului din satul lor și își exprimau nemulțumirea față de modul de calculare a acestor cote.

În acest context al împotrivirilor și nemulțumirilor țăranilor, liderii comuniști au îndemnat la tact în privința strângerii cotelor, colectorii și agenții fiscali fiind atenționați să nu fie brutali față de populație și s-a propus o mai bună aprovizionare a cooperativelor sătești cu produsele de strictă necesitate[16].

În rândul muncitorilor s-au manifestat nemulțumiri datorită salariilor mici pe care le aveau și datorită condițiilor grele de muncă. Apatia din mediile muncitorești s-a datorat lipsei de coeziune a acestora și inexistenței unor nuclee organizatorice, deși erau suficiente motive pentru declanșarea unui protest muncitoresc[17]. La uzinele de plumb „1Mai" Ferneziu, s-a sesizat, în rândurile muncitorilor cu un salar sub 400 de lei, o simpatie față de evenimentele din Ungaria, muncitorii plângându-se că „unii au salariu de 2000 lei, iar unii de doar 400 lei lunar" fiind obligați ca „după 8 ore de muncă în fabrică să mai muncească 8 ore în particular". Aceeași problemă salarială a fost atinsă și în uzinele Gheorghe Gheorghiu Dej din Baia Mare și UNIO din Satu Mare, dar și de unii medici din spitalul unificat Baia Mare și de unii din Sighet. Cazul celor 47 de muncitori care lucrau la refacerea șoselei între comunele Seini și Orașul Nou, care au refuzat să-și desfășoare activitatea, pe motivul că nu-și primiseră salariul cuvenit pe două luni, este unul concludent în ceea ce privește problema salarială[18].

Pentru a-i liniști pe muncitori, guvernul a anunțat în 29 octombrie 1956 că salarul minim va fi ridicat și că se vor face concesii speciale ceferiștilor, sub formă de călătorii gratuite[19]. Noile grile de salarizare nu i-au oprit însă pe muncitori să comenteze evenimentele din Ungaria, considerând că aceste măsuri de îmbunătățire salarială au fost adoptate sub presiunea evenimentelor din această țară. Katoka Gheza, de profesie lăcătuș, afirma că „mărirea salariilor la noi se datorește luptei muncitorilor unguri"[20]. Mulți vedeau aceste hotărâri ca acte pur demagogice, însă bine venite. Lipocki Wilhelm, Ionescu Alexandrina și Bhöm Mihai din cadrul Serviciului Regional Tehnic indicau pentru preîntâmpinarea unor evenimente similare cu cele din Ungaria și pentru liniștirea spiritelor muncitorilor luarea unor măsuri pentru îmbunătățirea vieții populației. Această măsură era cu atât mai mult necesară cu cât erau tot mai dese zvonurile potrivit cărora „rebeliunea din Budapesta ar fi fost provocată din cauză că orașul nu a fost bine aprovizionat cu alimente". Aceste zvonuri coroborate cu lipsa unor alimente de primă necesitate precum pastele făinoase, uleiul, untura, untul, orezul, biscuiții, preparatele de carne sau ceapa au determinat exprimarea în mod public a nemulțumirilor. Este consemnat cazul unei femei din orașul Carei care așteptând pentru distribuirea făinii a declarat că „și noi aici ar trebui să facem ca cei din Ungaria și să nu stăm aici în rând pentru câteva grame de făină".

S-au propus măsuri pentru asigurarea aprovizionării populației pe timp de iarnă iar în organizațiile de bază din sectorul comerțului de stat și cooperatist să fie atrasă

[16] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 3, 5, 36, 48, 52, 64, 66, 69.
[17] I.Boca, *op. cit.*, p.130.
[18] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, f. 20, 27, 30.
[19] D.Deletant, *op. cit.*, p.599.
[20] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

atenția personalului de deservire să aibă o atitudine civilizată față de cumpărători[21].

Invazia sovietică din Ungaria din 4 noiembrie 1956, a dus la diminuarea protestelor. Într-o notă informativă din 6 noiembrie se afirma că „ în ultimele 2 zile, atât manifestările dușmănoase fățișe cât și amenințările care se făceau zilele trecute la adresa membrilor de partid, au scăzut cu mult"[22]. Populația și-a dat seama de eșecul unei acțiuni similare cu cea din Ungaria.

O propagandă susținută care începuse încă din 23 octombrie, prin trimiterea activiștilor și propagandiștilor partidului în teritoriu, părea să dea roade. La baza propagandei a stat Circulara nr. 22 a CC al PMR, referitoare la evenimentele din Ungaria prelucrată atât la nivel regional și raional dar și la nivelul organizațiilor de bază.

Pe baza acestor prevederi membrii de partid au desfășurat munca politică de informare a populației despre evenimentele petrecute în Ungaria dar și de lămurire a confuziilor, a zvonurilor sau a afirmațiilor tendențioase. Organizațiile de bază au luat măsuri pentru organizarea muncii politice, în care scop au fost repartizați membrii de partid și agitatori în locurile cele mai populate, precum bazele de recepție, mori sau cooperative, cu sarcina de a discuta de la om la om sau în grupuri mici de oameni evenimentele din Ungaria.

În orașele Satu Mare și Baia Mare au fost organizate în întreprinderi și instituții adunări pe grupe sindicale, secții, ateliere unde s-au dezbătut evenimentele din țara vecină.

Cu începere din 31 octombrie s-a trecut la organizarea de adunări și mitinguri în întreprinderi și instituții unde au fost prelucrate Hotărârea CC al PMR, a Consiliului de Miniștri și al CCS cu privire la îmbunătățirea sistemului de salarizare. Până la data de 3 noiembrie 1956 avuseseră loc 295 mitinguri și adunări în întreaga regiune la care participaseră 31.149 salariați.

Pe parcursul zilei de 3 noiembrie, în orașe, întreprinderi, cluburi și la unele cămine culturale au fost organizate audiții colective la radio, unde s-au ascultat fragmente din cuvântarea lui Gheorghe Apostol în fața muncitorilor de la Grivița Roșie. În 4 noiembrie toate stațiile de radio-amplificare au retransmis comunicările posturilor de radio București în legătură cu noile evenimente din Ungaria fiind organizate, în majoritatea căminelor culturale și cluburi care aveau aparate, audiții colective. Au fost tipărite și difuzate aproximativ 12.000 exemplare din ediția specială a ziarului regional „Pentru Socialism", care cuprindea știrea formării noului guvern ungar, precum și proclamația adresată poporului maghiar de noul guvern[23].

Coroborarea propagandei de partid cu acțiunile în forță contra celor care protestau, desfășurate la terminarea crizei ungare explică ușurința cu care regimul comunist a reușit să readucă populația într-o relativă stare de docilitate și supunere față de partid. Relativitatea acestei stări o deducem, pe parcursul întregului regim comunist, și din reacțiile spontane ale populației față de unele evenimente petrecute în țările socialiste.

În ciuda faptului că reacțiile populației nu au avut un caracter unitar, comportamentele și atitudinile adesea spontane ale diferitelor persoane trebuie explicate prin ideile, valorile, scopurile și viziunea socială diferite de cele propagate de regimul comunist. Totodată reacțiile populației față de evenimentele petrecute în Ungaria denotă, încă o dată în plus, faptul că regimul comunist nu reușise să niveleze complet diferențele de opinie.

---

[21] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 2, 3, 33, 42.
[22] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 62.
[23] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, dos.15, 1956, f. 3, 4, 10, 14, 17, 31, 40, 46, 51, 58.

https://biblioteca-digitala.ro

L'attitude de la population de la région Baia Mare vis-á-vis de la révolution hongrois du 1956
(Résumé)

L'étude met en question l'attitude de la population de la région Baia Mare vis-á-vis des événements de Hongrie du 23 octobre 1956.

Au niveau regional, la proximité de la territoire hongroise et de celle soviétique et la population de nationalité hongroise qui est en nombre expliquent la peur des officiels locaux en ce qui concerne la possibilité d'une extension de la revolté.

Les notes informatives, qui ont été élaborées des organes locaux du parti, mentionnaient que la population avait essaye découvrir les plus des informations possible de ce qui se sont passés dans le pays voisin.

Ce sont les informations officielles en ce qui concerne les événements de Hongrie, censurées du regime, qui etaient en contradiction avec les commentaires des postes de radio étrangers, qui ont conduit au début d'une vérité psychose des rumeurs, d'entre les plus variées, des causes de la révolution hongroise á celles de nature agraires, concernant l'abolissement de fermes agricoles colletives et des cotes obligatoires.

Des manifestations differéntes de la solidarité avec la révolution hongroise et des slogans antisovietiques ont apparu mais la plus parte de la population s'est limitée au commentaire des événements et, éventuellement, à une comparaison avec la situation de la Roumanie.

Les mécontentements lies du collectivisme et des cotes obligatoires se sont manifestes dans cette période par certains tentatives d'abolir les fermes agricoles collectives ou par le refus des paysans de livrer les cotes obligatoires vers l'État. Les mécontentements des ouvriers étaient dus aux salaires insignifiants et aux conditions maux de travail. Malgré les mesures du régime pour l'amélioration du régime de la vie, les commentaires ne sont pas diminues, les ouvriers considérant que les mesures adopté s'est dues aux événements de Hongrie.

L'invasion soviétique du pays voisin du 4 novembre 1956 soutenue par une ample propagande politique a déterminé une diminution des protestes dans la région Baia Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

Considerații privind decorul și ornamentica bisericilor de lemn din Maramureș

GRIGORE MAN

Maramureșul este depozitarul unui tezaur material, cultural și spiritual de o neasemuită originalitate impresionând prin autenticitatea tradițiilor și frumusețea construcțiilor de lemn: biserici, case de locuit, porți de intrare, fânare, fântâni ș.a. încât se poate spune că satele sunt adevărate muzee în aer liber ce păstrează cu sfințenie tradiția.

Risipite de-a lungul văilor în cele patru zone etnografice, satele din Maramureș, Chioar, Codru, Lăpuș au păstrat elemente de arhitectură populară arhaică unitară ca stil subsumate unei vechi civilizații a lemnului perpetuată și performată în construcții ce îmbină fericit frumosul cu utilul.

Construcțiile impresionează prin proiecția pe verticală vizibilă la ridicarea turlelor de biserici, a șarpantelor caselor și a acoperișurilor mobile ale fânarelor, ce culisează vertical pe patru stâlpi fixați într-o structură de lemn pe o fundație de piatră, asemenea celorlalte construcții sătești.

Dintre toate, bisericile de lemn impun prin planimetrie, elevație, echilibrul volumelor și armonia proporțiilor, dar și prin tehnica specifică a rostirilor în lemn, evidentă la nivelul consolelor și cosoroabelor și în modularea șarpantelor în trepte și pante, uneori etajate, dovezi incontestabile ale unei arhitecturi populare izvorâte din fantezia și dragostea pentru frumos a unor
oameni ale căror destine se leagă strâns cu spațiul geografic în care trăiesc.

Ele au fost ridicate, de regulă, pe înălțimi în mijlocul unor vechi cimitire, unde verticalitatea a impus soluții constructive specifice, vizibile în realizarea șarpantelor și turlelor prevăzute cu foișor susținut de câte o galerie de stâlpi în arcade întâlnite și la pridvorul caselor de locuit peste care se înalță un coif prelungit provocator spre cer având fixată în vârf o cruce din fier forjat foarte eleborată, ce avertizează simbolic asupra importanței localității și asupra faptului că se află sub protecția puterilor lumii (Semiluna ca simbol al Imperiului Otoman) și a puterilor- cerești (Soare și Stele) prin plasarea acestor simboluri la capetele brațelor și în partea superioară a crucii.

În timp, arhitectura lăcașelor de cult a căpătat o puternică amprentă locală, conturându-și un stil propriu, reluat în nenumărate variante în cadrul cărora spațiul interior se conformează unor paradigme generale subordonate scopului ritualic creștin ortodox.

Astfel, în funcție de priceperea, experiența și fantezia meșterilor populari lemnari locali apar deosebiri de la o zonă etnografică la alta, care nu afectează stilul originar maramureșean, ci dimpotrivă îl subliniază prin accente și soluții ce permit o ușoară diferențiere zonală cum ar fi:

- în Maramureșul istoric, bisericile de lemn impun prin monumentalitate și proporții prezentându-se ca niște adevărate catedrale prin cutezanța liniilor, etajarea

https://biblioteca-digitala.ro

pereților și a acoperișului;

- în Chioar, mai ales pe Valea Cavnicului, bisericile de lemn se remarcă prin elevația îndrăzneață a turlelor și frumusețea șarpantelor perfect modulate ansamblului;

- în Codru bisericile de lemn, deși de dimensiuni mai modeste, oferă un echilibru perfect al proporțiilor și o acuratețe deosebită a decorului exterior și a portalurilor de la uși;

- în Lăpuș bisericile de lemn se remarcă prin frumusețea pridvoarelor și prispelor funcționale, dar și prin soluțiile ingenioase de evazare și pliere a șarpantelor.

Lăcașele de cult din Maramureș cristalizează și evidențiază, în genere, știința folosirii nelimitate a lemnului ca material de lucru prețios și nobil, pretabil prelucrării în cele mai diverse modalități practice începând de la cele mai simple îmbinări ori rosturi, până la cele mai complicate și mai subtile forme sculpturale ori decorative, ce conduc la realizarea unor câmpuri pline de basoreliefuri în care sacrul și profanul se întrepătrund accentuând caracterul simbolic încorporat în imagini dense, ordonate tematic sub forma unor benzi la nivelul suprafețelor expuse.

În felul acesta lemnul capătă valori simbolice datorită faptului că prin prelucrare exprimă cu ușurință idei și concepte comune orizontului spiritual creștin materializat în registre decorative organizate în jurul unor motive centrale înscrise în reguli de canon dictate de ideografia bizantină de rit ortodox răsăritean, cu impact major asupra comunității creștine în practica ecumenică.

În această ordine de idei o importanță covârșitoare o are alegerea esenței lemnoase necesară construcției în funcție de locul utilizării ei .

- pentru pereți, turlă și mobilier se aleg esențe tari cu precădere stejarul, frasinul, ulmul, dar și bradul;

- pentru iconostas, rame de icoane, sfeșnice, brâie se aleg esențe ușor de prelucrat cum sunt teiul, paltinul, cireșul etc. care prin șlefuire și lăcuire se înnobilează o dată cu patina vechimii.

Este de reținut că în construcțiile bisericești stejarul, bradul, plopul, paltinul ș.a. îmbracă pe lângă haina simbolică de bază și una a trăiniciei prin valoarea lor constructivă și ornamentică.

Partea cea mai elegantă a unei construcții bisericești este fără îndoială pridvorul, frontal sau lateral, ce prezintă o galerie de stâlpi uniți în partea superioară de grinda transversală cu niște contrafișe laterale de formă curbată prin intermediul unui ***ic central*** asemănător unui potir stilizat, element cu semnificații speciale în ritualica creștină, așezat de către meșterii locali lemnari în structura fruntarului și transferat apoi în cea a galeriei stâlpilor inclusiv a celor de la prispele caselor de locuit.

Cu putere sacră ocrotitoare este investită și torsada ce cuprinde biserica pe la mijlocul înălțimii pereților asemenea brâului corpului uman, evoluând firesc în continuarea ornamentelor de la ancadramentele ușilor de intrare, fiind reluată la unele lăcașe chiar pe sub streașină în completarea ștablonului pentru a da un plus de eleganță ansamblului.

Stâlpii de pridvor, contrafișele, consolele, cosoroabele, ștabloanele, ancadramentele ușilor și ferestrelor oferă un repertoriu ornamentic în care predomină torsadele, meandrele și spiralele, alături de motive geometrice străvechi începând cu linia dreaptă și frântă în zig-zag, până la complicatele romburi și cruci rezultate din întretăierea liniilor simple ori paralele cu închidere la unul sau două capete și din suprapunerea parțială a unor cercuri ce dau naștere renumitelor rozete, toate dispuse într-o succesiune ritmică plină de fantezie și dinamism.

https://biblioteca-digitala.ro

De reținut că arcadele pridvoarelor și ale turnurilor bisericilor de lemn sunt elemente străvechi ce au apărut în strânsă legătură cu nevoile construcției de susținere pe verticală prin contrafișe îmbrăcând treptat haina unor elemente decorative de fațadă indispensabile, fiind exclusă ideea de împrumut așa cum țin să încline unii ce s-au ocupat de studierea arhitecturii lemnului din această parte a țării.

Incontestabil latura cea mai consistentă a ornamenticii lăcașelor de cult revine împodobirii interioarelor mobilate cu jilțuri episcopale, strane pentru cântăreți, bănci pentru credincioși, mese de cult, sfeșnice, candelabre ș.a. sculptate laborios pe fețele expuse (spătare, muchii, picioare) cu motive străvechi preluate din iconografia bizantină cum ar fi: floarea de crin, frunza de acant, ghirlanda, vița de vie, dar și frunza de stejar; apoi triunghiul, rombul, pătratul, cercul etc. - simboluri clare menite a ușura dialogul cu cerul fără de care viața spirituală și existența umană ar fi de neimaginat.

Dar partea cea mai spectaculoasă în ornamentica bisericilor de lemn o reprezintă iconostasul, ce delimitează pragul între sacru și profan, între spațiul destinat laicilor și cel al altarului rezervat preoților și episcopilor, care mijlocesc apropierea credincioșilor de dumnezeire prin ritualuri consacrate.

Iconostasele se prezintă sub forma unei structuri de lemn, ce se sprijină pe stâlpii ușilor împărătești și diaconești, împărțite în suprafețe de forma unor dreptunghiuri și ovale ce cuprind imagini zugrăvite, dar și icoane înrămate organizate în registre orizontale raportate la o axă centrală verticală în deplinul respect al canoanelor iconografiei creștine ortodoxe orientale.

Structura are suprafața vizibilă bogat și divers ornamentată cu vrejuri și ghirlande, viță de vie, frunze de laur și stejar ș.a. ce vin să sublinieze măreția și eleganța ansamblului cu impact copleșitor asupra credincioșilor în ideea potențării trăirii religioase.

Ușile împărătești fac o adevărată risipă ornamentică în care vița de vie desfășurată în vrejuri strânse închide în medalioane discrete, scene cu Buna Vestire, flancată de cei patru Evangheliști, atrăgând în felul acesta atenția asupra ciclului Vieții și Suferințelor lui Iisus prezentate pe suprafața Iconostasului.

Se impune o remarcă referitoare la ramele icoanelor unde predomină ornamentele florale, în care vegetalul prin expresia cruciferă completează epicul simbolic pictural, motiv întâlnit și la coroanele regale, unde floarea soarelui simbolizează legământul dinastiei cu Dumnezeu. Pe de altă parte aura de lumină din jurul fețelor de sfinți redată prin culoarea galben-aurie încărcată de simbolismul aurului, a cărui strălucire naturală reflectă splendoarea divină, este la fel plină de motive florale, mai rar geometrice, realizate sub forma unor striații miniaturale, ce se integrează perfect în tematica de ansamblu prin această simbolizare în lanț, dând coerență sistemului simbolic religios.

Un cuvânt trebuie să spunem despre lăzile pentru păstrat odăjdiile preoțești care pe lângă inciziile și intarsiile specifice lăzilor țărănești, cuprind imagini cu îngeri și heruvimi, dar și buchete cu flori pictate în culori vii ce demonstrează odată în plus rolul important ce-l joacă cromatica în iconografia bisericească de rit ortodox.

Un element decorativ adiacent al lăcașelor de cult îl reprezintă crucile de lemn, ce atârnă în interiorul și exteriorul pereților, unele având o destinație ritualică precisă în timpul slujbelor religioase, fiind confecționate cu fețe duble pictate cu imagini religioase sugestive mărginite de crestături variate și bogate unice în felul lor.

Nu în ultimul rând trebuie să subliniem importanța decorativă a feroneriei cuprinzând crucile de fier din vârful turlelor, grilajele de la ferestre, încuietorile și balamalele ușilor, care prin execuția lor estetică impecabilă datorată unor meșteri locali contribuie hotărâtor la ridicarea valorii ansamblului bisericesc maramureșean.

https://biblioteca-digitala.ro

Décor and Ornamentation of the Wooden Churches in Marmures
(Abstract)

Maramures is the holder of a material and spiritual treasure of incomparable originality, impressing through the tradition, authenticity, and beauty of wooden buildings: churches, houses, entrance gates, fountains etc. We can state that villages are real museums in the open, which piously keep up traditions.

Among all these, the wooden churches impose themselves through planimetry, elevation, balanced volumes and harmony of proportions, but also through the unique technique of wood slopes, in storeys sometimes, unchallenged proofs of popular architecture born from the fantasy and love for beauty of people who live in a tight relationship with their geographic area.

The most spectacular part of a church is undoubtedly the height of its tower, but the elegance is rendered by the porch (with its gallery of pillars) , braces, wall plates, profiles, window and door frames, providing an ornamental repertoire dominated by cable rhombuses and crosses , made of simple or parallel lines, closed at one or at both extremities, or resulting form the partial overlapping of several circles , which give life to the famous rosettes, disposed in full fantasy and dynamic succession.

Unchallenged, the most consistent aspect of church ornamentation is the adornment of the iconostasis and the indoor furniture with Episcopal chairs, pew for singers, benches for parishioners, desks for worship, chandeliers, candlesticks, tripods, etc., laboriously sculptured on the exposed sides (edges, legs, back of chairs), with ancient motifs taken from Byzantine iconography: lily flower, acanthus leaf, garland, vine, oak leaf, triangle, rhombus, square, circle, etc.- symbols predestined to lighten dialogue with heaven.

https://biblioteca-digitala.ro

Scurt istoric privind dezvoltarea mineritului în bazinul băimărean

IOAN TOMA

Multiplele şi diversele bogăţii de metale neferoase ale munţilor maramureşeni care formează bazinul băimărean au contribuit de-a lungul anilor la dezvoltarea bătrânului Rivulus Dominarum, oraşul Baia Mare de azi. Descoperirile arheologice efectuate pe teritoriul judeţului atestă dezvoltarea mineritului pe aceste meleaguri încă din perioada romană, dar mărturii scrise s-au păstrat numai din secolul al XIV-lea mai precis din anul 1329, când regele Carol Robert emite primul privilegiu al oraşelor Baia Mare şi Baia Sprie: "Coradus Judex Civitarum Rivulus Dominarum et de Media Monte" prin care se acordă acestora dreptul de a popula teritoriul împădurit dintre cele două oraşe extinse deja, cu scopul de a încuraja dezvoltarea mineritului[1].

Primul document însă care ne dă mai multe detalii despre dezvoltarea mineritului în bazinul băimărean este privilegiul emis de Ludovic I la 20 septembrie 1347 prin care sunt reînnoite privilegiile anterioare ale oraşului şi se pun bazele organizării mineritului[2].

Rezultatul acestei politici a fost creşterea continuă a metalului extras şi implicit crearea la Baia Mare încă din 1411 a monetăriei, întemeiată de regele Sigismund de Luxemburg în care se băteau monede de aur şi argint ca taleri, ducaţi şi dinari[3].

Existenţa monetăriei este atestată de scrisoarea regelui Sigismund de Luxemburg, datând din 1411 adresată conventului din Lebsz, prin care face cunoscut că cedează despotului sârb Gheorghe Brancovici localităţile Baia Mare (Rivulus Dominarum) şi Baia Sprie (Media Monte), împreună cu zăcămintele de aur şi argint şi baterea monedelor cu toate veniturile acestora[4].

Specificul minier al oraşului Baia Mare şi principala ocupaţie a locuitorilor săi este ilustrată de sigiliul octogonal al oraşului, provenit din a doua treime a secolului al XIV-lea, care reprezintă simbolic Dealul Crucii din apropierea oraşului Baia Mare, cu intrarea în mină, înfăţişând de o parte şi alta a intrării câte un miner lucrând.

În perioada principatului Transilvaniei (1541-1690) minele şi monetăria au fost trecute din proprietatea regilor Ungariei în proprietatea pricipiilor Transilvaniei, care pentru exploatarea lor foloseau sistemul arendării către unele persoane particulare, astfel încât oraşului i-au rămas doar câteva mine mici[5].

La începutul secolului al XVIII-lea minele din Baia Mare aparţineau de Direcţia minelor din Kosice[6], până în 1748 când, ca urmare a unor măsuri luate pentru

---

[1] Wentzel G., *Magyarorsag hanyaszag Kritkai tortenente*, Budapesta, 1880, p.110.

[2] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond Primăria oraşului Baia Mare*, Documente Privilegiale I/I.

[3] Krizsan P.P., *Oglinda oraşului Baia Mare*, Baia Mare, 1933, p.7.

[4] C.Oszóczki, I.Sabău, *Direcţia minelor şi uzinelor metalurgice Baia Mare* în „Revista arhivelor" nr.1/1967, p.180.

[5] Colectiv, *Monografia municipiului Baia Mare*, vol.I, Baia Mare, 1972, p.272.

[6] C.Oszóczki, I.Sabău, *op.cit.*, p.182.

https://biblioteca-digitala.ro

sporirea producției de aur și argint de către autoritățile statului, este înființat la Baia Mare Inspectoratul superior minier (Inspector Oberam) subordonat direct erariului regal, care reorganizează întregul sistem de exploatare a minelor[7].

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea în subordinea Inspectoratului superior minier Baia Mare se aflau: Monetăria din Baia Mare, Oficiul minier regal Baia Sprie, Oficiul minier și al topitoriei regale din Cavnic, Oficiul topitoriei și al pădurilor regale din Ferneziu, Oficiul topitoriei de cupru și al pădurilor regale Băița, Oficiul minier și topitoria din Nistru, Oficiul minier regal Lăpușul Românesc, fierăriile din fostul județ Solnocul Inferior, Oficiul minier regal din Borșa, teritoriul cetății Chioarului, Serviciul financiar central al inspectoratului, patru laboratoare și Judecătoriile miniere rurale din Baia Sprie, Cavnic și Borșa[8].

În 1764 Oficiul superior al minelor va fi desființat și înlocuit cu Direcția minelor care va avea în subordine și va controla tot ce era legat de minerit[9].

În ceea ce privește metalurgia, la începutul secolului al XVIII-lea nu putea ține pasul cu extracția. În anul 1782 în vederea extinderii posibilității de prelucrare a metalelor se construiește topitoria din cartierul Ferneziu, care va fi vizitată în anul 1803 de către prințul Iosif, reprezentantul împăratului în Ungaria[10].

La începutul secolului al XIX-lea, în organizarea Inspectoratului superior minier Baia Mare nu au intervenit schimbări esențiale. În a doua jumatate a secolului al XIX-lea vechile atribuțiuni ale Inspectoratului superior minier Baia Mare sunt preluate de Direcția minelor din Baia Mare, care era a doua instituție de acest gen din întreaga Ungarie, făcând parte din Ministerul de Finanțe.

Pe lângă această direcție, la Baia Mare mai funcționa Căpitanatul minier, în a cărui rază de acțiune intrau 8 județe[11].

În subordinea Direcției minelor și uzinelor metalurgice, conform ordinului Ministrului Finanțelor nr. 26418 din 1 aprilie 1900, făceau parte următoarele oficii: Oficiul minier din Baia Sprie, Oficiul minier și al topitoriei din Cavnic, Oficiul minier și al topitoriei din Lăpușul Românesc, Oficiul minier și al topitoriilor din Rodna Veche, Oficiul topitoriei din Ferneziu, mina Valea Roșie și mina Dealul Crucii din Baia Mare, Oficiul de analiză din Baia Mare, minele Ilba, Borcut și Șuior[12].

Referindu-ne la proprietățile miniere din bazinul băimărean, trebuie subliniat faptul că aici predominau minele de stat. În anul 1854 statul austriac preia cele mai importante mine din raza orașului Baia Mare, de la primăria acestui oraș.

Alături de minele statului sunt menționate o serie de mine particulare care se mențin de-a lungul secolelor, căpătând însă o importanță mai mare în secolul al XIX-lea când se înființează o serie de asociații miniere particulare[13].

Numărul acestora se reduce treptat la începutul secolului al XX-lea, când concesiunile acestor asociații sunt preluate de societățile miniere pe acțiuni cu capital străin sau de societăți particulare înființate în țară, care au puterea economică mai mare, cum au fost societățile miniere de aur pe acțiuni. Secolul al XIX-lea aduce și profunde transformări calitative în procesele de producție din minerit. Treptat, forța hidraulică va fi înlocuită cu forța aburului, iar iluminarea galeriilor se va face electric[14].

---

[7] St.Olteanu, N.Maghear, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p.189.
[8] C.Oszóczki, I.Sabău, *op.cit.*, p.182.
[9] St.Olteanu, N.Maghear, *op. cit.*, p.184.
[10] Colectiv, *op. cit.*, vol.I, Baia Mare, p.272.
[11] C.Oszóczki, I.Sabău, *op.cit.*, p.182.
[12] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond Direcția minelor și uzinelor metalurgice Baia Mare*, registrele 16, 27, 29, 65.
[13] A.N.-D.J.Maramureș, *Fond cit.*, registrul 149/1865.
[14] Colectiv, *op. cit.*, p.273.

https://biblioteca-digitala.ro

Modernizări importante au avut loc la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea în activităţile de subteran. Sunt constituite multe căi ferate înguste cu encartament de 600 mm sau mai mic, iar galeriile principale, cu vagoneţi acţionaţi normal sau cu cai, iar cu începere din 1908 cu locomotive Diesel[15], în vederea asigurării transportului de la gurile de mină greu accesibile, care încep în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Descoperirea şteampului cu săgeţi metalice grele de tip californian a permis un mare salt în prelucrare. La aceasta a contribuit şi introducerea concasoarelor, a morilor cu bile, a maselor vibratoare şi a morilor de amalgamare[16].

În secolul al XIX-lea au loc importante modernizări în metalurgia neferoasă. Se introduc cuptoarele de anteprăjire, prăjire, de convertizare a cuprului, de aglomerare şi de cuplaţie[17].

Producţia a crescut şi ea continuu astfel la aur în 1890 a depăşit cantitatea de 3000 kg, iar în 1910 cantitatea de 4000 kg[18].

Aceste mine, aflate adeseori în proprietatea şi exploatarea unor persoane particulare sau a statului, au avut un rol foarte important în dezvoltarea industriei extractive româneşti.

După marea Unire din anul 1918 când acestea au intrat definitiv în proprietatea statului român, minele respective au beneficiat de mari investiţii şi multiple modernizări. Acestea au fost administrate de Ministerul Industriei Comerţului, în cadrul căruia a fost organizată Regia Publică Comercială a Întreprinderilor Miniere şi Metalurgice ale statului din Ardeal, R.I.M.M.A. În cadrul R.I.M.M.A. funcţiona şi Direcţia minelor metalurgice Baia Mare de care aparţineau atât minele din regiunea Baia Mare, cât şi cele din Munţii Apuseni[19]. Regiunea Baia Mare cuprindea cinci exploatări miniere: Valea Roşie, Dealul Crucii, Baia Sprie, Cavnic şi Băiuţ la care se mai adaugă Rodna Veche. De asemenea, la acestea se adaugă Topitoarele Firiza de Jos şi instalaţia de afinare a aurului de la Baia Mare[20].

Minele din bazinul băimărean au moştenit de la statul austro-ungar o situaţie foarte grea. În timpul războiului din cauza exploatării neraţionale şi neefectuării la timp a lucrărilor de întreţinere o serie de galerii de la minele particulare din Valea Borcutului sau de la cele aparţinând statului ca Dealul Crucii, Baia Sprie şi Cavnic au fost inundate ajungându-se la prăbuşirea lor. În aceste condiţii au fost necesari mai mulţi ani până la reintrarea lor în activitate, lucru care s-a produs abia în 1928. Această stare de lucru s-a răsfrânt negativ asupra producţiei care, în toată perioada, se va menţine la un nivel foarte scăzut, atingând producţia antebelică abia în anii 1929-1933, dar şi asupra condiţiilor de viaţă ale muncitorilor mineri afectaţi din ce in ce mai mult de concedieri şi de şomaj[21].

În ceea ce priveşte randamentul, producţia şi utilizarea tehnică a exploatării miniere de stat din bazinul Baia Mare se pot deosebi două etape.

O primă etapă cuprinsă între anii 1919-1930, caracterizată printr-o pregătire a investiţiilor şi prin efortul de repunere în funcţiune a minelor inundate şi o a doua perioadă cuprinsă între 1931-1940 când statul a făcut investiţii masive de capital, concretizate prin noi deschideri de orizonturi şi galerii şi printr-o masivă mecanizare a

[15] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond cit.*, dos.52/1932.
[16] St.Olteanu, N.Maghear, *op. cit.*, p.221.
[17] *Ibidem*, p.230.
[18] A.N.-D.J.Maramureş, *Fond cit.*, dos.28/1939.
[19] *Ibidem*, dos.145/1933.
[20] *Ibidem*, dos.1/1936.
[21] *Ibidem*, dos.31/1948.

https://biblioteca-digitala.ro

procesului de producție[22]. În această perioadă exploatările miniere au fost dotate cu mașini și utilaje moderne, majoritatea aduse din străinătate. Perforajul mecanic a fost introdus în toate exploatările miniere ale statului, șteampurile au fost cuplate cu mori de amalgamare, iar pentru alimentarea cu energie unele din aceste mine și-au construit instalații de forță proprii concretizate prin tehnica hidraulică sau mașini cu aburi, precum exploatările miniere Baia Sprie și Cavnic[23].

Investițiile respective s-au concretizat și prin punerea în funcțiune a unor noi flotații, cum a fost flotația Dealul Crucii pusă în funcțiune la mijlocul anului 1931 având o capacitate de 100 t minereu în 24 ore, capacitate care în anii 1935-1936 a fost triplată, prelucrând și minereul de la Valea Roșie[24]. În noiembrie 1931 a fost pusă în funcțiune flotația de la Baia Sprie cu o capacitate inițială de 120 t în 24 ore[25] care apoi a fost dublată în perioada 1935-1936, în 1934 a început construcția flotației de la Băiuț, terminată în 1936 și având o capacitate de 70 t minereu în 24 ore[26]. Tot în această perioadă au fost construite noi instalații de aglomerare și dezargintizare, iar topitoriile de la Firiza de Jos și-au dublat capacitatea. Perforajul mecanic s-a extins în exploatările miniere Valea Roșie, Baia Sprie și Băiuț. Din nevoia transportării minereului de la Cavnic la Baia Sprie în vederea flotării acestuia, între anii 1935-1936 a fost construit funicularul Cavnic–Baia Sprie lung de 10 km[27].

La Baia Mare încă din 1925 a fost construită instalația de afinare a aurului și argintului amplificată în 1933 și având o capacitate de prelucrare de 10 t de aur și 20 t de argint într-un an. Tot la Baia Mare între 1934-1935 a fost amplificat Laboratorul de analize. Între anii 1937-1938 a fost construită instalația de cianurare de la Dealul Crucii destinată concentratelor piritoase aurifere, capabilă să prelucreze 30 t în 24 ore[28]. Transportul minereului a fost în mare parte dieselizat. Totalul investițiilor făcute de stat în regiunea minieră Baia Mare între anii 1919-1940 se ridică la 500 milioane lei din care 331.325.189 lei în intervalul 15 mai 1931–10 aprilie 1940. Producția a cunoscut creșteri importante, cele mai mari producții fiind înregistrate în 1938 când cantitatea de aur ajunge la 1919 kg, cea de argint la 8489 kg, cea de plumb la 2828 t, iar cea de cupru la 290 t. Minereul extras s-a ridicat la cantitatea de 177.053 t[29]. Principalele uzine prelucrătoare ale minereurilor extrase atât de minele statului, cât și de minele particulare erau cele de la Firiza de Jos, care în afară de aur, argint și plumb mai produceau: plumb moale, plumb tare, argint de topire, cupru de convertizor, glazură, țevi de sulfat de cupru.

Atunci când cantitatea de minereu extrasă depășea posibilitățile de prelucrare ale uzinelor, surplusul era trimis pentru a fi prelucrat în străinătate, mai ales în Germania, unde era prelucrat cu mari pierderi pentru statul român. Acest minereu provenea în general de la minele particulare. În ceea ce privește numărul angajaților, acesta a cunoscut în general creșteri continue mai puțin la Exploatarea minieră Valea Roșie, unde numărul angajaților a scăzut, lucru determinat de scăderea cantității de concentrare. La nivelul lunii iunie 1940 în cele 5 mine ale statului din bazinul băimărean (Valea Roșie, Dealul Crucii, Baia Sprie, Cavnic și Băiuț) își desfășurau activitatea un număr de 21169 de angajați[30].

---

[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*, dos.28/1926.
[24] *Ibidem*, dos.51/1932.
[25] *Ibidem*, dos.52/1932.
[26] *Ibidem*, dos.156/1936.
[27] *Ibidem*, dos.157/1936.
[28] *Ibidem*, dos.109/1936.
[29] *Ibidem*, dos.28/1939, 119/1940, 116/1940.
[30] *Ibidem*, dos.116/1938, 35/1939, 119/1940, 116/1940, 122/1940, 117/1940, 118/1940.

https://biblioteca-digitala.ro

În concluzie se impune precizarea că, în comparație cu anii dinainte de 1918, sub administrația românească mineritul din bazinul băimărean a realizat progrese remarcabile, determinând o înviorare a industriei extractive românești.

Short History of Mining in the Basin of Baia Mare
(Abstract)

The non-ferrous ore richness of the mountains in Maramures marked the first documentary evidence of Baia Mare, fact illustrated by the octagonal seal of the town, emblematic nowadays too. The main mines in the basin had various owners along a history full of events. Thus, they were exploited by leasing or without by the kings of Hungary, the princes of Transylvania, or the Austrian state.

After the Unification, the mines became property of the Romanian state, operating within R.I.M.M.A. The best period of local mining occurs, characterized by massive investment of capital and fitting of the production process with modern and efficient equipment.

https://biblioteca-digitala.ro

Florian Ulmeanu precursor al medicinii sportive românești

FELIX MARIAN

Preocupările în domeniul medicinii culturii fizice sunt destul de vechi în țara noastră. Ele apar în ultimele decenii ale secolului trecut și marchează deșteptarea interesului pentru unul dintre cele mai puternice mijloace de întărire a organismului și de profilaxie a îmbolnăvirilor.

Cel dintâi medic care, în epoca de formare a științei medicale românești și de ridicare calitativă a acesteia, pune problema relației științifice între medicină și educația fizică, a fost prof. dr. Constantin Istrati (1850-1918). Un alt învățat de seamă care a dat o deosebită atenție problemelor de educație fizică a fost prof. dr. Ion Athanasiu. În lucrările publicate între 1915-1921 s-a ocupat de baza științifică a practicii culturii fizice, îndeosebi de fiziologia mișcării.

După primul război mondial practica educației fizice și a sportului a cunoscut o dezvoltare importantă. Paralel cu aceasta s-a simțit nevoia asigurării asistenței medicale a sportivilor și organizării unui control medical corespunzător. Ca urmare, apar treptat o serie de inițiative ce tind să satisfacă aceste cerințe[1].

Între figurile prestigioase ale științei și pedagogiei românești, un reprezentant ilustru al medicinii culturii fizice și al sportului a fost prof. dr. docent Florian C. Ulmeanu. Cei 50 de ani dăruiți științei se oglindesc în numeroase cercetări, publicații, conferințe și reuniuni științifice în țară și peste hotare, în care a fost angrenat activ.

În istoria medicinii, educației fizice și sportului din țara noastră, au existat personalități marcante. Prin întreaga viață și activitate se detașează, însă, cu pregnanță, în mod necontestat, personalitatea prof. univ. dr. doc. academician Florian Ulmeanu, care marchează acest domeniu al medicinii, propulsându-l într-o etapă cu totul specială.

Caracteristica unui mentor și îndrumător de școală o reprezintă, pe lângă o largă înțelegere a fenomenelor care se includ în domeniul de preocupare ca aspect teoretic, și un dinamism organizatoric de excepție, permanent, ca latură practică. Profesorul Ulmeanu, însumând decenii întregi de activitate în slujba medicinii educației fizice și sportului, ne dă un exemplu de consecvență și asiduitate, marcate de rezultate de excepție în acest domeniu.

Profesorul dr. docent, academician post-mortem (1994) Florian C. Ulmeanu s-a născut în comuna Ulmeni, județul Maramureș, la 3 noiembrie 1903, într-o familie de țărani. A fost cel mai mare dintre cei șase copii, nepot după mamă al scriitorului și pedagogului Petre Dulfu, autorul "Isprăvilor lui Păcală". Școala primară a absolvit-o în

---

[1] C.Ionescu, M.Stoian, *Medicul colonel Florian Ulmeanu – promotor al medicinii sportive românești*, în „Revista sanitară militară" nr.1, București, 1976, p.28.

https://biblioteca-digitala.ro

satul natal. Între 1914-1922 a urmat studiile liceale - primii doi ani în orașul Zalău, iar ultimii șase ani la Liceul "Gheorghe Șincai" (actualul Colegiu) din Baia Mare.
Studiile universitare le-a început la Facultatea de Medicină din Cluj, în 1922. Nemaiputând suporta cheltuielile de întreținere, în 1923 a intrat la Institutul Sanitar Militar din București, continuându-și studiile la Facultatea de Medicină. Obține titlul de Doctor în medicină și chirurgie în 1927, cu nota 10. În anul următor studiază la Școala Specială Sanitară de Ofițeri. Între 1928-1932 urmează cursurile Institutului Superior de Educație Fizică din București, obținând titlul de Licențiat al acestui institut, cu teza "Cercetări experimentale asupra modificării cronaxiei în urma oboselii și antrenamentului"[2].

Distingându-se în profesiune și fiind atras în mod special de problemele educației fizice și sportului, participă, între anii 1930-1936, la mai multe cursuri de specializare. Astfel, în 1930 a urmat cursul de vară de medicină a sportului la Școala Superioară de Educație Fizică din Berlin. Este absolvent al cursului de fiziologia muncii și orientare profesională al Conservatorului Național de Arte și Meserii din Paris - 1931. În acest an a prezentat la Societatea de Biologie din Paris prima sa lucrare de fiziologie aplicată: "Influența antrenamentului asupra modificării cronaxiei în exercițiul fizic", continuată apoi cu "Modificările cronaxiei în timpul antrenamentului de lungă durată".

Oficiul Național de Educație Fizică îi acordă o bursă de studii pentru specializare la Paris, unde, între anii 1934-1936, face studii de biometrie și psihotehnică în Laboratorul de Organizarea Muncii al Căilor Ferate de Stat Franceze. După studii sistematice și cercetări de laborator în domeniul fiziologiei efortului muscular, la catedra de fiziologie a prof. J. Lapique și în Laboratorul de fiziologie aplicată al prof. Henri Laugier, de la Sorbona, publică lucrarea intitulată "Efortul voluntar și cronaxia", în urma căreia Universitatea din Paris îi conferă titlul de Doctor în Științe, iar Academia de Medicină a Franței îi acordă premiul Boullard pe anul 1936[3].

Din 1929 până în 1936, cu o întrerupere de doi ani pentru studii în străinătate, dr. Florian Ulmeanu ocupă funcția de asistent la Institutul Militar de Educație Fizică din București. Din 1937 până în 1940 este numit la Centrul Medical al Aviației, unde lucrează sub îndrumarea unora dintre pionierii medicinii aeronautice românești. Între 1940-1941 este medic șef de bază al Flotei a Treia de Vânătoare, în perioada 1941-1945 este numit medic șef al Escadrilei Sanitare a Aeronauticii, iar între 1945-1947, medic șef al Centrului Medical Aeronautic. Între anii 1948-1950 face parte din corpul didactic al Centrului Militar de Educație Fizică din București, după care se retrage din armată, cu gradul de colonel - medic în rezervă. În ultimii 23 de ani ai vieții a activat numai în cadrul Institutului de Educație Fizică și Sport, unde, între anii 1948-1950, a ocupat postul de conferențiar, iar între anii 1950-1969, postul de profesor titular la Catedra de Fiziologie. În perioada 1969-1971 a funcționat ca profesor consultant, rămânând în activitate continuă în cadrul Societății de Medicină a Culturii Fizice din U.S.S.M. și în cadrul Federației Internaționale de Medicină Sportivă, până la sfârșitul vieții[4].

Dintre numeroasele lucrări de specialitate apreciate în țară și peste hotare menționăm: "Investigații făcute în neurodinamica cerebrală a exercițiilor fizice". Au fost semnalate elemente noi descoperite de Florian Ulmeanu și colaboratorii săi, ca:

---

[2] I.Mihăilă, *O viață dăruită științei, educației fizice și sportului – Prof. dr. docent Florian Ulmeanu* în „Educație Fizică și Sport", nr. 10, București, 1974, p.50.

[3] Gh.Crișan, *Cinci decenii în slujba ridicării poporului și afirmării științei românești în lume – Prof. dr. docent Florian Ulmeanu* în „Marmatia" 4, Baia Mare, 1978, p.517.

[4] F.Gheorghe, M.Popescu, I.Rotariu, *Ulmeanu Florian*, în *Prezențe militare în știința și cultura românească*, Mic dicționar, București, 1982, p.108.

https://biblioteca-digitala.ro

excitabilitatea mărită a scoarței cerebrale în timpul pregătirii mișcării, respectiv a probelor sportive și persistența impulsurilor nervoase după încetarea efortului, modificarea raportului excitabilității neuro-musculare a musculaturii antagoniste cu reducerea simțitoare a diferenței dintre ele pe măsură ce antrenamentul progresează. Principiul continuității și creșterii treptate a efortului în cursul perioadei de antrenament își găsește deplina justificare în rezultatele acestor cercetări.

Au mai fost investigate relațiile dintre neurodinamica cerebrală, caracteristica motrică, dinamica circulatorie, respiratorie și randamentul sportiv, ajungându-se la concluzia că profilul neurodinamicii cerebrale condiționează sensul celorlalți indici: respiratorii, cronaximetrici și ai performanței. Deci forma sportivă și longevitatea sportivă sunt condiționate în primul rând, de funcționarea optimă a mecanismelor nervoase centrale și numai studiul multilateral și aprofundat al mecanismelor de reglare neuro-musculară poate fundamenta științific problemele importante ale practicării sportului.

Seria de investigații complexe de neuro-dinamică cerebrală, integrată cu studiul reacțiilor funcțiilor vegetative și umorale, a condus la un experiment model: "Studiul fiziologic complex pe atleți", lucrare efectuată de profesorul Ulmeanu și colaboratorii săi și prezentată la Congresul Internațional al Federației de Medicină Sportivă din Italia. Lucrarea a fost distinsă cu Premiul internațional "Michel Mittolo", în 1970.

Acad. Florian Ulmeanu a întreprins, împreună cu acad. prof. Ștefan Milcu, în anii 1936, 1938 și 1948, cercetări asupra influenței exercițiilor fizice asupra funcțiilor glandelor endocrine. Rezultatul acestor cercetări a dus la concluzia că exercițiile fizice au un efect de reglare a funcțiilor endocrine, în sensul readucerii la normal a secrețiilor modificate, concluzie de mare importanță teoretică și practică pentru educația fizică, dar și pentru medicină în general.

N-au fost neglijate nici studiile referitoare la circulație, respirație și metabolism, urmărindu-se modificările presiunii medii înainte și după efortul sportiv, ca și în antrenament. Au fost studiate, de asemenea, modificările histofiziologice ale circulației diferitelor organe. În concluzie, s-a putut explica și regla posibilitatea prestării unui efort intens, de lungă durată, după un antrenament sistematic.

Prof. Florian Ulmeanu face numeroase studii de biometrie somatică și funcțională. Numeroase cercetări ale modificărilor digestive, de excreție și biochimice le-a efectuat în colaborare cu dr. Al. Partheniu și prof. I. Mureșanu.

Alături de această prodigioasă activitate științifică, profesorul Florian Ulmeanu a fost și un neobosit organizator al sistemului sanitar în acest domeniu și nu numai.

Pentru a răspunde necesității de coordonare a diverselor activități medico-sportive de pe cuprinsul țării, în anul 1931, dr. Florian Ulmeanu ia inițiativa înființării unei organizații corespunzătoare. În acest scop se informează asupra felului cum este privită această problemă în cercurile medicale, trimițând unui număr de confrați o circulară cu următorul cuprins:

"Cunoașteți și apreciați rolul pe care exercițiile fizice îl au în dezvoltarea armonioasă a corpului, în păstrarea vigoarei și sănătății individului. Ele dau rezultate cu atât mai remarcabile, cu cât îndrumarea lor este făcută metodic și științific. Nu încape îndoială că medicului calificat îi revine o bună parte în elaborarea acestor îndrumări.

Serviciul medical al Oficiului Național de Educație Fizică, în cursul celor 10 ani de funcționare, atât din experiența proprie, cât și din activitatea instituțiilor similare din străinătate, a putut aprecia rezultatele exercițiilor fizice astfel concepute. Convinși, pe de altă parte, și de răul ce sportul practicat la întâmplare îl poate aduce tinerilor, care în timpul din urmă îi atrage, Serviciul Medical al ONEF dorește lărgirea acestui cerc de

https://biblioteca-digitala.ro

activitate și preconizează coordonarea tuturor străduințelor printr-o conlucrare a colegilor care se interesează de buna îndrumare a elanului tineresc.

Cunoscând interesul ce-i purtați problemelor de educație fizică, ne-am luat îngăduința de a vă trimite nr. 1/1931 al revistei "Educația fizică", în care am expus câteva date privitoare la interesul controlului medical al exercițiilor fizice, rugându-vă să binevoiți a ne comunica felul în care dv. vedeți posibilitatea organizării acestui control medical în țară la noi și înființarea unui "Cerc medical pentru educația fizică".

Din răspunsurile și adeziunile primite s-a văzut că înființarea Societății se impunea. Este concludent în acest sens răspunsul dat de prof. dr. Iuliu Hațieganu, de la Cluj:

"Problema pe care o puneți este foarte interesantă și, în același timp, imperios necesară. Nici nu pot concepe o educație fizică rațională fără control medical. Clinica mea are un serviciu de consultații medico-sportive deja de un an. Azi este știut că, sub raport sportiv, București și Cluj sunt în prima linie. Aceste centre universitare sunt și pregătite pentru orice muncă solidă și științifică. Oficiul Național are inițiativa și noi mergem alături. Din acestea puteți să cunoașteți opinia mea. Da, sunt pentru formarea acestui Cerc medical. Însă acestea să nu se formeze, deocamdată, decât la București și Cluj, iar când aceste cercuri vor da semne de viața progresivă, atunci să se extindă forma de activitate.

Nu e bine să formăm organisme impuse, ci acestea să vizeze numai acolo unde sunt prezente toate condițiile de viață. Eu cred că azi avem aceste condiții la București și Cluj. Începerea organizării nu se poate, deci, începe decât la București, printr-un apel adresat medicilor doritori de a se prezenta la o ședință de constituire a acestui cerc. Format "Cercul București", noi, Clujul, imediat urmăm și apoi celelalte centre să le lăsăm a se forma spontan... Deci înainte noi, provincia, așteptăm gestul Capitalei și în orice gest patriotic, științific, în orice faptă, în orice inițiativă suntem gata a o urma"[5].

Ședința de constituire a Societății Medicale de Educație Fizică a avut loc la 15 aprilie 1932. Prof. Ulmeanu, numit secretar al acestei societăți a deținut această funcție din anul înființării până în 1949. În această calitate a editat Buletinul Societății, transformat ulterior în Analele Educației Fizice, publicație oficială a Institutului de Educație Fizică și Sport.

Meritul acad. prof. Ulmeanu în această activitate constă în aceea că a știut să atragă în societate colaboratori prestigioși, ca: I. Nițescu, D. Danielopolu, F. Crăciun, I. Pavel, St. Drăgănescu, A. Teitei, St. Milcu, V. Racoveanu, I. Gonțea, I. Hațieganu. Analele s-au remarcat printr-un conținut de un înalt nivel științific, cu bogate informații din activitatea internațională de specialitate.

În scopul popularizării noilor concepții despre medicina culturii fizice, acad. prof. Florian Ulmeanu publică o serie de lucrări, dintre care amintim cea intitulată: "Educația fizică la individul normal și patologic", împreună cu prof. I. Pavel, în 1933; o culegere de referate și studii prezentate la cursurile de informații în probleme de medicină sportivă din 1932 și 1933. Cu ocazia celei de-a VIII-a Balcaniade desfășurată la București, în anul 1937, a organizat cercetări sistematice multidisciplinare asupra atleților prezenți la această importantă manifestare sportivă, cercetări materializate în lucrările științifice ulterioare.

Puterea de muncă și organizare, prestigiul dobândit în urma remarcabilelor realizări dau posibilitatea acad. prof. Ulmeanu de a organiza, în anul 1938, primul Congres de Medicină Aplicată la Educație Fizică și Sport. În 1956 reafiliează Societatea Medicală de Educație Fizică Română la Federația Internațională de Medicină Sportivă, restabilind și reluând legăturile de colaborare, punând bazele unor

[5] Gh.Crișan, *Lucrări românești de medicină a educației fizice și sportului*, București, 1969, pp.719-723.

https://biblioteca-digitala.ro

noi legături cu societățile medico-sportive naționale și cu specialiștii din diverse țări. În același an, organizează o sesiune științifică, la București, cu participarea delegațiilor din 11 țări membre în Comitetul Executiv al FIMS.

În 1957 s-au împlinit 25 de ani de la înființarea Societății Medicale de Educație Fizică. Cu ocazia aniversării acestui eveniment, care a avut loc în aprilie 1958, în afară de bilanțul activității acestui interval de timp, s-a organizat și un Simpozion cu tema: "Probele funcționale cardio-vasculare în practica medico-sportivă". Lucrările românești, împreună cu cele ale cercetătorilor din Italia, Cehoslovacia, Bulgaria și alte țări, au asigurat un deosebit succes acestei manifestări științifice. Trebuie menționat, de asemenea, faptul că la această aniversare s-a scos o insignă și s-a editat un timbru special, care, după datele pe care le deținem, este primul de acest gen din lume.

Dintre realizările sale de prestigiu mai amintim organizarea celui de al II-lea Congres European de Medicina Sporturilor care s-a desfășurat la București, în zilele de 30 septembrie - 3 octombrie 1969, ale cărui lucrări le-a publicat într-un prestigios volum de 753 pagini[6].

În calitatea sa de conferențiar și apoi de profesor la Catedra de fiziologie a Institutului de Educație Fizică și Sport, alături de celelalte cadre didactice, a luat parte la punerea pe baze noi a învățământului de educație fizică în general și a învățământului de fiziologie aplicată la educația fizică, în special. Cu sprijinul conducerii institutului a organizat și mărit laboratoarele catedrei și le-a încadrat cu personal de specialitate după necesitățile învățământului, pentru a face față exigențelor controlului și îndrumării medicale a educației fizice școlare și a tineretului în cadrul sportului de performanță.

Singur sau în colaborare, profesorul Ulmeanu a editat cursuri de Fiziologie generală și Fiziologie aplicată, pentru studenți ca și pentru școlile sportive. Dintre cele 270 de lucrări științifice publicate amintim un manual de "Medicină a culturii fizice", apărut în două ediții în limba română (1958 și 1965) și o ediție în limba spaniolă, editată de Societatea Medicală de Educație Fizică din Ciudad de Mexico[7].

Ca titular al Catedrei de fiziologie a Institutului de Educație Fizică și Sport, profesorul Ulmeanu a luat parte la numeroase comisii de examen de stat, de atestări și promovări de medici specialiști ca și la examene de doctorat și de docentură de la Universitățile din București, Iași și Cluj.

Binecunoscut și apreciat în toate cercurile de specialitate din țară și de peste hotare, pe parcursul celor cinci decenii de activitate științifică, prof. Florian Ulmeanu ne-a reprezentat țara la întrunirile și congresele științifice de pe întreg globul, între care: Paris, Leipzig, Viena, Moscova, Sofia, Hanovra, Torino, Budapesta, Berlin, Praga, Barcelona, Londra, Luxemburg, Ciudad de Mexico, Tokio, Atena, Santiago de Chile ș.a. Ultima sa participare a avut loc în vara anului 1973, fiind invitat la Madrid cu prilejul mai multor manifestări internaționale cuprinse în "Săptămâna medico-sportivă". La cursul internațional pentru medici sportivi a ținut o conferință, iar în cadrul Comitetului executiv FIMS și-a îndeplinit sarcina, prezentând un studiu amănunțit cu privire la organizarea cursurilor internaționale.

A fost distins cu numeroase decorații române și străine.

Prof. Florian Ulmeanu a fost vicepreședinte al Societății de Medicina Culturii Fizice, în perioada 1959-1973. De asemenea, a depus o muncă activă și creatoare în forul suprem FIMS timp de 24 de ani. Rând pe rând a urcat treptele ierarhice în Comitetul Executiv FIMS, de la membru supleant la vicepreședinte, funcție în care a

[6] Idem, *Florian Ulmeanu evocări* în „Pentru socialism", nr.6327, Baia Mare, 1974, p.3.

[7] Idem, *Probleme actuale ale medicinii educației fizice și sportului*, sub egida CNEFS, București, 1975, p.125.

https://biblioteca-digitala.ro

fost ales în anul 1972. El s-a dăruit cu pasiune pentru a promova medicina sportivă românească în străinătate şi a contribuit la propăşirea FIMS pe toate meridianele.

Dintre numeroasele funcţii ştiinţifice, cu care a fost onorat prof. Florian Ulmeanu, vom aminti: preşedinte al Comisiei Medicale a Federaţiei Române de Atletism, vicepreşedinte al Comisiei pentru Medicina Culturii Fizice şi Sportului din Sfatul medical ştiinţific al MSPS, preşedinte al Secţiei de fiziologie a Centrului de Cercetări Ştiinţifice IEFS, consilier tehnic de specialitate în probleme de medicina culturii fizice de pe lângă Direcţia Generală din MSPS, preşedinte al Comisiei de examen pentru atestări de medici specialişti şi primari în medicina educaţiei fizice, vicepreşedinte al Comitetului Ştiinţific de pe lângă CNEFS, preşedinte al Comisiei de Medicină a Educaţiei Fizice şi Sportului, de pe lângă Academia de Ştiinţe Medicale.

În organismele ştiinţifice internaţionale a îndeplinit funcţii importante între care menţionăm: delegat oficial în calitate de secretar general al Societăţii medicale de educaţie fizică din România în Comitetul Uniunii Internaţionale a Societăţilor Medico-Sportive (1933-1949), membru de onoare în comitetele congreselor internaţionale de specialitate şi în comitetele cursurilor medico-sportive internaţionale (1934-1971), membru corespondent al Societăţii Medicale de Educaţie Fizică din Belgia, membru titular al Societăţii de Biotipologie din Paris (1936-1939), membru de onoare al Societăţii Medicale Cehoslovace "J. E. Purkyne", membru supleant al Comitetului Executiv FIMS (1964-1968), reprezentant şi referent al Comisiei Ştiinţifice FIMS pentru coordonarea activităţii societăţilor naţionale din ţările Europei orientale (1965-1973), preşedinte al subcomisiei ştiinţifice din FIMS pentru sistemul nervos şi funcţia motrică, referent în problema dopingului în cadrul Seminarului Internaţional desfăşurat sub egida UNESCO, responsabil al Comisiei Ştiinţifice FIMS pentru strângerea relaţiilor ştiinţifice cu asociaţiile medico-sportive pe zone geografice (gruparea latină, asociaţia ibero-americană, asiatică şi balcanică).

Activitatea publicistică peste hotare s-a concretizat prin publicarea articolelor, rapoartelor şi comunicărilor prezentate la diverse congrese naţionale, internaţionale şi mondiale, ca şi activitatea redacţională în calitate de membru al comisiilor de redacţie. A fost un asiduu şi apreciat colaborator al celor mai multe publicaţii ştiinţifice de specialitate din străinătate. Pasiunea de cercetător şi bucuria muncii a transpus-o prin cuvântul scris, având deplina satisfacţie că a parcurs un drum lung pe căi nebătătorite. Paşii pe unde l-au purtat au lăsat urme adânci care vor călăuzi şi pe alţii în îndeplinirea idealului lor ştiinţific.

Prof. Florian Ulmeanu a avut şi o bogată activitate socială şi culturală. A înfiinţat, fiind student încă, în 1923, Societatea Culturală "Tinerimea din Ulmeni şi jur". Având de la început colaborarea unui mănunchi de tineri din comună şi jur porneşte cu această lumină la risipirea întunericului ce stăpânea satele, cucerind teren în sufletele ţăranilor români. S-a muncit în tăcere, cu pasiune, aşa cum se munceşte oriunde se înfăptuiesc opere mari. Rând pe rând, lista membrilor societăţii a înscris pe toţi intelectualii regiunii[8].

Modestă şi demnă, ca şi denumirea şi iniţiatorul ei, constantă în urmărirea unor ţeluri generoase, "Societatea ..." a realizat, între cele două războaie mondiale, fără sprijinul oficialităţilor, clădirea unui cămin cultural şi a sălii de festivităţi cu o capacitate de 400 de locuri, din veniturile societăţii, contribuţii băneşti benevole şi prin muncă patriotică, ridicarea unui monument în amintirea eroilor din primul război mondial (monument finanţat din proprie iniţiativă), un muzeu şi o bibliotecă, baie populară, obţinută prin proprie străduinţă, un dispensar de puericultură, o şcoală de îndrumări casnice. Încă din

[8] Idem, *O societate culturală şi opera ei* în „Cronica", nr.14-15, Baia Mare, 1936, p.6.

https://biblioteca-digitala.ro

primii ani ai existenței sale, Societatea s-a ocupat cu problemele educației fizice. S-a început, printre altele, practicarea voleiului, apoi înotul, s-au organizat excursii, s-a amenajat un teren sportiv și o popicărie. Aceste înfăptuiri s-au răsfrânt benefic asupra vieții sociale și spirituale a locuitorilor, îndeosebi asupra tinerilor.

Activând, concomitent, în cadrul ASTREI, care își desfășura tradiționala operă de culturalizare a maselor, Florian Ulmeanu a fost inițiatorul și motorul tuturor acțiunilor întreprinse de societatea "Tinerimea din Ulmeni și jur". Când nu putea fi prezent în comună, urmărea prin corespondență activitatea ei, intervenea acolo unde se iveau greutăți și mai ales își dubla activitatea prin frații mai mici, unii încă în comună, alții pe la școli. Ulmeniul a devenit un centru spiritual polarizator al comunelor și satelor de pe valea Someșului, al celor de sub Codru, ca și al celor de "peste apă", până în Chioar[9].

După război dr. Florian Ulmeanu a inițiat un program vast pentru propășirea, în continuare, a comunei natale. A întemeiat o școală pentru sătence, cu profilurile de îndrumătoare sanitare și țesătorie, o secție pentru colectarea și uscarea plantelor medicinale, a organizat cursuri sanitare, de bibliotecari, de cooperatori. A reînființat biblioteca populară. A militat pentru desfășurarea unor serbări cu caracter folcloric și manifestări sportive.

Ultima inițiativă a prof. dr. doc. acad. Florian Ulmeanu s-a realizat cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la primele acțiuni culturale ale Societății "Tinerimea din Ulmeni și jur". Cu această ocazie, în luna august 1973, a avut loc o întâlnire a "fiilor satului". Întâlnirea s-a organizat pe câmp, la marginea comunei, într-o atmosferă sărbătorească, dominată de sentimentul împletirii vechiului cu noul, a regretelor și veselici pentru ceea ce a fost și ceea ce vine. Spre mirarea participanților, obișnuiți cu respectarea programului, festivitatea aceasta nu a început la ora anunțată. Nu putea începe fără prezența aceluia care a inițiat-o, a doctorului Florian Ulmeanu. După un ceas de așteptare, de la prezidiu s-a citit o scrisoare abia sosită, în care se anunța că cel mult așteptat nu poate veni de la București, fiind bolnav. Era într-adevăr atât de bolnav, încât peste două luni, la 30 octombrie 1973, ne-a părăsit pentru totdeauna, fiind condus la Cimitirul militar Ghencea din București de personalități de seamă ale științei, de colegi, studenți, prieteni[10].

Prin întreaga sa activitate științifică, prin acțiunile social-culturale inițiate și organizate timp de cinci decenii, prof. dr. Florian Ulmeanu este un demn reprezentant al civilizației și culturii maramureșene. Dar Florian Ulmeanu este revendicat ca somitate medicală de întreaga țară și, nu exagerăm, de întreaga lume științifică. Personalitatea sa a fost și va fi în continuare obiectul unor studii și monografii competente. Opera profesorului Ulmeanu, deschizând noi drumuri în medicină și educație fizică, continuă să preocupe specialiștii din țară și din străinătate.

Prezentarea sumară a vastei activități a prof. dr. doc. acad. Florian Ulmeanu este o mărturie a unei vieți de luptă și realizări, în noua disciplină a medicinii - Medicina educației fizice și a sportului - care i-a adus reputația și recunoștința forurilor tutelare din țară și a specialiștilor de peste hotare, ceea ce reprezintă nu numai o confirmare a valorii rezultatelor obținute, ci și contribuția lui la prestigiul țării noastre în străinătate.

[9] P.Bilțiu, *Societate culturală "Treimea din Ulmeni și jur"* în *O istorie a culturii maramureșene*, Baia Mare, 2003, pp.183-185.

[10] M.Ulmeanu, *Pagini memoriale*, vol. I, Satu Mare, 2000, pp.179-180.

https://biblioteca-digitala.ro

Florian Ulmeanu, Forerunner of Romanian Sport Medicine
(Abstract)

The first preoccupation in the field of sport medicine occurs at the end of the 19th century in the studies of professor Constantin Istrati, Ph.D. (1850-1918). Born in Ulmeni (Maramures county), professor Florian Ulmeanu (1903-1973) dedicated his entire life and activity to this relatively new field within the Romanian medicine. The articles written for prestigious publications in the country or abroad, and the participation in scientific congresses worldwide (Paris, Vienna, Moscow, Berlin, London, Ciudad de Mexico, Tokyo, etc.) provided him with the appreciation and gratitude of international scientific forums.

https://biblioteca-digitala.ro

Evenimente istorice trăite în octombrie 1918

AUREL COZA

Aurel Coza a fost unul dintre acei oameni valoroşi care prin activitatea profesională, consecvenţa şi conştiinciozitatea lor au contribuit la transformările complexe ale societăţii româneşti de după Unirea din 1918. Originar din comuna Pribileşti (jud. Sătmar), a urmat cursurile secundare la Beiuş finalizate în anul 1910. A absolvit Teologia şi Literele în anul 1918, din 1919 ocupând postul de profesor la Liceul din Baia Mare proaspăt înfiinţat.

La insistenţele Inspectoratului muzeelor din Transilvania care solocită "angajarea unei persoane cu calificare superioară în ştiinţele istoriei şi a limbii române, Primăria oraşului Baia Mare îl desemnează pe postul de custode pe Aurel Coza prestigiosul profesor de istorie de la Liceul Gheorghe Şincai"[1]*. În această calitate, cu multă conştiinciozitate şi pasiune Aurel Coza reorganizează muzeul în anul 1924 şi îl deschide publicului. S-a ocupat de îmbogăţirea colecţiilor, ordonându-le, inventariindu-le în limba română*[2]*, conform noilor cerinţe. În anul 1926 (noiembrie) prof. Coza este transferat la Carei în funcţia de director la Liceul "Vasile Lucaciu". Se ocupă de reorganizarea şcolii, înfiinţează o secţie nouă cea cu limba de predare germană pentru şvabii din zonă şi îi adaugă un internat foarte bine înzestrat pentru 120 de elevi. S-a ocupat de însemnele funerare - impresionante prin realizare şi mesaj – de la mormântul (cavoul) părintelui Vasile Lucaciu şi al soţiei sale Paulina, adăpostit de Biserica Sf. Uniri a Tuturor Românilor, ctitoria din Şişeşti a marelui tribun.*

În acestă perioadă de timp a desfăşurat o intensă activitate profesională şi culturală. A fost cooptat ca membru în Comisia Monumentelor Istorice, manifestând un interes deosebit pentru arta bisericească din sec. XVII, a condus în calitate de preşedinte timp de 10 ani Despărţământul ASTRA "în ultimii 4 ani fiind raportorul ASTREI Centrale în chestiunea colonizărilor de pe graniţă, face în această direcţie un studiu temeinic pentru reorganizarea coloniştilor şi pentru a-i salva din ghiarele boalelor ce-i secerau cu nemiluita..."[3]*.*

A fost redactor al publicaţiei ASTREI "Graiul neamului" şi a organizat numeroase manifestări culturale şi conferinţe pe teme istorice în diferite localităţi transilvane. Din anul 1938 este Inspector al Învăţământului Secundar din ţinutul Someş. Nu se refugiază în 1940, din contră, protestează la Ministerul ungar împotriva transferului profesorilor români la şcoli din centrul Ungariei. Pentru acest fapt a fost condamnat la muncă silnică 4 luni (1941-42) după care a continuat activitatea de dascăl la Şcoala normală din Gherla[4]*.*

---

[1] V.Achim, *Opt decenii de activitate muzeală la Baia Mare*, în "Marmatia" 5-6, Baia Mare, 1979-1981, p.60.
[2] *Ibidem.*
[3] *Graiul Transilvaniei*, Cluj, 1 ian. 1943, p.7.
[4] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1944 prof. Aurel Coza este împuternicit de către Prefecura Județului Cluj cu "...conducerea și organizarea Serviciului Învățământului secundar și primar pentru Ardealul de Nord și îi ordonă să pună în aplicare în timpul cel mai scurt acest serviciu în cadrele legilor și ordonanțelor primite"[5]. O misiune deloc ușoară în condițiile în care după armistițiu mare parte a Ardealului de Nord intra în administrația României iar"

[...] Noi românii din partea cedată Ungariei nu avem elemente îndestulătoare pentru acest serviciu"[6]. Textul documentului spune în continuare. "... Contăm necondiționat la datoria sfântă a fiecăruia care ține la copii noștri care nu pot suferi și care nu pot pierde nici o zi de lucru. Accentuăm că munca și viața normală trebuie să se pună în aplicare căci așa cer interesele Neamului, a patriei noastre și a Armatelor luptătoare"[7].

Din acest ultim paragraf reiese cât de importantă este instruirea și educația prin școală și erau desemnați pentru astfel de activități majore oameni valoroși cum a fost prof. Aurel Coza.

În anii '45 Aurel Coza este stabilit împreună cu familia în orașul Cluj de unde deseori va descinde în Baia Mare, de cele mai multe ori în calitate de invitat de onoare. O bună parte a vieții sale, pe lângă implicarea în procesul de refacere a învățământului românesc, pentru "reînvierea ASTREI", profesorul Coza și-a petrecut-o cu cercetarea istorică, selectând materiale din care o parte au fost publicate în reviste de specialitate, iar altele nu au văzut lumina tiparului.

Considerăm oportună chiar după trecerea unui număr apreciabil de ani – aproape 40 – de la redactare, publicarea unei lucrări a prof. Aurel Coza despre evenimente esențiale din octombrie 1918, pe care le-a trăit și le-a așternut pe hârtie în toamna anului 1968 intenționând să le publice cu ocazia semicentenarului Unirii.

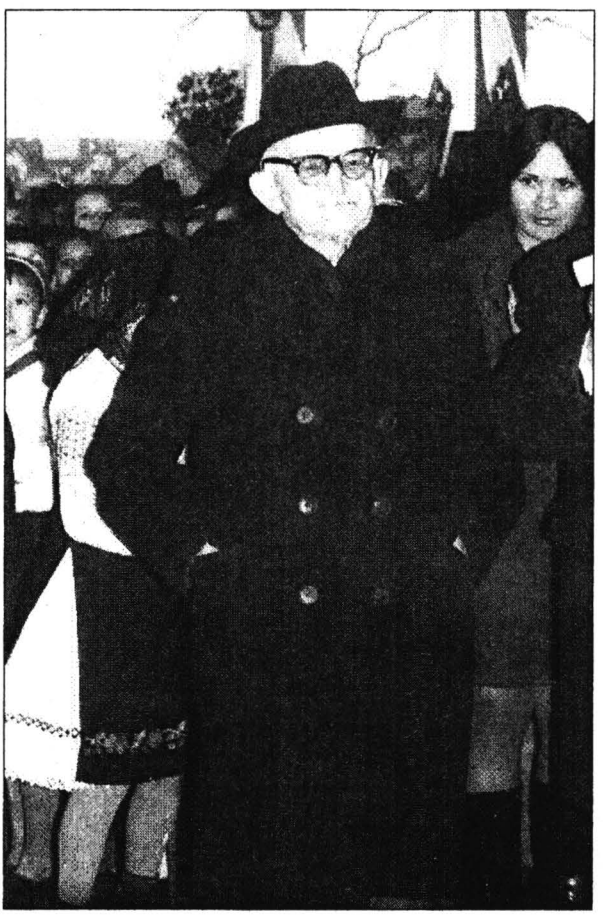

Dr. Aurel Coza la Muzeul memorial "Vasile Lucaciu" din Șișești

În primăvara anului 2006 Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș a fost beneficiarul unei consistente donații din partea nepoatei profesorului, d-na Maria Agata Coza (Act de donație Nr. 421/14 aprilie 2006).

[5] Autorizația emisă de Prefectura Județului Cluj Nr. 204/25 oct. 1944, MJIAM., Fond Aurel Coza.
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Printre manuscrisele și studiile dactilografiate care constituie cea mai mare parte a fondului donat, se numără și această lucrare însoțită de o adresă redactată de fiul profesorului – medicul Aurel A. Coza pe care am avut onoarea să îl cunosc, adresă în care se spune printre altele:

"... Această lucrare se referă la evenimente ce au precedat unirea Transilvaniei cu România la 1 Dec. 1918. Țin să precizez că în perioada din 1968 a redactării acestei lucrări tatăl meu a fost singura persoană în viață din țara noastră care a asistat la cele petrecute în octombrie 1918 la ședințele din Budapesta ale Parlamentului Ungariei. Dorința familiei noastre este ca această lucrare să fie primită în patrimoniul Muzeului Județean din Baia Mare și eventual publicată cu păstrarea stilului memorialistic științific ...".

Nepublicată "din cauza unor regretabile implicații", lucrarea pe care noi o intitulăm ***Evenimente istorice trăite în octombrie 1918****, relatează momente esențiale și hotărâtoare, consemnate de istorie, din preajma Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Dec. 1918.*

Prezentarea evenimentelor din octombrie 1918 care au precedat Unirea poartă amprenta istoricului care a avut șansa de a fi martor la desfășurarea unor momente esențiale pe care istoria le consemnează și le acordă atenția binemeritată.

Lucia Pop

Ziua de 1 decemvrie 1918 a fost precedată de evenimente care au reclamat frământări, lupte și hotărîre nesovăitoare din partea acelora care îndrumau destinele poporului romîn din Ungaria și Transilvania. Dar la toate aceste se cerea participarea fiecăruia, care nu se împăca cu situația politică a Ungariei de atunci condusă de o mînă de oligarhi de vîrfuri aristocratice care, prin averea și poziția lor socială, dominau viața politică și economică a statului ce închidea în hotarele sale popoare cu tendințe centrifuge căutînd prin zvîrcoliri de veacuri o mai bună așezare socială.

Dintr-acei care nu ne împăcam cu o viață chinuită, făceam parte și noi romînii din Ungaria și Transilvania. Era deci firesc să nu stăm inactivi în fața evenimentelor ce prevesteau schimbarea vremurilor, căci același vînt bătea pretutindeni și vuietul lui trezea atenția tuturor, punea în mișcare lumea dornică de o schimbare radicală. Dar efectul nicăeri nu era așa de pronunțat ca în centrul politic, în capitala țării, unde întîmplarea a făcut să ajungă și subsemnatul, nu din curiozitate, nici că doar i-ar fi îngăduit punga unui părinte cu opt copii cheltuieli pentru distracții, ori ca să-mi satisfacă dorințelor de destindere și amuzament, mai ales politice. M-a dus nevoia de a-mi termina studiile. Eram în preajma examenului de licență, fixat pe data de 24 octomvrie 1918 la facultatea de filozofie din Budapesta, unde m-am instalat încă de la începutul lunii septemvrie pentru verificarea, la nevoie chiar completarea cunoștințelor și pentru unele consultări prealabile, indispensabile în acest scop, dar și hotărît ca îndurînd chiar neajunsuri și mizerii, paralel cu studiile ce trebuia să mi le termin, să asist, să văd și după posibilitate să înregistrez evenimentele istorice ce se prevesteau și pe care am avut norocul să le trăiesc, de o importanță colosală, cu efect momentan de neprevăzut dar rîvnit și nădăjduit decisiv pentru viața națiunii romîne din Ungaria și Transilvania.

Înfățișarea capitalei de pe malul Dunării era cu totul alta de cum o lăsasem în iunie. Noul aspect însă era deplin justificat, căci pe fronturi Antanta ataca cu înverșunare. Eram doar la sfîrșitul celui dintîi război mondial. Rezistența Puterilor Centrale slăbea zi cu zi, iar pe frontul de la sud erau în plină retragere. Turcia, Bulgaria

https://biblioteca-digitala.ro

ceruseră pace. Sîrbii intraseră în țara lor primiți cu o nespusă bucurie după doi ani de pribegie. În România armatele germane de sub comanda generalului Mackensen căutau o ieșire din brațele cleștilor ce se strîngeau tot mai mult. De pe celelalte fronturi soseau vești numai deprimante. Toate aceste, pe deasupra și gripa spaniolă au lăsat urme adînci în viața capitalei ungare în plină fierbere în acele zile de septembrie.

Populația ducea lipsuri enorme și constatînd cu durere că jertfele de pînă atunci ar fi zadarnice, dorea sfîrșitul acelui război mondial, azi numit întîi. Nemulțumirea creștea de fiecare zi. Lumea s-a alarmat și din cauza măsurilor luate de autoritățile de stat de frică să nu izbucnească vreo revoluție. Bulevardele erau împînzite cu batalioane de soldați în majoritate romîni din Transilvania, bine înarmați și la anumite distanțe cu posturi de mitraliere gata pentru orice eventualitate să intervină pentru restabilirea ordinei.

Evenimentele însă rulau ca în filme. Odată cu luna octombrie lumea începea să-și spună răspicat necazurile, ba chiar și gîndurile. Cerea pacea, ba o pretindea, căci voia o ieșire grabnică din impasul în care a ajuns pe urma conducerii politice a conților și magnaților care nici într-acele momente de mare răspundere, orbiți de ură, patima și o mentalitate moștenită nu au putut pătrunde ponderea vremurilor ce prevesteau pentru Ungaria, în situația de atunci o catastrofă mai grozavă ca aceea de la 1526.

Așa se pornește în capitala Ungariei la 1918 lupta pentru a obține o pace după posibilitatea onorabilă tocmai cînd ziarele înregistraseră că țările din Balcani, Turcia și Bulgaria au ajuns la armistițiu.

Guvernanții Ungariei se întîlnesc la Viena și solicită pacea acceptînd cele 14 puncte ale lui Wilson (6 oct.). Răspunsul desigur întîrzie, iar pentru armistițiu se puneau condiții de evaluare a teritoriilor ocupate. Partidul social democrat din Ungaria însă, fără a mai ține seamă de acțiunea guvernului, se adresează cu o proclamație – manifest către țară, înafară de parlament, unde nu dispunea de nici un reprezentant, asigurînd o totală revizuire a constituției (9 oct.).

Guvernanții intră în spaimă. Vinovații încep a se spăla pe mîini să scape de răspundere. Caută un premier potrivit situației, dar nu ar renunța nici la putere. Se gîndesc la un guvern de concentrare, ba la unul de tranziție. Partidul Károlyi cere un delegat pentru pace și în orice caz un alt ministru de externe.

Dar evenimentele depășesc pe actualii bărbați de stat ai Monarhiei. Cehia se desparte de Austria, Croația și Slovenia nu vreau să mai știe de Ungaria, iar la 12 oct. se zvonește că Germania acceptă și în numele Monarhiei condițiile de armistițiu, fixate de Wilson, președintele Statelor Unite ale Americii. În schimb gripa nu vrea să știe de armistițiu, oamenii mor zilnic cu miile. Delegația parlamentară ține la ședințe (15 oct.) fără a găsi un deznodămînt, căci toți caută să iasă basma curată, iar magnații unguri vreau și integritatea teritorială, mulțumind națiunile conlocuitoare cu oarecare drepturi personale. Singur președintele partidului independent, contele Mihail Károlyi a criticat expozeul ministrului de externe, arătînd cauzele reale care au provocat situația de azi și aducînd reproșuri guvernului pentru inactivitate. Urgitează și de data aceasta încheierea păcii cu orice preț. Au trecut aproape două săptămîni fără a înregistra și numai un singur pas în această direcție, tensiunea era la culme, așa că singura măsură pentru o amînare într-așa situație, ori mai de grabă de scăpare momentană, nu a rămas decît convocarea parlamentului.

Lumea era ținută la curent și cu activitatea politică a românilor din țară, organizați și ei în Consiliu (comitet) Național Romîn, care s-a întrunit într-o ședință restrînsă la Oradea în casa fruntașului Aurel Lazăr, constatînd cu bucurie că de acum popoarele în baza principiilor wilsoniene sînt libere să-și hotărască singure soarta. Ar dori numai să-și poată exercita acest drept. Au ajuns la concluzia că, în aceste

https://biblioteca-digitala.ro

momente de o importanță colosală, pentru națiunea romînă, numai adunarea națională este în drept să-și decidă soarta, căci singur ea reprezintă totalitatea romînilor din Ungaria și Transilvania. Își întocmesc în schimb declarația pe care sînt hotărîți s-o facă în ședința de miercuri (16 oct.) a parlamentului din Budapesta prin cuvîntul deputatului Dr.Alexandru Vaida-Voievod. Totodată s-a format și comitetul executiv al Cons.Nat.Rom. Avînd ca membri pe: T. Mihali, Șt.Pop Cicio, Al.Vaida, Vasile Goldiș, Aurel Vlad și Aurel Lazăr dintre cei prezenți în țară, căci majoritatea era încă dispersată pe diferite fronturi de luptă, iar alții își tînjau viața prin diferite lagăre de prizonieri și pușcării.

De fapt la data de 16 oct. 1918 s-a deschis parlamentul sub cupola căruia s-au adunat reprezentanții țării cu excepția croaților, care nu mai voiau să știe de Ungaria. Lume imensă aștepta în fața parlamentului. Au intrat pe cîți numai au putut să-i găzduiască galeriile, în timp ce scaunele de jos le ocupaseră deputații. Cu toții simțeau importanța ședințelor ce se vor ține înăuntru sub strigătele dinafară, ce condamnau războiul și cereau pacea după patru ani de luptă fără rost. Nervozitatea și agitația ce-i stăpînea pe toți, era explicabilă și de înțeles.

Ședința s-a deschis abia la orele 11. Deputații erau concentrați în mase compacte pe partide, ca de obicei. Lumea de pe galerii: autorități locale, prelați, eclesiastici, soții de miniștri și de deputați și ... cine numai a reușit să-și asigure un locșor indiferent unde, își îndreptau privirile spre opoziție, de data aceasta și mai mult spre romîni, informați că în ziua aceea ei sînt programați pe ordinea de zi. Și nu erau ușor de descoperit, căci, cele cîteva milioane de romîni abia aveau patru reprezentanți cărora li s-au atașat și cei doi slovaci. Atîția au putut răzbi prin obstacolele ridicate sub oblăduirea autorităților chiar, la paravanul legii electorale, ticluită cu dedesubturi menite a servi interesele conducătorilor care, prin averea și poziția lor socială dominau viața politică și economică a acestui stat. Acolo erau ca să ne oprim numai asupra romînilor: președintele venerabil Teodor Mihali; Alexandru Vaida cu o ținută adecvată momentului și mai ales rolului ce i s-a rezervat pentru acestă ședință, de crainic al romînilor.; Șt. Pop Cicio într-o extraordinar de bună dispoziție, ce de altfel îl caracteriza și N.Șerban într-o postură de extravaganță ca îmbrăcăminte, totuși de o rezervă în atitudine, ce exprima o apreciere adîncă a momentului, care-l reclama ca martore în fața generațiilor care vor urma. Soarele de pe bolta cerului întîmplător își revărsa din abundență razele prin geamurile susceptibile a le primi și transmite tocmai în fața și ochii "patres"-ilor, din care cauză se desfac (trag) perdelele, se aprind luminile cum – după șoaptele unora – se și cuvenea la catafalcul ce i se pregătea acestui parlament în agonie.

Ședința a fost din cale afară de zgomotoasă, deoarece expozeul primului ministru asupra situației politice și informația oficială de trecere la o uniune exclusiv personală cu Austria, păstrînd comun, doar provizor, ministerul de externe, au avut drept ripostă cea mai severă critică a deputatului de opoziție, a contelui M. Károlyi pentru o astfel de politică ce nu caută decît să se mențină vechea situație sub paravanul unei noi numiri în aceste zile, cînd știm că războiul l-am pierdut, dar nu-i permis să pierdem și pacea. A fost destul să izbucnească un scandal cu vociferări, care au degenerat într-un vacarm, de abia i-a dat răgaz deputatului să-și încheie discursul, comunicînd prin deputatul I.Hoch programul partidului său, garantînd că-l va realiza: o monarhie complet independentă, tratative de pace imediate, democratizarea țării, înțelegere cu minoritățile, libertatea presei ș.a. ca să le amintim cele mai importante.

Deci ședința de azi nu ne-a adus ce am așteptat, iar cea de a doua zi, din 17 oct. a fost pusă la dispoziția liderului partidului muncii, contelui Șt.Tisza. Sîntem nevoiți totuși să ne oprim și aci, ca să înțelegem discuțiile de mîine, deoarece pe noi ne

https://biblioteca-digitala.ro

vizează într-un fel cum nu a obișnuit în lunga sa carieră de om politic și de stat, provocînd intervențiile prompte ale deputaților romîni în ziua de azi și critica de o ironie tăioasă, dar justă din ziua următoare a deputatului Al. Vaida.

Declarațiile deputatului conte Șt.Tisza că:

- acest război l-am pierdut; intervenind o schimbare de forțe, nu mai putem avea nedejdea de a-l cîștiga; (deci) trebuie să căutăm pacea în condițiuni, pe care într-o așa situație ni le ar accepta dușmanii;
- (căci) noi nu sîntem și n-am fost niciodată opresorii naționalităților, (!)
- (așa că) este o afirmație prea îndrăzneață că minoritatea maghiară ar fi dominat aici cu metode tiranice minoritățile în majoritate ca număr;
- (și) este o minoritate prea minusculă aceea, care se opune ideei de stat național maghiar (dar i se opune întreg poporul – îi replică deputatul român Șt.Pop Cicio);
- (dar) domnii deputați nu, au dreptul să vorbească în numele întregului popor (D-ta la nici un caz nu ai acest drept caută să-l lămurească deputatul romîn Al. Vaida); (de aceea) noi guvernul maghiar să-l convingem pe președintele Statelor Unite ale Americei și să ne explicăm în fața opiniei publice a statelor adverse că problema minorităților etnice cu totul altfel se prezintă în Ungaria de cum au fost informați.

Sînt afirmații care te fac să nu-l recunoști pe acel conte Tisza, care decenii de a rîndul a întreținut lumea externă cu ficțiunea, că Ungaria este în plină democratizare, iar naționalitățile nu au nici o dorință; care a trimis Serbiei ultimatum-ul și s-a lăudat că-i va scoate cu o patrulă din țară, din al cărei teritor nu va ceda pămînt nici de un sălcîm, și care de atunci a lansat articole peste articole cu conținut provocator față de dușmani, acum cu totul indiferent se pronunță că am pierdut războiul așa cum în vara anului 1917 a declarat de la același loc, că în lupta de la Piave nu am pierdut decît o sută de mii de soldați. Dar acum caută să scape de răspundere, consecințele nu-l interesează, nu vrea să vadă situația tragică, în care se zbate țara, ridică greutăți în calea păcii, ba mai joacă și farsa că se sfătuiește cu ușile închise despre ceea ce toată lumea știe.

Am căutat să prind în aceste rînduri crîmpeie din discursul ținut în ziua de 17 oct. 1918 de contele Șt.Tisza, discurs ce a format subiectul ședinții de atunci fără de a le mai veni rîndul și reprezentanților romînilor. O putem considera de preludiu, uvertura ședinței de a doua zi, așa cum e fulgerul pentru furtună. Căci această zi de 18 oct. 1918 li s-a rezervat romînilor de a și da pe față gîndurile de viitor și hotărîrea de a intra în rîndul națiunilor libere. Prea bine și-a făcut socoteala contele Șt.Tisza, dar de data aceasta a dat greș, căci romînii nu s-au lăsat terorizați.

Ședința din 18 oct. 1918 așteptată cu nerăbdare, de fapt a fost una din cele mai agitate, căci lumea voia să audă cuvîntul acelora, care pînă acum n-au fost băgați în seamă. Toți așteptau declarația romînilor, prin care să-și clarifice gîndurile de viitor în legătură cu drepturile politice desconsiderate secole de a rîndul de guvernanții națiunii dominante. Deputații de pe băncile majoritare trădau o atmosferă de adîncă neliniște și îngrijorare, ba de nesiguranță pentru mîine, provocată de primejdia reală ce însiși și-au pregătit-o, dar și mai multă publicul care de trei zile staționa la ușile parlamentului, deoarece numai în parte a putut fi găzduit ca auditoriu. Din acel auditoriu a făcut parte și cel care își destăinuie amintirile în aceste rînduri

Deci o lume imensă cîtă numai a putut găzdui sala de ședințe a parlamentului, a fost martora celor declarate la înțelesul tuturor: ce vrea națiunea romînă din Ungaria și Transilvania. Crainic a fost deputatul romîn Dr. Alexandru Vaida Voievod, care în 1906 în timpul coaliției a fost azvîrlit din areopagul maghiar, ce niciodată n-a fost

https://biblioteca-digitala.ro

expresia reală și fidelă a situației din țară. În felul acesta s-a dat o deplină și binemeritată satisfacție pentru actul nesocotit al șoviniștilor care au pătruns atunci în parlamentul țării ungurești.

Că parlamentul maghiar nici într-acele zile tragice ale anului 1918 n-a fost oglinda fidelă a situației din țară, ne-a spus-o spre cea mai mare satisfacție a noastră deputatul conte Apponyi, recunoscînd și declarînd că "este o nenorocire pe țară că astăzi (18 oct. 1918) avem un parlament ce de fapt nu reprezintă națiunea".

Ședința a început abia pe la orele 11 dar și pînă atunci ochii tuturor, binoclurile din loji, căutau numai pe reprezentanții romînilor, postați într-un colț din fundul sălii. Toți simt importanța istorică a ședinței întocmai ca profesorul universitar de istorie, Dr. Ballagi A., care a plecat de la facultate ca să vadă cu ochii cum se face istoria.

În acestă atmosferă, urmată de o potolire bruscă a mișcării și vorbelor, cu ochii ațintiți aupra deputatului invitat de președintele camerei să treacă la tribună.

Deputatul Vaida își exprimă bucuria pentru aceasta, atribuind meritul președintelui Statelor Unite ale Americei, care prin acest principiu, expus la înțelesul tuturor, evoluției sociale i-a asigurat un salt cum nu s-a mai pomenit de la întemeierea creștinismului. Monarhia austro-ungară recunoscînd și acceptînd acest principiu prin faptul că a solicitat pace în baza punctelor wilsoniene, națiunea romînă din Ungaria și Transilvania a hotărît prin reprezentanții săi de azi să aducă la cunoștința parlamentului declarația, asupra căreia s-a oprit în ședința comitetului executiv al partidului său. O redăm împreună cu comentariile deputatului Vaida, pentru ca azi (1968 n.n.), după cincizeci ani, publicul să fie informat exact de atitudinea hotărîtă de care au dat dovadă conducătorii romînilor din Ungaria și Transilvania în acele vremuri de grea cumpănă pentru viața întregei națiuni.

"Comitetul Executiv al Partidului Național Romîn din Ungaria și Transilvania la 12 octomvrie a.c. a ținut o ședință la Oradea sub președinția deputatului Teodor Mihali, în care discutînd situația politică internă și externă de azi, s-a oprit asupra următoarei declarații:

În fața situației create de războiul mondial, Comitetul Executiv al Partidului Național Romîn din Ungaria și Transilvania ca organ politic al națiunii romîne din Ungaria și Transilvania constată că rezultatele războiului confirmă revendicările de secole ale națiunii romîne pentru o deplină libertate națională.

Pe baza acestui drept firesc, conform căruia fiecare națiune numai ea singură poate dispune de soarta sa, drept pe care l-a recunoscut și guvernul Ungariei prin solicitarea armistițiului de către Monarhie, națiunea romînă din Ungaria și Transilvania vrea să uzeze de acestă situație și ca urmare își revendică dreptul, ca total independentă și liberă de orice influență streină singură ea să-și hotărască "viitoarea formă de stat" și așezarea în stat și "relația de coordonare în mijlocul națiunilor libere" și raporturile cu națiunile libere.

Organizația națiunii romîne din Ungaria și Transilvania nu-i recunoaște acestui parlament dreptul de a se erija de reprezentant al națiunii romîne și nu-i recunoaște nici unui alt factor dreptul să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii romîne din Ungaria și Transilvania, deoarece apărarea acestor interese nu i-o poate atribui decît factorilor designați de propria sa adunare națională".

Intervine președintele cu observația: "Nu doresc să intru în discuție cu dl. deputat, dar un deputat nu-i permis să ia atitudine potrivnică constituției în vigoare", după care deputatul Al. Vaida continuă:

"În afară de adunarea sa națională și organele delegate din sînul său, actualmente în afară de Comitetul Executiv al Partidului Național Romîn, nimeni nu poate fi autorizat să trateze și să hotărască în chestiuni ce privesc situația politică a

https://biblioteca-digitala.ro

acestei națiuni declară de nul și fără vreo obligație pentru națiunea romînă toate acele hotărîri și înțelegeri ce nu ar lua naștere cu apobarea ei. După suferințe și lupte de veacuri, națiunea romînă din Monarhia austro-ungară așteaptă și-și revendică confirmarea drepturilor inalienabile inprescriptibile și permanente la o deplină (adevărată) viață națională".

Citirea declarației este însoțită de intervenții și proteste din partea deputaților majoritari. Deputatul romîn Vaida nu se lasă terorizat, ci așteaptă calm pînă se potolește lumea, apoi continuă. Face observații în legătură cu declarațiile din zilele precedente ale primministrului Al.Welcerle și a deputatului conte Șt.Tisza, conform cărora situația actuală din Ungaria nu ar fi în contrazicere cu principiile wilsoniene și punerea lor în aplicare nu ar reclama schimbări radicale, arătînd ce prăpastie uriașă există între concepția lor și principiile președintelui Wilson. Condamnă politica cinică, sfidătoare a primului ministru și nu mai puțin pe cea de subjugare a naționalităților după sistemul Banffi-Apponyi dusă de contele Șt.Tisza – spune deputatul Vaida – care cu discursul său din ziua de ieri, națiunii romîne i-a făcut servicii, pe care deputații romîni prin activitatea lor politică și agitații de decenii n-au putut să le obțină.

Protestează contra arestărilor și activității instanțelor judiciare din Transilvania în timp ce tinerii romîni luptă și-și jertfesc viața pe fronturi. Prezintă cazuri concrete ce se pot verifica prin anchete. Școlile se închid cu sutele, jandarmii intră în biserici. Politica proprietății agrare nu servește interesele invalizilor de război. Toate aceste sînt realități care nu se împacă cu principiile propovăduite de Wilson care nu s-a gîndit numai la naționalități, ci chiar și la națiunea maghiară, cînd și-a conceput punctele ce au pus în mișcare lumea. Dovadă acest parlament din care lipsesc social-democrații, iar milioanele de naționalități prin cîți deputați sînt reprezentate? De aceea avertizează parlamentul că "numai ca națiune liberă putem da mîna cu națiune liberă, dar între opresori și oprimați nu pot să existe raporturi sincere".

Dacă aruncăm o privire asupra evenimentelor aci istorisite în legătură cu activitatea romînilor transilvăneni pentru a-și realiza unirea de la 1 decembrie 1918, putem constata că reprezentanții lor, puțini cîți au scăpat de obligațiile militare de pe urma vîrstei sau a unui început de stare de dezorganizare, au luat o atitudine demnă și hotărîtă pentru înfăptuirea idealurilor (năzuințelor) politice, economice, sociale, culturale și naționale ale poporului care și i-a ales de reprezentanți ai săi. Și mai redus a fost numărul deputaților, care-l reprezentau în parlamentul țării, dar care totuși și de data aceasta au avut darul să concentreze asupra lor atenția tuturor "patres"-ilor adversari și publicului numeros (participant) asistent la ședință.

Forța morală cu care deputații romîni au înfruntat îndrăzneți primejdiile, apoi fermitatea în acțiune și manifestarea convingerilor au trezit stima și admirația tuturor, dar mai ales a publicului auditor și al celui extern, informat cu iuțeala fulegrului de cele petrecute în sală, și i-a inspirat gîndul, dar și hotărîrea și curajul de a le urma exemplul. Căci dacă atitudinea deputaților romîni a produs un efect demoralizator asupra reprezentanților majoritari, apoi în rîndurile cetățenilor din capitală a trezit o adîncă indignare și o revoltă spontană împotriva clicei reacționare, instalată la conducerea statului, pe care pînă acum au crezut-o în slujba intereselor populației indiferent de naționalitate, dar care acum sub conducerea excepțională a acuzelor, pe care minoritatea romînilor prin glasul deputatului Al.Vaida le-a aruncat în fața liderilor politici maghiari și a guvernului, și-a dat arama pe față, neputînd să-și ascundă înfrîngerea și-n atmosfera deprimantă, creată de declarația și comentariile deputatului romîn Al.Vaida, au fost nevoiți să facă destăinuiri nebănuite și impresionante.

Așa, primul ministru Al.Wekerle pentru a-și camufla ezitarea în atitudini și a insuflat curaj celor deprimați, răbdarea cu care toți au ascultat expunerea deputatului

https://biblioteca-digitala.ro

romîn Al.Vaida, o invocă ca o dovadă vădită a loialității și o calitate distinctivă a poporului maghiar. Dar – adăugăm noi – conducătorii politici n-au dat dovadă de așa ceva niciodată.

Acuzelor grave răspunde că "a făcut ce numai i-a fost posibil" aruncînd vina în cîrca autorităților militare sau atribuindu-le zelul exagerat cu care unele autorități din subordine au executat dispozițiile.

Trage la îndoială interpretarea punctelor lui Wilson în sensul, că părțile participante la tratativele de pace vor avea dreptul să intervină în chestiuni de suveranitate națională. Respinge revendicarea naționalităților de a fi reprezentate independent la tratativele de pace, căci acolo – spune premierul – Ungaria nu poate fi reprezentată de cît de către delegatul statului maghiar unitar și indivizibil. Deputații numai la paravanul imunității parlamentare pot să-și permită astfel de declarații instigatoare și contrare legilor. De altfel deputatului Al.Vaida îi contestă dreptul de a vorbi în numele întregului popor romîn, căci acesta – continuă premierul – întrebat cu siguranță s-ar declara pentru apartenența la statul maghiar, care n-a forțat niciodată libertatea conștiinței cetățenilor săi !?!

Au mai trecut pe la tribună și fruntași de partid. Contele Apponyi A. dușmanul neîmpăcat al naționalităților crede că a fost o greșeală a convoca parlamentul, căci "nu se mai oferă acel sprijin moral, de care avem acum nevoie". "Numai pe totalitatea națiunii ne putem sprijini ... singură ea ne poate scăpa din situația înspăimîntătoare, în care sîntem acum". "Trebuie să deschidem larg poarta constituției pentru toți cetățenii" și făcînd o "mea culpa" să încheie, că de acum va trebui să urmeze un alt drum.

Cu concepțiile politice ale contelui Șt.Tisza, șeful partidului muncii, am făcut cunoștință în ședința de ieri – 17 oct. Obsedat de ideea integrității teritoriale și a unității statului maghiar, vrea să convingă lumea că Ungaria stă la baza democrației și de aceea nu se împacă cu revendicările naționalităților. Totuși în atmosfera discuțiilor stîrnite de declarația romînilor și constatînd că discursul său de ieri n-a avut efectul scontat, se gîndește și la jertfe, pe care dacă ar trebui să le aducă țara sub presiuni externe, s-o facă cînd va ajunge în situație de forță majoră, dar să nu le ofere de bună voie, căci nu a urmărit scopuri agresive, nici de a supune pe alții.

Am schițat aci păreri ale fruntașilor politici maghiari cu privire la declarația și comentariul în spirit critic al problemei romînilor din Ungaria și Transilvania prezentate de reprezentantul lor, deputatul Al. Vaida. În ziua de 19 oct. a făcut declarații în același sens reprezentantul slovacilor, deputatul Nichita Juriga. Parlamentul a mai ținut ședințe în zilele de 22 și 23 oct. ce s-au soldat cu protestul, o adevărată revoltă contra cenzurei a ziariștilor informatori ai presei de la ședințele din camera deputaților și cu lichidarea definitivă a acestui parlament, a cărui majoritate, stăpînită de o totală indiferență a început să-și dea seama că nu-i decît o compoziție artificială fără rost și deci nu mai are justificată existența. N-a mai fost convocat niciodată.

Așa s-a pornit acțiunea romînilor din Ungaria și Transilvania pentru ca după lupte și suferințe de secole să-și redobîndească libertatea și drepturile de care au fost deposedați (pe) baza legii celui mai puternic. În învălmășeala stîrnită de altfel de strădanii stăruitoare, de data aceasta – cum am văzut – poporul romîn n-a rămas izolat. Alte națiuni cu aceeași soartă, conlocuitoare pe același pămînt stăpînit de unguri se frămîntau pentru realizarea acelorași scopuri prin acțiuni la fel de conștiente. Revendicările prezentate – s-ar părea – au provocat la început o dezorientare, chiar o șovăială în atitudini ca și în acțiuni, în rîndul fruntașilor politici ai statului maghiar, așa cum le-a reproșat opoziția și presa. Abia apoi au început să-și dea seamă de importanța consecințelor catastrofale ale activității lor dezintegrante și de învrăjbire a popoarelor

https://biblioteca-digitala.ro

conlocuitoare. În zadar au căutat să şi le camufleze sub lozincele cu care stăruiau pentru integritatea şi unitatea unui stat ce de două săptămîni este în plină descompunere, de pe a cărui corp se desfac părţi considerabile din toate direcţiile orizontului. Au plecat croaţii şi slovenii, se pregătesc să-i urmeze sîrbii şi romînii, nu vreau să rămînă nici slovacii. Ba chiar şi (nemţii) gemanii de pe graniţele apusene gravitau spre Austria, de unde se ridicau manifestări energice de nemulţumiri, pentru că "Ungaria nici pînă azi n-a ajuns la convingerea, că furtuna ce răscoleşte lumea, nu se va opri la hotarăle ei". Cu toţii căutau o orientare firească spre cei de aceeaşi obîrşie.

Deci activitatea deputaţilor romîni din parlamentul Ungariei în cele cîteva zile de şedinţe a contribuit esenţial la declanşarea procesului de lichidare nu numai a guvernului de atunci, ci a sistemului despotic, ostil progresului. S-au pornit şi manifestaţiile studenţeşti şi ale cetăţenilor capitalei şi mai ales atacurile permanente ale presei, sub care premierului de fapt nu i-a rămas decît să-şi anunţe demisia. Căci presa în baza celor întîmplate în zilele din urmă aproape unanim bănuie o totală dezorientare a guvernului, o lipsă nejustificată de informaţii şi o incapacitate de acţiune.

Lucrare redactată în septembrie-octombrie 1968

Historical Events of October 1918
(Abstract)

Professor Aurel Coza had the opportunity of witnessing the historical events that took place in October 1918.

The events are mainly focusing on the Parliament meetings in Budapest, within the framework of radical changes long-waited for by Romanian in Hungary and Transylvania. Aurel Coza wrote on this theme, in September-October 1968: as this work hasn't been published yet, we are publishing it in this volume.

The author generally presents the political situation, the spirit the population had in the Austrian-Hungarian monarchy. The work focuses on the parliamentary meeting of October 18 1918, where the Romanian deputy read the Declaration of Oradea.

https://biblioteca-digitala.ro

*Manifestări științifice și culturale organizate de Secția de Istorie. Calendar retrospectiv, 2005-2006**

LUCIA POP

Colaborare la expoziția temporară **"Argintul Rodnei – prosperitatea Bistriței"**, organizată de Complexul Muzeal Bistrița Năsăud și Muzeul German al Mineritului Bochum, la Bistrița și Baia Mare, noiembrie 2004 – martie 2005 (L.P.)

Evocare istorică **"Unirea Principatelor Române. O epocă istorică și oamenii săi"**, cu participarea Teatrului Municipal Baia Mare și a Ansamblului Național Transilvania, Muzeul de Istorie, Sala Unirii, Baia Mare, 24 ianuarie 2005 (L.P.)

Evocare istorică **"Cuza și Unirea Principatelor"**, Casa de Cultură Baia Sprie, 24 ianuarie 2005 (E.D.)

Participare la ședința cenaclului literar de comemorare a poetului Ion Șiugariu la împlinirea a 60 de ani de la moarte, Băița, 29 ianuarie 2005 (O.L.)

Medalion **"Ion Șiugariu – 60"**, în colaborare cu Biblioteca Județeană "Petre Dulfu". Evocarea poetului căzut pe front, moment liric susținut de elevi ai Colegiului Național Mihai Eminescu, Baia Mare, 1 februarie 2005 (O.L.)

Expoziție documentar-istorică, temporară, **"File de război. 1941-1945"** organizată la împlinirea a 60 de ani de la victoria asupra fascismului în colaborare cu Muzeul Militar Național, Filiala Oradea, Muzeul de Istorie Baia Mare, vernisaj 6 mai 2005 (Gh.R., L.P.)

Simpozion cu tema **"Muzeele pregătesc viitorul prin trecut în prezent"**, organizat cu ocazia Zilei Internaționale a Muzeelor, Sala de conferințe Millennium– "Vulturul Negru", Baia Mare, 18 mai 2005 (Gr.M., L.P., M.M., O.L.)

Moment omagial "Ion Șiugariu", evocarea personalității poetului, depuneri de coroane la monumentul din centrul localității Băița, vizită la casa memorială și scurt recital de poezii. La manifestare a participat d-na Lucia Soreanu–soția poetului, Băița, 6 iunie 2005 (O.L., L.P.)

Serbare la Băsești. 170 de ani de la nașterea lui George Pop de Băsești. Călușarul centenar, în organizarea Muzeului Județean Maramureș și a Primăriei Băsești, Băsești, 31 iulie 2005 (L.P., M.M.)

Simpozion **"Șișești – Vatră străbună"**, în colaborare cu Asociația "Renașterea Șișeșteană", Muzeul memorial "Vasile Lucaciu", Șișești, 14-15 august 2005 (Gr.M., L.P., E.D.)

Expoziție eveniment **"Secole și Stil. Veșmânt medieval"**, organizată în colaborare cu Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Parteneri: designer Anamaria

---

* *Sunt consemnate contribuțiile specialiștilor secției de istorie la organizarea și desfășurarea acestor manifesări numele fiind menționat cu inițiale: Gr.M. – Grigore Man, L.P. – Lucia Pop, M.M. – Mihaela Mănărăzan, Gh.R. – Gheorghe Robescu, O.L. – Oana Leșiu, M.C. – Marius Câmpeanu, E.D. – Emil Domuța*

https://biblioteca-digitala.ro

Nagy, Agenția de modeling "Linda Model Agency". Vernisaj de expoziție și prezentarea colecției de creație vestimentară "Castelane", Baia Mare, Sala de conferințe Millennium "Vulturul Negru", Muzeul de Istorie, 3 septembrie 2005 (M.M.)

Proiect inițiat de Asociația "Prietenii Muzeului" în colaborare cu Muzeul Județean Maramureș, Consiliul Local și Primăria Baia Mare **"Turnul Sf. Ștefan. Simbol peste veacuri al orașului Baia Mare"**, Baia Mare, 1-15 octombrie 2005. Titular proiect Mihaela Mănărăzan (M.M., L.P.)

Manifestare dedicată Zilei Naționale a României, **"1 Decembrie 1918. Oameni și fapte"**, căminul cultural Baia Sprie, 1 decembrie 2005 (L.P., O.L.)

Sărbătoare la Șișești. **"1 Decembrie și Vasile Lucaciu"**, cu parastas și depuneri de coroane la mormântul lui Vasile Lucaciu din Biserica Sf. Uniri a Tuturor Românilor, cu participarea unor oficialități județene și locale, Șișești, 4 decembrie 2005 (L.P., M.C., O.L.)

Colaborare la Săptămâna educației permanente în cadrul **"Festivalul șanselor tale"**. Seminarul **"Fețe mai puțin cunoscute ale orașului tău"**, organizat de Biblioteca Județeană "Petre Dulfu", Baia Mare, 8 decembrie 2005 (O.L., M.M., L.P.)

Colaborare la manifestările organizate de Colegiul Național „Vasile Lucaciu" cu ocazia „Zilelor colegiului", pentru omagierea patronului spiritual. Au fost prezentate în Power Point următoarele materiale: „Muzeul memorial Vasile Lucaciu din Șișești" și „Să-l cunoaștem mai bine pe Vasile Lucaciu", Baia Mare, 20 ianuarie 2006 (L.P., O.L.)

Expoziție documentar-istorică **„Maramureșul și Unirea"**, Baia Mare, holul Instituției Prefectului Maramureș, 24 ianuarie 2006 (L.P., O.L.)

Evocare istorică **„Hai să intindem Hora Mare"**, cu participarea elevilor de la școala „Petre Dulfu", Baia Mare, 24 ianuarie 2006 (Gr.M., L.P.)

Colaborare la manifestările de omagiere a lui **George Pop de Băsești**, organizate de P.N.Ț-C.D (filialele din MM, SJ, CJ, SM) și Primăria Băsești. În program: vizitarea casei memoriale, parastas, simpozion, Băsești, 26 februarie 2006 (L.P., M.M.)

Parteneriat cu Biblioteca Județeană „Petre Dulfu" la realizarea momentelor festive prilejuite de împlinirea a 150 de ani de la nașterea scriitorului și pedagogului Petre Dulfu și a 55 de ani de activitate a bibliotecii. Prezentare în Power Point **„Imagine și artă în opera lui Petre Dulfu. Grafică semnată de Jiquidi, Hlavsa și Murnu în colecția muzeului"**, Baia Mare, 7 martie 2006 (O.L., M.M., L.P.)

Demararea programului de educație muzeală **„Muzeul viu"**. Coordonator program: muz. Mihaela Mănărăzan. Titular de program: Muzeul Județean Maramureș. Parteneri: Inspectoratul Școlar Județean Maramureș. Perioada de desfășurare: 4 mai-1 iunie 2006.

Expoziția permanentă **„Maramureșul sportiv. Succese și performanțe 1900-2006"**. Realizatori: Secția de Istorie (muzeografi, conservatori, personal de supraveghere), Serviciul Imagine-Informatizare, cu participarea Muzeului Sportului din București. Documentarea și prezentarea pentru perioada 1970-2006 a fost realizată de domnul Ioan P.Pop, Baia Mare, 20 iulie 2006 (Gr.M., L.P., Gh.R., O.L., M.C.)

Expoziția temporară **„Ștefan Fișeșteanul, maestru al penelului și condeiului"**, Șișești, Muzeul memorial „Vasile Lucaciu", 15 august 2006 (M.C.)

Parteneriat la expoziția temporară **„Biografia unei pasiuni"**, organizată de CPPC București, punctul de lucru Baia Mare, Sala Millennium, 15 octombrie-12 noiembrie 2006 (M.M., L.P.)

Expoziția temporară **„Evoluția calculatorului românesc"**, organizată în parteneriat cu Instituția Prefectului Maramureș. Coordonatori: conf.univ.dr.Liviu

https://biblioteca-digitala.ro

Gavrilescu, ing.Ioan Bolchiș, Baia Mare, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie, 27 septembrie 2006 (Gr.M, L.P.)

Colaborare la expoziția temporară itinerantă **„Sarea, Omul și Timpul"** organizată de Muzeul Carpaților Răsăriteni-Sfântu Gheorghe, noiembrie 2006 (L.P., M.M.)

Manifestarea **„Împlinirea unui vis luminos"**, dedicată Zilei Naționale a României; au participat elevii Școlii generale pentru copii cu deficiențe nr. 1 Baia Mare, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie, Sala Unirii, 30 noiembrie 2006 (O.L.)

Omagierea preotului dr.Vasile Lucaciu în contextul sărbătorii naționale a României, Muzeul memorial „Vasile Lucaciu" Șișești, 1 Decembrie 2006 (L.P., M.C.)

Lansarea **audio-ghidului** (română, engleză, germană), pentru expozițiile permanente ale Muzeului Județean de Istorie și Arheologie. Proiect finanțat de Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) și implementat de CHF Internațional România, Baia Mare, 5 decembrie 2006 (L.P., M.M., O.L.)

https://biblioteca-digitala.ro

„Muzeul Viu" un program de educație muzeală de succes

MIHAELA MĂNĂRĂZAN

Acest program de educație muzeală s-a dorit a fi parte componentă a strategiei de educație muzeală pe care Muzeul Județean Maramureș – Secțiile Arheologie și Istorie au stabilit-o începând cu anul 2006, dorind să stimuleze inovația la nivelul educației permanente, să angajeze o audiență majoră în acest program, să realizeze „un potențial" și „o alternativă" educațională care să schimbe viețile tinerilor, oamenilor, chiar să dezvolte prin aceasta comunitatea.

Obiectivele generale ale strategiei de educație muzeală au fost:

- **Toată lumea așteaptă de la muzeele lor tot mai mult**

Muzeul a vrut să ofere prin acest program educațional celor care doresc mai mult, o plajă mai largă de activități în acest sens; muzeele putând astfel să își valorifice colecțiile într-un sens mult mai larg.

Grădinițele au avut prin acest program un suport pentru o înțelegere mai bună a unor teme cuprinse în curricula națională școlară, pe diversele paliere ale materiilor școlare.

- **Muzeul va servi oamenii în diverse moduri**

Prin programele cu preșcolarii, prin atragerea acestora au fost atrași ca și public și părinții acestora; astfel, mai mulți adulți au fost angrenați într-un proces de învățare de durată.

- **Muzeele vor lucra mai bine și vor lucra împreună**

O altă componentă importantă angrenată în acest proces a fost cea legată de stabilirea de parteneriate sustenabile între instituția muzeală și instituții școlare din oraș – Inspectoratul Școlar, Grădinița nr. 25 Baia Mare, Grădinița „Ion Creangă" Baia Mare, Grădinița „Mihai Eminescu" Baia Mare.

- **Muzeele vor lucra cu comunitatea**

Se vor stabili un număr considerabil de contacte cu comunitatea, cu grupuri de diverse categorii și vârste – preșcolari, adulți (părinții acestora sau bunicii lor).

Obiectivele specifice ale strategiei de educație muzeală:

- **Toată lumea așteaptă de la muzeele lor tot mai mult**

Muzeul va lucra pentru pregătirea programelor educaționale cu grupuri diferite din comunitate sau din alte comunități, programul având practic extindere pentru tot județul Maramureș. Aceste contacte cu diverse grupuri sau indivizi vor îmbogăți aria de răspândire a informației muzeale cei mai mulți dintre cei atrași în programe fiind parte a unor grupuri care nu aparțin publicului tradițional al muzeului.

Colecțiile vor fi mai bine documentate, cercetate și mai bine adaptate cerințelor noi de accesare a colecțiilor, de organizare a expozițiilor digitale și media. Partene-

https://biblioteca-digitala.ro

riatul cu specialiștii în IT va oferi colecțiilor posibilitatea de a fi prezentate publicului într-o formă nouă bazată pe tehnologie digitală și cunoaștere de ultimă generație IT.

- **Muzeele vor lucra mai bine lucrând împreună**

Muzeul va lucra pentru aceste programe în parteneriat cu alte muzee de pe plan local, dar mai ales va cultiva parteneriatul la nivelul regiunii, chiar interregional sau parteneriat transfrontalier, pentru a dezvolta modul de expunere în manieră modernă, pentru a moderniza expertizele pentru atragerea publicului, pentru a moderniza serviciile oferite publicului și a îmbogăți segmentul de audiență.

*

„Muzeul Viu", proiect de educație muzeală, interactivă și interdisciplinară dedicat copiilor de la grădinițe, s-a derulat în perioada 01.05 – 30.11. 2006, echipa fiind formată din muzeografii secțiilor Istorie și Arheologie a Muzeului.

Partenerii proiectului au fost: Inspectoratul Școlar Județean, Grădinița nr. 25 Baia Mare, Grădinița „Ion Creangă" Baia Mare, Grădinița „Mihai Eminescu" Baia Mare.

Muzeul Județean Maramureș, Secțiile Arheologie și Istorie au venit în întâmpinarea vizitatorilor mici cu o varietate de programe care să vizeze așteptările și nevoile publicului mic.

Acest program de educație muzeală a dorit să stimuleze inovația la nivelul educației permanente, să angajeze o audiență majoră în acest program, să realizeze „un potențial" și „o alternativă" educațională care să schimbe viețile tinerilor, chiar să dezvolte comunitatea.

Obiectivul principal al acestui proiect este ca muzeul să ofere prin acest program educațional celor care doresc mai mult, o plajă mai largă de activități în acest sens. Muzeul va putea astfel să valorifice colecțiile sale într-un sens mult mai larg, iar grădinițele/școlile vor avea prin acest program un suport educațional pentru înțelegerea mai bună a unor teme propuse în curricula națională școlară, pe diversele paliere ale materiilor studiate în școli.

PROGRAMELE PENTRU GRĂDINIȚE:

Aceste programe s-au adresat preșcolarilor din grupele mici, mijlocii și mare, și s-au organizat în vizite active finalizate cu workshop-uri.

Programele vin în completarea programei școlare și constituie o alternativă la educația școlară. Profesorii sau învățătorii pot alege unul din ciclurile de teme, în funcție de materia pe care o predau. Deși recomandăm temele pentru anumite materii, alegerea aparține cadrului didactic și poate fi diferită de sugestia noastră.

Vizita activă tematică se desfășoară într-una din sălile de expoziție ale Muzeului de Istorie și Arheologie și propune o abordare interdisciplinară și interactivă a temei alese, utilizând principiile pedagogiei active.

În cadrul **workshop-urilor** s-au pus în practică diverse modalități tehnico-practice de a folosi noțiunile legate de patrimoniul muzeal într-un cadru interdisciplinar. **(VEZI – COLAJ, DESEN, TEMPERA, ACUARELĂ, MODELAJ-PENTRU CEI MICI SAU CLASE DE MIJLOC, Ș.A.)**

https://biblioteca-digitala.ro

Temele propuse, structurate în cicluri de 4-5 lecții, au fost alese în funcție de diversele discipline de învățământ, dar și de lucrările din patrimoniul muzeului.

Aceste teme sunt valabile pentru toate ciclurile școlare, abordarea fiind diferențiată în funcție de vârsta și pregătirea elevilor.

Temele propuse vizează următoarele materii:

- istorie
- religie
- geografie
- matematică
-literatură

Programul a fost precedat de o discuție cu educatorul/învățătorul/profesorul care a condus grupul. și tot acesta își va asuma responsabilitatea supravegherii copiilor pe durata activității.

Grupurile au fost formate din maxim 25 persoane. Programele s-au desfășurat de luni până vineri, conform programului de vizitare a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie.

TEMELE VIZITELOR ACTIVE:

1. Curente artistice din Evul Mediu și influența lor asupra societății medievale.
2. De la monetăria orașului Baia Mare la muzeul de astăzi.
3. Arhitectura și sculptura în Evul Mediu – impactul asupra mentalului colectiv.
4. Viața cotidiană în Baia Mare în Evul Mediu.
5. Colecții reprezentând piese din perioada medievală și colecționarii lor.
6. Artă și religie în Evul Mediu românesc.
7. Puterea schimbului și circulația banilor în Evul Mediu.
8. Bogăție, faimă și putere în Evul Mediu- tezaure monetare.
9. "Drumul aurului"- O istorie a mineritului băimărean.
10. Rolul personalităților în istoria locală.
11. Baia Mare - oraș modern.
12. Fotografi și fotografii. Istoria în imagini.
13. Maramureș - dragostea mea.
14. 1897-1938- Imagini pentru istoria României.
15. Carte veche – dulce carte.
16. Manuscrise.
17. Sistemul de apărare al orașului Baia Mare (cetății) în Evul Mediu.
18. Arme albe și de foc din Evul Mediu.
19. Ceasul și timpul.
20. Sisteme de măsurători în Evul Mediu.
21. Începuturile tiparului: inițiatorii, prețul cărții vechi, utilaje folosite la tipărirea lor.
22. Limba slavă-alfabet, vocabular cuvinte de origine slavă în limba română.
23. Părțile cărții vechi.
24. Manuscrise din colecția Muzeului Județean Maramureș – fondul vechi și fondurile documentare Ion Șiugariu, Petre Dulfu.

https://biblioteca-digitala.ro

Din temele propuse mai sus au fost selecționate de către educatoarele grupurilor în special temele axate pe discutarea și interpretarea într-un cadru adecvat celor mici, a materialelor/artefactelor arheologice și a celor din perioada Evului Mediu.

Particularitatea și culoarea programului a fost determinată de crearea unei identități vizuale a programului, prin asocierea ori de câte ori a fost nevoie a siglei și sloganului programului.

Slogan/Motto al programului:

- Cu noi vei trăi un alt mod de a învăța lucruri noi, care-ți vor schimba viața!
- Vei simți că ești cel mai important pentru că vei sta alături de cele mai valoroase piese care ascund în spatele lor cele mai minunate povești;
- Vei înțelege mai bine temele pe care le primești la școală, dar vei avea la ce să te gândești și în timpul tău liber;
- Vei fi cel mai important vizitator al sălilor noastre expoziționale;
- Vei putea accesa colecțiile din muzeu prin noi sisteme digitale și media;

Prin acest program încercăm să folosim ***imaginația, creativitatea*** *și* ***curiozitatea*** *din jurul copiilor prin dorința de a-i asculta, de a le acorda atenție pentru a construi cu ei o* ***LUME MINUNATĂ!***

https://biblioteca-digitala.ro

Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș,* Baia Mare, 2005, 348 pp.+19 ilustrații

MARIUS CÂMPEANU

Lada de zestre a culturii românești contemporane s-a îmbogățit cu lucrarea ***Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*** (Ed.Maria Montessori, Baia Mare, 2005), autor prof. dr. Aurel Socolan. Lucrarea a apărut sub egida Muzeului Județean Maramureș, instituție de cultură care sprijină valorificarea patrimoniului material, cultural și spiritual din acest colț de țară.

Autorul face parte dintr-o generație de intelectuali care nu se închid în opera proprie ca într-un mausoleu solitar, ci se dăruiesc celor din jur, îndrumă vocații și perpetuează destine pe care, ulterior, le luminează și le încălzesc prin prezența lor binefăcătoare. În acest sens, omul, istoricul și cercetătorul Aurel Socolan a adunat din praful uitării însemnate pagini de istorie, redându-le circuitului cultural.

Lucrarea ne conduce în bisericile Maramureșului, adevărate catedrale miniaturizate, în care spiritualitatea locală este zugrăvită atât în pictura iconografică și murală, cât și în cărțile religioase pe care preoții și diecii le păstrau cu credință în Sfintele Altare. Scrisă în anul 1983, ca teză de doctorat, sub bagheta regretatului academician clujean Ștefan Pascu, lucrarea este structurată în 8 capitole, la care se adaugă lista bibliografiei consultate și anexa.

Legătura Maramureșului cu Țările Române s-a realizat și prin slova manuscrisă și tipărită, cartea reprezentând un mijloc viu de menținere a unității de neam și de limbă a românilor din cele trei țări surori.

Autorul acordă o atenție deosebită textelor rotacizante, cunoscute ca fiind cele mai vechi manuscrise românești, aducând îndreptări privind datarea și localizarea acestora. Sunt analizate, cu competența cercetătorului erudit, manuscrisele slavone și românești realizându-se o inventariere clară cu informații referitoare la copiști, paginație, compoziție artistică, însemnări marginale și circulația lor. Este redată activitatea cărturarilor locali, alături de care au activat copiștii peregrini, majoritatea originari din Moldova sau din Țara Românească.

Sunt prezentate rezultatele muncii de cercetare, desfășurate timp de peste un deceniu la 241 de biserici, 4 biblioteci publice și 16 colecții particulare, repertoriul cărților românești manuscrise și tipărite până la 1850 însumând un număr de 2415 exemplare. Ele sunt menționate în ordine alfabetică pe localități și centre tipografice, cât și în ordinea cronologică a apariției, în scopul ușurării cercetării de generațiile următoare.

Atenția autorului se îndreaptă și spre însemnările marginale culese de pe filele *„vechilor cărți românești călătoare"*, surse de cercetare și documentare mai puțin abordate de specialiști. Acestea se constituie într-o adevărată cronică locală consemnând efectele evenimentelor istorice asupra comunităților, fenomenele meteorologice, calamitățile naturale, epidemiile. Prezența amențărilor (blesteme și afurisenii) în cazul înstrăinării cărților subliniază importanța acestora în viața de zi cu zi.

https://biblioteca-digitala.ro

Partea finală a lucrării conține bogata bibliografie consultată de autor și anexa ce redă imagini din manuscrisele prezentate. Scrisă la nivel academic, cartea în sine are valoare de document, îmbogățind tezaurul culturii scrise din Maramureș, încât nu putem decât să exclamăm asemeni poetului *„Carte frumoasă cinste cui te-a scris!"*

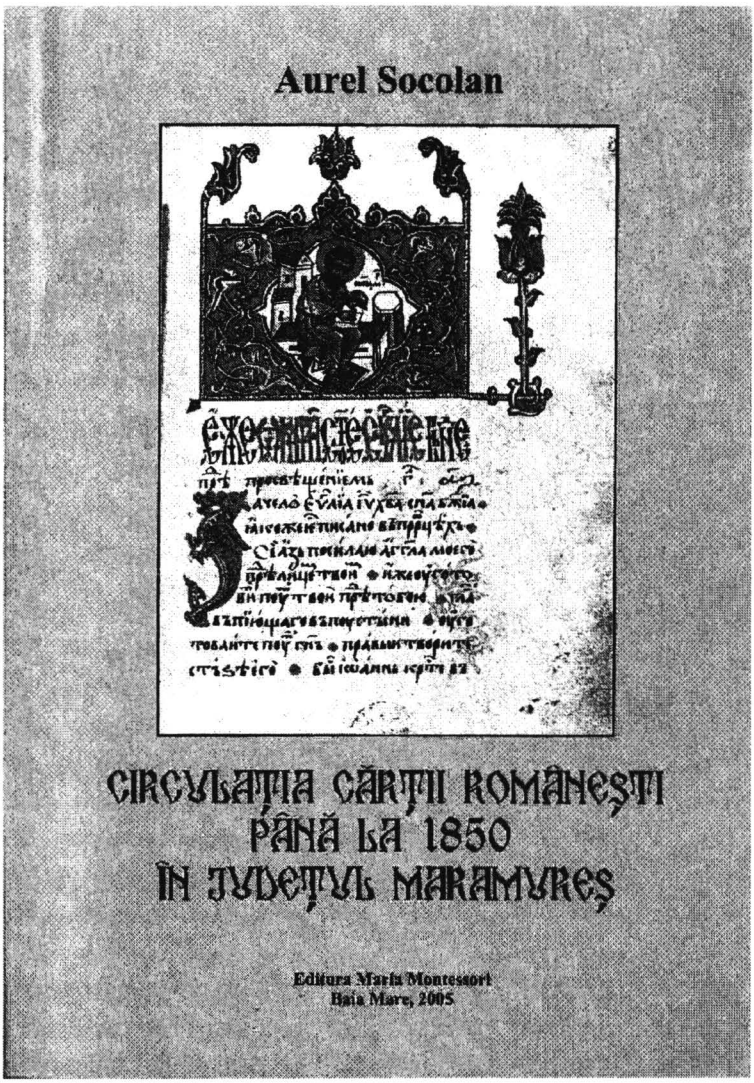

https://biblioteca-digitala.ro

Lista autorilor

Mihaela Mănărăzan, doctorand în istorie, expert consultant Centrul de Pregătire Profesională în Cultură București

Ioan Maria Oros, cercetător, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Aurel Socolan, doctor în istorie, director al Muzeului Județean Maramureș în perioada 1965-1974

Marius Câmpeanu, muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Marin Pop, muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Ioana Dragotă, bibliotecar, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu" Baia Mare

Felix Toma, doctor în istorie, cadru didactic Universitatea de Vest Timișoara

Lucia Pop, muzeograf, șef secție istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Gheorghe Robescu, muzeograf, director interimar Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș

Viorel Rusu, doctorand în istorie, director la Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale în perioada 1998-2007, director al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș din ianuarie 2007

Gabriel Moisa, cercetător, Muzeul Țării Crișurilor Oradea

Adriana Coroian, doctorand în istorie, Universitatea Oradea

Grigore Man, profesor, director al Muzeului Județean Maramureș în perioada 2001–2006

Ioan Toma, profesor, Colegiul Economic „Nicolae Titulescu" Baia Mare

Felix Marian, medic, Baia Mare

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta: Marcel Țura
Corectura: Oana Repaşi
Traduceri: Raluca Pascu
Culegere text: Viorica Mendre
Adela Cheţe

Tehnoredactare: Alexandru Roman

Multiplicarea prin serigrafiere realizată la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu"
Baia Mare

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro